

Српска вила

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ, НАУКУ И КУЛТУРУ ISSN 0354-7116

ИЗ САДРЖАЈА XXII „ВИШЊИЋЕВИХ ДАНА”:

проф. др Милош Ковачевић, мр Милорад Симић,
Ранко Рисојевић, Јованка Стојчиновић Николић,
Ранко Павловић, Рајко Петров Ного, Зоран Костић

БЕСЈЕДА: Бојан Чечар, ђакон

ОГЛЕДИ: Јелина Ђурковић, Цвијетин Ристановић,
Зоран Живковић

ЕСЕЈИ: Недељко Богдановић, Жељко Кувач

ПРОЗА: Миролуб Тодоровић, Душан Стојковић, Давид
Кецман Дако, Ружица Кљајић

ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА: Марго Рејмер

ПОЕЗИЈА: Светислав Голић Стив, Мирјана Штефаницки
Антонић, Олга Лалић Krowicka, Милена Дрпа

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА: Наталија Јелизарова

ПРИКАЗИ: др Зорица Турјачанин, Љиљана Лукић, Милијан
Деспотовић, Борислав Гаврић, Стево Ђосовић

НАУКА: проф. др Перо Спасојевић, др Јово Радош,
мр Мирјана М. Чутовић

АФОРИЗМИ: Срђан Симеуновић Сендан, Марко Константинов
Марковић

ИНТЕРВЈУ са сликаром Божидаром Сребром – Славица Зељковић

ХРОНИКА КУЛТУРНИХ ДОГАЂАЈА: Маја Башић

ПРОСВЈЕТА
БИЈЕЉИНА

e-mail: spkdbn@teol.net
www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
мај 2016.

Број 43

Српска вича

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ, НАУКУ И КУЛТУРУ ISSN 0354-7116

БИЈЕЉИНА,
мај 2016.

Број 43

СРПСКА ВИЛА

часопис за књижевност, науку и културу

Издавач: Градски одбор Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“ Бијељина

За издавача: ДУШАНКА НОВАКОВИЋ

Уреднички
др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ
(главни и одговорни уредник)

др ЈЕЛИНА БУРКОВИЋ, мр ЉИЉАНА ЛУКИЋ,
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, БОРИСЛАВ ГАВРИЋ

Секретар Уредничког
МАЈА БАШИЋ

Лектор
Проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ

Коректор
МИРОСЛАВ ДОКИЋ

Савјетник часописа
др МИТАР НОВАКОВИЋ (предсједник)
ПРЕДРАГ ПЕРКОВИЋ
мр СЛАВКО БАШИЋ
др МИЛАН НОВАКОВИЋ
ОЛИВЕРА СТЕПАНОВИЋ
ПЕТРА МИЋИЋ
ЉАКОН БОЈАН ЧЕЧАР

Српска вила излази два пута годишње

Цијена једног примјерка је 5 КМ, за иностранство 10 КМ

Адреса: Кнеза Милоша 30, Бијељина

Телефон и телефакс: 055/209-580

E-mail: spkdbn@teol.net

Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

<http://semlerskenovine.ba/prosvjeta.php?kat=17>

Штампа: „Графосемберија“ Бијељина

Тираж: 500 примјерака

СРПСКА ВИЛА

часопис за књижевност, науку и културу

Година XXII

Мај, 2016.

Бр. 43

С А Д Р Ж А Ј

ИЗ САДРЖАЈА XXII „ВИШЊИЋЕВИХ ДАНА”

- Ранко Рисојевић*: Непролазни морал народне поезије.
Бесједа у част Филипа Вишњића и
кнеза Иве од Семберије 7

ПЈЕСМЕ ГОВОРЕНЕ НА СВЕЧАНОЈ АКАДЕМИЈИ

- Јованка Стојчиновић Николић*: Иза затвореног прозора 12
Први степенник 14
Ранко Павловић: Трпеза на сред њиве 15
Унутрашње око Вишњићево 17
Рајко Петров Ного: Запис о шари 18
Ћопићев слез 19
Зоран Костић: Језичење 20
Босански лонац 21

РАДОВИ СА НАУЧНОГ СКУПА

- Проф. др Милош Ковачевић*: Актуелни проблеми српског језика и
ћирилице и начини њиховог
превазилажења 22
Мр Милорад Симић: Савремени тренутак српског језика
у свјетлу информационах технологија 36

БЕСЈЕДА

- Бојан Чечар, ђакон*: Да ли смо на путу Светосавља? 43

ОГЛЕДИ

- Јелина Ђурковић*: Прича и причање. Кочићеви наратори 49
Џвијетин Ристановић: Умијеће причања (О кратким причама
Бошка Ломовића) 63
Зоран Живковић: Љубав и море Ива Ћипика 70
Данило Петровић: Српска усмена традиција као темељ и заклон 77

ЕСЕЈИ

- Недељко Богдановић*: Ми(т) о Сизифу 87
Жељко Кувач: Размишљања једног обичног српског читаоца 91

ПРОЗА

- Мирољуб Тодоровић*: Не дави жваку (Шатро приче) 95
Душан Стојковић: Богатство језика (Шатро проза Мирољуба
Тодоровића) 101

<i>Давид Кеџман Дако: Прозаиде - Док нас невид раздваја</i>	
/Грешним тренем збирања тишине/	105
Развође /Виделом у незнан/	106
Наспрам дрвета које светли	
/Кад и студен камен може изнова да зелени/	108
<i>Ружица Кљајић: Берући гљиве</i>	109
<i>Данијел Савић: Иди сине</i>	115
<i>Глигор Муминовић: Учине пчеле (одломак из необјављеног романа</i>	
Божије давање)	120

ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА

<i>Марго Рејмер: Умрећу као камен (Превела са пољског језика Мила</i>	
Гавриловић)	127

ДА ИХ НЕ ЗАБОРАВИМО

<i>Илија Павловић: Бесмртни кругови палих мученика</i>	137
--	-----

ПОЕЗИЈА

<i>Светислав Голић Стив: Немир</i>	141
<i>Мирјана Штефанички Антонић: Име моје Антоније</i>	143
Прхнула малена птица	144
Зимски кућни запис	145
<i>Олга Лалић Krowicka: Пантократор гледа</i>	146
Сведржитељ и тишина	147
<i>Милена Дрпа: Сонет за Марију</i>	148
Пјесник	149
<i>Мирјана Даниловић: Дарови</i>	150
<i>Саша Мићковић: Сонет – Црно камење</i>	151
<i>Емилија Живојиновић: Сеобари</i>	152

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

<i>Наталија Јелизарова: Црта (Превела са руског језика Вера Хорват).....</i>	155
--	-----

ПРИКАЗИ

<i>Др Зорица Турјачанин: Све даљи хук сјећања</i>	159
<i>Љиљана Лукић: Орфеј у изгнанству</i>	163
<i>Ранко Павловић: Авантуриста необузданог духа</i>	166
<i>Емилија Рилке: Сустрет древног и савременог у причању Снежане</i>	
Писарић Милић	169
<i>Милијан Деспотовић: Велики искушеник песме</i>	173
<i>Борислав Гаврић: Живот између љубави и новца</i>	177
<i>Љубомир Ђорилић: Прилози настави и књижевности Јадра</i>	180
<i>Стево Ђосовић: Роман о љепоти и љубави</i>	183
<i>Анђелко Ердељанин: Реч и рез</i>	187
<i>Душан М. Адски: Јутро бисерне искренности</i>	189
<i>Буро Маричић: Добро и духовито</i>	192

НАУКА

<i>Проф. др Перо Спасојевић: Какве су шансе основних школа за бољу будућност?</i>	195
<i>Др Јово Радош: Бит и умеће предавачке делатности</i>	216
<i>Мр Мирјана М. Чутовић: Песме за децу и младе</i>	221

АФОРИЗМИ

<i>Срђан Симеуновић Сендан</i>	229
<i>Марко Константинов Марковић</i>	232

ИНТЕРВЈУ

<i>Божидар Сребро: Плава боја живота. Разговор водила Славица Зељковић</i>	235
--	-----

ПИСМО УРЕДНИШТВУ

<i>Недељко Пајић, протојереј ставрофор</i>	239
--	-----

ХРОНИКА КУЛТУРНИХ ДОГАЂАЈА

<i>Маја Башић: Хроника културних догађаја у Бијелини (октобар 2015. – март 2016. године)</i>	243
--	-----

АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”	251
-----------------------------------	-----

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ЧАСОПИСА ЗА КЊИЖЕВНОСТ, НАУКУ И КУЛТУРУ „СРПСКА ВИЛА”	265
---	-----

ОБАВЈЕШТЕЊЕ САРАДНИЦИМА И ЧИТАОЦИМА	267
--	-----

Ранко РИСОЈЕВИЋ

НЕПРОЛАЗНИ МОРАЛ НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ

Бесједа у част Филипа Вишњића и кнеза Иве од Семберије*

Qа ме и господо, Вишњићев народе, желим вечерас да се запитам сасвим народски, као један од вас: Шта је мени Филип Вишњић данас и шта сам ја њему? Говорићу вам као приповједач, помало аутобиографски, без великих цитата и теза.

Мој улазак у величанствени свијет наше народне епике обиљежио је слијепи Спасо, анонимни гуслар из Поткозарја, који је и послије Другог свјетског рата по Крајини обилазио зборове што су се одржавали покрај срушених цркава и пјевао о давној и славној српској прошлости. У ствари, Спасо је просио, али тако да су он сам и други оно што се удијели сматрали правичном наградом за пјесму коју су слушали малобројни, док је на улици из мушких и женских грла грмјело ојкача и витлало Коло козарачко.

Говорило се да је слијепи Спасо знао више пјесама него што у нашој коштајничкој библиотеци има књига. Питао сам се, ко га је научио све те пјесме ако не види и не зна да чита? Одакле му такво памћење? Спасо се у Костајници појављивао једном годишње, 28. августа, на Велику Госпојину, долазећи и у наше двориште, да поздрави моју бабу Стеванију и да код нас презалогаци, што из своје откане торбице, што од бабине понуде.

Плашио сам се слијепог Спасе, као што се иначе дијете плаши створења другачијег од себе, све док он није први пут препознао мој глас изван нашег дворишта и поздравио ме по имену, питајући одмах како су ми баба и мајка. Сваки пут обавезно би рекао и да се сјећа мог оца Остоје, чији је глас био исти моме, али боље стрица Микана, сеоског лоле и мајстора тамбурице и ојкаче. Не знајући, ни он ни ја, Спасо ме је тиме на свој начин обиљежио, и дао ми невидљиви животни и стваралачки темељ и стални оријентир. О свему томе дуго

* Прочитано на свечаној академији одржаној у оквиру програма XXII „Вишњићеви дани” 4. новембра 2015. године у Центру за културу у Бијељини.

нисам мислио, ни у преломним животним одлукама, којих опет, због младости, нисам био ни свјестан. Данас видим да се тај оријентир више бринуо о мени него ја о њему.

Којих се пјесама слијепог Спасе сјећам? А памћење ме је тада добро служило, једном чујем или прочитам и одмах могу да изреци-тујем.

Најчешће и најпотпуније Вишњићевих пјесама о Марку Краљевићу, које су слушаоци тражили и очекивали, и свих пјесама о Првом српском устанку. Уз њих је ишла и она о Гаврилу Принципу и атентату на Франца Фердинанда. Никада није пјевао о протеклом рату, о козарачкој херојици и трагици у којој су, уз хиљаде Козарчана, нестали мој отац и мој стриц.

Вечерас хоћу да посебно евоцирам сјећање на пјесму која је, попут бајке о добру и невидљивом злу, говорила о неком Иви, оборкнезу од Семберије, како је Спасо пјевао и говорио. Питао сам се гдје ли је та равна и богата Семберија? Сам кнез Иво долазио ми је некако као заштитник нас слабих, који смо, сви скупа и појединачно, нарочито ратна сирочад, шљегли у Костајницу скупа са нашим самохраним мајкама. Баш такве, слабе и немоћне, штитио је митски кнез Иво, народни добротинитељ. Склопио је побратимство с Кулин-капетаном како би спасавао нејаки и голоруки народ, не тражећи за себе благо, него залажући све што има како би откупио робље од невјерног Турчина који ће погинути у бици на Мишару, како је описао Вишњић у мени омиљеној пјесми.

Три стотине душа, спасио је откупом од зулумћара Кулин-капетана кнез Иво, све младих и невиних. Само то да је у свом животу учинио, заслужује наше дивљење и вјечно памћење. Могао је са силним и кривовјерним Кулин-капетаном дијелити благо и робиње, могао је бити хајдучки одметник од куће и села, гледати само себе, али он се определио за служење народу. Тако је пјевао слијепи Вишњић, претеча нашег Спасе, који се у вријеме бурно, у изгнанству, нашао са безбројним бескућницима из Семберије, међу којима је био и бивши оборкнез Иво. Слијепи мудрац и пјесник, своју бајковиту пјесму, споменик људској племенитости, спјевао је као моралну поуку, једнако важну као и велике побједе и горки порази:

Чујете ли, Србљи, браћо драга,
оно робље што сте куповали,
немојте га глади поморити,
већ све оно робље распустите,
нека иде куд је коме драго;

то је, браћо, мала задужбина
откупити робље од Турака
па држати да код нас робује;
већ нек иде куд је коме драго!

да би на крају, из своје људске, народске душе, поручио кроз вријеме:

И то Иви нико не припозна,
ни Ивану когоди запали,
акамоли да Ивану плати!

Тек када сам и сам почео да читам народне пјесме, дознао сам од самог Вука Караџића, кроз биљешку, не кроз пјесму, какву је судбину имао стварни кнез Иво од Семберије, народни предводник и заштитник, да га на правди Бога засужњи и уцијени хајдучки харамбаша Станко Црнобарац. Једва сам повјеровао у то. Дуго ми је требало да прихватим и саму дефиницију хајдука у Вуковом Рјечнику.

С једне стране, хајдук из гусларске пјесме, који је као народна потреба бајковито створење, истински борац против турског зулума, с друге, он је биће шуме, својевољног издвајања у дивљину: *који нема ни оца ни мајке, / а за вјерну љубу и не знаде: / ком је кућа диван кабаница, / мач и пушка – и отац и мајка*. Иако је о њему тешко судити нашим, савременим, такозваним правним нормама, граница мора бити, јер су границе морала древне и јасне, стога се ми, као и у вријеме настанка пјесме, приклањамо кнезу Иви, а не његовом шумском оробитељу, арамбаши Станку Црнобарцу, кога Вишњић неће ни припустити у ту пјесму, иако је сигурно о њему више знао него касније сам Вук. Јер да није било тако, не би своју пјесму ни завршио уздањем у Бога а не у људе. Морал у Вуковим пјесмама фасцинирао је европску интелигенцију, јер је изнад морала, рецимо, велике француске *Пјесме о Ролану*. У тим је пјесмама *узвишена непристрасност*, како је записао Мицкијевич.

Наш блаженопочивши патријарх Павле, говорио је током посљедњег рата да ниједна државна творевина не смије да почива на (не)дјелима у којима се губи душа. Често се наводи да његово: *Будимо људи*, исто је што и мајчино упозорење Марку Краљевићу да у својим мегданима не смије изгубити душу. Ту осјећамо јединство јеванђеоског и нашег епског. Таква је истинска, племенита борба за ослобађање од туђинске власти и њихових небројених зулума. Човјек мора да остане човјек, ма гдје био и ма шта се на њега и пред њега сручило. Јер онај што је узео закон у своје руке, кад побиједи, не враћа тај закон у народ, него га и даље злоупотребљава говорећи лаковјернима да тако штити јадни и голоруки пук.

Величанствени пјесник, слијепи Филип Вишњић, носио је у себи тај глас народа, као истински глас Бога. Од ненадмашне пјесме *Почетак буне на дахије*, у којој су дати сцена и протагонисти устанка на дотад невиђен начин, до *Битке на Чокеитини*, у којој се потпуно разоткрива морална основа хајдучких *арамбаша*, кроз вајање лика Турчије, који умјесто да стане уз стаменог чича Јакова, *струже уз планину*, уз трагично-саркастичне пјесникове ријечи:

*Моја браћо, до триста другова,
ко ће са мном, нека иде за мном,
ја се први с Турци бити нећу.*

Као гром из ведре неба, да се овдје послужимо и ми том језичком формулом на крају овог тростиха дошло је страшљиво *нећу*, умјесто јуначког *хоћу*. Тако хероика уступа мјесто калкуланству. Вишњић је заиста био генијалан пјесник.

Од постања свијета слијепи пјевачи прича (како су нас упутили Лорд и Пери), били су ризница народног усменог блага и дотадашњих пјесничких образаца, што је друга ријеч за народну мудрост. Не познајући љепоте свијета око себе, или знајући па заборавивши последице осљепљења, они су сву своју умну моћ, сву своју ингениозност окренули према вјечним питањима човјека на земљи – борби добра и зла и етичности те борбе. Чувени су Његошеви стихови из бесмртног, на епској поезији саграђеног, *Горског вијенца*:

*Пјесна добро спава у слијепца
поглед смета мисли и језику.*

Вишњић је био најзначајнији професионални пјевач на српском језичком простору прије и после Карађорђевог бунa. Његова пјесма је била мјера знања, понашања, морала. Још као младић уклопио се у професионалне односе свог времена, постајући и сам њихова мјера. Поред усмене поезије којој је он био тада врх и преносилац, у народу није било друге, осим у градовима, гдје су своју пјесму проносили углавном цигански забављачи, која је била, рецимо, интернационална. Она је кружила огромним простором Отоманске империје, гдје се једнако севдисало у Цариграду, Видину, Мостару, Сарајеву, Бијелини и Бањалуци. Вишњић је био познат и тражен, и од Срба и од бегова, али он је боље од било ког савременика схватио потребе и захтјеве простора и времена.

Примајући и учећи Вишњићеве пјесме, народ им је додавао и одузимао понешто, али је основ остајао стално исти, он је био мјера живота и односа према савремености и прошлости. Та се прошлост

претварала у митску, бајковиту причу, постајући позадинска кулиса и сценографија савременим догађајима. Вишњићево осавремењивање старих мотива народних пјесама, за које знамо захваљујући Вуковим претходницима, истовремено је у функцији његове професионалне пјевачке дјелатности и прилагођавања новој друштвеној стварности. Умни Светозар Кољевић поучио нас је да је то логичан развој пјевачких клишеа којима је располагао првокласни народни пјевач, какав је био Филип Вишњић. Кољевић то види као постојање огромног поузданог космичког и историјског простора. У ненадмашној књизи *Наши јуначки еп*, он је написао: *Тај простор је, дакако, назначен универзалним формулама различитих векова и певача, које подразумевају морално јединство космоса, природе, историје и појединачног људског живота*. Да бих је нагласио, понављам синтагму - *морално јединство*! На то је свакако мислио и етномузиколог Цвјетко Рихтман, када је написао: *Функција епске пјесме састоји се прије свега у томе да васпитно дјелује, да поучава, да подстиче млађе на јунаштво и врлине попут оних које се у пјесми величају...*

Зато ћемо се ми вечерас још једном поклонити двојици највећих Сембераца, Филипу Вишњићу и кнезу Иви.

На крају, као похвалу и подршку овој значајној манифестацији, која својим већ дугогодишњим постојањем даје драгоцјен допринос памћењу и вредновању народног стваралаштва, исказујем захвалност организатору на позиву и прилици да кажем ову бесједу. Хвала вам на пажњи.

ПЈЕСМЕ ГОВОРЕНЕ НА СВЕЧАНОЈ АКАДЕМИЈИ

На академији приређеној поводом XXII „Вишњићевих дана”, одржаној 4. новембра 2015. године у Центру за културу у Бијељини, наступили су познати српски пјесници. Објављујемо по двије њихове пјесме редослиједом којим су говорене на тој свечаности.

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ

ИЗА ЗАТВОРЕНОГ ПРОЗОРА

У за затвореног прозора изгледа све стишано
Само се с времена на вријеме помјери завјеса

Дјечак притишће нос на окно

Дода му своју топлину даха која се
Дјелимично охлађена шири дуж стакла

Онда гледа колика му је државица
У измаглици
Кажипрстом је раздваја на неколико малих

У свакој нацрта понешто
Оца Мајку Сестру Брата Друга Комшију
Познанике који живе у другим градовима

Потом начини корак-два уназад

Раздаљина међу државицама толико се повећала
Да нико ни са ким не разговара

Покушава да их пресложи
И попуни нераспоређене празнине

Шири прсте десне руке окренуте према себи
И зури у њихов неуједначен раст
Тек тада схвата да се раздаљине међу прстима
Помјерају по диктату руке
И да им се снага мјери Кад су један другом ближи

Иза затвореног прозора изгледа све стишано
Дјечак повуче завјесу да раздвоји Свјетлост од Таме

ПРВИ СТЕПЕНИК

Он ме води у живот

Прво уђем у мрак Обазриво живот да не изгубим

Како се пењем ка врху тако из мрака излазим

Излаз је на крају свијета Скривен као тајна

Окрећем се...Овдје се ништа не налази

Морам натраг Крај се на почетку рјешава

Први степенник личи на други

Други на трећи Трећи на четврти

Кад их пресијече сунце тек тада се један другом открију

И освјетљавају Оног ко долази да их напусти

Само ја... Само ја мање мрачна од свих

Остајем да опет започнем пењање

Ранко ПАВЛОВИЋ

ТРПЕЗА НА СРЕД ЊИВЕ

Еједам за скромну трпезу: комадић погаче,
расјечена главица црвеног лука, немарно,
скраја, отченуто парче руменог сунца.

Све блиста празничним сјајем. Чекам
жена да ми приведе умивене синове да их
цјеливам, па да и они сједну за трпезу.

Призивам Бога (да кога бих другог у ово
смутно вријеме које траје од Постања)
да благослови трпезу и љубав на њој што буја.

Одједном, тишину разломи тутањ. Уз топот
дивљих коња и звекет оклопа и штитова, стигоше
војници из памћења и бахато посједаше за трпезу.

За њима, гле, лаки као срне, лукави као звијери,
с каменим сјекирама високо изнад глава,
прилазе трпези ратници из дивљег племена.

Убрзо затим, ето копаља са сјевера, топуза
са истока, лукова и стрелица са југа, топова
са запада - ето хорди које носе главе наших предака.

И од моје трпезе, на сред родне њиве, не оста
ништа. Погачу и лук згњечише коњска копита,
румен оног парчета сунца изгуби се у прашини.

А ти, из чије куће с друге стране потока диже се
стуб плавичастог дима, гледаш и смјешкаш се,
не слутећ' шта ће с твојом трпезом сутра бити.

УНУТРАШЊЕ ОКО ВИШЊИЋЕВО

*П*и ниси слијеп, Филипе Вишњићу,
унутрашњим оком видиш боље од нас.
Глас гусала твојих у нашем је бићу,
са давнашњих струна одзвања и данас.

Стихови твоји, семберски Хомере,
с прадједовском причом до нас ево сежу,
раздвајају чврсту вјеру од невјере,
претке и потомке кроз вјекове вежу.

Када из прашуме помућеног ума
искочи онај што би да нас згази,
кроз маглу изнад јединог нам друма,
твоје су пјесме јасни путокази.

Засјени ли нас пламен неугасив
из згаслих зјеница трећег ока твога,
бруј Васељене тихо се огласи:
Боже мили! Чуда великога!

Ти ниси слијеп, Филипе Вишњићу,
унутрашњим оком видиш боље од нас.
Глас гусала твојих у нашем је бићу,
са давнашњих струна одзвања и данас.

Рајко ПЕТРОВ НОГО

ЗАПИС О ШАРИ

*А*ко нестане

А на путу смо

Хоће ли једном

С друге планете

Косооки мандарин

Моћним телескопом

Разабрати

Српско плетеније словес

Чедо моје возљубљено

Утехо старости моје

Помешах се са стоком неразумном

И изједначих се с њоме

Боже мили чуда великога

Нема дана који ми желимо

Ни блаженства за којим чезнемо

Идеш ли роде

Када ћемо рећи већ је време мрети

Као што се каже већ је време кући

Са очима изван сваког зла

Лове а уловљени

И кришеног и некришеног

Свет је пун гада

Бескрајни плави круг

У њему звезда

Хоће ли

Ванземаљац

По вијугавој шари

Доле

У пепелу

Одгонетнути

Један мали

У несрећи велики

Народ

Који се дуго

Није дао

Не дај се

Мало стадо

ЋОПИЋЕВ СЉЕЗ

Онај гроб у житу гдје лежи Дјед Раде
Ко у својој кући на сеоском гробљу
Чекао је худо божије чељаде
Да га упокоји када му позобљу

Црни коњаници и врани гаврани
Сву од мјесечине зобницу ведрине
Црн завој смијеха и божур на рани
Носимо во вјеки сви ми преко Дрине

Буди мене миран Снаго Подаништва
Згрануо си оне ноћи невеселе
Испране шафране и јечам у класу

- Ако сам то што сам Зрно Стида Ништа
Нека нам се гробља у небеса селе
Јутро плавог сљеза о бетон се сасу

Зоран КОСТИЋ

ЈЕЗИЧЕЊЕ

Језик преклаше с народом језика,
ујамише их а језик изђика

(посмртни калем сврх јамског кратера)
и на словесност целате натјера:

угркљанише језик недоклани -
ословише се на њему немани

и са схватањем значења говора
схватише да се језик намах мора

у свој, сопствени, преименовати,
у народе се тако уписати

да онда, такви, с прираслим језиком,
не подсећају више никад никог

на себе прије предјезичког стања,
на историју свог непостојања.

БОСАНСКИ ЛОНАЦ

Ову историју, против воље, скупа
а не може се сјединити супа

једних и других у босанском лонцу:
сваки почетак одмах је о концу –

у заједницу ступа и дух зао
како би лакше темељ поткопао

рачунајући да ће здање пући
на оној страни гдје се други скући

и сручиће се зид тако на оне
што обнављају и у дом уgone

као и сада кад, након покоља,
на заједништво тјера туђа воља

надајући се, у опаком санку,
свих у том лонцу коначном нестанку.

РАДОВИ СА НАУЧНОГ СКУПА

Шестог новембра 2015. године у Центру за културу у Бијељини одржан је Научни скуп о теми Очување српског језика и ћирилице као важан национални задатак. У овом броју часописа објављујемо радове проф. др Милоша Ковачевића и мр Милорада Симића.

Проф. др Милош КОВАЧЕВИЋ

АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ЋИРИЛИЦЕ И НАЧИНИ ЊИХОВОГ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА

1. Садашње стање српскога језика¹

Након распада СФРЈ српском језику опет је враћено српско име, последице његовог готово полувјековног боравка под српскохрватским именом. Али, «замена назива 'српскохрватски језик' називом 'српски језик' није повукла никакве измене у особинама тога језика» (Ивић 1999: 6). Друкчије речено, «српски је остао какав је био док се звао српскохрватски (а неки би овде додали, и пре тога!). [...] Једноставно, у српској јавности као да је превладало осећање да је српски језик 'свој на своме', да је он ионако основа бившег српскохрватског, те да, ако други имају потребу да свој засебни идентитет потврђују (и једночлано национално име оправдавају) лексичким и структурним удаљавањем од српског, овај не осећа такав порив» (Бугарски 2013: 97-98). И то је својеврстан посредни доказ да је данашњи српски, уистину, само преименовани српскохрватски као што је и дојучерашњи српскохрватски био преименовани Вуков(ски) српски књижевни језик (в. опширно у Ковачевић 2007). Или, боље речено, *данашњи српски је остао српски и у опсегу и у облику у којем је он то био и прије српскохрватског*. И само он има заправо статус лингвистичког језика – његов идентитет потврђују сви критеријуми језичког идентитета: и гентески, и структурни и комуникативни. Остали језици су једино према социолингвистичком критеријуму процјене говор-

¹ Овај рад настао је комбиновањем дијелова радова: Ковачевић 2003; 2013; 2015; 2015а; 2015б; 2015в; 2015г.

ника, тзв. вриједносном критеријуму, и према политичкој (само)вољи владајућих елита у држав(иц)ама насталим распадом СФРЈ – језици само по имену, или *политички језици*: „хрватски”, „босански/бошњачки” и „црногорски”.

А то констатују и лингвисти који «заступају» те језике. Тако И. Прањковић наглашава да су «на стандардолшкој разини, хрватски, српски, босански, па и црногорски језик различити варијетети, али истога језика. Дакле, на чисто лингвистичкој разини, односно на генетској разини, на типолошкој разини, ради се о једноме језику, и то треба коначно јасно рећи. Ако се нетко с тим не слаже, нека изложи аргументе» (Прањковић 2006: 42). Разматрајући статус «језика» у БиХ, М. Катнић-Бакаршић тврди да «данас код босанскохерцеговачких лингвиста доминира схваћање по којем се ради о једном језику са три стандарда» (Катнић-Бакаршић 2013:117), док И. Лакић, освјетљавајући мјесто «црногорског» у систему новонасталих «језика», каже: «Имајући на уму разматрање о језичком идентитету, закључујемо да се новонастали стандардни језици разликују само у симболичком, вриједносном смислу, док структурално и генетски они припадају једном језичком систему. То, с друге стране, говори да је трећи аспект – социолингвистички, односно вриједносни, неопходан аспект једнога језика. У том смислу, данас можемо говорити о четири социолингвистичка или политичка језика настала на основу заједничког језичког система, од којих црногорски представља званични језик који се говори у Црној Гори» (Лакић 2013: 141). Искључи ли се српски језик, И. Лакић је потпуно у праву: хрватски, босански и црногорски јесу «социолингвистички или политички језици настали на основу заједничког језичког система» – и то система српског језика. Зато се готово комичним доима аргумент И. Лакића зашто треба српски преименовати у црногорски. И. Лакић – заборавивши да наука не смије заобилазити логику, ни здраворазумску ако се друга не зна – тако написа да «су се могли чути ставови да је црногорски језик српски и да нема никаквог основа да се он друкчије именује. При томе су се *заборављале сличности црногорског језика са босанским или хрватским*» (sic!) (Лакић 2013: 143). Ако су хрватски, босански и црногорски само преименовани српски или српскохрватски језик, наведена констатација показује да је аутор заиста у завади с логиком, зато што то онда и нису сличности него «истости», подударности. А да је то тако, И. Лакић се могао увјерити по срамотном чину без преседана који су Црногорци себи допустили: да само промијене наслов једној граматици «хрватског језика» и прогласе је *Граматицом црногорског језика* (в. о томе опширно у Ковачевић 2013: 243-271). Као да је, аргументу-

јући постојање тзв. црногорског језика, И. Лакић имао на уму афоризам «Шта ће Црногорцима српски језик, кад они имају исти такав»², односно поруку афоризама А. Чотрића: «Ко говори босански и црногорски језик, тај сигурно зна и амерички, аустријски, бразилски и аргентински»³, и А. Баљка: «Хрвати, Бошњаци и Црногорци говоре језиком који одлично разумеју Срби јер им је матерњи».⁴ А ти афоризми на најбољи начин одсликавају идентитетске језичке критеријуме на којима почивају сва три политичка језика настала преименовањем српског.

За Србе је, ако се у обзир узме само преименовање српскога језика, најопаснији «босански национализам» коме је «босански језик» упоришни критеријум. На дјелу је заправо «повампирена Калајева језичка и национална политика у БиХ» (Ковачевић 2015: 137-144), која преко «земаљског језика» жели да створи босанску нацију, коју би чинили сви становници БиХ, а чији би основни интегритет био «босански језик». Наиме, «данас актери језичке политике (политичари, доминантне групе у друштву, лингвисти, елите и контраелите, имплементатори језичке политике итд.) у Босни и Херцеговини можда више него икада стављају знак једнакости између језичког и националног идентитета» (Катнић-Бакршић 2013: 115), при чему је «од свих балканских држава, у Босни и Херцеговини дошло до највећих преклапања религијског и етничког идентитета» (Мајсторовић 2013: 162). Упркос томе, «говорници сва три језика у БиХ данас се слажу да је то један те исти језик, али инсистирају да га зову различитим именима и данас се овај језик зове српски, хрватски и босански језик, што одражава потпуно слагање концепта језика и нације/етније. Будући да на свим странама нема консензуса о босанској нацији, не може бити [н]и консензуса у вези са босанским језиком» (Мајсторовић 2013: 172). Али зато «испитаници/-це који се залажу за легитимизацију босанског», што припадају првенствено популацији младих, сматрају да је «'све то босански језик' и да би сви требало да говоримо босанским језиком будући да живимо на територији БиХ» (Мајсторовић 2013: 174). Пошто «друштвени идентитет постаје најважнији у тренуцима у којима га нешто угрожава» (Ериксон 2004: 121-122), «у Републици Српској и понекад у Кантонима Федерације БиХ са већинским хрватским становништвом и

² *Вечерње новости*, 2. 8. 2014, 2.

³ *Политика*, 27. 7. 2014, 22: Александар Чотрић.

⁴ *Политика*, 13. 1. 2015, 24: Александар Баљак. Датум афоризму треба свакако придодати афоризам истога аутора који погађа суштину «црногорског језика»: «Црногорски језик је као измишљен за Црногорце» (*Политика*, 13. 1. 2015, 24: Александар Баљак).

данас се среће име језика *бошњачки* умјесто *босански* или, рјеђе, двоструко име *бошњачки (босански)*. На основу овога очито је да у садашњој социолингвистичкој ситуацији више него икада вриједио да *poten est omen*: заправо, име језика ту се не перципира само као арбитарни знак већ и као симбол идентитета» (Катнић-Бакаршић 2013: 118-119). Зато је М. Катнић-Бакаршић у праву кад каже да «у овом тренутку није вјероватно да ће доћи до настанка неког стандардног опћепосанског језика, који би био заједнички за све говорнике у Босни и Херцеговини» (Катнић-Бакаршић 2014: 117), а што конкретно значи да још није сазрело вријеме за прихватање «босанског» као земалског језика. У овом тренутку то је тешко изводиво, али на дужи период то ће, очито, бити све извјесније. Наиме, постоји оправдана бојазан «да ће процес навикавања Срба на новокомпоновани културно-језички идентитет временом замијенити процес њиховог асимиловања у оквиру њега» (Бабић 2015: 83). Таква бојазан утемељење налази, на жалост, и у чињеници да «алармантну опасност за очување српског језика у Босни и Херцеговини и његовог ћириличног писма представља *немаран однос младих према сопственом језику*. То је *карактеристика само српске омладине* у БиХ, али не и бошњачке и хрватске, јер што кроз школу, што кроз вјерске институције, младима хрватске и бошњачке националности наметнута је и већ изграђена свијест о посебности и националном значају језика, о национално-језичком идентитету који је друкчији од српског. Српска омладина, бар у глобалу је чини се тако, није свјесна значаја српског језика за опстанак народа, за његов духовни и културни идентитет» (Бабић 2015: 82-83).

Да то већ постаје карактеристика младе српске популације која живи и/или се школује у Федерацији БиХ, експлицитно потврђује следеће запажање М. Катнић-Бакаршић: «У кантонима са већинским бошњачким становништвом ученици имају право одредити се за име језика (босански, хрватски, српски), мада је настава најчешће на босанском језику, али већина хрватске и српске дјеце ипак бира босански језик. Разлози за то нису довољно истражени – без анкета и упитника, на основу појединачних разговора, вјерујем да су у сарајевском кантону разлози за то одређено вишеструки – бирање језика средине, тј. бирање норме најближе језику којим већина људи заправо говори у Сарајеву без обзира на националну припадност, жеља за неиздвајањем из групе, понекад и нелагода од могуће реакције вршњака или наставника» (Катнић-Бакаршић 2013: 125). Насупрот таквом ставу српске омладине у Федерацији БиХ, бошњачки ученици који живе и школују се у Републици Српској организовали су протесте зато што не желе да прихвате свједочанства или ђачке књижице ни са именом бошњачког, а камоли српског језика у њима.

Осим социолингвистичких питања, везаних прије свега за преименовања српскога језика, данашњицу српскога језика оптерећују и питања алоглотских утицаја што угрожавају његову структуру. Наиме, данашњи српски језик, посматран и у цјелини и као систем варијаната, изложен је веома јакој *англицизацији*. «У протеклих десетак година, код нас (али не само код нас) догодила се права експлозија језичке англomаније. Она сада прелази у свој екстремни стадијум – *језички англохолоизам*, који се може описати као опијеност неконтролисаним уношењем свакојаким елемената и појава из енглеског језика у српски» (Прћић 2005: 183). «Крајњи резултат овакве културне и образовне климе огледа се у све већем продору енглеског језика у српски и у све упадљивијој хибридизацији српског језика, односно у настанку нечега што се може назвати англосрпским језиком: то је један нови урбани социолект, првобитно својствен људима млађе генерације, који представља врсту српског језика који (све више) одступа од својих норми и (све више) бива употребљаван према нормама енглеског језика» (Прћић 2005: 185). Англицизација српског језика «се већ сада јасно уочава на плану речи, структура/образаца, значења и употреба» (Прћић 2005: 185). Тако она, на примјер, «у популарној женској периодици упечатљиво, незаустављиво и стихијски разара структуру српског језика» (Јањић, Чутура 2012: 94). Данас англицизација пријети (у)ништењу темељних вриједности српскога језика. Актуелна истраживања, наиме, показују «да је речник средњошколаца пун нових англицизама, али да њихова рецепција најчешће не одговара семантичким еквивалентима у енглеском језику. Присуство неадаптираних англицизама у говору младих (и не само њих) део је процеса спонтане акултурације, који се интензивно намеће као доминантан друштвени контекст у условима светске глобализације. Сасвим је извесно да ток овог процеса неумитно води ка стварању језичке хибридизације, која се за сада испољава у виду такозваних србоанглицизама, односно англосрбизама, тј. неадаптираних сирових англицизама» (Јањић, Чутура 2012: 79). А посљедица тога је – што је најгоре – да се «највећа национална вредност, еманација духа народа – његов књижевни језик – не препознаје као пожељни систем комуникације међу младима» (Јањић, Чутура 2012: 64).

Зато мора чуђење да изазове чињеница да се данас у српским медијима све чешће наилази на ставове – које пропагирају не само лингвистички лаици него чак и, истина ријетки, лингвисти универзитетски професори – о непотребности бриге за очување стандардног српског језика, па чак и непотребности његових норми уопште. Често се, наиме, може чути и прочитати, а најчешће од површно упућених у суштину међуодноса језика и стандардног језика да је «правилно све што постоји у језику. Ниједан говор, ниједан идио-

лект, није неисправан» (Стевановић 2013: 22). Закључци попут наведеног не уважавају чињеницу да је нужно разликовати језичку норму од норме стандардног језика. А, самим тим, и (не)правилност у оквиру језика од (не)правилности у оквиру стандардног или књижевног језика. Зато када се говори о нарушавању језичке норме, «о језичкој норми се не говори као о језичком узусу, који је присутан у сваком језику и дијалекту независно од степена њихове књижевно-језичке развијености, него као о *кодификованом* узусу, односно као о оним особинама неког језика које меродавне институције или појединци предлажу као прописани, односно друштвено прихватљиви облик понашања на том језику» (Пипер, Клајн 2013: 5).

У супротном, уколико бисмо изједначили кодификовани са језичким узусом, готово да бисмо морали препоручити спонтано прилагођавање говорниковог комуникацијског понашања језичком узусу средине, што као резултат по правилу даје оно што је Т. Прћић назвао немарним «функционалним стилем». А то је «убедљиво најзаступљенији језички варијетет у нашој јавној употреби, пре свега у многим штампаним и електронским медијима, и у говору и у писању, а затим и свугде где се говори и пише (а потом и језички мисли?) под њиховим утицајем – у спонтаном говору, у комуникацији путем интернета, на уличним натписима, на рекламним паноима. [...] Настанак немарног «функционалног стила» последица је понашања по коме се језик схвата као пука комуникациона алатка, чија се једина функција састоји у каквом-таквом преношењу поруке, док се одабиру и начину употребе језичких средстава поклања мало или, чешће, нимало пажње» (Прћић 2005: 22). Основно својство немарног «функционалног стила» јесте «непознавање, непоштовање и незаинтересованост за постојећу норму српског језика, али и одсуство свести о постојању такве норме, при чему се говори и пише ослањањем на сопствено језичко осећање, мишљење или веровање, без посезања за језичким и другим приручницима. Стога се овакви корисници језика, уз извесну дозу сарказма и поспрдности, могу назвати 'осећајним' корисницима језика, чије језичко понашање (као да) опредељује наслов једне Шекспирова комедије – 'Како вам драго'» (Прћић 2005: 22-23).

Заговорници игнорисања норме, а у њих треба убројати како оне који сматрају да је «у језику све исправно» тако и оне што тврде да је »језичко понашање у типичном случају нетранспарентно, као што је то и ходање» – заправо су заговорници и «бранитељи» немарног «функционалног стила» у српском стандардном језику. А данашње стање српске језичке културе најближе је управо овако схваћеном немарном «функционалном стилу». Разлог томе свакако треба тражити у статусу самог српског књижевног језика у школском систему,

а посебно на универзитету. Наиме, код Срба се прије не подразумева него што се подразумева да су факултетски образовани појединци функционално писмени. Не може се, наиме, бити функционално писмен уколико се не познаје елементарна писменост, уколико појединац нема ни елементарна нормативна знања стандардног српског језика. А како да их има, ако се са учењем српског језика једини и последњи пут у току свог школовања сусреће у основној школи.

Уз преименовање и доминацију «немарног функционалног стила» данашњицу српског језика карактерише и одумирање ћирилице као српског националног писма. Сигурно је, наиме, «да никада ниједно писмо – сем српске ћирилице – није ниподаштавано од властитог народа, или боље речено: од оних који тај народ (желе да) представљају. А српска ћирилица је, што је општепознато, најсавршеније писмо на свијету, јер у њој свакоме књижевном гласу (фонему) српског језика одговара посебно слово (графема). То писмо у облику који оно данас има Србима је подарио Вук Стефановић Караџић. Многе Вукове зајете Срби су заборављали и заборавили у ових сто педесет година од његове смрти. А посебно су ћирилицу почели да «избјегавају» и заборављају. Иако је ћирилица једино српско национално писмо, иако она Србе прати од почетака писмености до данас, у последњем стољећу она код Срба бива све више потискивана латиницом, и све чешће њом замјењивана. А латиницу је највећи број Срба добио тек почетком двадесетог вијека. Она је дошла заједно са уласком Хрвата у заједнички државу – најприје Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, а онда и Југославију» (Ковачевић 2015: 97). А од тада и почиње суноврат ћирилице. А њега најпластичније одсликава сљедеће поређење, које наводи Василије Клефтакис. Ако би се, наиме, један универзитетски образован грађанин Србије, назовимо га Родољуб, «који је неким чудом заспао почетком 1912. године пробудио после 100 година – у 2012-ој години, имао би и чему да се у Србији начуди. Као образован човек, он је 1912. године познавао аутомобиле и возове, авионе, телефон и телеграф, читао новине и илустроване часописе, ишао у биоскопе, куповао по тадашњим модерно опремљеним радњама... Све садашње, савремене, модерне, верзије ових ствари га не би запањиле. Брзо би схватио да је то последица техничког усавршавања, модернизације, прогреса и обрадовао би им се – али једна ствар би га запањила и изазвала крајње мучан утисак: откуд толика поплава „latinice” у Србији? Где је нестала српска ћирилица... и зашто? Он, у Србији 1912. године, није могао да запази ниједну књигу, новине, часопис, плакат, штампане на латиници у тој земљи. Данас, у 2012-ој години, шетајући, на пример београдском Кнез Михаиловом, Родољуб не би видео ниједну ћириличну фирму, а морао би се јако

помучити док на киосцима и у изложима књижара пронађе неки ћирилични наслов! Он, наравно, није могао ништа знати о томе да је Србија од краја 1915. до краја 1918. године била окупирана од стране Аустроугарске, која је забранила ћирилицу – а када би то знао, онај приказ у Кнез Михаиловој улици га не би запањео: само би са сетом помислио да аустроугарска окупација још увек траје! Уосталом, ко зна?! Његовог модерног српског парњака по образовању, ове, 2012. године, то преовладавање „latinice” уопште не би зачудило. Он га чак не би ни запазио. Још су се његови деда и отац, постепено препарирани од лукавих и мудрих – и не баш увек нежних политичких, полицијских и језичких „спин доктора” – навикли не само на појаву него и на све већи продор „latinice”. Убедили су их да је ћирилица застарела, да је она одлика назадаштва и мрачног национализма, да је употреба „latinice” добра, лепа и корисна – јер и она је наводно српска, она наводно олакшава комуникацију са модерним светом, наводно олакшава учење страних језика, наводно олакшава оријентацију страним туристима – и шта све наводно не – и све то само наводно лепо и фино» (Клефтакис 2012).

За сто година ћирилица и латиница употребно су код Срба потпуно замијениле мјеста. Латиница је стално потискивала ћирилицу док је није довела до самог затирања, одумирања. У томе су, чини се, двије чињенице биле одлучујуће. Прво, подршка званичне политике ширењу латинице на рачун ћирилице, а за који најеклатантнији примјер наводи управо В. Клефтакис. Наиме, «1950. године, у сусрету са америчким амбасадором Џорџом Аленом, југословенски министар просвете [Родољуб Чолаковић?], на амбасадорово питање: „*Па, ако толико желите да се одвојите [од Стаљина/СССР], зашто не кажете да ће се школовање обављати ћирилицом и латиницом, и да ћете постепено елиминисати ћирилицу, како бисте показали да сте раскинули са Русијом?*”», одговорио је: „*Ми обезбеђујемо да сва деца у Југославији науче латиницу, и то ће постепено, на дужи стазе, само од себе довести до тога.*” [тј. елиминације ћирилице] (Клефтакис 2012). И друго, Новосадски договор, који је, како су закључили учесници округлог стола «Шездесет година након Новосадског договора: Српска језичка политика данас», одржаног 10. децембра 2014. године у Новом Саду, «погрешним схватањем равноправности писама суштински допринео одумирању српске ћирилице», при чему је пренебрегнута чињеница да је «ћирилица идентитетска карактеристика српског народа и као таква мора се сачувати»⁵.

⁵ <http://www.nspm.rs/hronika/skup-srpska-jezicka-politika-danas-novosadski-dogovor-prevario-srbe-i-ugrozio-cirilicu.html>

Тако су све три суштинске карактеристике српскога књижевног (стандардног) језика данас «у проблему», да не кажемо «у кризи»: а) српско име као одраз његове етнолингвистичке суштине, б) ћирилица као идентитетска карактеристика српског народа, и в) алоглотско нарушавање структуре српскога језика.

2. Како превладати садашње стање српскога језика

Српски језик угроженији је данас него икад у својој двјестогодишњој историји. Зато је пред српском филологијом много неодољивих, али и дугорочних задатака, од којих наводимо усложњених пет најзначајнијих:

1) У хиперонимском статусу на *српски језик* српска филологија мора примјењивати критеријуме који важе за све полицентричне свјетске језике – језике који су варијантно раслојени, којим се користи више народа, али која према свим лингвистичким идентитетским критеријумима представљају један језик, какви су нпр. енглески, немачки, шпански, португалски. Што се пак тиче његових кохипонима – хрватског, босанског или бошњачког – јасно је да ће српска филологија увијек истицати да су у питању само различити стандарди, односно различите варијанте Вуков(ск)ог српског књижевног језика. Српска филологија неће моћи утицати на политички статус тих стандарда код народа који их употребљавају, али ће, научним критеријумима, увијек показивати да се ту не ради о посебним лингвистичким језицима, него само о политичким језицима, само језицима по имену. Очито је да српска филологија неће моћи утицати ни на политички усвојено име тих варијаната, нити на елементе норма засноване на арбитрарним критеријумима. Али ће моћи научно образлагати лингвистички статус тих назовијезика, примјењујући на њих међународне правне и научне критеријуме, а посебно критеријуме идентификације мањинских језика што их је понудила *Европска повеља о регионалним или мањинским језицима* (Закон 2005), у којој се у њеном члану 1, именованом као «Дефиниција», што је сав посвећен одређењу идентификације регионалних или мањинских језика, каже:

«За потребе ове повеље:

- а) „регионални или мањински језици” су језици који:
- (i) су традиционално у употреби на одређеној територији једне државе од стране држављана те државе који чине бројчано мању групу од остатка становништва те државе и који су
- (ii) *различити од званичног језика те државе*,
што не укључује дијалекте званичног језика те државе или језике радника миграната». (Закон 2005: 1-2).

Из наведене се повеље имплицитно нужно закључује да два или више идиома који се не разликују не могу лингвистички (научно) бити посебни језици. Да би, дакле, два језика били посебни језици, они морају бити различити по лингвистичким критеријумима (генетском, структурном и комуникативном). То није случај са «различитим стандардима истог језика» што политички носе имена језика – хрватски, босански ни црногорски – кад се они посматрају у односу на српски језик, јер, како смо видјели, и хрватски и бошњачки и црногорски лингвисти тврде да су ти «језици» различити само по имену, али да се према лингвистичким критеријумима ради о истом језику. Будући да *Европска повеља о регионалним или мањинским језицима* прописује да се мањинским језиком може прогласити само језик који је «различит од званичног језика те државе», а да су српски, босански, хрватски и црногорски само различита имена истог језика, јасно је да тзв. босански, хрватски и црногорски не могу ни лингвистички ни правно – него само симболички – имати статус језика. Из тога произлази да нити босански, нити хрватски, нити црногорски, будући да нису различити од српског као «већинског језика» не могу у Србији имати статус мањинског језика. Нема, дакле, никаквог ни лингвистичког ни правног основа производити некакве преводиоце за те језика, нити пак изводити посебну наставу на тим политичким језицима, који су језици само по имену, што значи да нема основа да се за те лингвистички непостојеће језике праве посебни уџбеници, јер сви који знају српски језик знају подједнако добро и «хрватски, бошњачки/босански или црногорски». Државне институције Републике Србије и Републике Српске морају тога бити свјесне, и у складу с тим морају и дјеловати.

2) Од тих политичких језика *Срби највише проблема имају са тзв. босанским језиком*, и то како у Републици Српској тако и у Србији. Срби се никако не могу нити смију сагласити са босанским називом тог «језика», који је несагласан са етничким називом оних који га употребљавају, а исти назив намећу и Србима и Хрватима. Наиме, *назив који за један језик користи један народ не мора бити назив језика код другог народа*. Према творбеним правилима српског језика од «српски народ» изводи се еквивалентан назив «српски језик», од «хрватски народ» изводи се еквивалентан назив «хрватски језик», а од «бошњачки народ» могуће је једино извести «бошњачки језик», а никако није могуће извести назив «босански језик». Назив *бошњачки језик* одговара називу *бошњачки народ*, док би назив *босански језик* одговарао термину *босанског народа*, а такав народ не постоји. Према томе, поштујући симболичку функцију језика, у српском језику једино је могуће и једино исправно језик којим говоре Бошњаци, а који је заправо само варијанта српског језика, звати *бошњачки језик*. Као

што не могу Словенци Србима наметати да њихов језик зову «словенски» (како га они зову) а не «словеначки» (како га Срби зову), нити Роми могу захтијевати да језик који они зову «романи» и Срби тако (а не «ромски») зову, а да не говоримо о Енглезима, који свој језик зову «инглиш», или Немцима, који га зову «дојч» и сл. – тако ни Бошњаци не могу тражити (нити на то добити сагласност) од Срба да име «босански језик» које они употребљавају морају употребљавати и Срби кад тај политички језик у српскоме језику именују. За Србе је сагласно употреби нпр. термина «словеначки језик» у складу са творбеним правилима српскога језика једино прихватљив термин «бошњачки језик».

3) На сваки начин, посебно законском регулативом, треба *зауставити процес одумирања ћирилице* као битне идентитетске црте како српскога језика тако и српскога народа. Ћирилица код Срба – и у Србији и у Републици Српској – мора имати статус јединог службеног писма, како је то у садашњем Уставу Републике Србије, у његовом 10. члану и записано: «У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо». Латиницу не треба прогонити, њен статус треба дефинисати законом о језику и писму, које у најскорије вријеме морају донијети и Србија и Република Српска. Треба, такође, научно освјетљавати историјат и савремено стање српске ћирилице, не представљајући српску борбу за превласт ћирилице као хистерични прогон латинице, како то нпр. чини Р. Бугарски, који борбу за примат ћирилице подводи чак под «шовинизам», што најбоље потврђују његове слједеће ријечи: «Ружно наличје патриотизма је *шовинизам*, у овом случају као и другде; и он се свом снагом оборио на латиницу, која је у истим кључу проглашена за коминтерновско-ватиканско (!), мондијалистичко, туђинско и – најгоре од свега – *хрватско* писмо (гајевница), које би отуда сваки добар Србин морао да презире. Штавише, употреба латинице од стране Срба сигуран је знак њиховог расрбљавања, будући да је сасвим јасно да је ћирилица српско а латиница хрватско писмо, и ту никаквих комбинација нити компромиса не може бити (дакле, опет «своји на своме»)» (Бугарски 2013: 102). У Србији, међутим, нема међу филолозима србистима ниједног на кога би се дате констатације могле односити. У питању су ставови лаика, чешће чак нефилолога него филолога, па научно није коректно њихове ставове имплицитно приписивати и свим србистима. Р. Бугарски није, међутим усамљен у стварносно неутемељеном хиперболичком представљању негативног односа Срба према латиници (в. о томе врло илустративно у Антонић 2008: 45-50). Бугарском сагласни ставови немалог броја српских антићириличара заправо призивају «истину» што је (пре)носи афоризам М. Марко-

вића: «Борба Хрвата против ћирилице у Хрватској није ништа према борби Срба за латиницу у Србији».⁶ Српски антићирличари неоправдано изједначавају српски однос према латиници са «хрватском хистером» према ћирилици (чему је Вуковар најеклатантнији примјер), с тим да нико од њих није нити ће дићи глас против те хрватске «хистером» према српској ћирилици. Они као да својим поступцима призивају смисао афоризма: «Пише нам се добро. Али латиницом».⁷

4) *Лингвисти и политичари* од којих зависи успјех српске језичке политике морају бити хармонизовани, морају бити «двје стране исте медаље». Српска језичка политика мора бити потпуно јединствена у Србији и Републици Српској. У провођењу српске језичке политике, која подразумијева не само србијански него читав српски језички и културни простор, мора се постићи усаглашеност српских научних и политичких ставова и дјеловања. Српска политика, ни у Србији ни у Републици Српској, не може нити смије дјеловати мимо српске филолошке науке, како је то до сада био случај. Постојеће врло сложено стање у српској филологији у очувању српских националних филолошких интереса није могуће мијењати без учешћа «националне интелигенције», која не може, као до сада, бити деполитизована. Неопходно је да у процесу глобализацијских и ервоинтеграцијских процеса српска филологија и српска политика заједно раде на очувању српског језичког и културног идентитета.

5) Мора се водити институционална *брига и борба за културу српског језика*. Никада као данас није било више језичке некултуре. Данас царује неписменост. Статус српског језика не може се побољшати ако се не промијени његов статус у цијелом образовном систему. Не би, наине, ни у Србији ни у Српској, смио постојати ниједан факултетски тип школовања а да не подразумева елементарну и функционалну писменост. Зато је неопходно, уз учешће свих научних, језичких, педагошких и културних установа, израдити национални концепт изучавања српског језика, који ће српскоме језику вратити дигнитет, а Србима више него елементарну писменост. Јер, стално морамо на уму имати истиниту мисао савремене књижевнице Виде Огњеновић: «Човека малим чини, између осталог, онајвише неписменост».⁸

⁶ *Политика*, 22. 9. 2013, 24: Мирослав Марковић.

⁷ *Политика*, 24. 7. 2015, 15: Драгутин Минић Карло.

⁸ *Политика*, 20. 6. 2015, 12: Виде Огњеновић.

Л и т е р а т у р а

Антонић 2008: Слободан Антонић, «Венецијанска комисија и ћирилица», *Културни рат у Србији*, Београд: Завод за уџбенике, 2008, 45-50.

Бабић 2015: Миланка Бабић, «Босански проблеми српског језика у Босни и Херцеговини», *Узданица*, XII/1, Јагодина, 2015, 77-85.

Бугарски 2013: Ranko Bugarski, «Jezička politika i jezička stvarnost u Srbiji posle 1991. godine», u: *Jezik između lingvistike i politike*, Vesna Požgaj Hadži (ur.), Beograd: Biblioteka XX vek, 2013, 91-111.

Ериксон 2004: Tomas Hilan Erikson, *Etnicitet i nacionalizam*, s engleskog prevela Aleksandra Bajazetov-Vučen, Beograd: Biblioteka XX vek, 2004.

Закон 2005: «Закон о ратификацији Европске повеље о регионалним или мањинским језицима», *Службени лист СЦГ - Међународни уговори*, бр. 18/2005 од 23.12.2005. године.

Ивић 1999: Павле Ивић, «Језичко планирање у Србији данас», *Језик данас*, III/9, Нови Сад, 1999, 5-10.

Јањић, Чутура 2012: Марина Јањић, Илијана Чутура, *Простор, време, друштво – сусрети у језику*, Јагодина: Педагошку факултет у Јагодини, 2012.

Катнић-Бакаршић 2013: Marina Katnić-Bakaršić, «Bosanskohercegovačka sociolingvistička previranja», u: *Jezik između lingvistike i politike*, Vesna Požgaj Hadži (ur.), Beograd: Biblioteka XX vek, 2013, 113-132.

Клефтакис 2012: Василије Клефтакис, «Затирање ћирилице – план или случај», *Нова српска политичка мисао*, 6. 1. 2012. <<http://www.nspm.rs/kulturna-politika/zatiranje-srpske-cirilice-%E2%80%93-plan-ili-slucaj.html?alphabet=1> (приступ: 3. 7. 2015)>

Ковачевић 2003: Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ, БИГЗ, 2003.

Ковачевић 2007: Милош Ковачевић, «Однос српског и српско-хрватског књижевног језика», у: *Језик, књижевност уметност, Књига I: Српски језик и друштвена кретања*, Крагујевац: ФИЛУМ, 51-62.

Ковачевић 2012а: Милош Ковачевић, «Постоји ли право народа на сопствено име именом туђег језика», у: *Језик и писмо у Републици Српској*, зборник радова, уредник Рајко Кузмановић, Бања Лука: АНУРС, Научни скупови, књ. XXIV, Одјељење књижевности и умјетности, књ. 13, 2012, 297-311.

Ковачевић 2013: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице: хрестоматија*, Пале: СКПД Просвјета, 2013.

Ковачевић 2013а: Милош Ковачевић, *Лингвистика као србистика*, Монографије и монографске студије, књ. 1, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет, 2013.

Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Српски језик између лингвистике и политике*, Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске, 2015.

Ковачевић 2015а: Милош Ковачевић, «Губљење ћирилице – пут ка губљењу националног идентитета», *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности VI*, зборник радова, уредник Гордана Јовановић, Деспотовац, 2015, 313-322.

Ковачевић 2015б: Милош Ковачевић, «Српски језик – јуче, данас, сутра», *Значај српског језика и књижевности у очувању идентитета Републике Српске, књ. IV: Будућност српског језика и књижевности у Републици Српској и процеси (дез)интеграција*, зборник радова, уредник Милош Ковачевић, Пале: Филозофски факултет, 2015, 11-56.

Ковачевић 2015в: Милош Ковачевић, «Српски језик и ћирилица у току Првога свјетског рата», *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 44/1, Београд: МСЦ, 2015, 71-83.

Ковачевић 2015г: Милош Ковачевић, «Ћирилица између подршке и негирања», *Пети међународни сабор духовне поезије*, уредници Николa Рајковић и Милан Недељковић, Београд: Центар за културу и образовање Раковица, Књижевно друштво Раковица, 2015, 170-182.

Ковачевић, Шћепановић 2011: Милош Ковачевић, *Српски језик у вртлогу политике*, Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори, 2011.

Лакић 2013: Igor Lakić, «Jezička slika Crne Gore», u: *Jezik između lingvistike i politike*, Vesna Požgaj Hadži (ur.), Beograd: Biblioteka XX vek, 2013, 133-158.

Мајсторовић 2013: Danijela Majstorović, *Diskursi periferije: eseji o kulturi i društvu u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2013.

Пипер, Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2013.

Прањковић 2006: Ivo Pranjković, «Hrvatski i srpski su jedan jezik», *Slobodna Dalmacija*, Split, 7. 2. 2006, 42-43.

Прћић 2005: Tvrtko Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj, 2005.

Стевановић 2013: Марјана Стевановић, «Стид због матерњег језика», *Данас*, 25. 6. 2013, 22.

Мр Милорад СИМИЋ

САВРЕМЕНИ ТРЕНУТАК СРПСКОГА ЈЕЗИКА У СВЈЕТЛУ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Тема овог скупа *Очување српског језика и ћирилице као важан национални задатак* не би требало да остави равнодушним ниједног србисту, ниједног српског филолога, ниједног културног радника. На скуп долазим као лексикограф, нормативиста и информатичар.

Језичка наука каже да је живи људски језик основно средство за споразумијевање у друштвеној заједници, а писана ријеч вид језичке комуникације међу савременицима и генерацијама. Међутим, језик је много више од обичног средства. Он је важна компонента нашег бића и, уједно, национално обиљежје. (Вук за српски језик каже да је „најсветија народност”, тј. најсветија народна особина). По језику се разликујемо међу народима и препознајемо међусобно. Језик је и државотворна компонента. Од њега и око њега стварају се нове државе и цијепање постојећих држава почиње најприје од цијепања језика.

Стога је разумљиво што стабилне и културне државе, као и државе које озбиљно раде на изградњи своје државности, језику посвећују велику пажњу. Да не говоримо о Енглезима, Нијемцима, Французима, Шпанцима, Русима, споменимо да Италијани већ 400 година имају академију која се бави искључиво италијанским језиком и да сваком своме ученику при поласку у школу поклањају рјечник италијанског језика. Од наших сусједа по одговорној језичкој политици могли би нам бити за углед Мађари и Хрвати. Узгредно споменимо да је наша језичка политика била на висини док смо обнављали државу и да су и Срби ван Србије у 19. вијеку водили лавовске борбе са Мађарима, Нијемцима и Хрватима бранећи своје име, нацију, језик и писмо.

На почетку 3. миленијума српски језик дијели судбину српскога народа. Историјски догађаји крајем 20. вијека, раскид српско-хрватске језичке заједнице, технолошка, информатичка и културна револуција у свијету затекли су Србе неспремне да одговоре тренутку. Све

то претворило се у поражавајући рачуноводствени салдо: угрожени су и српски народ, и српско писмо и српски језик. И још једно, што је горе од свега тога, српски народ нема више своје националне институције – то говори и списак учесника на овом скупу – који би се попут оних у 19. вијеку бавили проблемима српскога језика и писма. Нама, овдје присутним, не остаје ништа друго него да се изјадамо и да пошаљемо апел српским државама у којима се још говори српским језиком, српским институцијама које још живе од тешке бриге за српски језик и писмо да је посљедњи тренутак да се повуку спасоносни потези.

Шта да се ради

Умјесто да се „напразно” бринемо, да „штанцујемо” билборде и прогласе са апелима: (Са)чувајмо српски језик, Негујмо српски језик – неопходно је са пуно повјерења за рјешавање проблема затражити помоћ од политичара који имају и воље и снаге да ефикасно дјелују. Дакле, потребно је што прије и без одлагања:

1. дорадити законску регулативу која се тиче српскога језика и писма: службену и јавну употребу српскога језика и писма и санкције за непоштовање тих одредаба;
2. верификовати правописну и ортоепску норму и језичка дјела која се намећу као стандард подврћи јавној и објективној критици;
3. стандардизовати српски софтверски пакет који би био инсталиран на свим рачунарима и доступан са свих уређаја који имају приступ интернету;
4. санкционисати установе, фирме, информативне и издавачке куће које не поштују закон о језику и писму и које не поштују правописну, односно ортоепску норму;
5. порадити на увођењу већег броја емисија које би се бавиле језичком културом.

Српски софтверски пакет – пут да заштитимо српски језик и писмо

За протеклих 20 година, у складу са информатичким и културним трендовима и потребама издавачких кућа, са сарадницима и програмерима, радио сам на изради српског софтверског пакета који би најприје задовољио потребе припреме текста за штампу, за обраду документације а затим, у виду нових програма, који би задовољио потребе школа, факултета, као и научних и културних установа. Про-

грами су рађени „иждивенијем” и уз помоћ оних којима је стало до српског језика и писма. Српска држава за ове послове није имала новца, а српске националне институције нису имале довољно слуха.

I. Програми који раде на персоналним рачунарима

1. Српски језички пакет

Програмски пакет РАС, са програмом за откривање дактилографских и правописних грешка, за подјелу ријечи на слоге на крају реда, за конверзију словних фонтова, са коректорском базом од 3.250.000 ријечи. То је најпрофесионалније урађен пакет за српски језик, који се већ 20 година користи у скоро свим издавачко-графичким кућама, бројним научним и културним институцијама, а купац је и Завод за информатику и интернет Републике Србије за све републичке органе, организације и локалну самоуправу. Министарство просвете Републике Србије препоручило је РАС основним и средњим школама као наставно учило, а графичари су га наградили сребрним печатом. Пакет омогућује квалитетну обраду српског текста. Постојећа верзија програма ради у Ворду од верзије XP до 2013.

Програм за професионални прелом текста. Самостална апликација за подјелу ријечи на слоге, трајна верзија.

Програм за екавизацију/ијекавизацију српског текста. Овај програм тренутно ради у индизајну, а немјеравамо да га поставимо на интернет. Намјена му је да премости језичке разлике које су последица различите замјене некадашњег гласа јат. Може се користити у издаваштву, у пословној преписци, у државној управи, у научно-наставном раду.

Правописни рјечник српскога језика, најновији производ агенције Србософ, урађен је на основу Речника Српске академије наука и уметности и Речника Матице српске и постојеће правописне литературе (правописа из 1960, 1993, 2010), као и једног броја теренских анкета које покривају цијелу територију српскога језика. Рјечник има 123.000 детаљно обрађених и акцендованих ријечи и могућност додавања нових ријечи. (Да бисмо скренули пажњу научне јавности на сложеност израде правописа и нормирања правописне проблематике, приложили смо уз програм резултате збирне анкете за неке проблеме, који рјечито говоре да се у постојећим правописима и рјечницима нормативна рјешења често доносе кабинетски или се преписују из литературе.)

Правописни рјечник српског језика представља до сада најбољи темељ за модеран и савремен правопис српскога језика, јер је рађен

критички и на основу унапријед постављених принципа (који су приложени уз програм). У случајевима кад се правописна рјешења не слажу у постојећој литератури, давали смо напореда сва рјешења и са образложењем препоручили оно које сматрамо најисправнијим. Писање ријечи великим почетним словом, састављено и растављено писање ријечи, полусложеница, сложеница, као и преузимање страних ријечи неће више бити баук и извор недоумица.

Иако нам је била намјера да Правописни рјечник српскога језика у оном дијелу који је строго правописне природе у потпуности урадимо према Правопису Матице српске објављеном 2010. године, то је било немогуће из више разлога: у Правопису постоје бројне недоследности, у Правопису постоје рјешења која су непримјењива, у Правопису постоје бројне контрадикторности и грешке.

Увјерени смо да ће приређивачи новог издања Правописа Матице српске искористити наш Правописни рјечник као драгоцен извор информација.

Граматика српскога језика, наш најновији производ, на коме тренутно радимо, замишљена је као комплетна граматика српског корпуса од 100.000 ријечи: са фонетиком, морфологијом, синтаксом. Дакле, не граматика језика, него граматика сваке ријечи и сваког облика ријечи, са могућношћу учења, провјере научног и такмичења у познавању граматичких проблема.

До сада смо обрадили 20.000 глагола и припремили за обраду 50.000 именица.

Граматика ће се користити искључиво преко интернета.

2. Рјечници српскога језика

Речник српскога језика (бивши Српски електронски речник) – са 307.000 ријечи и око 1.500.000 значења – састављен је из осамнаест томова *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, који издаје Српска академија наука и уметности у Београду (у даљем тексту: *Речник Српске академије наука и уметности*) и три посљедња тома *Речника српскохрватског књижевног језика*, који је издала Матица српска (у даљем тексту: *Речник Матице српске*).

Речник је урађен на основу писмених сагласности Института за српски језик САНУ, Одељења језика и књижевности САНУ и Извршног одбора Председништва САНУ.

Овај Речник, како је иначе и у Речнику САНУ и Речнику Матице српске, поред српских писаца, доноси и примјере из дјела писаца који нису Срби, што (због наслова Речника) никако не би требало

схватити да ми својатамо те писце. Напротив, ми смо се само руководили чињеницом да би била штета осиромашити Речник избацавањем аутора другог националног опредељења, а писали су језиком који Срби сасвим лијепо разумију и осјећају својим, без обзира којим се именом тај језик тренутно зове.

Речник је изузетно добро примљен од културне јавности, са врло ласкавим оцјенама, од којих наводимо мишљења два академика САНУ:

Српски електронски речник – крила српског језика

Речници су дубинске и свеобухватне слике наших живота и збирке наших знања. Они су исцрпне личне карте нашег језика, који је најисцрпнија и најтачнија слика нас самих. Та слика се досад чувала и преносила у књигама. Данас речи излазе из књига и светом путују брже него у ранијим временима. Захваљујући труду Милорада Симића и Српском електронском речнику и речи српског језика су добиле крила (*Љубомир Симовић*).

Нови рат за српски језик и писменост

После скоро два века од Вуковог „рата за српски језик и правопис”, у технолошки измењеним условима, поново је потребна борба за нову врсту писмености – компјутерску писменост. Један од учесника у овом новом „рату” је и мр Милорад Симић, познат по Програмском пакету РАС (за обраду текста на српском језику), а сада и по Српском електронском речнику (око 300.000 речи), који нам омогућује да препоручимо српски језик свуда и свакоме (*Милорад Павић*).

Српски рјечник Вука Стефановића Карацића представља дигитализовану верзију четвртог државног издања. То је српско-немачки и српско-латински рјечник; етнографска, географска и историјска читанка и први енциклопедијски лексикон о српском народу. Са овим Рјечником и народним умотворинама ушли смо у културни свијет Европе.

Рјечник из књижевних старина српских Ђ. Даничића, рађен на основу повеља и других историјских записа. Има око 16.000 ријечи, са најбогатијом збирком имена, презимена, имена мјеста, имена историјских личности и термина из друштвено-правног живота. Овај рјечник спушта вертикалу српског језика до 12. вијека.

Сваки од ових рјечника има непроцјењиву вриједност, али ће значај ове рјечничке вертикале бити много већи кад се све три рјечника саставе у јединствену базу, при чему ће бити могуће проучавати засебан живот сваке ријечи и развој значења.

II. Програми који се могу користити на интернету

Ради унапређења српске језичко-информатичке културе 2013. године на адреси www.srpskijezik.com отворили смо јавни сервис за српски језик, који је до данас посјетило преко 555.000 корисника из цијелог свијета, са врло ласкавим оцјенама.

На сајту се налази најбогатији софтверски пакет за српски језик, у који је уложен генерацијски рад српских филолога и лексикографа и дугогодишњи рад информатичара:

1. Програм за правописно-дактилографску провјеру текста (3.250.000 облика ријечи),
2. Правописни рјечник српскога језика (123.000 речи),
3. Речник српскога језика (највећи српски рјечник – 307.000 ријечи, преко милион значења, око 100 научних терминологија), као и други језички софтвер.

Напомена: Наша је искрена намјера да на овом сајту поставимо све наше производе.

Софтвер је доступан са свих уређаја који имају везу са интернетом.

На крају, објективно посматрано, некоме се може учинити да ће овим софтверским пакетом српски језик бити информатички заштићен. Али није тако. Сав пакет и сав посао око пакета налази се у медијској блокади, видни су и отпори и неразумијевања који личе на организовани бојкот. Јављају се сметње и тамо гдје би се очекивала подршка.

Мислим да су још живи они који су спречавали Вука Ст. Караџића и мислим да код нас ништа не иде без рата. Изгледа да је потребан још један рат за српски језик и правопис.

Бојан ЧЕЧАР, ђакон

ДА ЛИ СМО НА ПУТУ СВЕТОСАВЉА?*

У времену у којем живимо много је учитеља и учења која нам се насилно намећу и подмећу. Готово свакодневно изложени смо немилосрдном испирњу мозга од којекаквих спаситеља, проповједника и гуруа који ће, тобоже, донијети мир, слогу, напредак и просперитет цијелом људском роду. Заједничка жеља свих њих је-сте да се свијет устроји и осмисли без Бога, и то, нарочито, без православног Бога – Св. Тројице.

Наспрам свих ових наших савремених идола, заблуда и утопија стоји бесмртни, свевремени и изванвремени лик нашег духовног оца и другог спаситеља нашег рода – лик Св. Саве. Наспрам мрака и лажи налази се православна светосавска свјетлост, која је одувјек призивала све Србе да је смјесте у дубине свога бића и да њоме просвећују, освећују и управљају свијетом у којем живе. Та свјетлост коју је и сам Св. Сава сусрео и опитовао у предворју небеса на Земљи, тј. на Светој Гори, није некаква створена или природна свјетлост. То је нестворена свјетлост Божија, којом је наш праотац Адам у свом првобитном-богомданом стању у путпуности био испуњен и преиспуњен. Том и таквом свјетлошћу он се уздизао у херувимске висине и бесједио са самим Богом. Након преступа животворне заповијести, Адам је остао без тог нествореног сијања благодати Божије у себи и стропоштао се у пуку материјалну датост овога свијета. Није више могао да гледа свога Творца „лицем у лице” и да разговара с њим. Послије њега људи су све више заборављали своје божанско поријекло и све више тонули у незнабоштво и идолопоклонство. Почели су да се клањају створеним стварима и предметима. У свом богоотпадништву владари људи на земљи (цареви и цезари) прогласише себе и своја царства за богове. Неки то и дан-данас чине!

Ипак, доласком Сина Божијег у свијет човјеку су поново отворена врата раја. Човјек се у Христу опет враћа ономе од којег је прво-

* Бесједа одржана на Светосавској академији 26. јанура 2016. године у Центру за културу у Бијељини.

битно био отпао. Нестворена свјетлост Божија опет се од преображења Христовог даје свима онима који се одваже са Христом попети на „гору преображења”. А управо наш Св. Сава се прије осам вијекова одважио попети на ту гору (додуше, у његовом случају на Св. Гору) и ту угледати славу Божију. Угледавши сву њену миомирсну лепоту и милину, он је родољубиво потрчао своме народу да и њега приведе и уведе у ове рајске висине. Сва активност коју је Св. Сава предузимао након повратка у Србију била је сконцентрисана, прије свега, на то да свој српски народ научи како да стигне тамо гдје је он сам већ био и гдје сви опет заједно с њим треба да дођу, тј. у царство Божије. И још даље – до пријестола Божијег. Главни задатак који је он поставио себи јесте да свјетлошћу Христовог Јеванђеља растјера сву тмину и помрчину старословенског паганизма, који је у нашем народу у то вријеме био веома присутан. Том силом растјерао је све лажне богове, све идоле и све тзв. милосрдне анђеле. Срце и душе Срба окренуо је једном засвагда ка једном једином сунцу правде – ка Господу нашем Исусу Христу и ка беспочетном Оцу његовом и Духу његовом преблагом.

Али, чини се да ми данас за ово више не маримо. Заборавили смо и Бога и Св. Саву. Окренули смо се новим свјетлцуавим и завољивим идолима, чији су главни инспиратори и представници Америка и Европска унија. Данас и старо и младо – заведено Холивудом, интернетом и телевизијом – жели да оде одавде и да почене да живи популарни амерички или европски сан. И има их много који су и отишли. А они који нису отишли, овде настоје да живе као да су већ тамо. Главна животна девиза ових идола јесте уживање (хедонизам), што је опет у потпуној супротности са аскетско-подвижничком традицијом православног светосавља. Кафане, дискотеке, клубови и кладионице препуни, а цркве полупразне или потпуно празне. „Празне цркве као пећине пусте, празне душе – па празне и цркве” – како то потресно каже Св. Сава у Небеској литургији св. владике Николаја. Исто тако, умјесто Св. писма, псалтира и молитвеника из руке данашњег Србина никако не избија најновији идол, тзв. смартфон, који је као и сваки други идол потекао из ума оног већ горе помињаног „милосрдног анђела”. Данашњи Србин има времена да читаве сате и дане проводи на друштвеним мрежама, да чита испразну жуту штампу, да у недоглед празнослови са својим пријатељима о крајње небитним, тривијалним и безначајним темама, а не може да одвоји од 5 до 10 минута времена ујутру и навече за молитву Богу. Умјесто да се диви величанственим примјерима св. Симеона, св. Анастасије, св. Саве, Стефана Дечанског, Ђакона Авакума и осталих српских великана, његови узорни су данас постали разноноразни преваранти, развратни учесници ријалити шоуа, криминалци, старлете и остале бјелосвје-

тске протуве. Ова својеврсна српска неоидололатрија своје упориште има у напуштању изворног светосавског духа. Светосавље није само пуко једногодишње присјећање на житије Св. Саве, рецитовање пјесмица, светосавске академије и балове, већ је оно, прије свега, истинско живљење и доживљавање Духа којим је био испуњен Св. Сава – а то је свакако Дух Божији. А ко стекне Духа Божијег, тај ће сигурно бити Христов и трудиће се да све што ради у свом животу буде принос Богу Оцу на дар.

Да ли ми тако данас поступамо? Да ли се и ми данас трудимо да благодаћу Св. Духа у Христу све принесемо Богу Оцу на дар? Да ли поштујемо главни аманет и предање који нам је Св. Сава оставио, а то је да имамо праву вјеру и да се недвосмислено држимо закона Божијег?

А да права вјера и поштивање закона Божијег није некаква безначајна тричарија већ главна наука нашег живота говори и сам Св. Сава у својој „Жичкој бесједи” о правој вјери, гдје каже да „духовна наука није игра, нити речи безумља мисли људских, него је то проповедана света вера Божија, на којој су основани свети чинови у Христу Исусу Господу нашем, о коме пророци Светим Духом Божјим прорекосе, и апостоли научише, и мученици исповедише, и сви Свети сачуваше, и Преподобни оци беспрекорно одржаше као на недељивом крајеугаоном Камену црквеном Христу, Који је Премудрост и Сила Очева светодуховски и силно и крепко и чврсто и поуздано у вери – Који је Христос и Који до сада многе уверава и утврђује и свима потврђује Своју веру божанску.”

Међутим, право је питање колико смо ми Срби уопште и упознати о оригиналном мишљу свога просвјетитеља и учитеља? Као што сам већ рекао, нема те „науке“ која се данас не проповиједа Србима. Учитеља је безброј. А Срби, као овце на заклање, иду и слушају те учитеље и духовне слијепце који их воде у паклене поноре. Једино је спасоносна и животворна православна мисао Св. Саве код нас спутавана и забрањивана. Можда ће ово некоме звучати чудно, јер данас није забрањено говорити и мислити о Св. Сави. То јесте донекле тачно. Међутим, сва прича о светосављу код нас се углавном зауставља на пуком познавању биографских података из његовог живота. *Овом приликом питам ја себе, а и вас, драга браћо и сестре, колико нас је који смо у свом животу упознали и имали прилике да прочитамо нека од његових најзначајнијих књижевних дјела?*

Ко је од нас, на примјер, прочитао „Жичку бесједу” о правој вјери, „Житије св. Симеона”, „Службу св. Симеона”, ко је прочитао „Карејски типик”, „Студенички типик” или „Хиландарски типик”, ко, опет, упутство за читање „Псалтира”, ко „Писмо игуману Спи-

ридону” и, напосљетку, ко је уопште имао прилике да прочита његово главно и капитално дјело Номоканон – Законоправило - Крмчију? Ако и има неко да је читао, то је више него недовољно да бисмо ми могли рећи да смо достојни његови наслједници: Срби - светосавци.

Ова дјела морају да се изучавају у школама, она морају постати обавезно штиво свих нас. Као народу ће нам бити боље тек када свако од ових дјела буде саставни дио наше личне библиотеке. Она морају да постану наше свакодневно духовно штиво из којег ћемо црпити инспирацију и мотивацију. Само на тај начин успјећемо опет да смјестимо живог Бога Св. Саве у умове и срца наша. Силама мрака и зла – које су се данас устремиле на нас и које се труде свим силама да нам исперу мозгове, да нам измијене свијест, да од нас направе некакве цивилизоване зомби Европејце – морамо се одупријети јединим истинским оружјем које ми Срби имамо, а то је јеванђеоска мисао Св. оца нашег Саве.

Међутим, ми то богомдано оружје за очување властите духовности и идентитета не желимо нити за њега маримо. Да је то тако, најбоље се види на примјеру његовог главног дјела Законоправила или Номоканона. Значај овог дјела је колосалан и епохалан. Међутим, ја лично нисам чуо нигдје и никада да је неко од наших првака и предводника цитирао ово дјело. А, с друге стране, чуо сам да се цитира Маркс, Енгелс, Вебер, Абрахам Линколн, Џорџ Вашингтон, Ангела Меркел, Барак Обама, Владимир Путин и остали мислиоци и политичари. У Србији, а и овдје код нас, величају се дјела као што су британска Magna carta libertatum (Велика повеља слобода) из 1215. и Амерички устав из 1787, али не и Законоправило Светог Саве наспрам којег су та два правна споменика зрна од правде.

Откуд толико неинтересовање код наших лидера и предводника за ово прекорисно дјело Св. Саве? Да ли се оно намјерно ставља у страну? То просудите сами. Навешћу само један интересантан, а, у исто вријеме, и забрињавајући податак – а то је да Законоправила нема у Правној енциклопедији из 1885. године нити у научним програмима правних факултета. Оно се, дакле, уопште не изучава на нашим правним школама. И то је тако до данас.

У Законоправилу Св. Сава на јединствен начин је засвједочио неизмјерну љубав према своме роду и отаџбину. Он као вожд, попут Мојсија, Законоправилем настоји Србију представити као земљу уређену на закону, чврсту, развијену, достојанствену и достојну поштовања, да је поштује чак и непријатељ. Помоћу те књиге, у ствари, постигао је све што је по Србе било корисно: ојачао темеље државности, основао самосталну српску цркву (архиепископију), спровео у живот теорију о симфонији између цркве и државе, до танчина

уредио грађански и црквени живот, поставио узоре за будуће законе какви су, на примјер, „Душанов законик” и „Закон протe Матеје Не-надовића” као први писани закон устаничке Србије. Законоправило, дакле, представља својеврсни сноп у који је Свети Сава увезао обиље прописа за уређење васколиког живота Срба¹. А ми за ово дјело не знамо, нити хајемо. Личимо на човјека који иде на улицу и проси милостињу, а не зна (или, боље рећи, не жели да зна!) да у својој соби има ковчег са благом. Замислите само да Јевреји не желе да знају за Мојсија, нити за закон његов. Када год су то у историји чинили, били су пред нестанком и истребљењем. Управо нестанак и истребљење данас пријети и нама Србима, и то с правом, јер смо се одрекли свог Мојсија и свог законодавца – Светог Саве. Одрекли смо се Законоправила и његове науке. Зато нас Србе и могу – као што би то рекао владика Атанасије Јевтић – да вуку за нос као какве мутавце и да нас уче ко смо и шта треба да радимо. Зато може ко год хоће да дође код нас и да нам продаје маглу и шарене лаже. То никако не би могли да раде да се држимо Св. Саве и његовог Законоправила. Св. Сава јасно поручује да сваки онај који има учитељски чин, ако не зна добро ове књиге (тј. Законоправила) – ни самог себе не зна ко је, а проникнувши у дубину ових богонадахнутих књига као у огледалу видјеће и себе какав је, и какав треба да буде, и друге ће познати и научити.

Овај велики и свети дан успомене на нашем духовног родитеља и препородитеља Св. Саву јединствена је прилика да се сви дозовемо памети и истински поразмислимо куда ћемо и како ћемо даље. Хоћемо ли и даље срљати у разновразне српском срцу стране идеологије и утопије од овога свијета или ћемо се истински окренути Св. Сави и његовој науци, која је за нас Србе кључ за разумијевање Бога, свијета и човјека? Свако од Срба ко је хтио да заобиђе Св. Саву и његову науку могао је лако да залута и да се нађе у опасним гудурама и кланицама, гдје нас обично лукаво чека да улови онај чије име не треба ни спомињати. Пригрлимо зато Св. Саву и његову науку. Послушајмо његове савјете да сачувамо праву вјеру и да се свим срцем и душом својом придржавамо заповијести Божијих. Одбацимо и презримо свако безаконје, разврат, неморал, охолост, лијеност, глупост, корупцију, непотизам, партијашење и свако остало секташење. Одбацимо ово и покажимо прави дух. Покажимо сви да смо духовни синови истинскога духоносца Св. Саве и да смо способни да се заједно с њим и његовом науком и предањем уздигнемо изнад понора и пропасти и да се опет винемо у небеса у загрљај Господу и Спаситељу нашем Исусу Христу. Амин, Боже, дај!

¹ Интервју са др Миодрагом Петровићем у „Вечерњим новостима” под насловом „Недостаје нам мудрост Св. Саве”.

Јелина ЂУРКОВИЋ

ПРИЧА И ПРИЧАЊЕ. КОЧИЋЕВИ НАРАТОРИ

У раду се полази од становишта да је Кочићево књижевно дјело саставни дио његове укупне, страствене борбе за слободу човјека и народа. Том и таквом усмјерењу био је подређен и избор тема и типова приповиједања¹ у конституисању Кочићеве књижевне представе крајишког свијета и живота на макро и микроплану.

„**Ж**ивети и радити, борити се и страдати, то су идеали живота.” – записао је Кочић у једном малом и неугледном нотесу у затвору, године 1908², и тиме исписао свој животни кредо и своју животну филозофију. У свом кратком, тјескобном и бурном животу имао је, по сопственом признању, двије велике љубави: љубав према Милки Вукомановић и љубав према своме народу. Објема се посветио цијелим својим бићем до фанатизма. У писму вољеној Милки³, Кочић то овако казује: „Укратко ти кажем да највише волим тебе, па онда мој несретни и заробљени народ. Борићу се до краја свог живота за твоју срећу и за срећу и напредак свог милог народа.” Колика је била везаност и дубока проживљеност ове љубави према Милки види се из паничног обраћања њеном оцу писмом из Беча у којем моли за разјашњење прочитаног обавјештења да се нека Милица Вукомановић вјерила с неким младићем, па пита да ли је то његова Милка. Пише оцу да не би узнемирио Милку и помутио јој вјереничку срећу (јер је њена срећа и његова), па кад се увјерио да Милица није његова Милка, он успоставља везу с њом, и у писму јој признаје: „.... да сам те изгубио, ја бих досад био међу мртвима. Да сам имао револвер, пуцао бих на себе, јер не можеш појмити како ме

¹ Типове и форме приповиједања у овом раду поимали смо на начин како их је описао Новица Петковић, у раду „О типовима приповедања” у: *Огледи из српске поезике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990.

² Ненад Љубинковић, Записи, писма и тамничке забиљешке Петра Кочића у рукописној оставштини Владимира Ћоровића, Додатак, у: *Сабрана дјела*, III, 295.

³ Писмо Милки из Загреба, 25/V, 1901, *Сабрана дјела* III, стр. 148.

је била обузела некаква дубока, неизмјерна туга и очајна усамљеност.”⁴ Истим поводом и у истом писму, Кочић, вјероватно на Милкино питање шта би учинио да се она стварно удала за другог, каже: „Ја бих тебе отео, а кад не би хтјела ићи са мном, на мјесту бих те убио, па онда сам себе. Чудноват сам ја човјек...” Овај запис је веома важан за разумијевање Кочићеве личности и његовог односа према животу и његовим вриједностима.

Да су љубав, и страст, биле обостране, види се из писама у којима Кочић Милку назива својом Мргудом, оном страсном и пријеком јунакињом из истоимене приповијетке, па је упутно разумјети да су љубав и страст биле обостране. Милка је, на његову срећу и на корист оне друге Кочићеве љубави, пристала да дијели његову горку судбину народног борца и босог, голог и гладног писца и робијаша, поставши му супруга и пратилац на том путу. Можда се премало пажње у тумачењу Кочићева живота и дјела посвећивало значају Милке Вукомановић Кочић, а она би могла бити вриједна засебне теме у разумијевању самог Кочића.

Да се тако жестоко и бескомпромисно понио и у политичкој борби, свједочи његово тамновање у Бањој Луци и Тузли 1908. године које је последица такве борбе; показује и избор или одбацивање сабораца у Сабору чији је члан био; уређивачка политика гласила која је оснивао и у којима је износио своје политичке ставове, а све по критеријуму искрене, бескомпромисне и поштене борбе за народна права. И свједочи његово књижевно дјело, свакако. У сав тај рад уносио је голему одлучност, упорност и страст драмског набоја. То је Љубомир Зуковић, бавећи се утицајем народне књижевности на Кочићев начин стваралаштва, јасно сагледао и сажео:

„U Kočićevom životu i radu, naročito u njegovoj sudbini, ima nečeg meteorski užarenog i sjajnog, ali i samoubilačkog. On je nesumnjivo najborbeniji pisac koga smo ikada imali, i po tome je on izuzetna pojava u našoj kulturi. U borbi koju je vodio on nije taktizirao niti je tražio zaklone – nikoga nije štedio, a ponajmanje sebe. Tako usrdno i vatreno mogao se boriti samo onaj koji jednakom snagom i žarom mrzi ropstvo i porobljivača kao što voli slobodu i svoj narod. Kočić je vojevao svim raspoloživim sredstvima, pa, sasvim prirodno, i literaturom koju je stvarao. Njom, čini se, prije svega i najuspješnije.”⁵

Управо Кочићева сасвим јасна визија циља и предмета борбе, огромна енергија и не мали приповједачки дар, те, све то заједно, условило је избор тема у обликовању његове књижевне Крајине. Кочић

⁴ Писмо Милки из Беча, 10/23. 1. 1903, Сабрана дјела, III, 154.

⁵ Љубомир Зуковић, Коčićев однос према усменој књижевности“, *Stazama usmenosti*, Univerzitetska riječ, Nikšić 1988, str. 90-91.

је, очито, био свјестан колика је „моћ приче као идеолошког формата наше свијести о свијету.”⁶ То је одредило и приповиједну перспективу, стајну тачку његових видљивих и скривених наратора, укључујући и његов ауторски фокус.

Када се сагледава цјелокупно Кочићево дјело, може се сасвим одређено уочити да оно у својој тематској пуноћи пружа један цјеловит свијет Крајине у његовој дијахронијској и синхронијској условљености и заокружености. У том смислу значајна је приповијетка *Змијање*⁷ у којој Кочић приповиједа историју Змијања према усменом предању старог Милића Вујиновића у распону од Косовског боја до савременог доба, до нове окупације Босне и Херцеговине у другој половини 19. вијека. Тематски, у тај круг уклапа се дио приче *Кроз међаву*, и то онај дио који говори о пуноћи и снази Рељине кућне задруге прије њене пропасти, те онај дио Стевичине приповијести о страдању мрачајског проте у истоименој причи. Заједничко им је не само облик и језик приповиједања, него и вриједносни систем колектива, а он је несумњиво дио културе епске народне пјесме, поетике усмености, како би рекао Љ. Зуковић.⁸ То значи да је Милићева прича епопеја о снази и слози колектива који успијева да стекне и сачува слободу (аутономију) у вријеме вјековне турске окупације. Косовски завјет као освијешћено наслијеђе војевања и жртвовања за слободу отаџбине и хришћански цивилизацијски круг показани су у пажљиво изабраним појединостима од првих змијањских кнезова турског доба до владе кнеза Михаила Обреновића. У условима када је у Босни беговска својина била сигурнија него царска, како то каже приповједач Милић, и када су домаћи господари мучно гледали на аутономију хришћанског становништва те на сваки начин настојали да је пониште ништећи и одузимајући царски документ о аутономији, импресионира домишљатост мудрих Змијањаца да се томе одупру. Свјесни да, док су год они у посједу тог документа, имају и правну сигурност и слободу, тај драгоцјени комад папира увијек су чували најсиромашнији и најнеугледнији чланови заједнице јер се на њих најмање обраћала пажња; затим, силницима се ријетко и под посебним мјерама опреза давала исправа на увид у страху да је они не поцијепају и тако пониште и стечена права. Милић каже „неко” је избацио папир пред бег а да нико не упамти ко је то, а тај „неко” је заправо воља и одлучност цијеле заједнице, једна душа. И када се страда од силника, када најугледнији допадну ланаца и погибелји, појединци, као у

⁶ Зденко Лешић, *Теорија књижевности*, 271.

⁷ Сви Кочићеви текстови биће наведени према издању Сабраних дјела из 2002. године. Издавачи: Беседа из Бање Луке и Ars Libri из Београда.

⁸ Види ф.н. 4.

народној пјесми, прибјегавају прерушавању како би стигли везиру у Сарајево прије беговске оптужбе за непослух.

И када су издвојени појединци у центру приче, они су заправо само извршитељи воље и намјере цијеле заједнице и по томе су они типични епски представници традицијског модела патријархалне културе подређене вриједносном систему колективизма. Кад мука притисне, почесто се све ради у тајности, ноћу, на сабору, уз заклетву оних који одлазе да ће честито обавити свој посао и оних који остају да ће чувати тајност мисије. И један и други чин је митски неприкосновен и свечан и никоме не пада на памет да изневјери или превјери. Такав је један број кнезова и свештеника из фамилије Кочића, такви су Раде Кнежевић, Теле Босанчић, Тешо Марић и Ристо Ђуричић.

Има и појединаца у таквом колективу које лоша процјена ситуације одведе у невољу, као што је онај кнез који је једно вријеме четовао са Стојаном Јанковићем па изгубио право на самостално судство у својој кнежевини, или онај хајдук што се потурчио па му кнез отхранио сина Хусу који ће постати везиром. Сасвим оригинална појава је свакако Ситвук Бабић, необичан и појавом и дјелом и права је штета, како је то већ и Љ. Зуковић примијетио,⁹ што је у Кочићевом дјелу остао само у обрисима као лик. Он је, митска појава на крајишки начин, остао тек у назнаци, као Бирчанин Илија у *Почетку буне на дахије*. Њему насупрот, на другачији начин индивидуализован је неки Бајо, присебан и самосвојан сељак који се није придружио кметовању бегу Џинићу. Као савјест колектива повео је успјешну побуну против субаше и намета које је Џинић меко и „очински” наметао до границе која се губи између самосталности и укмећења. Ова двојица, сваки на свој начин, само потврђују снагу колектива који поступа као једна душа. Политику колектива, кроз вијекове, воде уједињени сељаци преко својих изабраних кнезова и свештенства, и док је год тако било, Змијањци су могли рећи да имају слободу и аутономију. То једно цијелог народа слави Кочић у *Змијању*, а у Рељиној моћној заједници као да илуструје ту моћ и снагу, част и понос цијеле Крајине.

Иако је клица пропасти Рељине моћне и славне „државине” романтичарски мистично интонирана, из неких других прича може се та пропаст временски довести у везу са аустроугарском окупацијом и оним што је та окупација донијела. У приповиједи *Ракијо, мајко*, примјера ради, Симеун каже: „На неђељу дана иза укупације, кад оно све седам царевина у договору са Русијом, Србијом и црногорским књазом отеше наше отечество испод скута султанова и дадоше га ћесарокраљу на изор, пометиљаше нам се овце(...) Сваки дан освитало и' је тридесет, четрдесет мртви' у тору.” (Подвукла Ј.Ђ.) Та слика

⁹ Види ф.н. 4.

пропасти некако је и сувише слична оној Рељиној. Не умањујући вишезначност пропасти Рељине „државине” и „краљевине”, могло би се рећи да је један од узрока те пропасти управо ова Симеунова широка политичка елаборација на почетку цитиране реченице. Чини се да је причом о Рељиној снази, Кочић заправо илустровао Милићеву епску хероику као круну заједништва, једности, љепоте, незавидљивости, поноса, дике и славе – Рељу поштују сељани, он је њихов углед и репрезент. Отуда и она силна и трагично патетична прича о пропасти таквог нашег, нас.

Прича о Рељи је у исто вријеме и дио оног епског стабла моћне прошлости опстале на јединству колектива и његових првака, и прва рамена грана крошње индивидуализоване „садашњости” којој се насилно одређује вијек трајања у новим, савременим условима живота под новим окупатором. Теме и ликови из синхронијске равни дјелују као контрапункт онима из далеке старине. Кочић је, образован и модеран човјек, знао ко је и каква је то нова сила која експлоатише и тлачи, која је и каква разлика између старог „болесника на Босфору” и нове, „палиграпима” оборужане силе западног прагматизма. Отуда ваља и разумјети његову борбу, његове повике и залете у политици, његову силину у сабору, у новинама, у приповијеткама. Отуда се и у избору књижевних тема може лијепо разабрати и његово политичко разумијевање раслојавања колектива на интересне скупине и почетак обликовања будућих класних слојева. Свештенство, сељаштво и трговачки слој више нису у дослуху и не маре једни за друге. Европеизација, наметнута споља, бива болна јер је бездушна, сурова и незаустављива. У тој модернизацији друштва сељаштво пролази босо кроз трње нових параграфа, збуњено, необразовано и незаштићено. Има у свом памћењу сасвим неку другу мјеру правде и правичности, своју старину и поимање узајамности људских односа, а намеће јој се нека сасвим нова и тешко прихватљива мјера која засијеца хладно и нељудски, као у *Гробу Слатке душе*: „Мора! Закон те гони; ми те не гонимо.”¹⁰ То каже извршитељ који Мију тјера са вјековног огњишта јер не може, стар, да засије своју њивицу а то је штета за царевину. Сељане, као ни Мију, нова власт ништа не пита када треба узети под своје добар комад земље, добро одњегован Вуков гај, младе момке у војску из које се махом не враћају. „Умете нас Грац” каже несрећна Туба; Давид горко враћа три форинте царевини као одштету за сина који се из војске није вратио; солдачија гута младе и нежењене, сакати и успорава нормални раст и развој друштва. Када такво стање ствари сведе у закључак: „Шта смо ми све некад имали, па до шта смо дошли!”¹¹ – момчић од неких петнаест-шеснаест година, онда бива

¹⁰ Гроб Слатке душе, Сабрана дјела I, 73.

¹¹ „Код Марканова точка”, Сабрана дјела I, 99.

јасно којом је брзином и којом темељитошћу нова окупациона власт задирала у све поре друштвеног живота исисавајући добра сваке врсте.

У *Гробу Слатке душе*, иако некако у другом плану, представници свештенства и цивилне власти дати су као већ отуђени дио народног бића: кнез се љути, а љути се и свештеник што им Мијо „одузима” посао помажући сељанима око ствари које сами не могу да ријеше, а које спадају у дјелокруг рада нове администрације, с једне стране, а, с друге, опет, извире осјетљивост на материјалну корист (поп) и поданичку безусловност (власт): кнез враћа у државну касу вишак народног новца након Мијине сахране.

Критику свештенства и новонасталог слоја грађанства, изричито и недвосмислено, Кочић препушта својим ликовима. Свом нахереном Симеуну, припустиће да протумачи „књигу староставну” у којој, тобоже, стоји и ово: „Настаће посљедња времена, и многи, главни људи и сви отачаствени архијереји, због масни' ајлука и царски' бурунтија, постаће мургати и невјерници своје цркве и народа.”¹² А у *Мејдану Симеуна Ђака*, један од ликова усмјерава своје незадовољство на бањалучког владику и кад га год помене, а помиње га често, изговара своју критику као какву мантру: „бањалучки Ликота, што носи шкрљак ко и сваки швапски шикатор, срам га и стид било Кристова лишца!”¹³ Када Давид Штрбац у *Јазавцу пред судом* потезе аутономију, коју траже представници српског грађанског слоја, види се да је он не одобрава и да јој се руга, што би се могло схватити као Кочићева критика неопрезног давања легитимитета туђој, поробљивачкој власти. Ту је неопрезност Кочић већ раније препознао у оној Милићевој причи о „меком” сужавању крајишке аутономије од стране бега Џинића.

Слично овим примјерима, разлива се у синхронизској равни Кочићевог времена и у његовим приповијеткама, судбина по судбина, догађај по догађај као документација о животу крајишког човјека под новим господарем. Причање о тим судбинама Кочић почесто препушта својим Крајишницима, па се тако Крајина и чује а не само види у своме несагласју у времену и простору. Једно је извјесно: ма ко био приповједач: видљиви или невидљиви, он носи Кочићеву особину, а то је *страст причања* и приповиједања и иста она идејна усмјереност коју је он носио и према којој и њих управљао.

Када се Милић Вујиновић припрема за причу, он то чини ритуално, смирено, готово побожно, јер оно што има да каже треба да буде увјерљиво и неупитно: „Милић се накашља, извади кесу с дуваном из припошаја, па поче, оборивши очи, пунити лулу.”¹⁴ Он припрема

¹² Ракијо, мајко, *Сабрана дјела* I, 184.

¹³ Мејдан Симеуна Ђака, *Сабрана дјела* I, 256.

¹⁴ Исти том, *Змијање*, 37.

грло (нешто раније га је прочистио и ракијом, незаобилазном мученицом у чаролији приповиједања) и смирује ум спорим ритуалом набијања луле дуваном, не расипајући поглед наоколо, него *оборивши очи*, концентрише се на ону унутрашњу почетну тачку одакле треба да потекне прича. И као сваки вјешти народни чувар старине, какви су иначе и били понајбољи народни пјевачи и приповједачи, он се опрезно заклања за знање „старије људи” од којих је „слушао” то што он зна, а зна много. У исто вријеме, осјећајући одговорност и према њима и према будућим нараштајима, он добро зна колики терет носи и колика је мука „докотурати” се до гроба „свијетла образа и поштена гласа.” Из те позиције наслијеђеног етоса највишег степена, просијава Милић најважније људе и најбитније догађаје који су сачували Змијање по мјери његових људи и то чини свечано, готово страствено свечано, снагом ријечи које слаже у живе слике и описе. С времена на вријеме удваја и утраја Милић гласове приповједача и тако појачава увјерљивост и вјеродостојност онога што је предмет причања. Тако се, посредством слободног индиректног говора, „чују” гласови Теле Босанчића и Раде Кнежевића, сваки да обликује први степен приче као својеврсни *сказ* који ће Милић уградити у већу цјелину, као што ће то учинити и са свједочењем Теше Марића и Ристе Ђуричића. И док то вишегласје упреда у складну цјелину, а она се тиче даље и далеке прошлости, причање је епски мирно и складно, а већ када Милић прелази у причању на догађаје којима је био савременик, то причање губи елеганцију усмене приповијетке и по лексици и по обликовању ликова и догађаја. Како је већ и Љ. Зукловић примјетио, тај стилски дисконтинуитет у слагању приче поприма помало и карикатуралан облик у сликању ликова, много сличнији и обичнији осталим Кочићевим причама из савременог живота. Разлика је јаснија управо због јаког контраста између - на епски начин обликоване старине - и, језиком и позом, разбарушене савремене стварности. Тим прелазом из једног у други квалитет приче и причања, Кочић, чини се, и на тај начин - језиком и менталитетом његових савременика - управо наглашава разлику између прошлости, наталожене у чврст седимент коме више нико ни пера не може одбити, и несигурне и тјескобне садашњости у којој људи главињају од немила до недрага како би опстали на вјетрометини. По нешто развијенијем дијалогу и типичном „новоговору” који је стигао са окупацијом, те по разумијевању новонасталих политичких прилика које Милић није морао да зна и разумијева, могло би се рећи да је Кочић заправо сам, у улози рефлектора, наставио причање и казивање о путешествију двојице изасланика на Обреновићев двор у Београд, уградивши се као један у низу унутрашњих наратора па тиме и у сам свијет приче.

Разабере ли се и сабере ко све гради и обликује свијет *Змијања*, онда се подразумева да је Кочић аутор али и један од актера „приповиједне праситуације”, али и као један од скривених приповједача при крају Милићевог казивања. Он започиње и завршава приповијетку дајући јој оквирну форму, а онда препушта причање унутрашњем приповједачу Милићу, који опет, из дубина времена дозива гласове „старије људи”, а њих, како смо видјели, има више. Иако је у напомени уз прво објављивање цјеловите приповијетке¹⁵ назначио да намјерава касније да је преобликује у умјетничку, нама се чини да је она довољно умјетничка и у овом облику. Нуклеус обликовног поступка чини типична *епска праситуација*¹⁶ - Милић приповиједа о прошлим временима пред слушаоцима. Тај чин се дешава у хладовини код Ајдучке чесме испод Давидова Хана. Слушаоци – писац и кочијаш с времена на вријеме прекидају Милићево причање питањима и разјашњењима чворних мјеста у Милићеву приповиједању. Смјењивање приповиједања (диегезе) и дијалога (мимезе) чини фабуларни ток динамичнијим и живљим. Дијалошки сегменти појачавају увјерљивост онога што је и како је могло бити, а помажу и да се јасно разликују два времена: приповиједано вријеме и вријеме приповиједања; прво се тиче дијахронијске, а друго синронијске осе. Оно прво обухвата неколико стотина година а друго траје тачно онолико колико је приповједачу потребно да саопшти своје знање о старини, а то је неко љетње поподне код Ајдучке чесме испод Давидова Хана. Обликовању хронотопа (вријеме и простор), смјени диегезе и мимезе, удвајању и утрајању приповједних гласова – наратора, ваља додати још један структурни елемент у грађењу ове Кочићеве приповијетке, а то је, путем описа, присуство природе. При томе, описи природе не фигурирају као стилски украси, него као суштински творбени елементи у грађењу синкретичке слике свијета у којој је Кочићев човјек једно и недјелјиво са живим свијетом који га окружује. Она је подстицајни агенс у понашању људи: љетња је врућина, потребан је одмор у хладовини Ајдучке чесме, ракија кријепи уморне путнике, она отвара „еглен”, причање почиње. У завршници приповијетке залазак сунца оставља за собом огромне сјенке са нешто мало зракасте свјетлости и та слика се неодољиво намеће као суштинска илустрација не само конкретног амбијента у коме се налазе ликови, него смисла и суштине исприповиједаног живота Крајине и Крајишника. Као да је

¹⁵ Видјети ф. н. уз приповијетку, у: Сабрана дјела, књ. I, 33.

¹⁶ Волфганг Кајзер: „Техника приповедне вештине проистиче из из праситуације приповедања: да постоји нешто што се догађа а приповеда се, да постоји публика којој се приповеда и да постоји приповедач који у извесном смислу посредује између једног и другог”. У: Новица Петковић, Огледи из српске поезике, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990, 63.

магија ријечи, одаслана у етер, пренијела и уткала свој садржај у све оно што је окружује и на тај начин изазвала одговарајућу реакцију. Није мали број Кочићевих приповиједака које у себи садрже овај моћни градивни елемент.

Могла би се, у овом смислу, издвојити бар два вида са-учешћа природе у човјековом животу: један се тиче оне експлицитне равни која кореспондира са општом судбином заједнице (*Змијање, Кроз међаву, Код Марканова точка*), а други се тиче унутрашњег свијета појединца, тачније: његовог психичког стања (*Мрачајски прото*), на примјер. „Чинило ми се – каже наратор *Код Маркановог точка* – „да села моја и планине моје нешто с чежњом очекују и да је све окренуло лице према блиједоседефастом истоку. Јест, јест, планине моје и села моја, ви за нечим чезнете, за нечим гинете!”¹⁷ Ова слика натопљена је болећивом, готово самилосном емоцијом човјека чија стварност бива тим тежа и страшнија јер се прелила на околни свијет: на села и планине. Емоција, преливена на околни свијет дописује причу. Готово у свим Кочићевим лирским пјесмама и лирским записима, природа чини незаобилазан елемент човјековог унутрашњег бића и чини конститутивни елемент приповједног поступка у већем броју приповиједака, такође.

На самом почетку приповијетке *Мрачајски прото* подразумијевани наратор препушта Стевици да у извјештајној форми саопшти кључне моменте из протиног живота, укључујући и управни – против говор, када илуструје противин однос према жени и хришћанима. У тој подужој предекспозицији већ се назиру противине основне црта карактера а посредно их и појачава и најављује сликовит опис дана:

„Облачан, влажан, тежак дан. Свјетлост слаба, мутна; топлина се не осјећа иако је лјето.(...) Тешко, густо, овлажено жито мрачasto се прелијева и повија. (...) Преплашена препелица негдје се у разору залепрша, дигне на крила, па се опет скрије у бледуњавом жити, из кога бије влажна, пријатна свјежина.”¹⁸

Овако изабране слике амбијента у коме се налазе учесници разговора о Проти припремају посјетиоце на приказ који ће им се ускоро указати пред очима у лику самог Проте, али такође указују, нарочито у слици оне преплашене препелице, на Стевичину нелагоду и страх од сусрета са њим. Опис авлије само појачава и поентира претходне слике: у њој нема живота: „Мртва, дубока тишина. Све пусто, суморно, тешко.“ У тако припремљеном оквиру појављује се Мрачајски прото да својим изгледом, суманутим покретима и причањем са самим собом, само потврди наговијештени портрет. Тај дио приповијетке носи

¹⁷ Код Марканова точка, Сабрана дјела I, 96.

¹⁸ Мрачајски прото, Сабрана дјела I, 245.

у себи све елементе драмског призора: има свог актера и своје гледаоце. У једном тренутку, након што су се гледаоци, Стевица и сам наратор, укључили у дијалог са Протом, ушли у сцену, десиће се онај невјероватни, до пароксизма набијен Протин емоционални узлет: то је она сладострасна, мржњом покренута прича о освети из љубо-море. Слат мржње и страст причања, два су лица протина: трагично и комично у исти мах.

Док млатара рукама, шкрипи зубима, док немирно хода, вришти и стреса се од љутине тако живо и увјерљиво као да се то о чему прича дешава сада и овдје, Прота је у тешком несагласју са оном сликом бившег племенита страдалника и борца за правду и морао је, у тој својој извитоперености бити комичан, а, с друге стране, управо судар тих двију слика – оног трагичног страдалника и овог суманутог осветника морала је у гледаоцима изазвати и језу и сажаљење у исто вријеме. И не малу забезекнутост сљедећом ситуацијом: „Престаде и, сав блажен, задовољан што је имао то коме испричати, сједе на праг.”¹⁹

Ово је катарза, а њу, ево, може да донесе потреба да се неке исприча своја мука. То није катарза за гледаоце, то је (за овај случај чини нам се најприкладније Гетеово мишљење да се катарза може тицати и самог актера) – прије свега, Протина катарза. Прота, док прича пред гледаоцима, гори сажижућим унутрашњим пламеном и сагоријева своју мржњу, своју накупљену горчину, свој јад и изолацију, своју мизантропију. Отуда је могућа она тренутна промјена: то да је *сав блажен и задовољан*. То јесте ново Протино лице, рекло би се нормално људско лице, излетјело из њега по унутрашњем диктату и ту се више ништа није могло: открило је, мада на сабласан начин и ону дрхтаву, од људи дубоко повријеђену душу, жељну људске приче, људског јадања и људског саосјећања. Тако разоткривен, у разорном и болном пулсирању, јер мржња јесте отјеловљена болна немоћ, повратно, изазива и катарзу у гледаоцима. Они прелазе из оне површне радозналости у нијемо саосјећање са овим трагичним човјеком и у дубоко поштовање и самилост према његовом удесу.

Снага ријечи и потреба да се помоћу ријечи изађе, бар накратко, из себе самога, не значи и да је довољна да исцијели: Прота остаје у свом изабраном мраку и даље, опасан троструким одбрамбеним појасом (ограда, звона, пушка) са својом отежалом манијакалном муком. Над њим се затвара и у њега наново уселјава влажна и тешка „мркла ноћ”. Онај завршни опис вечери функционално довршава обликовање Протиног лика и карактера и затвара један од прстенова приповијетке. Узме ли се Протин сценски наступ као епицентар, нуклеус припови-

¹⁹ Исто, 250.

јетке, онда је један од „омотача” тог нуклеоса свакако чулноопажајни свијет, амбијент натопљен сумрачном, тешком и влажном омориним као спољни еквивалент Протиног унутрашњег, душевног стања, посредован ефектним описима и сликама. Стевичин уводни извјештај и Протина усплахирана наредба „свак себи!” завршни је прстен ове изванредне али и невеселе приче о трагичној судбини човјека изгубљених идеала и изгубљене вјере у човјека.

Вратимо ли накратко пажњу Рељи Кнежевићу, такође трагичном човјеку, и упоредимо ли Протин и његов однос према сопственом трагичном удесу, чини се да је разлика, а разлика постоји, у томе што је Рељина пропаст метафора пропасти цијеле друштвене заједнице, једног система вриједности, „државине и краљевине” те се он спрам тога односи достојанствено и усправно, његов исказ је библијски узвишен, а плач еписки кодирани: то је посредно изражавање бола за својим вољенима („просу сузе низ бијело лице” – само толико каже епска пјесме о великој жалости за изгубљеним вољеним бићем). Протин бол је индивидуализован, поособљен, узроци персонализовани; он не плаче ни еписки ни библијски, он уопште не плаче: његова емоција је прешла границу људског и отиснула се у тамне стране трпљења. Узме ли се у обзир да су оба ова лика израсла из друштвеног миљеа под туђинском окупацијом, онда се некако намећу као репрезенти стања у друштву и реакције на то стање. Рељина пропаст је узвишено трагична, али некако и подношљива јер се дифузно распоредила на све чланове задруге; Протина је трагична са елементима демонског, јер је он ни са ким не дијели и по томе је она тежа и мрачнија. Реља је, у друштвеном смислу, још увијек имао иза себе колективну осјетљивост и саосјећајност. Прота је закаснио да је стекне, или се, може бити, самодовољно заиграо у сукобима са друштвеним силама и појединачним људским пакостима што га је одбило од људи и људске узајамности. Божја милост једино му није одузела ону насущну потребу да прича и да у причи сачува зрно људског блаженства.

Готово да нема лика у Кочићевим приповијеткама чија судбина није наглашено условљена окупацијском збиљом. Реља и прота су трагични губитници; такви су и Мијо Слатка душа, и Туба, и Давид и онај момчић Маркан, али не реагују сви фаталистички и губитнички. Два велика борца, сваки на свој начин, гурнуће прст у око „укопацији”, али и онима који јој се приклањају. Давид Штрбац то ради сатиром, а Симеун ђак раскошним хумором.

То што је дјело *Јазавац пред судом* написано у драмској форми нимало не ограничава снагу Давидовог причања, јер се и у драми, у чијој је основи неки догађај, увијек исприча нека прича, па тако и у овој. Давид у својим дугим репликама, лукавим прерушавањима и

вишегласјем разара окупаторски систем и поредак од кога се „од милина једва дише”. Ненадмашан козер, препреден и лукаво наиван, досјетљив и брз на језику, играч на танкој линији између допуштеног и недопуштеног, уљудног и увредљивог, Давид Штрбац сатире своје саговорнике и надмоћно им се руга. Руга им се јазавцем, руга им се језиком, руга им се карактером, јер се смије њиховој „палиграфичној” стварности, карикатуралном језику, крутим и тупавим карактерима. Руга се страствено, а страст извире из огорчености и немирења са усудом који је намијењен њему и његовој отаџбини. Његова страст извире из кочићевске перспективе, политичке и социјалне, из патриотске и чисто људске. Кочић га је „унајмио” како би искоса, нешто мало одмакнут и замаскиран, могао да шибне ријечју као корбачем по халапљивом и бездушном угњетачу. Зато је Давид моћан, непобједив и неухватљив у својим ироничним тирадама и лисичарењу. Смијех је награда за то умијеће и сатисфакција за болну збиљу којој се мора вратити по изласку из суднице. Плачеван је тај смијех, уједа за срце, али и ослобађа од тјескобе.

Давид Штрбац још увијек не одустаје од хватања у коштац са наметнутом неслободом и улажењем у драмски облик те борбе. Не раздваја стварност од приче и не банализује ни стварност ни људско достојанство у отпору таквој стварности. Један други Кочићев јунак, чини се, дефинитивно бјежи из те и такве стварности у паралелни, виртуелни свијет и у њему гради свој паралелни живот. Ријеч је о Симеуну Ђаку.²⁰

Само *Истинити зулум Симеуна Ђака* испричан је у трећем лицу и прича га котлар Мићан, а све остале приповијетке обликоване су тако да о себи прича сам Симеун, увече, уз ракијски казан пред слушаоцима. При томе, док приповиједа, Симеун се најчешће служи усменим моделом приповиједања о јуначким мегданима и подвизима и ту не мањка ни прерушавања, ни сукоба, ни заноса у дијељењу „мегдана”, ни сочног приповиједања о томе.

„Ја да вам је било видити Симеуна, побогу браћо! – казује Мићан – „Обуко ћурчину наизврат, па је сапо под грлом пучетом колик највећом крушком миољачом. На глави му шубаретина, има у њој у дуљину, боже ме не покарај, по аршина. На десно раме метно свој штуц, а на лијево Партенину острагушу, па пребацио преко себе фишеклију. За припашајом се испријечиле двије зеке и анџар, има у њему аршин. Кад се окрене, шкрипне оружље, а ћурчина се око њег' засалампија. Уватио га некакав мерак, па ода и сијева очима.”²¹

²⁰ Пет приповиједака је Кочић посветио овом веселом јунаку: Ракијо, мајко, Мејдан Симеуна Ђака, Истинити зулум Симеуна Ђака, Из староставне књиге Симеуна Ђака, Зулум Симеуна Ђака.

²¹ Истинити зулум С.Ђ. 275.

Овај и овакав наш литерарни јунак одавно се у критичкој литератури пореди са Дон Кихотом по својој посувраћености, а када би му се тражило парњака по сличности у самом Кочићеву дјелу, био би то Ситвук Бабић не само по необичном спољњем изгледу него и по отклону према уобичајеним друштвеним нормама. Симеун Ђак, међутим, остао је само *ђак* (Ситвук је *уистину био* јунак), на пола пута од дјетета до зрелог мушкарца. Умјесто преузимања мушки дјелатне и одговорне улоге у друштвеној стварности (јер то налаже епски модел јуначке борбе којим се он служи у приповиједању), а он ту стварност добро разумијева и „толкује”, Симеун се заглавио уз ракијски казан и препустио се ономе у чему је, показало се, ипак најкориснији: у непоновљивој вјештини грађења измаштане слике, виртуелног свијета у коме не ужива само он, него и његови слушаоци. То није научена и свјесно конструисана вјештина, прије би то могао бити органски порив који Симеун не може да контролише. Томе у прилог иде она ситуација када Симеун, у *Мејдану Симеуна Ђака* одбија понуђену чашу ракије, а зна се да је за ракију знао и љуто војевати, - „јер је био пао у онај непојмљиви, ватрени занос кад сви живци дркћу и трепере у огњевитом одушевљењу, кад ријечи живо прште као варнице, а слике се нижу неизмјерном лакоћом, кад лаж постаје истина у коју се тврдом, каменитом вјером вјерује, и кад се обична лажовчина претвара у чудновато, загонетно створење.”²² Овакав занос и опојност када се чини да Симеун „излази из себе” и постаје неко други, могао би се без двоумљења уклопити у оно што Роже Кајоа назива *ilinxom*²³, а Симеуново причање разумјети као вид игре обогаћен маштовитом *mimikrijom* (прерушавањем), као видом уласка у илузију „једног затвореног свијета.”²⁴ Да је Симеунова лаж, ипак, на неки начин и племенита игарија, потврђује онај лик „иза каце”, који у почетку иронише Симеуново причање, а на крају приповиједања излази из таме и нуди Симеуну чашу ракије као милост и дар, као захвалност за тренутак ганутости и ужитка у Симеуновој чаролији.

Овако издвојени Кочићеви ликови – наратори само су дио приповиједног, по обиму, невеликог Кочићевог дјела и само су највидљивији вршци у обиљу приповиједних ситуација и приповиједних поступака. Чинило нам се да, овако издвојени, могу да репрезентују Кочићево схватање улоге књижевности у ширем друштвеном контексту свога времена, дајући јој улогу убојитог оружја у остављавању најнасушније људске потребе: потребе за слободом и достојанством човјека и цијелог народа.

²² Исто, 264.

²³ Rože Kajoa, Igre i ljudi. Maska i zanos, 40.

²⁴ Исто, 51.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Зуковић 1998: Ljubomir Zuković, „Kočićev odnos prema usmenoj književnosti” у: Stazama usmenosti, Univerzitetska riječ, Nikšić, 87-145.

Кајоа 1979: Rože Kažoa, Igre i ljudi. Maska i zanos, II izdanje, Nolit, Beograd.

Кочић 2002: Петар Кочић, Сабрана дјела I-IV, Бесједа, Бања Лука; Ars Libri, Београд.

Лешић 2010: Зденко Лешић, Теорија књижевности, Службени гласник, Београд.

Петковић 1990: Новица Петковић, Огледи из српске поезике, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

УМИЈЕЋЕ ПРИЧАЊА

О кратким причама Бошка Ломовића

Пјесник, приповједач, романијер, новинар и публициста, Бошко Ломовић, најснажније се исказао у домену кратке приче. Објавио је до сада три збирке приповједака: *Чари Пауле Пречисте* (Брчко, 1980), *Црни скакач на цб* (Тузла, 1983) и *Милионер* (Сарајево, 1989). По завршетку грађанског рата (1991-1995) публиковао је у књижевним часописима и листовима низ нових прича, али се оне још нису нашле у посебној књизи.

Неразумијевање међу људима је главна Ломовићева преокупација и тој теми посветио је највећи број својих нарација. Уз ту тему иду и друге које освјетљавају проблеме савременог човјека: трагање за љубављу у отуђеном свијету, велика човјекова очекивања од живота и тешка разочарења кад се она не испуне, скривене патње и болови који годинама трују душу и слабе тијело, тегобно човјеково балансирање по танкој жици судбине, тежња да се груби свијет реалности учини љепшим и подношљивијим, немогућност адекватног реаговања на непредвидљиве животне изазове, тражење среће путем модерних игара и суочавање са истином да је у сваки хазард, макар како он био технички савршен, ђаво умијешао своје прсте, промашеност животних циљева и шанси, губитак оријентације у дехуманизованом друштву итд.

У пороцима оптерећеном свијету понекад је довољна само једна тешка ријеч да се везе и међу најближим људима заувјек покидају. Људске неспоразуме писац не даје у њиховој генези, него их представља као ововремену датост и оставља читаоцу да трага за њиховим узроцима.

Погубне посљедице отуђености, која се у савременом свијету шири као заразна болест, Ломовић је најуспјешније приказивао на примјерима пропалих бракова, у којима, умјесто љубави, пажње, разумијевања и узајамне подршке, на сцени су преваре, подлости, мржње,

освете, мучења, па и поједини видови психичке тортуре као у причама: *Чари Пауле Пречисте*, *Доручак Алојза Маха*, *Дукат*, *У лифту*, *Жена трговачког путника*. У свим тим причама постављено је битно питање: Шта људи имају од заједничког живота ако најинтимније мисли, тјескобе, страхове и опсесије не могу подијелити са оним са киме годинама и деценијама дијеле брачну постељу...?

Но, живот не чине тешким и горким само брачни окови него и много шта друго. То су најчешће трауме доживљене у дјетињству и младости, које остављају трајне посљедице на будући живот личности. У причи *Јангија* мотив храбрости борца из Другог свјетског рата протумачен је сасвим другачије од постојећих клишеа у нашој литератури са том тематиком. Ломовић одважно заступа став да сва јунаштва у рату нису чињена из патриотских побуда. Његов трагични јунак Јусуф пркоси смрти желећи да на тај начин угуши снажно осјећање кривице почињене у младости. Зрелој дјевојци Барбари Кин (прича *Дуге шетње Барбаре Кин*) непријатан доживљај из дјетињства блокира нормално понашање у интимном односу са мушкарцем који је веома пажљив према њој а, онда, недефинисан осјећај кривице за настали неспоразум између Барбаре и њеног партнера, угрожава и онако крхке везе међу њима. Цијела прича је, у ствари, суптилна психолошка анализа доживљаја жене чије су емоције нечим давно инхибиране. У класичну форму ове приче уплетен је низ модерних елемената: маштање, снови, сјећања, слутње, сјенке...

Изневјерена очекивања често знају личност потпуно дезоријентисати, обесхрабрити, па и скрхати. Писац бира ситуације у којима се појединцима указују велике шансе да исплове из сиве свакидашњице, ослободе се провинцијалних стега и вину се у другачије, богатије и привлачније видове живота. Али, кад особа повјерује да је то могуће и у машти се сасвим саживи са новом, много важнијом улогом од оне коју има у стварности, доживљава крах и схвата да човјек ипак не може преко неких граница. Кад се сан о срећи распрши, душу обузму разочарење, празнина и пустош. То најбоље илуструју новеле *Монтажа* и *Свадба*.

Да би појачао сугестивност приповиједања, Ломовић у низу прича практикује ја форму. Приче у првом лицу (*Партија шаха*, *Змијски знак*, *Мој рођак Николаш*, *Годишњица матуре*, *У возу*, *Вучица*, *Дан у који се отац вратио*, *Прича о Ани*, *Уздах*) спадају међу његова најуспјелија остварења у овом прозном жанру.

Причом *Партија шаха* показано је да је живот игра у којој се увијек губи, упркос сталној тежњи да се добија. Писана у првом лицу, прича се снажно доима читаоца, јер казује о несвакидашњем неспоразуму између оца и сина, који доприноси да се дјечак уопште

не сналази кад му отац умре. Синово понашање у тој прилици одређују сродници и старији учесници погребног ритуала, који су тога дана, каже наратор, „у нашој кући и нашој авлији играли велике и мале погребне улоге”. Очеву смрт, којом се, на неки начин, баве сви присутни, дјечак не доживљава како се то од њега очекује, пошто је опсједнут другим мислима.

Снажним описом неспоразума дјечака са одраслима, указано је на непремостиве баријере које се јављају међу људима, макар они били и у најближем сродству. Колико дјечак не разумије шта се од њега тражи у вези са последњим испраћајем оца, толико одрасли не схватају дјечакове поступке, посебно његову потребу да управо у тој прилици покаже надмоћ над покојником. А разлози за такво дјечаково понашање били су дубоки. Ево дијела његове исповијести: „Са оцем сам, када се, остављен накратко од стомачних болова, с очитим трудом подизао на перјаним јастуцима, играо шаха. Пристајао сам на игру иако у окршају са мном отац никада није дозволио да изгуби поен. Није се, након добијене партије, устручавао да, суочен са незадовољством на мом лицу, каже: Губи и учи сада, побјеђиваћеш кад од противника будеш бољи. Као да он није мој отац нити ја његов син, као да то туђ туђем говори. А могао је, као што очеви често чине, да тобоже превиди потез, да намјерно ували себе у мат; ништа од угледа не би изгубио без тог поена, а мене би пobjеда веома веселила. Кажем то се ни једном није догодило: играо је увијек као против себи равна, свом снагом, градио замке ослањајући се на мени неприступачне заврзламе шаховске теорије у које сам улијетао као ројеви вечерњих мува у магличасту паучину. Игра, а с њом и моји порази, прекидала се са поновним буђењем чира на дванаестопалачном цријеву. Отац би малаксавао на јастуцима уз хукање и покоји пригушен јаук, а ја на прстима напуштао његову собу и по ко зна који пут изнова се питао: зашто?”

Послије очеве сахране и обреда на гробљу, најближа родбина у покојниковом дому наставља са јелом и пићем. Ту заузетост одраслих вечером за покој души дјечак користи да у очевој соби са замишљеним противником, одигра партију шаха у којој ће, коначно, он бити побједник. Суочење са синовим надметањем у шаховској игри са мртвим оцем баца мајку у несвијест. Тим призором писац је завршио потресну причу, наглашавајући да је неразумијевање остало на сцени.

Кад је ријеч о проблему неспоразума међу људима, Ломовић га је врло успјешно обрадио и у причи *Санаторијум*. На самом њеном почетку представљена су два полицајца – шеф полицијске станице у неком забаченом мјесту и његов помоћник, као потпуни антиподи у

погледу понашања према странкама. Шеф је човјек префињених манира, док је његов помоћник оличење насиља и бруталности. Кад насилини помоћник преврши сваку мјеру у некоректном поступању према свом претпостављеном, шеф узвраћа истом мјером. И тај један гест грубости био је довољан разлог да помоћник свога шефа смјести у душевну болницу.

Пошто нико озбиљно не прихвата чињеницу да се шеф полиције грешком нашао у санаторијуму за душевне болеснике, он смишља како да казни оне који су му то приредили. Кад заточеник болничком психоаналитичару покушава да објасни да је он, из освете, потпуно здрав смјештен у душевну болницу, овај се служи флоскулом да је сваки човјек у принципу болесник и да је једина разлика у томе што је једне непотребно лијечити, а друге узалудно. Тек ће савршено смишљен злочин, који је Всеволд Семјонович (тако се звао шеф полиције) извео на самоувјереном психоаналитичару, дати до знања да је његово задржавање у санаторијуму било велика грешка која је плаћена са два живота.

У овој Ломовићевој причи је све у знаку неспоразума: у сталном су сукобу шеф полиције и његов замјеник јер различито схватају своје дужности, аргументи Всеволда Семјоновича о његовој невиности уопште не допиру до свијести професора нервне патологије, различитим језиком говоре оптужени Всеволд и државни тужилац, нема могућности да окривљени бивши полицајац убиједи судије у неминовност почињеног злочина.

У фабулу ове особене приче писац убацује инсерте којима додатно објашњава оно што сматра битним за њену логику. То је, у ствари, посебан вид комуникације аутора са имагинарним читаоцем, којим се испољавају елементи крими приче, црни хумор, горка сатира а, повремено, и сарказам.

Објелодањивањем скривеног и потиснутог у психама појединих ликова, Ломовић показује да га првенствено интересују њихова унутрашња преживљавања. На тој основи у појединим причама грађен је сукоб који им даје новелистички карактер.

Књижевну грађу писац претежно узима из стварности и само се повремено позива на предања и легенде. Тзв. „исјечци из живота” у причу су пренесени вјерно, без шминкања и уљепшавања, понекад натуралистички огољено. Због таквог приступа грађи, над Ломовићевим текстом читалац не остаје равнодушан. Ауторова саживљеност са оним што се дешава његовим ликовима је толика да често повјерујемо да су садржаји тих прича дио пишчеве „личне и породичне архиве” (Данило Киш). Али, ма колико нам се чинило да писац пресликава стварност, то је ипак само привид. У његовим причама све је само

као у стварности, пошто ни оне не настају без удјела имажинације. Дакле, и у Ломовићевим нарацијама све је тако зато што писац *уде-шава да тако буде*. Чињеница да је у причи граница између стварног и исприповиједаног уклоњена, показује да је аутор сасвим овладао техникама модерног приповиједања. У својим најуспјелијим прозама он је мајсторски синтетизовао традиционални и модерни наративни поступак, што се може уочити на низу његових прича, али се чини да је то највидљивије у новели *Дукат*.

Та прича има класичну фабулу са етапама развоја радње која осликава драму брачног пара Оцепек. Потресну сторију о мучном заједничком животу супружника писац, тобоже, сазнаје од њихове бивше кућне помоћнице Ифете. За несрећну госпођу Оцепек служавка тврди да је била прави „женски Исус Назарећанин”. Кад Ифета почне казивање о „тихом одласку из живота” госпође Агneze и о перфидној освети господина Оцепека супрузи због прељубе, у којој је, по служавкиним ријечима, било „сто пута више злочина него у класичном убиству”, добијамо модерну прозу у којој писац на моменте нарацију зауставља и отвара расправу о важним поетичким питањима. У дијалогу са писцем, Ифета уозорава: „Како се догодило? Не журите, ви сте умјетник и није добро ако сте обдарени нестрпљењем. Оно вам је лош савезник. Шта би се догодило да је господин Оцепек имао ваше нерве када се, непредвиђено скративши путовање за пет дана, у два по поноћи вратио кући и ушао у спаваћу собу своје супруге? Крв прељубника на бјелини оскрнављене брачне ложе! То бисте жељели? Сладак залагај за гурмане из вечерњих новина, добар почетак или крај за љубавно-криминалистички бестселер – свакако да; поента у вриједном списатељском подухвату – не. Ви морате, ако се ишта разумијем у писање, причу склапати од невидљивих детаља”.

А управо тако писац и поступа: ниже детаље о необичном брачном пару који пред јавношћу глуми да је у њиховој вези све у реду, а у стварности двоје супружника живе у правом паклу. Снажним описима вишегодишњег мучења које Оцепек садистички упражњава над супругом показано је до којих граница сеже освета проишшла због повријеђене људске сујете.

У имагинарном дијалогу са читаоцем, писац са приповиједања прелази на објашњавање свога стваралачког поступка, а главни циљ му је да покаже да прича увијек може кренути и у неком другом правцу, ако писац оцијени да за то има разлога. Другим ријечима, аутор овдје демонстрира да су сви конци приче у његовим рукама и да је при њеном стварању најважније да се слиједи логика увезивања детаља у мозаичну цјелину. У суштини, све у причи из нечега произилази и све се опет нечему враћа. Пишчев задатак је да волшебним

трансформацијама преведе обичан у слојевит говор и да њиме каже много више од онога што он буквално значи.

Међу малим бројем писаца у српској књижевности који су се бавили темом гастарбајтерства је и Бошко Ломовић. У причама *Мирис лаванде*, *Свадба*, *На граници*, *У возу*, *Gastarbeiter Вид Акаловић*, *Послијеподне* он описује двоструки живот оних који су за зарадом отишли у друге државе, а породице оставили у завичају. Свака од ових прича занимљива је на свој начин, јер говори о душевно рањеним личностима; и оним које су у туђем свијету далеко од родних домова и оним које су остале на својим огњиштима. Свако од њих живи неким животом који није њихов и кога би се, кад би могли, најрадије што прије одрекли.

Међу нарацијама о гастарбајтерима по увјерљивости и емотивном набоју издвајају се *Свадба* и *Мирис лаванде*. У причи *Свадба* топло и саосјећајно исказана је голема жеља оца Мркеле да сина који ради у Швицарској ожени дјевојком из Мачве и у селу Рунолист организује мачванску свадбу за памћење. А кад је отац свадбу испланирао до најситнијег детаља, кратко писмо којим син обавјештава оца да се оженио дјевојком Вилмом и да ће на свадбеном путу за Грчку у родно село свратити кратко, само на виђење, очев велики сан се распршио као магла под сучевим зрацима.

Мирис лаванде је тужна прича о неодољивој потреби печалбара Петра Миличића да живот оконча у завичају. Бјежећи од сиромаштва, он је у младости напустио оток Хвар и настанио се на Огњеној земљи. Тамо је успио да се обогати, али никада није нашао душевни мир. Након пола вијека синовима оставља све што је стекао и враћа се у родно село Брсје. Вриједности и љепоте завичаја он је истински осјетио тек кад се од њега удаљио на хиљаде километара. Једна од тих вриједности која је као магнет Миличића привлачила завичају био је опојни мирис медитеранске биљке лаванде.

Ломовићеви ликови су, најчешће, врло несрећни људи, јер мало ко од њих је тамо гдје би требало да је и мало ко од њих је успио да оствари своје животне снове. Већина њих, кад се приближе крају живота и кад сагледају шта су од њега имали, схвате да су преварени, понижени и поражени.

Актуелношћу тематике и сатиричним тоном прича *Рингишпил* издваја се од свих осталих. Алегорична фабула *Рингишпила* смјештена је у град Фаунбург а главне улоге у догађају имају представници животињског свијета: Лав, градоначелник Фаунбурга; Хијена, начелникова секретарица; Лисац, главни инспектор; Јазавац, начелник финасија; Кондор, шеф сектора за саобраћај; Ајкула, директорка бироа за урбанизам; Медвјед, предсједник савјета за просвјету и културу, Мајмун,

секретар за спорт; Слон, директор градског рибњака; Дјетлић, референт за информисање.

Кад највиши представник локалне власти, Лав, пожели да види свијет са још веће висине него што је она коју му омогућава положај начелника, његова жеља се остварује већ наредне недјеље, тако да се он са својим најближим сараданицима нашао у сједиштима градског рингишпила. Поставивши власт у позицију која је потпуно одвоја од народа, писац низом детаља открива психологију и властодржаца (оних горе) и поданика (оних доље). Пошто је установио да нико од представника власти не размишља о промјенљивости „кола среће”, Ломовић је, попут Радоја Домановића, причу завршио песимистично: „И још се на Вашаришту у Фаунбургу ротира рингишпил – врти вртешка, ако баш хоћете по нашки – и ништа га, чини се, не може зауставити, нити оне у љуљашкама приземљити...”

Осим – сачувај, Боже, и саклони – какав голем квар”.

* * *

У жанру кратке приче Ломовић је показао право умијеће у избору тематике, вођењу фабуле, осликавању атмосфере, портретисању ликова, стилским поступцима и језичкој изражајности. У средишту његовог интересовања је мали човјек са својим великим бригама и проблемима. Писац маестрално слика животне драме својих савременика угрожених много чим и у физичком и душевном погледу.

Бираним језичким средствима неухватљиви свијет мисли и емоција преображен је у видљиви и опипљиви. И врло сложена душевна стања исказана су јасним и прецизним ријечима. Садржине прича предочене су најкраћим путем, без околишења и кићења. А и кад се писац служи метафоричким и симболичким исказом, пренесена значења појмова лако се откривају и прихватају.

У домену кратке приче Бошко Ломовић је у српској књижевности уписао видљив траг.

Зоран ЖИВКОВИЋ

ЉУБАВ И МОРЕ ИВА ЋИПИКА

„**Q**алматински оток. Јужно сунце које блешти и сагорева; лозе на обронцима; крошнасте смокве, мрке маслине; маестрал под којим се повијају чемпреси и борови; у ноћи, цвиљење попаца’ и светлуцање кукаца, поред миришљаве ,жестоке траве’ на обали; вечито шуморење мора које запљускује исплакани песак и гребене, а у висини, у сивом сутону, галебови који круже над хридима, а рашчешљани облаци који клизе преко кршевитих врхова. И у том оквиру, вечита људска трагедија: борба за хлеб, борба за љубав” (Јован Скерлић, Писци и књиге I, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000, стр.144).

Овакав почетак приказа Јована Скерлића из 1904. године, поводом тада тек објављеног романа првенца Ива Ћипика – „За крухом”, можда би могао бити почетак и скоро сваког текста о овом писцу Далмације и једном од значајних стваралаца епохе српског реализма.

Иако у том приказу са темпераментом оне Скерлићеве неувијене арбитрарне одрешитости, Ћипиков дебитантски роман није баш најбоље прошао, један од најзначајнијих српских, књижевних историчара и критичара, не само с почетка прошлог века, у истом тексту је сврстао Ћипика, заједно са Бором Станковићем, Петром Кочићем и Вељком Милићевићем, међу тада најмаркантније надолазеће приповедаче.

Овај „уметник по инстинкту”, како је за њега говорио Марко Цар, као други приповедач који се у историји српски књижевности јавља из Далмације, био је значајно окренут социјалној тематици, чиме је и иначе био прожет српски реализам.

Али, сем социјалним темама, његово дело је било прожето и оном русоовском заљубљеношћу у природу, која истински живот не може да види, ван ње.

„Под утицајем наших старијих приповедача, код којих је било толико етнографског духа, он је описивао живот далматинског сељака, нарочито у Загорју, живот тврд и мучан, али у којем се сачувало много

старинског и патријархалног. Ћипико воли тог сељака, потомка старих ускока и хајдука, он је живео са њиме, разуме га и осећа га, са љубављу га описује, узима га у заштиту, и о његовом животу пише социјалне, готово социјалистичке протесте. Али он је много бољи као песник мора. Поморац, заљубљен у море, он га је више, радије и лепше описивао но иједан српски приповедач. У свим његовим приповеткама има много мора и светлости, и његови живи, осећајни, импресионистички описи мора, чисти, зрачни и светли, иду у најбоље описе наше књижевности” (Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Завод за уџбенике Београд, 2006, стр. 402).

Тако је са Ћипиком, и не само његовим насловима „Крај мора”, „На мору”, „На догледу мора”, море и дефинитивно постало простор српске прозе.

Море је амбијент, са свим својим приморским пејзажима, у којима настају слике из Ћипикових прича о слободним, неспутаним љубавима које у том додиру са морем и сунцем, природно настају.

Његово дело је заиста настало на том митском сећању на вечно враћање изворима живота, на сну о изгубљеном и поново пронађеном рају који је само могућ у новооткривеним лепотама увек и једино моћне природе.

Али море није само уоквирени амбијент Ћипикових приповести, оно је нешто попут живог бића, у којем се осећа „задах васељене”, које собом представља „истинску слободу, сјај и дашак живота”.

У Ћипиковом стваралаштву, да парафразирамо Јована Дучића, у центру су море, жена и гладовање. А у Ћипиковом далматинском селу, као да и нема ничег другог, сем то троје.

Када је 1899. године објављена прва Ћипикова збирка приповетки „Приморске душе”, у хрватским књижевним и културним круговима дочекана је као дело даровитог писца и нове хрватске књижевне звезде. Иво Ћипико је, међутим, одмах, у „Бранковом колу”, са одређеном индигнацијом, изјавио да су погрешили, јер, он није хрватска звезда већ само српски писац.

Попут Меда Пуцића, Матије Бана, Валтазара Богишића, Марка Цара, Ћипико је био Србин – католик. Иако су његови преци били још римска властела, имали венецијански грб, чак и своју лађу у бици код Лепанта (1571), тај самотњак наше књижевности, шумар и агроном, иако западног образовања, није имао превише симпатија за Запад.

Није га чак никада ни походио, а своје срце, иначе склоно заљубљивању, и своју јужњачку машту, био је окренуо ка Истоку. Јер, волео је ту „кротку мудрост Истока и његове здраве, пуне енергије и на источњачки начин лење људе”.

У својим зрелим годинама, једном је чак изјавио да жали што нема двадесетак година, и да би се у том случају потурчио и био анатолски или сиријски војник, и чувао стражу на пустим караванским путевима.

Ипак, за Ћипика је само Србија имала нешто право исконско и природно. Па и врата књижевности одшкринуо му је један српски писац, познати реалиста Јанко Веселиновић. Иако су Ћипика доводили у везу и са Золом, и са Мопасаном, ипак је он читајући Веселиновићеве приповетке, стекао довољно самопоуздања да и сам почне да пише.

У Србију је дошао 1912. године, да би после приморских тема и књига: „Приморске душе” (Загреб, 1899); „Са јадранских обала” (Мостар, 1900); „Са острва” (Београд, 1903); „Крај мора” (Дубровник, 1911), настале његове слике „Утисци из рата 1912”, објављени у Сарајеву, 1914. године.

У својој докторској дисертацији „Српска ратна књижевност” Зоран Д. Миладиновић је, анализирајући ратне бројеве часописа „Дело”, посебно истакао Ћипикову цртицу „Збег”.

Иако се у непосредној близини воде борбе, у овом часопису, штампаном у Нишу, мање је текстова о ратним збивањима, него што би могло да се очекује. Изузетак је на неки начин управо Ћипикова цртица „Збег”, која сведочи о тадашњим збивањима и стварности Србије:

„Друм, блатњав, изривен, испрекрштан колосецима, дубоко у земљу утиснутим, на ивици искрзан, пропао – беше закрчен са четири реда кола, која су га у једном правцу ровашила. Тешко шкрипање разних војничких кола, што брже измицаху, мешало се са цвиљењем расклиматаних сељачких таљига, гаскањем волова, коња и лармом људских гласова. Из стратегијских разлога моравска дивизија првога позива повлачила се са положаја и, у повлачењу, беше собом поводила читаве гомиле бегунаца, који нису желели на свом прагу да сачекују непријатеља.” (Иво Ћипико, *Збег, Дело* (Ниш), књига 72, бр. 1, 15. март 1915, стр. 7).

У натуралистичким описима ратних призора и страха, посебно злочина окупатора, Ћипико наглашено емотивно приказује Анђелију, младу жену војника Радослава, и њену безуспешну борбу за живот јединог сина.

Она „ухвати Раду за главу, па брижно завирује у очи. У својим рукама осети детињу клонулост; учини јој се, да јој измиче из руку његов заморени живот и да без њене помоћи не би могао на ногама стајати. Нуди га млеком из бочице, коју целим путем у руци држи;

али дете одбија немоћним кретом главе. Његови очни капци помодрише, а дуге трепавице тешко падају на помућене плаве очи и одрвенеле руке не могу да се у мајчиним загреју. Мајка му греје својим дахом и уста и очи и чело, и не пушта његове руке из својих. Хтела би да му својом снагом поврати здравље...живот. Али све узаман” (Исто, стр. 10).

„Збег” је свакако једно од најбољих остварења Ива Ћипика из ратног периода, које показује зашто се он толико, како је сам говорио, „занео” и постао Србином. „Збег” одликује лирска наратија, реалистичност слика са њиховим трагичним и драмским интензитетом. Али, он носи и јасну антиратну поруку.

Из тог времена, посебно запажена била је и Ћипикова репортажа о Кумановској бици, објављена у београдској „Политици” од 20. и 21. новембра 1912. године:

„Свиће! По узвишицама назиру се турски положаји... Одједном као побеснели вулкан, српска артиљерија рига убојиту ватру, прождире, ломи, гони... Закриљена том пакленом ватром, српска пешадија одмерено, хладно настави да наступа... А из јесење сиве магле и кише помаља се Дринска дивизија. Таласају се гомиле српских војника, у сивим оделима, и са маглом стапају се у једну сиву суру боју – суру као непобедиве литице вековних планина.”

По завршетку балканских ратова, за време Првог светског рата, Ћипико прати српску војску и у изгнанству.

То прихватање трагичне судбине српског народа као своје, и, најзад, то високо место у историји српске књижевности, као можда и најзначајнијег лирског и социјалног реалисте, не само свог времена, Иву Ћипику, изгледа да, бар у родном крају, никада неће бити заборављено.

Чак је можда највећи арбитар не само књижевне „елеганције”, посебно за доба Титове Југославије, Мирослав Крлежа, имао за потребу да се, додуше у својим „Маргиналијама”, посебно устреми на то Ћипиково српство.

Како је сунце великих нада и очекивања већ давно зашло иза хоризонта јужнословенских интеграција, популарни Фриц је и снагом и интензитетом коју су некада имали и млади левичари, али и давнашњи франковци, још једном, онако страствено крлежијански „покопао” већ одавно упокојеног Ћипика:

„Треба знати да тај сетевандијере трогирански Рагузео, Далмата, Самосрбин, дворска будала, агентпровокатор, талијанаш и одрод, старчевићевски апостата, камелеон по наруџби, а никако хрватски књижевник...” (Према Мило Ломпар, *Дух самопорицања*, Catena mundi, Београд 2015, стр. 162).

На страну то што су код Мирослава Крлеже Срби католици имали познати и „заслужан” третман. Па је тако и Иво Војновић у тој познатој Крлежиној реторици био називан „кнезом од Ужица”.

За тих седам застава које се стављају на рачун карактера Ива Ћипика, заслужна је у ствари само она једна – српска тробојка. И речи које је сам Ћипико своједобно изрекао: „Занесох се и постах Србином”.

Понегде се ове речи Мирослава Крлеже, вероватно, као последица тада познате „хроничне зиме хрватског незадовољства”, данас додатно разумевају и као нека врста оног континенталног неприхватања суштине Медитерана и медитеранског погледа на свет, који се из „мителлеуropsке” перспективе доживљавао као непредвидиви Оријент.

Јер, на Медитерану се одувек живот доживљавао као збир нужних компромиса. И где на крају, и поред свега, све тако бројне разлике и различитости, ипак опстају у једној медитеранској јединствености без јединства.

Сам Ћипико, рођен је у Каштел Новом, између Сплита и Трогира, где је у својој „Ћипико палати” и провео последње године живота. Био је потомак познате патрицијске трогирске породице, према сопственом Ћипиковом признању, представља једну грану познате истоимене римске патрицијске породице Cippius, у којој се родио и познати новолатински писац и хуманист Кориолан Ћипико (Coriolanus Cippius) из XV века.

У „Палачи Ћипико”, у којој се Иво 1869. родио, одрастао, да би 1923, у тој истој кући и напустио овај свет, пронађен је средином XVI века фрагмент „Трималхионове гозбе”, који је остао и једини сачувани, из изгубљеног Петронијевог романа *Сатирикон*.

Своје школовање Ћипико је започео у фрањевачкој гимназији у Сињу, потом је прешао у Сплит, да би шумарство учио у Крижевцима. У фратарском „сјеменишту” у Сињу, где му је тешко пао тај начин живота, та строгост и дисциплина толико удаљени од природног и стварног живота, Ћипико је добио први подстицај за љубав према Србији и југословенском уједињењу. Јер, управо један од фратара који су га подучавали, био је очигледно југословенски родољуб и истински љубитељ књижевности. Он је свакако заслужан за будућу књижевну каријеру Ива Ћипика, јер му је први прибавио књиге народних песама и српских приповедача.

Службовао је по далматинским градовима, а за време балканских ратова био је новински дописник из Сарајева, Куманова и Скопља, а почетак Великог рата дочекао је у Цариграду. Тада је и узео српско

држављанство, да би због тога, касније у Загребу добио епитет „веле-издајника“. За време Првог светског рата Ћипико је извештавао из Грчке, а потом из Италије и Француске.

Потом је написао: „Утисци из рата“; „Из ратних дана“; „Из солунских борби“.

Све то што је прошао заједно са српским ослободиоцима, тим „дивовима из бајке“, како су названи у једном славном новинском тексту, поводом пробоја Солунског фронта, природно је учврстило Ива Ћипика, у ставу и уверењу, према којем је увек инсистирао да га сматрају искључиво српским писцем.

По стварању прве југословенске државе и краљевине, у Београду је постављен за инспектора шума.

Очигледно је да је највећи део његовог приповедачког књижевног опуса инспирисан и настао његовим боравама на Брачу и Хвару, у Макарској, Котору, Книну и Врлици.

Његова свакако најважнија књига „Пауци“ (1909), је роман о судбини Рада Смиљанића, тог вечитог дужника и тој жртви паука, паразитске господе која живећи од туђега рада, плетући те своје зеленашке и лихварске мреже, заправо, без милости уништавају појединце, наносећи тако ненадокнадиве штете свету око себе.

Данас, цео век након настанка књижевног опуса Ива Ћипика, који представља важан допринос тадашњој социјалној литератури и ондашњем натурализму, више је него јасно да је он и значајни писац медитеранског света у српској књижевности.

Јер, у свом приповедачком опусу, тадашњој агресивној цивилизацији и ондашњем модерном друштву, Ћипико је супротставио, и то баш амбијенту родног Медитерана, један пантеистички доживљај човековог склада са природом и светом.

Већ у његовом првом роману, „За крухом“, Иво Полић, главни јунак, као нека врста пишневог алтер ега, иако млад али већ „уморан“ од града и цивилизације, можда више од онога што они заједно носе, све то напушта и враћа се на море.

Управо онако како је и сам Ћипико, попут свог јунака, оставио развијени урбани свет и највећи део свог живота посветио мору и шумама. Остајући у претежном делу свог живота русоовски загладан у природу, у своју судбину која се углавном огледала у мору покрај Далмације и Боке.

Иво Полић, његов јунак из већ помињаног романа, вратио се из града и у родном крају поново открио своје нагоне за онај најздравији, природни живот, лишен небројених урбаних искушења и мари-

фетлука који разарају све оно што је генетски предестинирано као добро у човеку.

Али, с друге стране, тај нагонски живот који се од памтивека тако одвија у родном крају, открива и сву суровост егзистенцијалних услова у приморским селима. Услова који лако доводе приморске сељаке чак и до просјачког штапа, тако да приморска села постају печалбарски предели, одакле се стално регрутују исељеници за Јужну и Северну Америку.

Али, оно чиме је Ћипико заиста заплавио српску књижевност, то је море. Јер, већ је било мора у српској књижевности, али оно никада до тада, као са Ћипиком, није постало тако живо. То је море, које је као неко биће, у којем пулсира цела васиона. То је оно што се осетило у приповеткама Ива Ћипика, тог истинског писца мора и истинског Далматинца који море тако директно осећа, у његову бесконачност која се никада и до краја не може знати.

Тај нагон за морем је попут оних основних нагона за животом. Они су нераздвојни у Ћипика, који, поред те пантеистичке осећајности, у свом стваралаштву показује и осетљивост на тембре ондашњег књижевног модернизма.

Данило ПЕТРОВИЋ

СРПСКА УСМЕНА ТРАДИЦИЈА КАО ТЕМЕЉ И ЗАКЛОН¹

(Народна поезија у пјесмама Рајка Петрова Нога)

Сажетак: У раду се анализира присуство и виђење усмене традиције у поезији Рајка Петрова Нога. Анализа пјесниковог односа према народној поезији првенствено се заснива на проучавању пјесама „У колиби крај пута“, „Откривење“ и „Да се наше речи не размину“ које садрже различите углове посматрања проблема – потискивања и заборава усмене традиције. Очување традиције се јавља као битан мотив укупног Ноговог опуса и један је од главних кључева за његово разумијевање и тумачење. Пјесник приступа народној поезији као посебном свијету који омогућава бјекство од свакодневице и који пружа заклон у смутним и несигурним временима. Међутим, бјекство није увијек могуће.

Кључне ријечи: Рајко Петров Ного, народна поезија, традиција, заборав.

Бјежање у изгнанство, најчешће својевољно, један је од главних мотива Ногове поезије. То бјекство је изазвано бесмисленошћу, сивилом, тежином, опасношћу свакодневице у којој пјесник препознаје суморни предио духовне учмалости и одрођавања од саме суштине бића. Бјежање из такве средине за пјесника представља питање опстанка; не само животног, него и духовног.²

Најчешће бјежи у завичај, *планину-почело*, који за пјесника има магијску вриједност. То је сигурни простор који омогућава исцјељи-

¹ Овај рад је прилагођени и нешто измијењени дио мастер рада *Утицај усмене традиције у поетском тексту Рајка Петрова Нога*.

² Неке од пјесама са таквим мотивима су: *Ствари су једноставне, Из нове хајдучије, Ко сада рајкује, Затвори своје окно и пиши ову пјесму, Мој случај, Обли златни врх Лелије* итд.

вање свих рана које задаје свакодневица. На индивидуалном плану, лијек је у повратку у дјетињство, сјећање на породицу, али постоји и колективни аспект завичајног исцјељења. У том магичном простору се не повезују само пјесник и завичај, него и пјесник и колективно памћење сачувано у усменој традицији. Дакле, у том простору оживљава и свијест о припадности традицији која је довољно снажна да се њоме супротстави „небитноме веку”. О томе најбоље свједоче стихови из пјесме *Планина и почело*: „Пут у планину то је пут у почело/ У густо саће шуме цијелац од предања/ Сунце је просуло јарка златна писмена/ И већ их сриче киша по лишћу по буквама/ Док читам цвијеће те лjeta јавне знаке/ Под стрејом опште куће смију се ластавице/ И стваран дим се вије са пронађене Итаке.”³

„Епски мит Херцеговине не треба посебно доказивати ни обра-
злагати. Упркос бројним и сложеним, често корјеним помјенама
које су га подгризале у модерном добу, он је још увијек жив и дје-
латан, и као самосвијест и као виђење других. Херцеговина још по-
стоји као класична земља приче и епске пјесме. Лирски мит Херце-
говине ствар је модерног времена, али је настајао по обрасцу епског
мита, у његовој сјенци и често у врло контрадикторном односу с
њим” (Поповић 2006: 579). У пјесми *Стварна је тек љубав беде и
небеса* пјесник пјева о „светом сиромаштву” у суровом пејзажу кли-
сура и кланаца којима владају вукови и орлови, закључујући да „ако
игде овде привиђења треба”. У том пејзажу, на небу, појављује се и
Љутица Богдан који „кроз облак прогони танку бедевију”.⁴ Преко
слике епског јунака од кога стрепи и чувени Краљевић Марко, Ного
повезује епски простор Херцеговине са својим лирским доживљајем
завичајног простора и дјетињства, а тим повезивањем осмишљава
сурови пејзаж завичаја дајући му дубљу, историјску и епску важност.⁵
Тако се надокнађује празнина изражена у првом стиху: „Ту ничега
нема Све је измишљено”.

³ Све пјесме (осим ако није друкчије назначено) биће дате према: Рајко Петров Ного, *Дела Рајка Петрова Ного – Песме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2002.

⁴ „Баци ли се поглед на варијанту пјесме 'Љутица Богдан и војвода Драгија' – 'Опет то, само мало друкчије' из друге Вукове збирке, лако се могу уочити темељнији разлози пјесникове наизглед слободне прераде епског мотива. Наиме, Богданов коњ је у изворнику приказан на следећи начин: 'на челу му јарко сунце сија, / а на грлу сјајна мјесечина, / на сапима звијезда Даница'. Бедевији Љутице Богдана су, дакле, приписивани небески атрибути још прије него се у Ноговој умјетничкој визији појавила као надзиратељ сиромашног босанског свијета” (Бајчета 2015: 166-167).

⁵ „Основе песнички митизоване Херцеговине, као простора интензивног колективног памћења – на шта се и наставља Ногова лирско-епска митопеја – поставио је раније Јован Дучић” (Хамовић 2015: 63).

Ного истиче немогућност постојања изван смисла и зато је потребно макар и измислити нешто што ће му тај смисао дати. Тако се дешава да Љутица Богдан из епске народне пјесме на танкој бедевији ујаше у пјесниково дјетињство и поезију дајући јој животворну снагу и омогућавајући му да о завичају пјева онако како га види пред собом, али и како га памти колективни дух сачуван у усменом предању.

Није само завичај мјесто скривања. Одатле се пјеснику отвара пут ка дубљим, архетипским слојевима памћења у којима проналази слике раног дјетињства које имају веома јаку симболичку моћ и помоћу којих се може објаснити свакодневица и, самим тиме, и поразити њена бесмисленост. Преко завичаја и сјећања могуће је бјекство у традицију која је моћан заштитни бедем, а која је оличена у народној поезији и свим њеним јунацима и догађајима.

У пјесми *У колиби крај пута* из пјесничке збирке *Лазарева субота* Ного је дао лирску слику тога бјекства. Пјесма је заснована на стилској фигури антитези и у њој се супротстављају појмови свакодневице и традиције. Опозицију имамо већ између лирског субјекта, дјечака, и пијаних фурмана⁶ који пјевају у колиби крај пута. Дјечак симболизује невиност која је изложена простотама пијаних кочијаша које не може игнорисати, али ни спријечити. Користећи страну ријеч за означавање кочијаша пјесник појачава утисак њиховог неприпадања том дому. У дрхтању кандила наслућује се немир који су са собом унијели пијани гости чиме пјесник фурманима супротставља и свеца, заштитника куће и укућана. На тај начин се њихово неприпадање још јаче наглашава и заоштрава скоро до непријатељских размјера.

Врхунац непријатности за дјечака настаје фурманском ласцивном пјесмом: „Ено Дуке с кобилом/ У дубоку потоку/ Брада му се ћесери/ Блатор му се весели.” У том тренутку кућа губи својства сигурног идиличног мјеста. Дјечаков поглед у једном трену пада на погнуту мајчину главу, а затим и на Христов оборен поглед: „Мати главу повила/ Христ очи оборои.” Срамота коју осјећа лирски субјект преноси се на мајку и икону и потврђује се овим сликама, а пјесник закључује стиховима: „По сламици небеској/ Прска кало земљино.” Ова два стиха универзализују ситуацију која превазилази оквире куће и кућне атмосфере. Синтагма *сламица небеска* асоцира на двије појаве. У кућној атмосфери она може представљати сламу која се уноси на Бадње вече, али и Кумову сламу, појам познат у народу као назив за галаксију. Друго значење се наглашава супротносту појмова

⁶ Фурман м нем. варв. кочијаш теретних кола. Речник српскохрватскога књижевног језика — [2. фототипско изд.]. — Нови Сад: Матица српска, 1990.

небеско – земљино. Дакле, пјесник појачава осјећање срамоте и скрнављења дома и преноси га на цијели универзум.

Таква ситуација је за дјечака безизлазна, јер не постоји могућност да се умијеша у свијет одраслих и на неки начин прекине обесвећивање свога дома. Једино што преостаје јесте бјекство: „Јашем коња крилатог/ Па замичем за облак.” Испрва то изгледа као бјекство у сан, тамо гдје ће престати и фурманска пјесма и псовка, али појава крилатог коња носи са собом снажну асоцијацију на народну епску пјесму. Јабучило је чувени коњ још чувенијег епског јунака Момчила из епске пјесме *Женидба краља Вукашина* који „куд год хоће, прелећети може.” Уз помоћ наше усмене епике и Јабучила лирски субјект покушава да се спаси од „кала земљиног” и да замакне за облак. Међутим, Момчилова судбина је позната. Видосава га је издала и спалила је Јабучилова крила због чега коњ не успијева да извуче господара из опасности. Сличан крај се наговјештава и последњим стиховима пјесме *У колиби крај пута*: „Небом њишти Јабучило/ Ал и Дука у потоку.”

Ове стихове би требало схватити као осујећено бјекство у сан који прекида гласна пјесма кочијаша усљед чега долази до мијешања стварности и сна. На симболичком плану то је мијешање сакралног и профаног што представља идејну срж пјесме. Пјесник наглашава непомирљиву супротност двају свјетова организацијом дистиха у форми супротне реченице са везником – али. Такав свијет је означен синтагмом „рана туга разрока”, свијет у којем поглед никад није управљен на оно што би по мишљењу пјесника морало бити важније, а то је узвишени свијет усмене традиције. Овоме се мора додати и слика гусала које ћуте и својим ћутањем омогућују звук Фехимове тамбуре. Самим поријеклом ових ријечи означена је суштина тихог сукоба који се одвија у свијести лирског субјекта. Оне се могу схватити као антоними јер означавају двије различите традиције, од којих тамбура добија предност у стварности, са чиме се лирски субјект никако не мири и у сновима дозива пјесму која је нераскидиво везана за гусле. Тако почиње унутрашњи сукоб у коме се мијешају двије пјесме.

Пјесма *У колиби крај пута* представља Ногово виђење данашњег положаја наше усмене епике и разлога због којих је такав. Једино помоћу епске пјесме може се сачувати достојанственост дома и отргнути од приземног живота огрезлог у простотама, а такав живот представља срамоту не само за човјека него и Бога. Наслов упућује на већ познату „кућу напред друма” и истоимену Попину збирку пјесама. Такво мјесто се својим положајем намеће као погодан свратиште за уморне путнике, пијанице или било какве невољнике који су се туда намјерили па се и тиме угрожава дом као мјесто сигурности, а кућна

атмосфера се претвара у кафанску да би се и потпуно измијешале. У таквој атмосфери епска пјесма не може живјети, потиснута је и једино може бити призвана у сну. Српска народна поезија је велика пјесникова инспирација па отуда и брига за њену судбину, а она, по пјесниковом суду, није нимало свијетла. Он слуги опасност од заборава и намјерног прогона усмене поезије и овом пјесмом упозорава. Пјесма *У колиби крај пута* даје одговор на питање шта за пјесника значи усмено предање и представља мјесто од кога се мора почети истраживање утицаја усмене поезије на поезију Рајка Петрова Нога.

У збирци *На капијама раја* појављује се пјесма са сличним мотивом, али је расположење друкчије услед петогодишњег размака међу двијема збиркама, размака у који је стао распад СФР Југославије и грађански рат. Иако је лирски субјект пјесме *У колиби крај пута* суочен са понижавајућим и увредљивим положајем, он ипак тражи излаз у повезивању са традицијом за коју вјерује да доноси спас. У сонету *Откривење* вјера у спасење не постоји и уступа мјесто резигнацији са којом се посматра приближавање апокалипсе на коју упућује и сам наслов.

У првој строфи пјесник приказује четири јахача апокалипсе из „босанске тмуше“ који: „Затиру и прже и пред собом руше/ Све што узгор стоји.“ Лирски субјект опет присуствује скрнављењу, само овога пута оно поприма много шире размјере и превазилази простор куће, а сам чин скрнављења није више имплицитан, него постаје експлицитан. За разлику од пјесме *У колиби крај пута*, у *Откривењу* он остаје пасивни посматрач који само биљежи оно што види, тј. Предсказује црну будућност без намјере да је промијени или избјегне.

Последњи полустих првог катрена и цијели други катрен образују опкорачење: „Све што узгор стоји Само слепац пева/ Коњанике црне и чалме бијеле/ Мрке каурине и гавранове вране/ Вуке и хајдуке танковрхе јеле/ Коце и конопце свилене гајтане.“ Тим поступком пјесник изневјерава очекивани смисао полустиха „само слепац пева“, који испрва тумачимо тако да у тренутку општег уништавања свега што је вриједно до пјесме може бити само ономе ко је слијеп и ко није у стању да види шта се заправо догађа. Други катрен проширује значење ријечи *слепац* која означава гуслара.

У другом катрену имамо мали инвентар општих мјеста српске народне пјесме који се могу разврстати на оне којима су обиљежавани негативни ликови⁷ (најчешће Турци) или су са њима у вези и оне који су били резервисани за Србе⁸. Први стих другог катрена

⁷ Бијеле чалме, коци и конопци, свилени гајтани.

⁸ Мрки каури, вуци и хајдуци, танковрхе јеле.

говори о црним коњаницима и бијелим чалмама; црни коњаници не-сумњиво асоцирају на оне из *Откровења* (на шта упућује и наслов), али се појављују и у усменој епизи. У пјесми *Смрт Сењанина Ива* јунак описује прву потјеру која их стиже: „црни коњи, а црни јунаци,/ црне носе око главе чалме.”⁹ Удвајањем библијских и епских коњаника пјесник конкретизује алегоријску слику апокалипсе.

Бијеле чалме су недвосмислена асоцијација на турске војнике, а памтимо их из ријечи Косовке дјевојке упућених Стефану Мусићу из истоимене народне пјесме: „ал' Ситница мутна и поводна,/носи, брате, коње и јунаке,/турске капе и бијеле чалме.” На тај начин се додатно конкретизује и идентификује непријатељска потјера која руши све пред собом, а ситуација се смјешта у епски контекст.

Оно што се налази пред том потјером јесу мрки каури, вуци и хајдуци, гавранови и танковрхе јеле. Тим појмовима се обиљежава цијели српски народ, и то из перспективе прогонитеља на шта упућује ријеч *каурин* којом су Турци називали хришћане. Два средишња стиха представљају масовни збјег у коме су измијешани народ, хајдуци и танковрхе јеле, а овом метафором се описује лијепа Јелица из пјесме *Бог никоме дужан не остаје*: „Два су бора напоредо расла,/ међу њима танковрха јела;/ то не била два бора зелена,/ ни међ' њима танковрха јела,/ већ то била два брата рођена:/ једно Павле, а друго Радуле,/ међу њима сестрица Јелица.”

Организацијом ове строфе Ного и графички представља положај српског народа. Два средишња стиха другог катрена у којима је пјесничка слика народа у збјегу су опкољена стиховима у којима су, са једне стране, црни коњаници са бијелим чалмама, а, са друге, коци, конопци и свилени гајтани – средства којима се у народној поезији мучи и убија. Пјесник кроз гуслара *слепца* пјева о безизлазној ситуацији у којој наде нема ни у повратку ни у даљем бјежању.

У овој пјесми мрачног расположења појављује се трачак свјетлости, само за тренутак, у једном стиху иза библијског црног, помраченог сунца вири димњак који чека роду, која симболизује рађање и представља наду да живот није сасвим угашен.

Послије тог кратког погледа у будућност у којој, можда, још увијек има наде, пјесник опет гледа на свијет у којем господаре „кокоти-марсовци љубичастих мрена” који „траже да се смири/ из земље проврела крв ненамирена”.

Последњи стих призива епску пјесму *Почетак буне против дахија* (Чиме се *слепец* из прве строфе преображава у слијепог гуслара

⁹ Све народне пјесме (осим ако је друкчије назначено) биће дате према: *Антологија српских јуначких пјесама*, приредио Рајко Петров Ного, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2003.

Филипа Вишњића.) и стих: „јер је крвца из земље проврела/ земан дошо, ваља војевати.” Иако народ трпи насиље, од њега се тражи да се смири. „Визија апокалипсе преображава се у сатиричну алегорију, у пјесникову реакцију на ужас тада актуелног политичког и историјског тренутка. Кокоти-марсовци су, очито, слијепи за историју, истину и правду, али упркос својим љубичастим мренама, пријетећи контролишу пјесников народ” (Делић 2011: 56).

И у пјесми *Откривење* пјесник у великој опасности призива српску народну епску пјесму, с тим што она не пружа заштити као у пјесми *У колиби крај пута*. Њој се одузима битно својство које је имала, а то је позив и храбрење на акцију и остаје само као усмена хроника. Пјесник опет приказује немогућност усмене епике да своју улогу оствари до краја. У Пјесми *Откривење* спољашњи утицај је означен одговорним за такво стање.

Народна поезија и поезија уопште најбољи је пјесников заштити. Он се обраћа њој кад год му свијет постане тијесан својим нормама, али и бесмислом. Усмена култура прима у себе све важне историјске догађаје и тако и њих и нас чува од заборављања. Заборављање и напуштање наше традиције биће чест мотив Ногове поезије, а лијек против тога, пјесник искључиво проналази у његовању традиције.

Пјесма *Да се наше речи не размину* (збирка *Безакоње*) евоцира народну пјесму *Болани Дојчин* која пјева о солунском јунаку, војводи Дојчину. Дојчин се разболио и не може изаћи на мегдан Уси Арапину који затим узима порез од Солуњана. Пошто му нико не излази на мегдан, болесни Дојчин проговара: „О Јелица, моја мила сејо,/ донеси ми једну крпу платна,/ утегни ме, селе, од бедара,/ од бедара до витих ребара,/ да се моје кости не размину,/ не размину кости мимо кости.” Ове стихове Ного варира у првом катрену сонета: „Стих је што и платно боланом дојчину/ Сестрица јелица Њене златне руке/ Да се наше задње речи не размину/ У стих ко на коња – гори у хајдуке.”

Ного, дакле, пореди платно и стих, кости и ријечи. Као што платно чува Дојчинов костур од распадања, тако стих чува кичму и костур народа од пуцања, а та кичма је усмена традиција која се чува у ријечима. Као што кичма представља ослонац и могућност да се човјек усправи, тако и народна ријеч представља темељ на којем је једино могуће градити будућност, бити слободан и стајати усправан. Пјесник утеже ријечи у платно стиха, али и стих у платно традиције и усменог предања. „'Крпа платна' је и иначе дављеничка сламка у нашој народној поезији старијих простора: војвода Момчило вапије за њом пред затвореном капијом, као и рањени Вукашин кад преклиње Туркињу Ђевојку да му помогне да се избави из реке која га носи у смрт.” (Кољевић 2005: 236) Пјесник види савремену поезију као јунака који

спасава нашу усмену традицију – болесника на самрти. Зато у последњем терцету позива читаоца: „Утегни се пре но бљунав живот мене/ Дору на рамена – гори у хајдуке/ Стих је што и платно боланом дојчину.”¹⁰

И као што и Дојчин, тако утегнут, побјеђује на мегдану, тако и поново пробуђена и сјећањем оживљена традиција може побиједити бесмисао и „бљунав живот”. Ова пјесма доноси оптимистичнији тон и виђење наше народне поезије. Иако је, као и Дојчин, на самрти, може још увијек изаћи на мегдан и побиједити и тако вратити достојанство народу, као што Дојчин брани достојанство сестре Јелице и Солуњана.

Ове пјесме представљају и битан дио имплицитне пишчеве поетике. Помоћу њих постаје јаснија улога цитата и реминисценција на народну поезију у његовим пјесмама, а то је оживљавање и повезивање са усменом традицијом. „Ваља напоменути да када год активира традицију, Ного то чини у односу на садашњи тренутак. У том смислу долази до преиспитивања профане и пролазне садашњице поузданим вредностима уграђеним у сећање народа, али и до борбе да се, усред необузданог тока модерног доба, отргну и од заборавачачувају исконске основе сопственог бића” (Радуловић 2015: 184). Поред тога, оне нам дају одговор на питање од чега болује наша усмена поезија и ко је кривац за такво стање. Узроци су унутрашњи (заборав) и спољашњи (негативан став према српској усменој традицији). Дојчин јесте на постељи, али и на самрти је живљи од бесмислене силе и неправде.

¹⁰ „Примјећује се одмах Ногова назначена склоност ка тенденциозним правописним огрешењима, која потврђује доследно превођење конкретних епских јунака у метафоричке означитеље апстрактних појмова.” (Бајчета 2015: 168).

ЛИТЕРАТУРА

А. ИЗВОРИ

Антологија српских јуначких пјесама, приредио Рајко Петров Ного, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2003.

Рајко Петров Ного, *Дела Рајка Петрова Нога – Песме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2002.

Б. ЛИТЕРАТУРА

Бајчета 2015: Владан Бајчета, Између епског и модерног – Ногов лирски дијалог са српском пјесничком традицијом, *Поетика Рајка Петрова Нога* (зборник радова), уредник Јован Делић, Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, Београд – Требиње, 2015.

Делић 2011: Јован Делић, Ногово јато: О симболици птица у поезији Р. П. Нога у: *Поезија Рајка Петрова Нога*: зборник радова, приредио Станиша Тутњевећ, Задужбина „Десанка Максимовић”, Београд, 2011.

Кољевић 2005: Светозар Кољевић, *Вјечна зубља: одјеци усмене у писаној књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.

Поповић 2006: Ранко Поповић, Херцеговина у српском пјесништву двадесетог вијека, *Књижевна историја*, бр. 130, 2006.

Радуловић 2015: Марко Радуловић, Поетски интеграл Рајка Петрова Нога, *Поетика Рајка Петрова Нога* (зборник радова), уредник Јован Делић, Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, Београд – Требиње, 2015.

Речник 1990: *Речник српскохрватскога књижевног језика* — [2. фототипско изд.]. — Нови Сад: Матица српска, 1990.

Хамовић 2015: Драган Хамовић, Херцеговина као мнемоторп у поезији Рајка Петрова Нога, *Поетика Рајка Петрова Нога* (зборник радова), уредник Јован Делић, Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, Београд – Требиње, 2015.

Недељко БОГДАНОВИЋ

МИ(Т) О СИЗИФУ

*Ј*едне читане новине објавиле су песму Светогрђе (новине су Политика, а песник је Ранко) и у тој песми стоји, на почетку:

*Замислите Сизифа који одједном,
уинат свим тековинама цивилизације,
негде на средини брда одлучи
да се престане бавити послом
који су му други наметнули,*

и, како песма каже, он одједном *хоће да буде свој човек*, јер га више није *брига за легенде*. То је, како опет песма каже, *светогрђе*, јер се ту негде, *на средини брда Сизиф зауставља и гура руке у џепове*. Ту се, позива *интелектуална елита* (зашто ли је она овде крива, сем да којим чудом сам мит није њен производ, њена спекулација о узалудности напора који хоће да се супротстави силама земљине тежине и спознању о узалудности хтења без сврхе?!¹) да се *с прстом на челу* запита: *хоће ли камен прегазити сиротог Сизифа, или ће у прах смрвити опилке историјског сећања!*

Песма, разуме се, не може више, а и Сизифу је доста. Време је да се упита: може ли се макар једном уставити, макар једном подићи руке к небу а да се не изложи опасности да га прегази сопствено подигнуће. Јер, и досад се тај камен враћао назад, али он је остајао жив, и спреман да поново отпочне тегобно ваљање уз брдо. А мора бити да је, онда кад је намеравао застати, малко скренуо са стазе, и

¹ Јер да има сврхе, питање не би имало смисла, а све би се схватило као жртва, која се мора поднети ако се хоће на врх, и то са позамашним теретом на рукама! Постојало би објашњење, а оно подједнако убија и песму и причу!

тако избегао да се камен преко њега стровали. Да је био тик иза њега, то не би избегао. Али, кад шевне, камен му се отме.²

Међутим, то се Сизифу није могло догодити; легенда не би била ни стварана да је он могао да се замисли. Његово је било да гура... Не да се заплаче, не да преиспита смисао свога подухвата; не да потражи разлоге свему томе, нити пак да нађе начин којим се може окончати непрестано котрљање уз брдо, успркос и уинат, док пролазе векови и свака неправда ослаби и изгуби свој смисао.

Лепо је било управо овако – да се збуди како се вазда збивало.

Могло би се поставити питање: у шта ли се то сваки пут Сизиф загледао, кад му се камен отимао. Каква се то загонетка помањала лево или десно од стазе због које био он одступио, и тако пореметио равнотежу између силе с којом је гурао камен навише и силе која га је вукла уназад.

И уопште, сумњиво је то његово прегнуће, сем ако се не ради о неком проклетству, које никад не дође из чиста мира, и ретко кад погоди неког ко га већ није заслужио. А то је онда друга прича.

Постоји и прича у којој је могућ другачији крај:

Стигне Сизиф на брдо, и то захваљујући томе што се нешто догодило управо у оном одсудном тренутку када је требало да се проклетство обистини и да се заједно с каменом врати почетку. У томе последњем напору, не дакле на средини брда него пред сам врх, докле је стигао инатом, како би друкчије?!, све је требало да се догоди како је легенда измислила: он да застане, да погледа лептира и да га камен превари. Чак се био и помирио с тим да све вреди тога једног погледа кад би кроз шарено крило лептирово погледао у сунце и видео да никаква мука није равна томе задовољству, тој лепоти призора у магновењу. А окретао се сунцу, јер је задатак био да камен на врх брда изађе најкасније до сунчева заласка, како би га обасјаног видео народ у долини, а сваки окретај, зна се, макар и најмањи може и највећем циљу засметати. Легенда не каже што се тај лептир појављивао баш тада и пролетао спрам сунца, и чија се то шарена душа претварала у лептирицу и заводила уморног хероја, а нема ни приче о томе како се осећао народ који је све то из подножја гледао, и је ли страховао да засиљена стена која изгуби ослонца може у нижим пределима

² И Сизиф је, изгледа, мало варао. Јер, да је камен хтео на њега, морао би га прегазити, ако овај не издржи да га држи. Онда би жртва била потпуна, и правдала би се да гурач није био дорастао задатку. Али не, камен је, изгледа, ишао ка дну тек кад се гурач измакне. Зар не?! Е сад, зашто је то морало тако бити сем да је гурач свестан своје немоћи попуштао и дозвољавао да остане жив, што је и могло бити судбени налог да поново мора уз брдо!

начинити и неко зло. На страну то да је и Сизиф могао, ако му је дано, да смисли неку пакост, па да стену изгура што више, и онда је пусти, на оне који су измислили задатак и сада вековима, из прикрајка, прате његово остварење. Уместо свега тога, он се упињао свом снагом да буде како је суђено.

И ту се зби неочекивано: уместо лептира појави се стршљен, једнако леп као и лептир, само много, много снажнији и животији, и док Сизиф још беше повијен као лук затегнут с највећим напором, загуе нешто као да се многобројни ветрови са свих страна сложише на врх брда и завитлаше укруг. Тако стршљен облете и брдо, и камен, и Сизифа, и силно га својом исуканом рилицом убоде у напучену задњицу, због чега се сви његови удови још више напрегоше, тело се исправи, и камен пред њим као стрела избачена из натегнутог лука, поскочи, одскочи и побобе се на сам врх брда. Сизиф се усправи, не верујући да је и то доживео, уздахну, седе на камен и замисли се.

И ту сад има смисла одгонетању. О чему? Не о томе што је било, јер бивало је то непрестанце откад се зна за брдо, и за камен и за човека, који је и самог Сизифа измислио и одредио му пут.

Мислио је о нечем другом. Једна мисао јављала се и раније: да кад изађе на брег, и кад више нема никакав задатак, легне под камен, јер ни за какав други напор не би био способан, да ту умре и да му камен буде споменик. Али, дешавало се како се дешавало. Он није могао да умре јер је прича са гурањем камена уз брдо морала да траје.

Сада док блажен седи на камену за који још не зна да ли да га сматра пријатељем (јер им је судбина била тако уско повезана?!), или својом муком (која такође може пратити само неког ко је човек, јер само он не зна меру с којом нешто чини, а ни смисао зашто чини то што чини), паде му на памет да би се од камена могло нешто исклесати, нешто што би било лепо и што би се могло видети из далека, нарочито с јутра, кад се сунце изјави иза планинских висова и осмехне на све што није у сенци. И тада поново виде оно крило лептирово које га је заустављало тик пред циљем, и поглед му се испуни сликом од хиљаду боја које трепте и кроз чије трептаје стоји бели кип скривен у громади на којој он сада седи и одмара своју задњицу која и јест најзаслужнија што се све ово најзад догађа, упркос легенди, упркос невероватној тежини камена, и вековима у којима су једно друго пратили, растајући се само док се камен враћао у подножје. Само је требало пустити руку да обликује појаву, да замисао која се најасно назирала у јутарњој измаглици учини видљивом.

Више није осећао никакав умор. Напротив, чинило му се да би се могао одвојити од брда и полетети некуд, напред или навише, и једним уздахом удахнути свет који му се сада први пут отварао у

својој ширини и недохватности. Затворених очију, јер му се нека лепота још гнездила испод трепавица, устаде, удахну, рашири руке. И да не беше отварао очи...

... и да се не беше окренуо, и да му поглед не паде на камен, и да не кључну у ивицу с намером да отпочне клесање – било би све како је осећао.

Авај, већ при првом ударцу чекића у длето, кад се од камена под длетом одлепи љуска не већа од дечје шаке, нека се равнотежа поремети. Камен се накриви, нешто га повуче. Оде тамо одакле је пре много хиљада година пошао.

Али, сада се Сизиф не запита низ коју падину брда се све то одигра: ону уз коју се вековима пео, или ону низ коју би могао да се сада, најзад као победник, спусти.

Али, победник се не спушта. Победник може само да падне, кад дође сила која ће његову снагу надвладати. А такве силе није било. Нити је сâм неког више занимао.

Обузе га туга: како уопште постојати без камена и брда?!

Ту је био крај.

Остаде питање: зашто му је требало да преобликује оно што је освојио.³

И мит о Сизифу могао би се назвати кратком причом о стршљену. Била би једнако поучна, а можда би и трајала колико и прва. Не зна се.

³ Шта је још тражио у громади коју је целог живота котрљао. Како му не паде на памет како се ваја облутак – од самог протицања времена, од тога што вода клизи по обрису, а риба тек праћакањем убрза или усмери ток?! За то време камен се глади и постаје облик коме Брнкуши (светски вајар румунског порекла чије се скулптуре одликују максималном једноставношћу) одреди име кад га добро осмотри.

Жељко КУВАЧ

РАЗМИШЉАЊА ЈЕДНОГ ОБИЧНОГ СРПСКОГ ЧИТАОЦА

Мта ћу – не могу другачије. У мене се увукао немир. Хоћу да пукнем, јер су ми уста затворена. Не могу да проговорим, а имам жељу. Да ли је то судбина или пука случајност – не знам. Сваки дан купујем оне новине у којима понедељком, у додатку, одштампају по једну приповетку Иве Андрића. Добио сам вирус. Заразио сам се књижевним делима нашег нобеловца. (Ваљда се тада велика награда добијала за квалитет, а не за нешто друго?) Већ неко време он ме невиног заточио, исто као што су фра-Петра. Све на шта наиђем, а на насловној страни је име Иве Андрића, ја прочитам. Добро би било да останем на она два-три сата читања. Сад трошим и новац, јер купујем његове књиге. Велики писац је имао проблем с неком Јеленом, јер му се уселила у главу. Сад знам како му је било. Он је то записао и тако је решио патње. Зашто и ја не бих покушао?

Немам смелости да своја запажања поверим широј јавности. За лечење мојих немира након читања неког књижевног дела преостали сте ми само Ви, друже Професоре.* Доста смо размишљања поделили, па зашто не бисмо разменили и неколико реченица о Иви Андрићу. Можда ће ово за Вас да буде терет? Јесте мало необично, али ја хоћу да збацим своје бреме. (Баш поштено: свој терет пребацујем на неког другог.)

Снежна белина друм прекрила. Ех, ту смо – описом зиме почиње и „Проклета авлија”. Нашао сам спону с Андрићем. (Ево још једног доказа моје преокупираности – од бесмислене ситнице правим разлог.) Није важно што многи сматрају ово његовим најсавршенијим делом, ја хоћу напред. Реченица у кратком роману је густа и глатка. Није важно што могу да се оклизнем, ја идем даље. Андрић је двадесет и пет година писао ову приповест. Није важно, ја ћу да кажем шта мислим.

* Аутор се обраћа Грују Леру, свом средњошколском професору књижевности.

Прича у причи, прстенаста композиција, хладноћа с почетка – држе нас до самог краја: Човек би рекао да нема ништа посебно. Јесте, али само на први поглед. Ако мало размислимо, схватићемо да је ово савршено Андрићево ткање. Ниједна реч није ту тек тако, свако зашто има своје зато. Верујем да није случајно ни то што је роман двадесет и пет година „путовао” до читалаца. Не, није велики писац заборавио на свој „ћилим”. Тек кад су се стекли сви услови, дело је угледало светло дана.

У „Проклетој авлији” све, почев од наслова, делује чудно. Јесте, чудно али је реалистично. Има у овом делу и симболике, и суптилне лирике, и есејистичке реалности, али ово је роман – ако може да се назове романом – који даје критичку слику једног друштва. Да, Андрић се недвојбено користио филмском техником – даје нам слике. А шта је он тим сликама желео да каже?

Депосито, како су морнари разних народности називали варошицу од затвореника и стражара, познатију као Проклета авлија – позорница је на којој се одвија радња Андрићевог дела. Ако знамо о чему је реч, јасно је и зашто је „авлија” и зашто је „проклета”, па чак и зашто је у Стамболу. Описани догађаји су из времена кад је Османско царство било на издисају и велики писац је радњу из Босне изместио у Турску. Има још нешто: Андрић је желео да протера себе из свог дела, јер му се десило да је и сам, као припадник „Младе Босне”, допао тамнице.

Причу о Проклетој авлији дознајемо тек из „треће руке”, а у неким деловима и из четврте. Тек кад је фра-Петар Туфегџија (то је исти онај фра-Петар из приповетке „Труп”) покопан, дознајемо шта се дешавало у стамболској тамници. Рекло би се да нам писац преноси сећања младог редовника Растислава о оном што је њему причао фра-Петар. Да, иза старог фратра нису остала само крешевска клешта и немачка тестера, него и много прича.

На хиљаде разних језика, у најразличнијим условима живота, из века у век, од древних патријархалних причања у колибама, поред ватре, па све до дела модерних приповедача... испреда се прича о судбини човековој, коју без краја и прекида причају људи људима... Можда је његов (приповедачев) позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе – рекао је Андрић приликом примања Нобелове награде.

Прва слика: *На крају те стазе танка пруга пртине шири се у неправиан круг, а снег око ње има румену боју расквашене иловаче, и све то изгледа као свежа рана у општој белини која се протеже до унедоглед и губи неприметно у сивој пустињи неба још пуног снега.* Већ из ове реченице видимо неколико карактеристика Андрићевог

стваралаштва. Опис стазе је „прозни“, али има лирску дубину. *Рана у снежној белини* представља бол због смрти фра-Петра. Наш нобеловац је сматрао: *Ниједну ствар, ниједан положај човека или појаву у природи не треба описивати као усамљене и издвојене. Код описа мора треба у нашој свести да је увек присутно, дубоко потиснуто и невидљиво али присутно – копно... Укратко: невидљиви опоситум*. Ево и овде имамо тај „опоситум“: снежна белина – румена боја расквашене иловаче.

У овом роману све изгледа случајно, а, у ствари, резултат је дубоког промишљања. Чини се да је фра-Петар доспео у тамницу чудним сплетом околности, а то је основ заплета. Не, није то – причу нам је могао исприповедати и неко други, а не свештеник. И први затвореник о коме се говори није се тек тако нашао у тамничкој авлији. Наиме, име Заим значи „предводник“. Након казивања о великом лажову и преваранту Андрић нас упознаје с човеком који је постао оличење Проклете авлије.

Карађоз (црно око) душа је и тело стамболске тамнице. Он јесте управник Проклете авлије, али је и истражитељ, и судија, а, с обзиром на приче које су га кроз живот пратиле, могао је да буде и затвореник. Много противречности у себи носи управник чудне грађевине. Андрићева намера била је да у лику Карађозовом ослика друштво, односно власт. Е, тој стамболској власти лакше је било сто невиних ухапсити и злостављати, него за једним кривцем трагати по цариградским буџацама. *Сви су криви, макар и у сну* – каже Карађоз. Одушевљава луцидност великог писца – рекао је шта мисли, али је то вешто прикрио. Многи ће тврдити да сам ја на лошем трагу. Свим тим сумњичавцима дајем доказ у само једној реченици: *Сав тај престонички свет порока и нерада сматрао је Карађоза својим, он је био њихов „крмак“, „стеница и крвопија“, „нас и насји син“, али њихов*.

Доласком Ђамила у Проклету авлију почиње да се одмотава главна нит романа. Тумачење имена сина Гркиње и Турчина много о њему говори. Име Ђамил значи „потпуно савршен“. Е, кад је савршен, зашто је онда утамничен? Управо зато, јер се власт плашила науке и знања чудног младића „мешане крви“. Овде је Андрић потцртао два сукоба Ђамила и турске власти. Један је видљив – учени младић није пожељан за заосталу државу и лако је било пронаћи разлог да га утамничи. Ђамилова опседнутост Џем-султаном довела га је у Проклету авлију. Други сукоб Андрић је само дискретно наговестио. Баш необично: невини фра-Петар, хришћанин, заточен је; Ђамил, син хришћанке, утамничен је без кривице.

Док не дође до приче о Џему, Ђамилу се не говори, па тек од Јеврејина Хаима сазнајемо да је страдао младић „мешане крви“. Лик Јеврејина је занимљива спона да би приповести биле доречене и да

би се задржала динамика. Додуше, Андрић никуд не жури – причање му је смирено и одмерено. Колико је сугестиван види се и из овог текста. Почео сам емотивно и уплахиено, али је и моје казивање нобеловац смирио. Хаим (на хебрејском „лудо заљубљен“) појављује се увек кад нам недостаје нека нит. Иначе, Јеврејин је пун противречности – плаши се шпијуна, а личи на онога који „забада нос“ где не треба.

Несумњиво је да је прича о Џем-султану потка за Андрићево ткање. Негде сам прочитао да је ово беспотребно губљење времена, јер постоји још прича у светској књижевности где се браћа боре за власт. Ко год био тај што је ово написао начинио је велику грешку – Андрићу је баш требала борба за престол браће Бајазита Другог и Џема. Нека буде наглашено да је млађи од браће син Мехмеда Другог и Српкиње. Нобеловац је непревазиђен у асимилацији народног стваралаштва и историје. Користи се он историјском грађом, али њена обрада је уметничка. Неће Андрић побити оно што је чињеница, али ће око чињенице направити вез. Не смем да кажем, али имам утисак да се на месту где је уметнута прича о Џем-султану примете шавови. Ово приписујем чињеници да је Андрић дуго писао овај роман – прекрајао, скраћивао, опшивао, па се десило да ритам није уједначен. Није то ни важно. Било како било Ћамил је настрадао, а да нико, чак ни Хаим, не зна како. Једино се зна да су у његову ћелију ушла два иследника (наравно, један угојен, а други мршав) и да је избила туча. И Џем-султан, с којим се Ћамил поистовећивао, страдао је, а не зна се како.

После овога прича губи на интензитету, ближи се крају, потребно је затворити прстен и вратити се на почетак. Није Андрић лако ослободио фра-Петра, јер могло би се протумачити да је његова мисија у Стамболу завршена када је нестао Ћамил. „Држао“ је нобеловац јадног Туфегџију још осам месеци у тамници. Из тог последњег дела књиге нека буде забележено још једно размишљање о држави: *Ако хоћеш да знаш каква је нека држава и њена управа, и каква им је будућност, гледај само да сазнаш колико у тој земљи има честитих и невиних људи по затворима, а колико зликоваца и преступника на слободи.*

Ја бих овај кратки роман назвао „Ћамил“, односно „Потпуно савршен“. Фасцинантно је како је о свему вођено рачуна, како је све на свом месту, како је доста тога речено, али се не види на прво читање. Док човек ову књигу држи у руци, осећа хладноћу и незаинтересованост – описани догађаји су далеко од нас. Али, кад почнеш да размишљаш, схватиш да је реч о универзалним правилима. Све оно што се дешавало у цариградском затвору педесет година пре објављивања романа могло се десити и у некој другој тамници четрдесет година након што је „Проклета авлија“ угледала светло дана. Савршено!

Мирољуб ТОДОРОВИЋ

НЕ ДАВИ ЖВАКУ

(Шатро приче)

ПРОВАЛИЛИ ФОРУ

Ригао сам котву и нацерио се.
- Морам сада да фурам – певнух Мунгосу. – Ођанисаћу шта даље да се копа. Листаћу књигу и кужићу где да се гиља. Нећемо исправљати криве Дрине. Овог пута идемо на виђено. Они и не раскужњавају да смо им провалили фору. Зентовали смо њихову мутљавину и сад ће, коначно, да отпевају баладу.

ФРКА МУ ЈЕ

Реповао сам тог типа. Осетио је да има сенку. У полумрачном слепаку крај Калиша, утаблио се у једном цугу, окренуо и препознао ме.

- Да ли сте нагазили Пацова? – питао је.

- Нисмо, још га бунаримо, ко да је одмаглио у Тунгузију. – одговорих.

Тип је наставио да одваја табане игноришући ме. На фаци му се појавио дрзак кез. То ми није одговарало.

- Журим, фрка ми је! – добацио је преко офингера.

- Видим! – испљунух и извадих утоку – шлепаћеш се са мном. Морамо још мало да чешљамо језик.

СВЕ ЈЕ СТАЛО

Киснуо сам у кокошињцу и контао. Ништа ми се није шљакало. Шема и онако није фурала. Све је стало. Раја нема лову. Убедачена је и укаргоњена. Пандркнула држава. Само лопине и шминкери понешто мувају.

Зазврндао је блаблафон. Мало сам се ремнуо али ништа. Ко му штрика црева. Нека звони. Нико ме се не јавља.

Навукао сам ћебе преко тинтаре и убио сову.

НЕ ДАВИ ЖВАКУ

Рано ујутру окрену ми Мунгос жицу. Био је у фазону.
- Како је другар? – просу – Како фура наша ствар? Је л' до-
гиљала роба? Да ли је родило?

- Момци су одвојили робу по шеми – певнух – није било фрке.
За сада све зуји ко подмазано, али треба ми трансфузија. Роба се мора
на бомбака утопити, а то је, и сам знаш, главна квака.

- Океј, послаћу ти још три змајевита фрајера па зготови ствар -
испљуну Мунгос и прецвика везу. Он није био од оних који воле
много да даје жваку преко жице.

УБОДЕМ ПРЦВОЉАК ОД ПЕНЗИЈЕ

Мљаккао сам читав живот ко скот. Жилавио, сецао, табанао,
риљао, цепао ко чамуга. Све за пиљак, кликер лову. Пула
зинула, ораси стижу лимбурга месеца. Одвоји за ово, одвоји за оно и
прљав веш зачас испари. Папрена пања, папрено перје. Вечито у
офсајду.

Сад сам пастир. Још неготивније. Убодем прцвољак од пензије.
Како да клошарим?

ЛОВА ДО КРОВА

Баби се Бора Крља. Таквог га знају у крајки, а и шире. Многи
га не миришу али муљају с њим. Он је глафор. Шушке ни-
ком не смрде.

Шта шљака? Зна се – јегуљу. Ту је цар. Без њега би дрогерашу у
Бегишу ударили лулом у ледину.

Набаци доп на велико. А онда га утапа. Има своју мрежу, своје
цикетане.

Готивније шљаке од те нема. Лова до крова.

ГНЕЗДО

Пајтос је делнуо цирку. Родило му се жгепче, клиндов.
Нарољао сам се ко земља. Једва сам, некако, отабанао до гајбе.

Бивкао сам у Босанској испод Зеленог венца у малој бајатој ћери. Гајба је била у приземљу. Уфурам у двориште и кроз одбаштан оквир увучем се у кокошињац.

Приколица је тестерисала ко моторни воз. Нисам хтео да је пробудим. Полако се очерупам и пружим у гнездо.

ЦЕПОСИ

Намножили се цепоси ко пацови. Не знаш када, ни како ће да те попале. Фахмани су у мажњавању. Ни шкута од њих није сигурна. Готиве гурку, посебно у басу. Тада лако уфурају гепавицу у бунар. Нарочито у задњак. И не драјфујеш док те тркељишу. Папагај шамара цепове, зидар га покрива и зачас ти шљајпик одлепрша.

ЦАЛНИ ЛОВУ

Шта ми се то у вангли премотава. Чекни мало да излистам књигу.

Ето, жена ми вади маст на сламчицу. Стално нешто базари. И шта треба и шта не треба. А мени само:

- Цални лову! Цални лову!

Откуд ми, бре, толике вашке? Зар сам ја Рајфазен банка?

Никад нисам свирао на дебелу жицу. Стално се бањам у дуговима.

ДУБА ДОРЋОЛАЦ

Како се зовем!? Па раскужњавају ме у целој крајки. Ко није одвојио уво за Дубу Дорћолца. Главна сам фора на Бајло-нију. Да догиљам. Да помогнем. Фурам и колица.

На пијаци ти је мали милион бајатог народа: кеше, лапендуси, ископине, сове. Тресу им се коске. Једва стоје на папцима. Кад купе робу не знају ни где ће ни шта ће. Ја стартујем. Узмем оно што пазаре и дочкам им до гајбе.

Убодем тако нешто ситниша. Од тога животињарим. И није ми неготивно. Не жалим се.

ШТРИКА МУ КЕФАЛО

Уграм тенис са мачором. Робија од човека. Стрептомицин. Што он испљуне прво је и последње. Не вари контру. Можеш да се сликаш.

Кефало му штрика ко компишка. Има ваљугу. Ђанише своју шљаку – лудница!

Шлагер калауз. Сија знање. Где он фурне у шљакарац ту пада дебела лова. Са њим не можеш да извисиш.

БИО САМ ТАЛИЧАН

Покушао сам да се уфурам у гајбу на блинд, али труба. - Где си ти? гукнула је ослоњена о оквир шпаркасе.

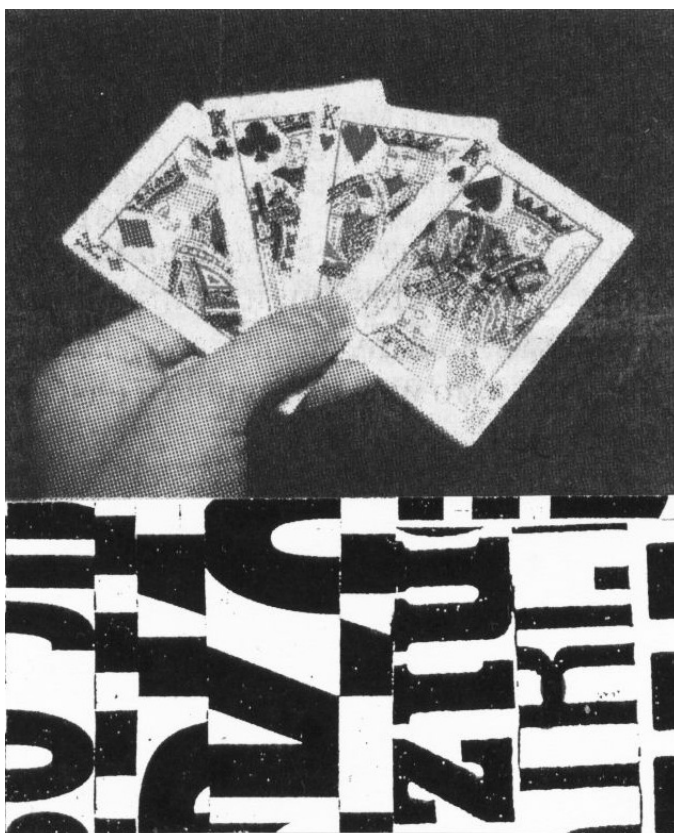
Појео сам жилет уцакан у тракалицу.

- Знаш ли шта пењавише сланик? Наставила је.

- Не знам, испљунуо сам иживциран, али одвој око за ово.

Завукао сам руку у бунар и извадио барку. Била је набуцена, пуна лове.

- Код Мунгоса смо, певнуо сам, пикали кове целу ноћ. Био сам таличан.

Душан СТОЈКОВИЋ

БОГАТСТВО ЈЕЗИКА

(Шатро проза Мирољуба Тодоровића)

Када је о авангардним и поставангардним писцима реч често се мисли како су они пре свега песници. Ако пишу прозу, сматра се како је она на корак од поезије и третира се као песничка на особен начин. Колико је то тачно, питање је које тражи исцрпан одговор и остављамо га за неку другу, теоријски утемељену, прилику.

Не смемо заборавити како су надреалисти, и не само они, правили разлику између *литературе* и *поезије*. Ценили су, сасвим разумљиво, само другу коју су сматрали истинском, и једином правом, књижевношћу. Оно што пише Мирољуб Тодоровић – никакве сумње нема – спада у поезију схваћену онако како су то надреалисти чинили. Није све што авангардисти напишу књижевност по себи. Још мање је велика књижевност без оgrade. Тодоровићева јесте и прво и друго.

* * *

Књига *Дошетало ми у уво*, („Филип Вишњић”, Београд, 2006), с колажом на предњој страни корица, има седамдесет шест шатро прича, нераздељених на циклусе. Њихова радња се збива у Београду, односно Бегину. Спомину се неки његови делови, пијаце, улице, кафане, тополи: Звездара, Чукарица, Калиш, Таш, Студењак, Кнез Мишова, „Метропол”, „Коларац”, „Коњ”, Бајлони, Зеленак... Реч је о рибама и дроги, сналажењу у животу, преживљавању, тучама, преварама, алкохолизму, коцки, затвору, школи и факултету (ретко), курвама... О људима са маргине, испод црте, онима који мање живе, а више животињаре. Чести су дијалози. Илуструјемо хумор присутан у причама навођењем неколицине примера: *Слабо штета гаће у маратону* (Истоимена прича); *дрика од стомака* („Офркести се мало”); *псовка од човека* (Истоимена прича). Памтимо, између осталих, следећа три шатро неологизма: *ушмишвоклити се*; *строговати*; *гуми-штрудла*.

Језик је, ван икакве сумње, главни јунак у овим причама. Постоји циклизација прича, додуше не јасно наглашена, помало налик на ону у кључним Бабељевим књигама. Језик упућује на то ко ће бити јунаци прича. Да ли арго само скрива? Непрекидно се мења причалачко Ја.

* * *

Шатро приче, штампане у Српској књижевној заједници 2007. године, имају седамдесет четири приче нераздељене на циклусе и шеснаест колажа. Колажи су сасвим равноправне саставнице ове књиге, као и других пишчевих, као и уопште у авангарди. Дубравка Ораић Толић назива интерсемиотичким оне колаже / цитате код којих се цитатни саоднос успоставља међу различитим уметностима. По овој ауторки, авангардни колаж остварује начело монтаже. Требало би написати засебан текст чија би искључива тема били Тодоровићеви колажи инкорпорирани у његова литерарна дела, али и они као уметничка дела по себи. Једнако би требало потражити и одговор на питање зашто аутор *Боли ме блајбингер* назива романом, а остварења названа *Киснем у кокошињу* и *Шатро приче* само причама.

У првим четирма шатро причама мења се граматичко лица: Ја, Ти, Он, Ми. Поред мушког наратора, наново се јавља нараторка. Показује се, и доказује, како језик не трпи никакве, ни полне, поделе. Памте се два шатро неологизма: *ан трчан* и *тутумрцати*.

* * *

Интернет издање кратких шатровачких прича *Лај ми на ђон* (2007) има их седамдесет четири, исто онолико колико их је било и у *Шатро причама*. Радња се збива у Београду, а Скадарлија се шатровачки преименује у Скацу. Мунгос се овај пут сасвим „разбашкарио”. Јунак је, углавном главни, следећих прича: „Бесан као глиста”, „Стрептомицин”, „Цајка ме не мирише”, „Заставица”, „Хаварија”, „Није се гласнуо”, „Побеснео сам”, „Максимално нам је ишао на ганглије”, „Наш је зез”, „Зателебан”, „Боли га буљанфер”, „Шуш-метак”, „Кад се нафатираш”, „Коска” и „У трипу”. У овој збирци именовани су и други ликови: Миле Квака, Бата Килер, Бора Крља, Пера Свиња, Мија Штука (у двојим причама), Бата Кенгур, Јова Локва, Зоран Сом, Влада Зоња и Зоран Мољац. Није заборављено ни женско Ја. Нема индивидуализације јунака. Наравно, не ни на језичкој равни. Њихов шатровачки језик једнообразан је. Писац у кратким причама не примењује никакву психолошку мотивацију. Она би се, сасвим условно, могла могуће открити ако се изврши накнадна циклизација прича са Му-

нгосом као главним јунаком. Оне су, сасвим извесно, заматак шатро романа са овим ликом као његовим главним јунаком.

* * *

Прво издање шатро романа *Боли ме блајбингер*, у сто двадесет жвака и четрдесет седам слика, штампано је у нишком часопису *Unus mundus*, бр. 27 – 28 / 2007, на стр. 410 – 577. У другом, књижном, издању романа биће изостављене неке слике. Оне припадају првој фази Тодоровићевих колажа, које бисмо могли назвати секси колажима и „спортским”. У другом издању писац се потрудио да колажи „про-изађу” из самих жвака.

„Просветино”, друго (иако није назначено како је оно у питању), издање шатро романа *Боли ме блајбингер* (2009) има сто педесет жвака и педесет слика. Придодате су нове приче: „Да ти се чупа дигне на глави”, „Мудросер”, „Сан”, „Не готивим да ми сваки деген помиње мајку”, „Скењ”, „Било је чупаво”, „Вашка с каматом”, „Од јутра до сутра”, „Шпацир”, „Никад нисам био у таквој буји”, „Уфурале се црне сестре”, „Не брини”, „Не готиви жене”, „Почех да се заливам”, „Ненајављен”, „Баксуз”, „Откачио зезалицу”, „Дрипачки фазони”, „Цоинт”, „Велика мућка”, „Крњак”, „Ко шифонске гаће”, „Лимбург месеца”, „Цепарник”, „Ко калемегдански победник”, „Момак ми је одигравао”, „Шушимига”, „Одмах сам дигао котву”, „Добра књава”, „Топли сендвич”, „Контузовах се”, „Сокоћило”, „Фотка”, „Стрептомицин за сукње” и „Искулирао сам га”, а изостављене из првог издања: „Плави анђели” (519), „Нешто је пукло у мени” (527), „Цвикетани” (528), „Ситна риба плуцкавица” (557), „Чупава шема” (561), „Просуће тај дизајнер дуплу лову” (564).

* * *

Шатровачки језик најпре осваја Тодоровићеву поезију да би се касније, попут лавине, проширио и уселио најпре у полемичке текстове, потом у хаику песме, затим у кратку прозу и, коначно, у роман. Шатровачки изрази јављају се у песмама нашег сигналисте почев од 1969. године. Прва збирка *шатровачке поезије*, *Гејак гланца гуљарке*, завршена 1972, појавила се 1974. године, да би 1983. доживела и друго издање. Ова поезија је пре свега језичка поезија. Језик којим је написана, бележи писац у *Жеђи граматологије* (1996), „стварност (је) за себе”. Пре тога (1973), у кратком тексту „О шатровачком говору”, прибележио је како је шатровачки говор „језик ситуације, догађаја, брзе и конкретне акције. Он не трпи једноличност, досаду и спорост. Праскав је и афективан, директан али и саркастичан и двосмислен. [...] Уочљива је и његова антисентименталност, а такође и јака тежња

за ефектима. То је чулан језик којим се тешко може изразити нешто апстрактно.” Додаје како је и сам морао учествовати у богаћењу и неологистичком ојачавању нашег шатровачког говора. Оно што је писац записао за своју поезију написану на шатровачком језику подједнако важи и за сву његову прозу написану истим језиком.

* * *

Као што се Андре Бретон никада није одрекао надреализма, тако се ни Мирољуб Тодоровић – сасвим смо убеђени у то – никада неће одвојити од сигнализма. Сигнализам (п)остаје и на почецима двадесет првог века оно што је двадесетих година прошлог века био надреализам: *свепоезија*. Под пером правог сигнализисте, као што је то било и када су надреалисти били у питању, и проза постаје поезија. И живот сам премеће се у поезију.

Давид КЕЦМАН ДАКО

ПРОЗАИДЕ

ДОК НАС НЕВИД РАЗДВАЈА

/Грешним треном збирања тишине/

Оном у средишту огледала (можда слутим ил' страх ме само?), оном што ми се подсмева заштићен маглом од мога даха, а све тако као да ликујем, као да га истовремено и ослобађам од треном тек почињеног и само њему још недовољно знаног греха, шапатом једвачујним казујем:

- Није теби лако! Зато си ту где јеси!

И зато си то што једино и можеш бити у време, ал' треном само, док нас невид недогледом раздваја! И с тога чиниш што хоћеш и док још можеш. Без иког блиског, да те на оно *неминовно* најпре опомене, потом да те подучи и учини какав ни самог себе никад пре не досеже! А све би и сваког би да надрастеш!

- Кад све прође, ником ништа о виђеном не реци! Нити кажи прстом по замагљеном обрису, тајну пролаза лавиринтом, с друге стране огледала, тамо и назад, па ко зна где те све, у међувремену, није било, скицом не одај!

- Осмехнут, безречан и бестраган! Једино тако можда и можеш да потрајеш, иако незнано докле, и никад до краја дознато: - Чему све то?

- Ал' не бој се! Проћи ће! Проћи ће нас и ово, као што, орканским ветром, кошавом, ил' лахором, небитно кад и како, ал' увек и неминовно у правцу збирања најгушће тишине, мину и све друго од нас и с нама, незнано куд. Све, ил' готово све друго чега се са виднијом сигурношћу грешним треном ни сами не сећамо. А тек други? Који нас једино сећањем на свој живот и на своје место у њему на трен сретну? И причини им се да су нас при том у себи препознали. На трен само. Таман колико и себе у неком другом, у мноштву, могу да разазнају.

- Не бој се! Нестаје, чим се размагли! Напросто, ишчили као вода између прстију. И после бива као да није ни било. Као да се грешним треном, доиста, ништа ни догодило није.

РАЗВОЂЕ

/Виделом у Незнан/

Еве је мање пута преда мном, све је више жеље за сном.
Застајем, све чешће, ал' опет поглед у оно испред, ка чему сам одавно кренуо, а никако за дана на видело да изађе.

Да се суочим, ма и на недохват и у ћутњи, са свим оним, ма шта да је, што ме дозива једнако и жудњом, и зебњом. Једнако успутним звуцима, гласима из траве, жубором, цвркутом, брујем, свим тим знаковљем немуштог језика...

С неизбежним а незнаним, пре него што ме упије тама од згомиланих сенки што их тренем сутона са свих страна света, (где ми се већ догодило ишчезнуће), од сваког путовања до самог себе, неспознатог доноси ветар.

Ал' само онај ветар којег и у мноштву разазнајем по мирису простора са којег до мене једино он и може стићи, следи ли ме од почетка. Ветар из делића оног за мном непрегледа у који и сам, ал' сад у сну само, тек понекад крочим.

Сретнемо ли се, ма и на трен само да је испред таме, ма и без жеље да наставимо, тихим мимоилажењем, свако ка свом нужном коначишту, биће довољно да тренем и таквог сучељења свако за себе нађе толико жуђено/исцељујуће оправдање, смисао свему оном што се без трага, успут, измакло незабораву. И учини болом/жигом вид ми и у најгушћој тами понекад могућ.

И све је мање зебње од оног што је многе, које никад нећу срести, или, знатније, за мном небројене, учинило као да нас иста светлост никад и није из таме избавила и по избављењу нас учинила блиским тако што у истом трену осетисмо да смо њоме, зебњом у вечност уписани.

Многих у том трену, сном самоизбављења, уз нас нема. Јер, из тежног се сна вртложног на време не избавише и заувек болом за дно матичне понорнице осташе привезани.

Без видела у оно чему сам се ходом, увек лаганим и с надом незгаслом упутио јутром преко прага, са кога понесох сећање на мирис никад ишчезли, при ходу, сад све чешће и све дужи, поглед у страну.

И упитност, попут оне при првотном кораку: - Идем ли правим путем ка оном што се у истом трену, кад незнатан у незнан крочих, и само ка мени упутило?

И хоће ли нам при немом мимоходу бити довољан само осмех као знак препознавања?

Стрепњом, шапатам, ко зна чијим, у неминовној ћутњи дознат, осмех.

Поуздан знак оног давно у жудњи наслућеног а јавом, до сад, за видела неразазнатог.

При застајкивању, све чешћем успорењу, кришом и поглед час на једну, час на другу страну пута. У шипражје. У пустињу. У нера-скрчену шуму. У литице што врхом невидним каткад, чини се, и у сам облак продиру.

Чежње препун, све у даљ далеку оком недогледну, с пута јединог ми, поглед и према пучини до које оваквим наумом, усудан ходећи, знам: Нико никад тамо без измакнућа не стиже!

Ипак, чежња блиска могућем остварењу...

И никад ми, сем жељом у лепој мисли, никуд измака дужом странпутицом.

Биће да то и сам пут којим ходим иде ка оном где ће се са мноштвом бестрагних путева срести.

И попут сенки што се у сутон са свих страна света свуд око мене збирају, сливом свих једнина са Развођа, коначиштем бити процеп бескрајем кроз мене светлосан.

Бескрај што све трен за тренем ходом *испред мене* настаје и све трен за тренем ходом *иза мене* на све стране нестаје.

Не одолим ли све снажнијој жељи за сном, бојим се:

Нестаће и тај пут преда мном. Њиме и све оно што бих за видела, ходећи без осврта на минуло, без себе у њему, у свему оном што са мном током досадашњег путовања би *Једно* и *Коначно* у *Безречју*. Нестаће и све оно што бих тек по могућем осмеху могао да разазнам као део себе без кога нигде не стижем.

Догоди ли се изнова она првотна жар од две љубављу изазване искре, из којих тренем *Постања* наста оком невидна честица и руком недоклатна капља, њима, сједињењем честице од звезданог праха и капље из небеског ока, наста и мој ход виделом у незнан, слутим, осмехнут:

Лицем ћу тад да осетим, можда, управо онај ветар који ми доноси мирис давно пређеног/остављеног прага.

Мирис само оног делића непрегледа и музику од еха свеколиког у њему бруја...

И биће као да из тог простора којим непрестано ходим, у трен пред сутон, бивам испраћен из тиха ветром најпре дозваних, па у тау кришом одбеглих сенки, путем овим, само себи знаним.

Биће као да њиме никад, ни у сну, можда, крочио нисам.

НАСПРАМ ДРВЕТА КОЈЕ СВЕТЛИ

/Кад и студен камен може изнова да зелени/

Из даљи, бестражном кораку недосежне, из тачке у којој се путање свих наших мимохода у један нечуј сливају и бивају понорни ток, смотрих те, ненадано.

Леђима окренута, мени, као и свему другом што би искомском жубору, коначном да те дозове, видех те наспрам дрвета које светли. У шуми кроз коју ни по цену вечне младости, с тобом, а тек без тебе, никад више не бих да ходим.

Мноштво је свуд око њега. Ал' то је оно једино, светлосно дрво које из даљи и теби недосежне, само моје око може да види.

И лице ми изнова би осмехом озарено. Као и увек кад си само слутња. Кад си оком својим, невиду мом ко зна у кога и ко зна у шта загладана светлошћу омађијана.

Тајна је мени занавекна: - Да ли то дрво које светли, зракама из средишта твог ока неком изнова бива светиоником? Неком? Ко је бесциљним путовањем, или бегом од незаслужене студи, грехом кажњен - без жудње остао.

Или се то невелико, скоро сасушено, за дана готово неприметно дрво, при несну и у мисли мојој да си, можда, жива и да би, само да знаш правац, кренула за мном у даљ ову, до тачке у којој се путање свих празних ходова у једну збирају и при јакој светлости ниште се и занавек ишчезавају, то за дана сасвим обично дрво у светлости јавило како би између нас нестао и сав онај *непроход* којим се и без себе самог остаје?

Да ли ме је то мало, без светлости готово ништавно дрво, пред сузом твојом мени невидном, сваким листком у крошњи у одблесак звезданог неба преображено, шапатам твојим из набујалог ми, понорног несмираја, из мноштва занавекном тамом прекривеног, тренем овим коначно избавило?

Ниоткуд гласа!

На трен само, ипак нада: - Можда свемир и није тако непроходан како се то чини сваком ко из даљи, бестражном кораку даљи недосежне, не смотри то дрво *светилно*?

Дрво које у непрегледној шуми тек понекад звездано просветли.

И наспрам дрвета, из чијег корена, само при светлости, искомски жубор сав нечуј свемиром ништи, коначно види *Неког* пред чијим оком и студен камен може изнова да зелени.

Ружица КЉАЈИЋ

БЕРУЋИ ГЉИВЕ

Пе, 1996. године јуни је био топао и умјерено кишовит. У бројним шумарцима у којима је било довољно сунчеве свјетлости, одувијек је у то вријеме, и тачно се знало на којим мјестима, било бијелих гљива које је народ називао млијечницама, а између њих би се нашло и оних ситних гљива, обично у пару, изразито жуте боје и њима би се берачи посебно обрадовали.

У браће гљива одлазили су и одрасли, али најчешће су то чинила дјеца, ваљда зато што је већ био распуст, али и због великог задовољства које осјете кад их понесу кући знајући да ће им се мајке обрадовати и да ће се убрзо кухињом ширити заносан мирис печених гљива.

Једног пријеподнева два другара кренуше у прилично удаљену шумицу с истом жељом и већ су осјећали тај омамљујући мирис не слутећи да ће се брзо вратити кући и мимо своје воље.

- Хеј, Дугачки! Дођи да видиш нешто!

- Ама, шта је сад?! Досадан си к'о шуга! Баш сам наишао на неколико крупних бијелих, а ево видим и понеку жуту. Само да их видиш!

- Ма, пусти сад гљиве! Дођи, молим те! Укочио сам се од страха. Не смијем се помјерити ни за прст.

- Кад си толико навалио, ево долазим! Баш ме занима какву си то алу угледао?

Кад Дугачки приђе, погледа у друга, затим у мјесто на коме је стајао, па рече:

- Ау, Смотани! Ти си баш неки баксуз. Док ја берем гљиве, ти... Како ја видим, овдје ће, брале, бити посла за многе... Пожуримо!

* * *

- И, момци, шта је даље било? - озбиљним тоном обрати се ислједник дјечаца испред себе који су сједили један поред другог и

повремено се помјерали на столицама, као да су једва чекали да кажу шта имају па да иду за својим послом.

- Ја, господине, оставим гљиве гдје су и биле и кренем према Смотаном...

- А ко ти је тај Смотани? - опет ће иследник.

- Па, овај овдје. Тако га зовемо јер, некако, никад не зна шта и како треба нешто урадити...

- А како тебе зову?

- Сви ме зову Дугачки. Видите колики сам! Моја баба Петра каже да је то зато што је била кишна година кад сам се родио.

- Гле, гле! Па, ти си и неки шаљивџија, али сад немамо времена за шалу, него, да чујемо! Све по реду.

- Велим, оставим гљиве и приђем Смотаном, кад имам шта и видјети...

- Шта?

- Он стоји, к'о кип. Укочио се сав у страху к'о мало дијете, па не мрда, а гледа испред себе. Погледам и ја, а пред његовом десном ногом к'о да смо у биолошком кабинету.

- Каквом сад биолошком кабинету?

- У оном гдје нам наставник предаје науку о грађи човјека. И мени су мало клецала кољена кад сам први пут тамо ушао.

- Хоћеш ли ти, хумористо, већ једном рећи оно што те питам?

- На земљи, баш пред његовом ногом, нема ни лишћа ни траве, а ни гљива...

- А шта има, побогу брате?!

- Ма, господине, из земље вире кости шаке с дугим прстима, само што нису онако бијели као на нашем „мршавку”.

- Је л' то мислиш на човјечији скелет?

- Мислим, ал' га ми у школи тако зовемо.

- Да ли се сјећате мјеста гдје сте то видјели?

- Како се не бисмо сјећали? Ваљда је и Смотани нешто запамтио, а ја и сад жалим што сам ту у близини морао оставити необране гљиве. А усадио сам у земљу и мој омиљени штап. За сваки случај, ако затреба...

- Браво, момче! - рече иследник устајући иза стола. - Само, ја бих тебе назвао Замотани. Док ти одмоташ све што мислиш да треба рећи, човјек се баш начека. Има нас вала, што би сигурно рекла твоја

баба Петра, од сваке феле - закључи гледајући у дјечака, па погледавши у своје сараднике озбиљним гласом рече:

- Кренимо колеге! Ко зна чија судбина треба да изађе на видјело? Ко год да је, има право на то.

* * *

Крајем августа исте године, једног раног поподнева, на главној улици мале вароши зачу се гласно дозивање:

- Господине! Господине! Станите!

Човјек се окрену, погледа у два дјечака поред којих је управо прошао, па изненађено рече:

- О, то сте ви! Смотани и Дугачки.

- Јесмо. Главом и брадом, као што видите - одговори Дугачки.

- Како сте, момци, и којим добром сте ту? Школе још не раде, колико знам.

- Ма, раде. За овакве као што сам ја. Био сам на поправном.

- Ко би рекао? А дјелујеш ми као бистар момак.

- Ма, бистар сам ја, али то није довољно. Мора се мало и учити.

- А из чега си имао поправни?

- Из биологије.

- И, јеси ли положио?

- Јесам. Добио сам четворку. Извук'о ме „мршавко”.

- Мршавко? А, да! Сад се сјетих одакле ми је то познато. А како баш он да те извуче?

- Па, лијепо, брате. Послије оног догађаја у шуми кад смо брали гљиве, док сам учио биологију за поправни, одлучим да „мршавка” тотално савладам.

- Како мислиш, савладаш? Ниси се ваљда с њим рвао?

- Ма нисам, боже сачувај, него сам научио све дијелове човјечијег скелета, до задње кошчице, а баш то данас извучем, и све сам знао.

- Честитам. Као што видиш, Дугачки, никад не знаш шта ти кад може бити од користи.

- Кад смо код тога, господине...

- Немој то, господине... Ја сам Гојко. Тако ме зови.

- Добро, чика Гојко. Ви онда нисте дозволили мени и Смотаном да гледамо оно ископавање у шумици. Рекли сте: - „Идите кући. Ово није за дјецу”. Шта сте тада нашли?

- Е, мој Дугачки. Стрпи се мало. Отада су прошла само два мјесеца, па ћу поновити: Боље је да не знате, јер ви сте ипак још дјеца, али ћу вам радо рећи, шта би требало да знате.

- Реците! Реците, чика Гојко! - први пут проговори Смотани. – Дугачки мисли да све зна, као и оног дана...

- Шта је то знао, оног дана?

- Па, говорио ја њему да не идемо у ону шумицу, па макар нас тамо чекала читава тона гљива. А он навалио...

- Браво, Смотани! Баш сам то желио рећи. Не идите далеко од својих кућа и не лутајте по шумама. Рат се тек недавно завршио. Дјеца, а ни многи одрасли, не знају гдје су биле а и остале линије раздвајања територија. На њима се, на несрећу многих, свашта догађало, што никако није за дјечије очи и уши.

Значи, момци, не идите тамо, већ чувајте ноге и главе, јер има терена гдје умјесто гљива многи пронађу мине, а онда им гљиве никад више не замиришу.

Након десет година...

- Добар дан, господине начелниче!

- Добар дан, младићу! Којим добром?

- Јављам се на распоред. Ја сам нови...

- А, да! На упражњено мјесто у одјељењу за криминалистику. Како се зовете? - упита нетремице гледајући младића у лице, па настави: - Некако ми је ваш лик познат...

- Ако кажем надимак, можда се сјетите и одакле.

- Реците... А, да! Смотани! Је ли тако бјеше...?

- Тај сам, господине.

- Добро нам дошли! Сједите! Шта сте завршили, колега...?

- Зовем се Станко, а завршио сам право и криминалистику...

- Је ли то због дјечачке радозналости, или заиста волите то занимање? Знате, није вам то исто што и брати гљиве. Често се мора завирити и испод земље, а некад и дубље закопати.

- Због свега помало, господине начелниче, а и „копање” ми иде од руке, нарочито оно по досијеима...

- Па, лијепо богами! А гдје је онај други...?

- Мислите на Дугачког?

- Баш на њега! Дуго сам памтио оне његове опширне и духовите одговоре приликом наших сусрета деведесет шесте године. Био је веома занимљив и духовит дјечак. А гдје је он и шта ради?

- При крају је студија глуме.

- Глуме?! Прије бих помислио да се уписао на медицину, или право. Сјећам се с колико је одушевљења, додуше, и с пуно хумора говорио о „мршавку” из школског кабинета за биологију, а опет, занимало га је и шта смо нашли у шумици гдје сте брали гљиве. А, зашто је отишао у глумце?

- Дуга је то прича, господине.

- Свеједно. Да чујем! Баш ме занима.

- Обојица смо се уписали на право, али он запео на једном испиту и кад је требало обновити годину, рече:

- Жао ми је, Смотани, али се ипак морамо растати.

- Зашто?! - уплашено упитам.

- Ма, не брини! Остајем у истом граду, само прелазим на други факултет. Није ово право за мене. Бубаш, бубаш... Проблем је, што ту нема ничег живог, веселог... Ја сам ти, брате, други тип и не држи ме мјесто за такве ствари.

- А знају ли родитељи за то? - упитам.

- Сазнали су и било је повуци - потегни, нарочито с татом, ал' ми је помогла моја баба Петра, Бог јој дао...

- Како баш она? - упитам мало збуњено.

- Ма, вели мени отац: - „Слушај ти, Дугачки! Да нећеш, можда, да те мало скратим?! Бићеш адвокат, ил' ћу те се одрећ' преко новина! Не желим да мој син буде циркузант, па да ми се народ смије...”

„Ма, пусти, Стево, дијете! - оштро му се обрати баба Петра. Адвоката има ко гљива послјије кише. Ако се надаш да ће ти он, кад заврши за тог адвоката помоћи да на суду добијеш Мићу Јовиног за ону међу, у парници која се никада неће ријешити, јер нико не памти кад је и зашто помјерена, узалуд се надаш. А шта, ако сачувај боже, добије да брани неког лопова што је покр'о државу, ил', још горе, да брани неког убицу, и шта ти ја знам кога још, е неће вала док је мене живе.”

Као што видиш, другар, послјије толико сликовитих и убједљивих аргумената своје мајке, мој отац оста без текста, озбиљно ме погледа, слеже раменима и изађе напоље. Кад сам био сигуран да је отац затворио врата пришао сам баки, чврсто је загрлио и рекао: - Е, хвала ти, бако, до неба! Одох ја право у глумце!

Она се мало одмакну, озбиљно ме погледа па заповједнички рече: - „Ал' пази! Хоћу да будеш добар глумац! Бог је дао па си лијеп и стасит. Али те молим, буди као неки од оних смијешних глумаца, да се народ брате развесели и насмије.”

- И ви га, брате, одужисте с том причом - рече начелник устајући иза стола.

- Тако ми је испричао Дугачки. Признајем, уживао сам слушајући га, а и он је, како рече, задовољан својим избором.

- Надам се да ће и баба Петра бити задовољна, а ми да пређамо на наше дужности и обавезе. Уз жељу за срећан почетак и успјех у послу који вас чека, желим вам и нешто предати, наравно, уз неколико реченица.

Дакле, млади колега, прије тринаест година, на мјесту гдје сте с Дугачким тражили гљиве, десио се ратни злочин за који још нико није одговарао. За неке осумњичене није било довољно доказа, неки нису били доступни правди, или они који трагају за њима нису били довољно истрајни да их пронађу... А, како кажу, и ако је истина да за правду никад није касно, *надајмо се*, млади колега, да ћете ви имати више среће и открити починиоце злочина над недужним цивилима.

Док му је предавао позамашан досије, начелник није могао ни наслутити колико је снажно куцало срце у грудима младог човјека испред њега и колико је био одлучан да открије тајну о којој је размишљао протеклих десет година.

Данијел САВИЋ

ИДИ СИНЕ

Иди, тамо далеко, сине - тамо је бољи свијет. Јест' оно далеко, ал' бољи је свијет. Култура је то, култура висока! Све ти је тамо у функцији онако како је мудар чоек и замислио и написао да треба да буде. Ради се. Свако ради свој пос'о и не брине шта ће га иза каква ћошка снаћ'. Ко хоће - тај вала и има. Само треба бит' вриједан, поваздан вриједан, а за даље да не бринеш.

На кућама су све нове фасаде - дупло и по трипут нафарбане, да се добро прими и да потраје. На оградама је на свакој нова фарба да се лијепо пресијава и теби и комшији. И контејнери су испред чисти, а богома и око њих. Нови контејнери, све на њима ради - не мораш се ништа мучит', само бациш смеће и идеш даље својим путем. Цесте су им све исто чисте, и праве су. Равно и глатко, не мораш за точак бринут', ни за кардан ил' амортизер. Ко ново све, а стално је тако. Тротоар широк – можеш троја колица протјерат' и успут још једно за руку водит' да за све има мјеста без икакви' проблема. Комшија кад иде ти у сусрет, има и за њега мјеста да прође даље гдје год је крен'о. Нема да гледаш да л' ћеш његод закачит' да се нагрдиш. Лагано ти све - зато што је уредно и лијепо, све прописано гдје шта има да буде и смије бит', па можеш широко и слободно опуштено лијепо шетат' и цогират'.

Тамо су ти дрвећа исто к'о и код нас зелена, али мало крупнија. Кад дође бехар и он више напупи, па се све разлиста да ти је милина жива. Нема тамо да је пуна улица лишћа, да вјетар кад дуне иде на тебе прљез и блато. Очишћено, брате, - сваки дан се чисти! Улица, таква - каква је; не мораш се секират' шта ћеш ујутро ил' увече затећ' кад изађеш напоље. Држава се за тебе секира, ти лијепо живиш к'о чоек – гледаш своји' мука. Коју муку имаш - идеш рјешаваш, к'о и сваки чоек од части и поноса. Ја, шта ћеш - нећеш их под тепих гурат' к'о какав лезиљеб, нерад што му се не да кашике дић' за супом, а камоли проблеме какве ријешит'. Него, да ти кажем - тамо ти је, ево,

богами, и цвијеће љепше кад процвјета. Љепше је обојано и веће. Они ће ти тамо дат' научнику посебну плаћу да он љепшега цвијећа смисли. Парадајза, краставца, лука, салате... шта год треба да се смисли да ли може још боље се направит' него што би и сам Бог и какав нормалан чоек замислио - то ти тамо научник направи. Најбоље научнике имају који по цијели дан праве најновије што је чоек смислио. Нема ни даљине да је не може премостит' каквим челиком и бетоном од најмодернијег цемента, везива и глазура. Само последња ријеч технике тамо се слуша. То тамо кад направе људи, па то стоји по сто година - не мрда.

Најбоље су им и школе – логично. Само ко се хоће упутит' у науку. Све ти тамо има да научиш што ти срце пожели! Ја л' 'оћеш заната ил' какве поправке научит', ја л' 'оћеш шта 'вако правит' за корист коме. Ако хоћеш будалесат': умјетност, глуму, пјесму, ил' само у тамбуру свират'. Вала можеш и до науке догурат' - само да ти није зорт књиге у руци држат'. Све ти потанко покажу и лијепо имаш кога и питат' ће запнеш, да се снађеш очас посла. Јер, сине мој, њима је тамо у интересу да те лијепо науче к'о што те и отац увијек учио - да пос'о радиш поштено и по најбољем стандарду, да не забушаваш и не смандрљаваш ни секунде, него стручан и радан да будеш за то чега се ухватиш. Само немој бит' зорт на књигу и на задатак, него оно чега се ухватиш добро вјежбај - и школа и држава ће се за тебе сами побринут' кад виде да си вриједан. Дјецу мораш исто научит', јер је тамо лако раст' ако држиш до рада, поштења и до себе. Култура је тамо! Дјеца из школе не иду пјешице, него по њи' дођу лијепо колима ил' мајка ил' отац - ко већ има слободну смјену. Нема ти, сине, тамо да бринеш куда ћеш и како ћеш - све ти они лијепо кажу. Ако ти шта затреба, одеш и изгањаш очас посла. Свако ће те дочекат' и саслушат' по праву и по части. Права држава! Култура! Тамо су ти, болан, и шољице и чаше чистије - кад је обришеш крпом новом онако лијепо људски, па се сва цакли и сија се... чини ти се саму звијезду видиш у њој! Веће су шерпе и таве - нема да кипи и испада. Не мораш послитије гареж и флеке трљат' ножем по емајлу. Веће су цезве и тацне... свуда су веће ма и цијеле кухиње. А унутра све апарати чисти, нови, исправни. Неће тамо шкарта ил' половнога куповати, мој сине. Кафе, сока, слатког... имаш и за госте и за себе. Ракије и жешће имаш какве ти душа иште. И тоалети и купаоне су чистије. Туш и када по најновијој моди инжењерској. Крпе и брисачи све од најновији' микро-материјала што је паметан чоек измислио. Ма, ето... комплет куће су им чистије - од пода до прозора. Имају најновије емулзије, средства, глацир - то се све сија!

Право да ти кажем - тамо ти је тако лијепо да ни свијет по путу није ни близу намрштен и злурад к'о код нас.. Богами ти обећавам да и сунце јаче тамо сија. Немаш ти шта тамо посуђиват', сем од државе тражит' да ти позајми кад ти за какав јак пос'о затреба - да се, ето, можеш снаћ' к'о и сваки добар свијет вриједан и поштен што се свугдје умије снаћи. Јакако! Небо ти је тамо плаво и бијело више него на застави што се на барјаку за Дан републике поносно вијори по зраку. Свугдје гдје год погледаш оно ти се све отвара онако широко и све ти се чини да би мог'о њиме и полетит'. Без авиона! - да се нашали отац. Размахат' се можеш, вала. Сија тамо сунце, сине мој, чак и на сјеверу! Још боље на сјеверу - тамо се ноћу у милион боја прелива, па не мораш ни у кино ићи, драги мој; него сједнеш лијепо на какву свјежу ливаду и ето те у најљепшем играказу што га је драги Бог измислио. Љепше и киша пада. Богами и киша са својим капљицама љепше се разлије по твом лицу и у барици све плеше к'о бијеле руске балерине по Дому културе кад оно дођу Дани словенске културе, па се окупе трупе да покажу шта која зна. Кад је 'ладно... снијег кад падне - ма шта ћеш се ти мучит', лопатом великом лопатат', пола дана изгубит'. Лијепо прође државни камион још одјутра - зором, све рашчисти да буде к'о да није ни падало цијеле ноћи, да људи могу на пос'о стић' на вријеме да не закасне и не дај боже да им се шта деси успут, да склизну ил' каква невоља. А и да склизнеш, знаш да си, барем, осигуран. Држава ти плати, не'ш сигурно ти. Ти само узмеш мало пометеш испред трема и по стази, око кола мало и ето те - спреман.

А кола... е, то ти је тек посебна прича. У сваким ти је тамо широко и пространо. Унутра чисто и лијепо - уредно. Радио најновији модел, имаш пепељаре и напријед и назад, инструменти исправни - дигитални, нема грешке. Знаш лијепо кад треба долит' уља, кад треба на кочицама подмазат', а и то ти лијепо људи направе распоред како је најбоље – отјераш на сервис од фирме која је за поправку стручна и задужена - и не бринеш да ће стат' у по' брда. Нема тамо да бомбина прескаче, да акумулатор кашље, да свјежица неће креснут' чим падне испод нуле, да к'о код нас ено на голфу (јеб'о му ја и Нијемца и мајстора Јову што га није знао направит'). Шкрипи нешта иза к'о да сам од Ђеда Радана коњске чезе узео да се с' њима котрљам, а није ауто! Нема да алнасер шара, да хладњак процури, да није добра вода у мотору ил' брисачима. Купиш тамо лијепо воду са антифризом спремним, све у једном - квалитет! Не би заледило, болан, ни у пола Антарктика! Ће случајно се деси да не море упалит' ил' шта заштека, зовнеш лијепо државну службу, људи дођу с' камионом за мање од сат. Какав сат, дођу не трепнеш - пошлепају, повуку дизалицом, споје клеме ако треба ударит' струјом да упали, све аутоматски с' камиона директ! Ти ко господин чоек сједиш у колима и че-

каш да ти ријеше проблем, да идеш даље. Права држава! А модела, ма оно је врх инжењерства - какав Швабо, какав Јапанац. Мани се Њемачке, Аустрије, Холандије, сине, иди ти. Просто чоек да каже - лијепо је... Лијепо к'о што Света љепота може бит' на планети овој предивној и богомданој... љепо к'о међу свијетом.

Зграде високе, куће на спрат - и са двориштем и са оградом, цеста широка и пространа, продавнице најврхунскије опремљене... може чоек купит' од игле до локомотиве - и то какве 'оћеш, које год пожелиш марке и облика и боје. Ал' буквално. Хаљина, пантола, бунди, свега... То је све материјал најфинији и крој посебан за сваку врсту чоeka коју можеш видјет' да има. То ти не штеде уз куповину и лијепу кесу дат', паковање посебно израђено свако, у сјајном ил' тврдом папиру само за тебе направљеном - све за тебе како је најбоље да понесеш и потрошиш.

Хране има да бираш: вољ' ти њихово домаће, вољ' ти од Кинеза, од Јапанца, од Мексиканца, Индијца, овог оног... Има и од ових на-ши' турчина купит' кебаб... ето... нема баш ђевапа с' луком ко „Код Злаје”, ал има, брате, ...можеш и питу наћ', сендвич какав пожелиш - 'вакав 'накав, с' овим с' оним, прелива милион, све натрпано к'о од срца, домаћински - гладан остат' нећеш, тол'ко да знаш. Сатова, ђердана, ципела, каиша, опасача, папуча... за по кући, за трчат', спорта играг' каквог хоћеш - све има.

Воле људи тамо спорт. Право воле. Имаш и ове наше нормалне, имаш и њихових што само тамо играју. Код њих је, болан, клиса и палије национални спорт - то цијела држава гледа и прати, знају сваког играча, прави љубитељи. Нема тамо да се дођу на сусрет нешто побит', вергу да праве. Има се јест', дају ти кад доћеш да имаш и дрес обућ' за цабе и реквизите и све, ко у најбоље дане овдје код нас. Милина једна гледат' и уживат' у вјештини - нема вријеђања са трибина и прављења белаја. Који само пође да прави белај, милиција га одма' спроведе да не смета поштенom народу што је дош'о да се диви вјештијем од себе ко сваки прави чоек - јаран.

Да ти кажем, сине, није чудо. Није тамо чудо што и људи воле своју домовину, једнако к'о и онај на власти. Тамо је то понос. Кад имаш шта рећ', људи те питају ако треба и на улици - право на телевизор. Култура је то. Демократија. Поштује се мишљење, поштује се знање, поштује се чоeково право. Храброст цијене више од свега. Тамо ко је војник - па тога држе к'о зрно мака на длану. Одеш бранит' земљу, па ти још и плате дебело и одма' у пензију послјије фронта. На телевизији те зову у војску да доћеш, к'о прави пос'о... ал' само ако ти хоћеш - и нема ту да ли си био на правој страни или на кривој. Браниш земљу – значи херој си! Лијепо је ту земљу имат' за домовину.

Од Аљаске до Мексика и Њујорка и свуд. Лијепо је. Људи кротки, пријатни, људине снажне, машала... патриоте, воле своју земљу - и за себе и за странца. Дошљака и туриста, све ти они једнако дочекају. Само да ниси погузија каква, пијаница, ћипро, белајџија – значи, оно најгоре. За права и здрава чоека, то ти је, сине, земља снова. Тамо су пролетери одавно господа. Ал' само најбољи! Поштено. Не треба ударнику медаља, он је од части саздан - него живот грађанина и осмијех дјететов. Иди, сине - иди ако можеш.

– Откуда ти све то знаш? Ниси ваљда тамо живио? – питао је син, изненађен и збуњен причом коју је отац тако бајковито и сликовито сложио.

Причали људи! И талевизија приказивала, и филм сам глед'о. Иди, сине. Иди што даља, то боље, само иди! Испратићемо те лијепо и за срећу пожелит' све најснажније - нек те грије сунце. Пустите мела-нколије, пусти патње и не мисли. Иди, и немој заборавит' да се јавиш и писмо напишеш, само иди!...

Глигор МУМИНОВИЋ

УЧИНЕ ПЧЕЛЕ

(Одломак из необјављеног романа Божије давање)

У Пиви бријегом зову све шумовите падине које се испод планинског каменог вијенца са надморске висине од око хиљаду метара спуштају доље у долине ријека, а ако га напишу великим словом постане село Бријег које прати лијеву страну тока ријеке Таре од њеног ушћа у Дрину па око двадесет пет километара узводно на сјевер до Бијелог бријега. На тој дужини све од Таре па до подножја стјеновитог ланца по лукама, заравнима, увалама и брежуљцима раштркало се десетак засеока са око стотинак кућа и око пет стотина становника. Та разноврсност пејзажа и развученост насеља пружала је људима могућност мирног живота, без конфликта са сусједима. Ријетко су се сретали, једино на свадбама и славама, крштењима и сијелима, мобама и пазарима, у воденицама и на сахранама. Живјело се напорно, али спокојно, свако је своју муку мучио и своју бригу бринуо, а другима прискакао у помоћ само када је невоља била велика.

Отприлике негдје на средини села и по дужини и по висини је засеок Бабино Брдо. Чине га само три куће смјештене испод једног голог превоја са кога се увале са двије стране стрмо, а са треће благо спуштају доље према Тари, а четвртом страном брдо се скоро окомито пење уз Лису греду на Соко. Управо на томе брду се ујутру појављују први и увече трну задњи сунчеви зраци, на њему се сукобљавају јужни и сјеверни вјетар, одатле највише села из самог села може стати човјеку у око. Куће су смјештене у залеђу ове голе косе која их чува од удара вјетрова и дјелује моћно и заштитнички.

Управо ту, на Бабином Брду, људи су подигли школу да буде једнако далеко и онима са почетка и са краја, са дна и са врха села. Брдо ју је некако заштитнички загрлило са двије стране, са треће је мало проширење за игралиште, а са четврте за школски врт. Школу су чиниле двије цјелине – школски простор са улазом са јужне и стамбени простор са улазом са сјеверне стране. Школски простор су

чиниле двије просторије – хол и учионица. Хол је служио као простор у коме се остављају капут, капе и торбе, гдје се дјечица окупљају прије наставе када пада киша или снијег, гдје родитељи чекају своје ђачиће да заврше наставу па да пред њима газе снијег до кућа. У учионици је било мјеста за педесетак ђачића од првог до четвртог разреда. Поред ученичких клупа ту је био сто и столица за учитеља, школска табла, рачунаљка, географска карта, глобус и пећ.

Испред учитељског стана се гранала стара липа испод које је био сто и клупа. Када није било падавина, ђачићи су ујутру налазили свог учитеља Радомира Јокановића како на клупи под липом са књигом у руци испија чај или ножићем резбари фруле, двојнице, гусле... или припрема рамове за кошнице пчела, младице за калемљење, саднице поврћа... Тек његовим доласком поред школе је подигнут врт и воћњак и мало даље пчелињак. Ту су били расадници за цијело село. Радомиру је ово било прво мјесто службовања. Није себе сматрао само учитељем ђака, него учитељем цијелог села. Долазили су ту и старији људи да им уча покаже како се калемљу воће, да га замоле за рој пчела, да им прочита писмо од сина из војске и попуни уплатницу за порез, да га замоле да им превиди неку посјекотину, да га припитају како лијечити сипљива коња или метиљаву овцу... а момци ко момци долазили да их уча поучи како се свира на фрули и пјева уз гусле, како што даље скочити и бацити камена са рамена, али и како да доскоче некој сеоској враголанки. Уча је, како су га сви звали, морао све да зна и не само то, морао је скоро у сваку кућу доћи на крсну славу и тамо да подигне здравицу и прочита молитву, а свадбе и сахране нису никако могле без њега. Учи су и најстарији људи скидали капу, а младеж га, осим ђака, обавезно љубила у руку.

Отац Радомиров Јоко био је вриједан и знавен домаћин и један од ријетко писмених људи у Црквичком Пољу. Није имао, Бог зна, колико имање, али је оно било ограђено и урађено до посљедњег педља. Класови житарица код њега су били најједрији, поврће најбујније, воће најсочније, коњи најбржи, волови најјачи, овнови најкрупнији, пчелињак кошницама најбројнији... Радо је Јоко давао људима сјеме од својих житарица и поврћа и младице за калемљење воћа, а не зна се колико је ројева пчела даривао људима да закопите своје пчелињаке које су они послије звали Јоковим пчелама. Књизи се научио од попа Хамзе од кога је добијао историје и збирке народних пјесама, а у свирању фруле и гусала је био самоук. Сина Радомира, чим је проходао, почео је да вуче са собом на њиву, у повртњак, воћњак, пчелињак и штале, а увече и празничним даном би му читао народне пјесме, свирао фрулу или пјевао уз гусле. Сина, свој понос, Јоко је са собом водио и на свадбе, славе, чак и на сахране. Све што види да отац

ради, покушавао је и малишан и то задивљујуће умјешно. У школи је био чудо од дјетета па га Јоко даде, тешка срца, у учитељску школу коју Радомир заврши као ученик генерације и одмах доби посао у Бријегу. „Више сам научио од Јока,” говорио је Радомир, „него од свих учитеља које сам слушао и књига које сам читао.”

Милорад је био живо и радознано дијете, немирног духа и живе маште. Док чува јагњад, прича са њима или сам са собом као да их има десетеро, а те приче су биле дјечакове жеље и снови да буде одрастао и од користи свима. Кад види да старији распредају нешто важно, прикраде се и слуша не трепћући очима, а онда те приче у својој верзији казује јагњаци на испашама. Чим је напунио осам година да може савладати сваки дан десет километара пута до школе и још толико од школе, уписао га у први разред. Нови опанци, хлаче, кошуља, џемпер, капуте, капа и торба – све по мјери, па пут под ноге. Знао је дјечак да се догодило нешто велико и важно иначе га не би тако обукли као цвијет у све гањц ново, а тек кад је видео онолико дјеце пред школом па учитеља како хода између њих штипка их за румене обрашчиће и мрси им рашчупане косе, било му је јасно да ће овдје сваки дан бити ново чудо и нови изазов. Ходајући између дјеце, учитељ прије и њему, загрли га као да су парњаци по годинама, звању и знању: „Како се зовеш, делијо?” „Милорад,” одговори дјечак као с нокта. „Ех, што волим кад неко мило ради! Волиш ли ти радити?” упита учитељ. „Волим. Ја увијек нешто радим, осим кад спавам, а и тада сањам да нешто радим, ако ништа друго ја причам онако сам са собом,” изамље малишан у једном даху. Учитељ се осмјехну и потапша га по раменима: „Биће нешто од тебе, делијо. Добро ћемо се ми дружити. Хајде сад, кад већ волиш радити, узми ону кофу са водом и залиј цвијеће да нам се не осуши! У сваку саксију по једну шољицу воде!” Дјечак, као да је само то чекао, отрча до кофе, узео је и поче заљевати брзо, спретно и пажљиво да је милина било гледати. Учитељ га је задивљено посматрао. Тада је почело једно велико и дуго пријатељство.

Од тада је Милорад учитеља слушао широм отворених очију и не трепћући, упијао сваку његову ријеч и једва чекао да га учитељ нешто упита или затражи да га послуша. Учио је брже и боље од све дјеце, чак је помагао и онима из старијих разреда, а уца је користио сваку прилику да свом ђачету да задатак више и да га поучи и ономе што није било у уџбеницима и програму па је дјечак већ у четвртом разреду читао *Хајдука Станка* Јанка Веселиновића, *Робисона Круса* Данијела Дефоа, *Леси се враћа кући* Ериха Најта... Чува јагњад, а књига у руци; јагњад у забрану, а он чита. Жао оцу траве у забрану, а драго му што син љуби књигу па каже: „Што им не читаш наглас ко

учитељ ђацима и чешће не погледаш да ли слушају па, ако не слушају, изружиш их.” Варка је успјела и од тада су јагњад хтјела или не морала слушати народне бајке и пјесме и често трпјети пријекоре свога учитеља што нису довољно пажљива, али зато нису имала прилику да уђу у забран. Тако Милорад већ у десетој години постаде учитељ, озбиљан и одговоран.

Чим дође у школу, Милорад правац учитељу за сто да му поднесе извјештај о ономе шта је прочитао, о ономе шта се ради у селу, пече ли се ракија, купе ли се ораси, јесу ли зреле мукиње, брекиње, трњине и глогине, је ли надошла ријека, има ли рибара и ловаца... причи никад краја. Уз то помогне дјечак учитељу поводити кромпир из врта, обрати јабуке, пресадити цвијеће, припремити калеме... посла увијек пуне руке. А оно што је дјечака највише радовало, био је посао у пчелињаку. Од све дјеце само је Милорад смио доћи учитељу у пчелињак. Купио му уча заштитну мрежу и рукавице па се „пчелар” безбрижно мота између кошница и помаже ама баш у свему. „Знаш ли ти, соколе мој, да у једној пчелињој заједници живи чак до осамдесет хиљада пчела. Једна пчела радилица дневно посјети преко хиљаду цвјетова и тако сагори у лету па живи, нажалост, само од тридесет до четрдесет пет дана.” „Па како онда пчеле брзо не изумру?” пита дјечак. „Зато што матица сваког дана излеже по двије хиљаде јаја, сваки дан излеже по три своје тежине, а живи и по седам година.” „Значи у ових Ваших двадесет пет кошница живи два милиона пчела,” каже ђаче. „Ама, како ти то, соколе мој, тако брзо израчуна?” врти главом учитељ. „Лијепо – у једној кошници осамдесет хиљада па пута двадесет пет то Вам је округло два милиона,” објасни једноставно Милорад. „И ти то без оловке, онако из главе!” чуди се уча. „Па то је бар једноставно двадесет пет пута осам је округло двјеста и додате још четири нуле то Вам је округло два милиона,” објасни дјечак стално гестикулирајући рукама као неким помоћним средством. „Е свака част, соколићу мој, мудро нема шта, али ја сам рекао до осамдесет хиљада највише, а број се креће од двадест до осамдест хиљада. Узми просјек па ћеш доћи до приближног броја!” даде уча нови задатак. „Милион и двјеста педесет хиљада,” одговори малишан као с нокта. „Е, да чујем како то брзо срачуна!” стаде учитељ и погледа своје ђаче. „Лијепо. Је ли просјек између двадесет и осамдесет хиљада педесет хиљада? Је ли двадесет пет кошница пута пет једнако сто двадесет пет и када се додају четири нуле је ли то милион и двјеста педесет хиљада?” „Е, Мићо, свака част, и подсјети ме да ти упишем једну петицу из математике,” пружи му руку уча. „Ето, видиш, мој Милораде, у једном пчелињаку милион и двјеста хиљада пчела и свака само свој посао ради и своју бригу води и влада потпуни мир, слога и хармонија. Тако би требало бити у свакој породици, школи, селу,

граду, општини, држави – реду и раду ваља се од пчела учити,” замишљено ће учитељ. „Код нас је тако: дјед брине о пчелама, пече ракију и суши месо; бака сије, плијеви, окопава и суши поврће; отац оре, сије, коси, мајсторише око ограда, штала и куће; мајка чисти кућу, шије, пере и кува; старији брат брине о говедима и коњима; старија сестра чува овце, а ја и млађа сестра јагњад,” објасни дјечак организацију рада у својој кући. „Ето, то је то,” одушевљено ће учитељ, „то је права кошница – ред, рад и склад и све чисто као суза па није ни чудо што су стари Египћани вјеровали да су пчеле настале из суза.” Тако се учило о пчелама, а на исти начин и о воћу, поврћу, биљкама, животињама... Тако се учило у школи, али и свугдје гдје је учи, учитељ је био учитељ ма гдје се нашао.

Те јесени, кад је Милорад био четврти разред, почело се у селу шапутати да је њихов уџа у немилости општинских власти иако су његови ђаци на провјерама знања били најбољи. Баш тај успјех био је узрок љубомори његових колега који су ширили приче како Радомир ради све више него што учи дјецу - те лијечи људе и животиње, калема воће, гаји пчеле, хода по славама, свадбама, крштењима и сахранама те да га свуда има више него у школи. Када притужбама више нису могли одољети, општинари су га позвали да му кажу како он није ни љекар, ни ветринар, ни агроном, ни поп... и да су они одлучили да га премјесте у град гдје ће бити под већим надзором и да се то мора урадити одмах без знања села и дјеце. Највише га је бољело што му нису дали прилику да у своју одбрану каже ни једне једине ријечи, ни да се људски поздрави са дјецом и родитељима, него су послали кириџије да га преселе ноћу у највећој тајности и забранили му да долази у Бријег. Морао је поставити неку болну дистанцу између себе, ђака, родитеља и колега. Повукао се у себе, свој стан и књиге и почео да пише, али нико није знао шта и о чему. Тек када је умро, његови ђаци су објавили изузетно емотивне, топле пјесме и приче о усамљености, тузи, сјети, носталгији према селу и младости и разочарења градом и горчине у души.

Када је нова учитељица Јелена ушла у учионицу, дочекале су је оборене главице и мук. Приметила је како им скоро свима у очима блистају сузе. И њу је бољела неправда нанесена њеном колеги, али се није смјела приближити тој дјечи да их тјеша јер је знала колико кошта блискост учитеља са дјецом и њиховим родитељима и колико су немилосрдни они који за ту блискост нису способни, већ не уче дјецу него им предикјују и проповиједају са неке умишљене висине и хладне даљине, без имало жара у души, топлине у ријечи и љубави у срцу. Рекла им је како се зове и да је њихова нова учитељица, замолили их је да изваде уџбенике и подијелила им задатке, а за ученике

четвртог разреда исписала је задатак на табли. Дјеца су све то радила без уобичајене гужве и шушкања. У некој тешкој, свечаној тишини радила је Радомирова кошница. Прозвала је Милорада да на табли ријеши задатак. Дјечак је изашао, узео у једну руку креду, а у другу спужву и почео да пише. Одједном му плуснуше сузе. Што их је више брисао рукавима, оне су више текле, а он није престајао да у неком чудном грчу рјешава задатак и то по обичају тачно. Како би радо учитељица загрлила тог дјечака, брисала му сузе и тјешила га, само да је смјела од оних што ће јој и онако замјерити што томе мангупу није испрасила тур, онако се само окренула према прозору да јој дјеца не виде сузу у оку и да је дискретно обрише, а затим је, не погледавши дјецу, објавила одмор да би се колико-толико прибрала.

Не само што су ђаци и учитељица памтили тај дан као врло тежак и да су се кућама враћали као са спровода већ и код кућа их је чекао мук. Село је било јединствено и сложено – Радомир је четири године градио и изградио ту кошницу хармоније, а и скоро свака кућа у селу је имала бар једну кошницу која је директно или индиректно била поријеклом из школског пчелињака и сви су их без изузетка звали учине пчеле, чак и Милорадов дјед, који је пчеле наслиједио од свог дједа, звао их учиним као бива један рој из школског пчелињака сам дошао њему и ту остао. Сваки домаћин је имао бар по једну воћку коју је Радомир лично окалемио и сви су их звали учиним. И када су младицама са њих калемили друге воћке, са младцом је преношено и име тако да једино у Бријегу постоје сорте учина јабука, учина крушка, учина трешња...

Милорад је од тога дана постао некако тих, повучен и озбиљан – сазрео је преко ноћи. Ниси га могао више чути да прича сам са собом нити да чита наглас књиге код јагњаци. Све што је видио, чуо и прочитао по три пута је окретао, превртао и мјерио као какав старац. Није било више ни оне отворености и ведрине у игри и осмијеху, још се само сваки пут искрено обрадује кад види пчеле и сваки пут иста мисао озари му лице: „Учине пчеле! Знали су стари Египћани пчеле су сигурно настале из суза.” Онда му се надовезале мисли дједа Крста: „Чудна је мисао Господња, велика је тајна Божије давање.” Много касније Милорад је почео да пише. У тим његовим пјесмама и причама било је много пчела које су настале из суза и сјетне тежње за оним пчелињим редом, радом и складом и то своје писаније звао је учине пчеле.

Марго РЕЈМЕР

УМРЕЋУ КАО КАМЕН

Клаудију Крулик има тридесет три године и четрдесет килограма када после тридесетодневног штрајка глађу умире у краковској болници. То је било 18. јануара 2008. године.

Његова глава личи на камен пресвучен жутом кожом, са два удубљења уместо образа, ноге су му као гранчице кржљавог дрвета. Још пре него што је умро, врхови прстију су му били модри, а непокретне руке личиле су на руке леша. Недељу дана пре смрти Клаудију има још толико снаге да дрхтавим рукописом напише у свесци: „11. јануар. Кома”.

У краковском истражном затвору, у ком Клаудију, оптужен за крађу новчаника борава већ четири месеца трећег јануара је донета одлука да се лицу које одбија храну она има наметнути силом. Истину говорећи, Клаудију изгледа толико обамрло да сви у затвору са муком гледају ту људску врећу, склупчану под чаршавом, са капуљачом на глави. Све ћелије су покривене камерама, тако да службеници затвора већ неколико недеља уживо прате његову агонију.

Извештај лекара од 3. јануара предвиђа шта ће се догодити: пацијент је у тешком стању, исцрпљен и дехидриран, хладан као камен, јер 35,5 степени нема ништа заједничко са нормалних 36,6. Пацијент је обавештен да гладовање може довести до смртног исхода, информацију је примио, одбија унос течности и, у складу са горе наведеним, моли се суд за давање сагласности за принудно храњење пацијента.

Њега је већ немогуће нахранити; тело му је исцрпљено и нема му спаса.

Папир путује од канцеларије до канцеларије.

А пацијент путује од ћелије до ординације искључиво на носилима. Он је сада само камен у ком тињају последњи остаци живота, и само кад га неко нешто упита, помери се једва приметно, како би ставио до знања да још увек разуме значење речи.

Деветог јануара суд саопштава одлуку: даје се пристанак на принудно храњење пацијента.

Међутим, опште је познато да папир није авион, па да прелети од канцеларије до канцеларије.

Извештај лекара од 11. јануара: опште стање пацијента се рапидно погоршава, пулс је слаб, и, будући да немамо судску потврду за принудно лечење, овим потврђујемо да ће у току данашњег дана бити предузете мере у циљу спасавања живота мушкарца по имену Крулик Клаудију, румунског држављанина, који се након више од сто дана штрајка глађу претворио у камен.

Ипак, не треба журити са тим умирањем. Како стоји у извештају, лечење се може спроводити и у казненој установи.

Суд разматра све околности узнатрговале агоније и 12. јануара доноси одлуку да се окривљени моментално има пустити на слободу. Болесник је у веома тешком стању: крајње исцрпљен, са тешком мишићном атрофијом и контрактуром зглобова услед вишенедељног гладовања.

Та моменталност траје наредних пет дана. Тело Клаудија Крулика који је неким чудом још увек жив, 17. јануара хитна помоћ вози у болницу. Према извештају: веома лоша прогноза, даље погоршање може довести до смртог исхода.

Након шеснаест сати лекар надвијен над Круликовим креветом констатује смрт. Сходно наведеном, пола месеца касније, иследнички поступак је обустављен, а пре него што је то учињено, мајка Клаудија Крулика, која преузима посмртне остатке, не може да поверује да је то што види заправо њен син.

На сликама из детињства Клаудију изгледа као крофница.

– Види какав је буцко! – каже Кармен док ми показује фотографије насмејаног бебирона са пуфнастим ручицама.

Кармен је Клаудијева сестра од тетке, која је одрасла са њим у Дорохоју, градићу на самој граници са Украјином, пустом и бедном, баш онако како замишљамо румунску забит: каменит пут, на путу запрежна кола, у кола упрегнут коњ, а у коњској гриви црвене кићанке.

(Ако неко мисли да је путовање кроз целу Румунију до варошице богу иза кукова, са адресом ископаном из судских списка, нешто најлакше на свету – у праву је. Један путник из воза за Сучаву вози ме до аутобуске станице, где ме чека минибус, спреман за полазак, а кад сам сишла на станици у Дорохоју и упутила се у непознатом правцу, прва улицица на коју налећем, без мапе, управо је улица Васида Лупуа – улица у којој је живео Клаудију Крулик).

Улазим у једну од његових кућа – о Клаудију је иначе бринула сва родбина, дакле није био ничији, иако је имао неколико кућа – дневна соба са кухињом, окречена у розе, са једном пећи и три кревета за њих четворо.

– Ви сте из Пољске, је л' тако? Дошли сте да нам кажете да је Клаудију жив, је л' тако? – Лејла, Клаудијева тетка, хвата ме за раме.

Њена ћерка Кармен је одмах одвлачи у страну.

– Он је мртав, сабери се већ једном! Умро је, дакле, нема га и неће се вратити! Људи умиру, разумеш, и ја ћу умрети, и ти ћеш умрети, то је неизбежно!

Тетка Лејла клима главом и уздише.

– Мама има слабо срце – правда се Кармен – па смо јој у почетку говорили да у ковчегу није био Клаудију, него неко други. После смо јој рекли истину, али и даље верује да је он можда ипак жив, уосталом, видите и сами како је.

Испрва нико у породици није био расположен да разговара са мном, али дошла сам ту и донела нешто што је за те људе драгоцено – анимирани документарни филм *Крулик – Пут на ону страну*, пољско-румунска копродукција, коју још нико није видео. Филм говори о томе како се њихов мали Боби изгладњивао до смрти.

– Звали смо га Боби, јер је његова мајка гледала неки холивудски филм са Бобијем, па јој се свидело да га тако зове и, ето, остао је Боби – објашњава Кармен.

И Козмина, Кармениног старијег сина сви зову Боби. Док седи поред урамљене Клаудијеве слике изгледа као његов млађи брат. Козминове очи су тако плаве, као код малог детета, уосталом, сличне очи имају и његове мама и бака.

– И Боби је имао плаве очи – смеје се Кармен и одмахује руком на то моје запажање.

Козмин нас посматра са другог краја собе.

– И Боби је то радио – обраћа се Кармен.

– Ово, руком, је л'? – Кармен опет начини онај исти покрет. – Истина, радио је то руком.

– Боби нас је чувао – полако изговара Клаудију, Карменин млађи син, који је добио име по ујаку.

Клаудију је рођен са оштећењем мозга, лекари су га отписали, али остао је жив, мада се тешко креће и има нападе епилепсије. Тешко је са болесним дететом – купатило им је напољу, а друга соба празна, немају пара да је греју.

– Увек сам могла да оставим децу са Бобијем – сећа се Кармен.

– Волео је да их чува, није био незаинтересован као други мушкарци. Био је тако добар, сви смо га много волели. Мајка га је напустила, отац као и да није имао, а Боби је био тако умиљат и леп, немогуће је било не волети га. Највише је боравио код тетке Јозефине, она је имала сина његових година, слободно је питајте коме је давала више новца. Ђеорђе, њен син, увек је био страшно љубоморан на Бобија.

Клаудију је имао годину и по дана када се његова мајка, конобарица у локалној кафани, развела од мужа и преселила у Букурешт. Отада се у синовљевом животу појављивала с мене па на уштап, али је њен долазак сваки пут био празник. Ни отац се није богзна колико интересовао, тако да је мали Клаудију циркулисао од тетке до тетке.

– Кад се последњи пут јавио, тражио је да му издиктирам рецепт за сарму – каже тетка Јозефина. – А онда је нестао, као да је у земљу пропао, ни трага ни гласа.

Седимо у маленој просторији, у њеној склепаној кућици. Годину дана раније Дорохој је задесила поплава, све је било уништено, али, на сву срећу, мало је помогла држава, мало син Ђеорђе, па сад уместо старе куће стоји нова, од чврстог материјала. Ипак, тетка Јозефина не може да прежали све оно што јој је вода однела. Показује ми Клаудијеву слику из личне карте, прилично избледелу.

– Само ми је ова његова слика остала.

Тетка Јозефина каже Ђеорђу да ме одвезе на гробље. Њен син је понос и дика породице, он је тужилац и вози луксузни „волксваген”. Ђеорђе остаје у ауту, а ја идем са теча-Думитруом до гроба Клаудија Крулика: дрвени крст забоден у хумку.

– Био је бунтовник, али у позитивном смислу – каже Ђеорђе док смо се возили назад. – Имао је у себи нешто због чега су га људи волели. А све оно лоше не треба ни помињати, ни памтити.

* * *

– Сећаш се оне слике с мора, на којој Крулик стоји окренут бочно, са ногама у води? – пита ме румунски глумац Влад Иванов. Он је позајмио глас Клаудију Крулику у филму *Пут на ону страну*. – У Италији је, улази у воду и смеје се, подбочен, као неки краљ. И ја сам био исти у његовим годинама, жељан живота, све ме је занимало. Он је грабио кроз живот, хтео је све да окуси. Док сам радио на филму, имао сам утисак да разумем сваки његов потез. Заправо, имао сам утисак да сам то ја.

Влад Иванов је рођен у Ботошању, граду удаљеном једва неких четрдесет километара од Клаудијевог родног града; у тим крајевима сви говоре са молдавским призвуком: румунски са меким, шушкавим акцентом.

Влад одлично познаје чемер опустелих градова, старе димњаке напуштених фабрика, раштркане учерице. После револуције су сви они којима је будућност била мила хтели да пошто-пото утекну одатле, по могућству у неку богату и сунчану земљу.

Оне који одлазе у иностранство трбухом за крухом у Румунији зову „јагодаши”, без обзира на то куда одлазе и због чега. И Клаудију је био „јагодаш”, премда је ишао у Пољску и Русију да набавља робу коју је Кармен потом продавала на дорохојској пијаци.

– Све и свашта – смеје се Кармен. – Продавала сам свакакве дрангулије: порцеланско посуђе, неке чиније, кристал, ћилибар, шта год ти падне на памет и шта год је неко хтео да купи. Клаудију је имао њух за такве ствари. Завршио је само десет разреда, али био је вредан и способан.

– И ја сам хтео да побегнем одавде – сећа се Влад Иванов. – Међутим, ствари су кренуле неким другим током, дошао сам у Букурешт и решио да останем. Клаудију је имао енергију и снагу које су мени недостајале.

Али не треба имати илузије. Кад се трговина завршила, Клаудију је почео да тражи неки лакши пут. Тај пут је водио преко Пољске, која се не појављује у његовој биографији тек тако – његови баба и деда, Јан и Каролина, били су Пољаци из Черноваца, данас украјинског, а некад аустроугарског градића који је једно кратко време припадао Румунији.

„Крулик” је заправо пољско презиме „Królik”¹, само румунизовано.

Пољска правда се први пут надвила над њим 2003. године, кад је млади Клаудију завршио у краковском затвору због крађе. Тамо је имао прилику да на сопственој кожи осети шта је притвор. Добио је девет месеци. Након тога: слобода.

А онда, час овако, час онако, живот му је мало мајка, а мало маћеха.

Као некад, у Дорохоју, Клаудију ради као аутомеханичар. Потом, због посла, одлази у Италију, па се враћа у Пољску, па онда у Румунију. Купује стан у Ботошању, леп, четворособан, није мала ствар.

¹ Królik - значи зец на пољском (Прим. прев.)

Клаудију је живео са Ликом Томеску, чије ће се име често појављивати у „случају Крулик”; она је најзагонетнија личност у целој причи. Могло би се и о њој нешто написати, али то би било као да пишете прстом по ваздуху, јер Лика Т. се заправо зове другачије, али нико не зна како. Кад је напустила Румунију, у коју није желела да се врати ни за живу главу, променила је идентитет, али нико не зна зашто. Наводно је студирала у Пољској, али нико не зна шта. У сваком случају, тешко да је нека светица.

Њих двоје станују код пријатеља Тадеуша Радванека, кога зову „чика”, и дуго тако живе код њега као код најрођенијег. Тадеуш има лепе године, али је пун живота, воли да попије, да засвира клавир, са њим је увек весело. Душа од човека, али ни он није светац.

Након Клаудијеве смрти, кажу комшије, Радванек је нагло остао десет година. Ни са ким више није разговарао, а, истину говорећи, није ни имао с ким. У августу 2008. године схватио је да више нема шта коме да каже и обесио се о каиш.

Могло би се рећи да смрт није мимоилазила Клаудија. Анка Дамијан, редитељка *Пута на ону страну*, подсећа да је Клаудију неким чудом преживео саобраћајну несрећу у којој је погинуо његов пријатељ. Неколико година касније Ликино и Клаудијево дете умире при порођају.

У Дорохоју нико није чуо за то дете.

И нико не зна шта је Клаудију била Лика Томеску.

И нико не зна шта је с тим наводно другим његовим дететом – у судским списима стоји информација да је Клаудију отац четворогодишњег детета.

Нико ништа не зна, али сви у Дорохоју дочекују Бобија раширених руку, пре свега зато што увек доноси новац. Увек љубазан, воли да се нашали, да се зевзечи, али сви знају да му се у Пољској црно пише. Јер 2006. године драги Боби поново завршава у притвору, и поново због крађе. Наводно је и Лика умешана. Боби излази на слободу, али мора да се појављује на рочиштима. Циркулише између Румуније, Пољске и Италије.

– Лепо смо му говорили: „Немој да се шалиш да се враћаш у Пољску”, ипак је то суђење, никад се не зна, а он запео, па то ти је. „Навући ћеш себи беду на врат”, говорили смо му лепо – сећа се Кармен. А он навалио као мутав: „Нећу да се кријем у мишјој рупи кад нисам крив”.

– Ја му верујем – каже Теорђе. – Био је невероватно тврдоглав и поносан, ничег се није плашио. Да није био тако поносан, можда би сада био жив.

У септембру 2006. године Клаудију и Лика долазе у суд: он у црном оделу, више личи на бизнисмена него на лопова, она у тамно-сивој ролци, уредно почешљана, више личи на библиотекарку него на преваранткињу. Обоје су осуђени по неправоснажној пресуди. Кад су изашли из суднице, пришло им је неколико мушкараца, који су сликали Лику телефоном.

Истог дана су ту фотографију, и још три друге показали неком судији којем је два месеца раније у продавници обуће у Кракову украден новчаник. Док су он и жена испробавали ципеле, около се врзмао неки млађи пар. Кад је требало да плате ципеле, није било ни тих људи, а ни судијиног новчаника.

У новчанику су биле платне картице и ПИН кодови, па је неко одмах подигао новац са рачуна. Укупно две и по хиљаде злота.

Полиција тврди да су лопови Клаудију Крулик и Лика Томеску.

Клаудију и Лика тврде да нису криви.

Докази и оптужбе су чврсти као камен.

Први камен баца судија: показује прстом Клаудијеву и Ликину фотографију и каже да су то људи који су 11. јула били у продавници обуће и украли му новчаник.

Други камен пада на другу страну: на снимцима испред банкомата са ког је подигнут новац виде се лица мушкарца и жене, али то нису Клаудију и Лика. Чији је то ДНК – не зна се.

Тог истог дана кад су Лику фотографисали у ходнику суда у Радванекон стан долази полиција. Клаудију и Лика завршавају иза решетака, у притвору који траје три месеца. У знак протеста Клаудију започиње штрајк глађу и води дневник: тежина, резултати прегледа, послата писма, примљена писма. Не зна да ће та свеска, исписивана све дрхтавијим рукописом, постати хроника његовог умирања.

А папири само пристижу.

Дванаестог септембра затворски записничар бележи Круликову изјаву: 11. јула сам био у Кракову, а убрзо после 11. јула отпутовао сам у Италију, не сећам се тачно када.

Три дана касније Клаудију Крулик допуњује своју изјаву: 10. јула сам напустио Пољску.

Има алиби: тврди да је сео у аутобус туристичке агенције „Јордан” и да се то може проверити. Тужилац је заиста послао писмо агенцији. Одговор је био следећи: да, издата је карта на име Клаудију Крулик, дестинација Милано, полазак из Пољске 10. јул. Да, пре поласка пратилац групе проверава карту и пасош сваког путника. Да, постоји могућност да путник пређе границу са туђом картом.

Тужилаштво се задовољава тим одговором. Круликов алиби „нема утицаја на исход суђења”.

Тек након Клаудијеве смрти новинарка недељника „Тигодњик Повшехни” Малгожата Ноцуњ долази до раднице туристичке агенције „Јордан“ која је 10. јула путовала у Милано.

Жена каже да је тога дана Клаудију Крулик био једини путник који је ушао у аутобус на Главној железничкој станици – запамтила га је, јер је био редован клијент. Изашао је тек у Италији, наредног дана.

* * *

Три године након Клаудијеве смрти, емоције у породици су мало спласнуле, а на питање: „Ко је крив за Клаудијеву смрт” нема никаквог одговора.

Нико не помиње да је Клаудију покушавао да ступи у контакт са породицом и да је послао смс у Италију својој рођеној сестри Кати са молбом да информише медије о његовом случају, јер лежи у затвору невин.

Кати је прочитала поруку и мислила да је посреди шала – ову верзију догађаја цела фамилија понавља као рефрен. На заједничким сликама Клаудију и Кати делују срећно, али не може се рећи да су били нарочито блиски. Дешавало се да се Кати не јави брату по пола године.

Мајци Стратики није ништа помињала.

Нико у Дорохоју нема ништа лепо да каже о тој жени. Слала је паре за сина кад је био мали, али није хтела да плати ни превоз посмртних остатака ни сахрану.

– Клаудију се враћа у ковчегу, а испред куће све врви од новинара – присећа се Кармен. – У Румунији је настао хаос, а богоми и код нас у кући, ко ће све то да плати, три хиљаде евра. На крају је Ђеорђе све преузео на себе, није хтео да се брука.

Међутим, Клаудијев отац износи другу верзију догађаја: он је платио сахрану и то не три, него десет хиљада евра. Показује ми фасциклу пуну бележака о догађају, исечака из новина и других докумената. Ту је и писмо румунског конзула који објашњава зашто се није позабавио Круликовим случајем: нешто у стилу – није могао да остави запослене у конзулату без надзора, морао је стално да буде у канцеларији, другим речима – физички је био спречен да оде у затвор на састанак са осуђеним Клаудијем Круликом.

Румунски конзул није више конзул, као што ни тадашњи амбасадор Румуније није више амбасадор, а ни румунски министар спо-

љних послова министар. Прва двојица су разрешена дужности, а трећи је морао да поднесе оставку.

Нико не помиње ни то да је Клаудију ухапшен у септембру, а његова породица почиње да шаље молбе за помиловање и помоћ тек после Божића, у јануару, кад је више личио на камен него на човека.

– Изгледао је као логораш из Аушвица – каже теча Думитру. – Као да су га држали у концентрационом логору, а не у обичном пољском затвору. Зашто су Пољаци допустили да се тако изгладни?

– Да ли су сви Пољаци тако зли? – пита ме Кармен, али видим да се смешка. И одмах каже: – Нека Бог чува ону новинарку која је разговарала са женом из туристичке агенције о Клаудију.

Елена Владереану, румунска песникиња која је написала монолог за лик Крулика у филму, каже да је Клаудија убила равнодушност. Али не само то.

– Има још нешто, много важније од равнодушности: сви су били убеђени да је он крив, а да су они у праву. Нико није узео у обзир да је могло доћи до неке грешке током самог процеса. Сви су од почетка сматрали да је крив, а не невин.

Питам Влада Иванова да ли је Клаудију био пастир из *Јагњета*.

– Не, не, никако. Клаудију јесте ишао у сусрет смрти, али није био пасиван. Био је борац. Веровао је у оно за шта се бори.

Анка Дамијан:

– Клаудију Крулик је објавио рат пољском поимању правде. Он је на неки несхватљив, идеалистички начин веровао: пошто је невин, правда мора да победи, неко ће коначно узети све чињенице у обзир и схватиће да је у питању грешка. Иако је умро, на неки начин је победио. Било му је јасно да ће умрети, знао је да је већ касно, али до самог краја је веровао да ће бити ослобођен оптужби.

Када сам упитала Кармен откуд Клаудију толико снаге, одговорила ми је да је Бобију Бог дао ту снагу.

Ипак, мало касније каже:

– То што нам је урадио велика је будалаштина, никад нећу схватити зашто је био тако тврдоглав и решио да све остави. Био је млад, леп, снажан. Чак и да су га осудили, изашао би из затвора, дошао би кући и сви бисмо живели нормално, као да се ништа није десило. И шта сад имамо од тога што је невин, кад је мртав?

У последњој сцени *Пута на ону страну*, чаршав којим је покривено Круликово тело подиже се и лети изнад црних ливада, све док се на крају не вине у небо.

Анка Дамијан:

– Смрт Клаудија Крулика је његов пургаторијум; то што је изабрао тај пут, а не неки други заправо има метафизички значај. Тај човек је у животу имао успоне и падове и сигурно није био светац, али смрт га је уздигла изнад свега што је раније чинио.

Већ сам се поздравила са породицом Клаудија Крулика, али Кармен иде са мном још неколико корака по шљунковитом путу.

– Баш лепо што си дошла овамо, из Пољске. Напиши, нека га се барем неко сети накратко, јер, знаш, овде је било много новинара, снимали су филм, а Боби нема ни споменик на гробу, само дрвени крст.

Превод са пољског језика и биљешка о ауторки: Мила ГАВРИЛОВИЋ

Илија ПАВЛОВИЋ

БЕСМРТНИ КРУГОВИ ПАЛИХ МУЧЕНИКА

Еваки човјек може да исписује своје знакове поред пута. Андрићевски то свакако није поновљиво, али је неопходно како због оних које је знао и којих више нема тако и због оних који вегетирају у резигнираном ћутању као једином могућем избору. Прича о људима и времену никад није доста и увијек их је било мање од броја заборављених људи и од копреном затамњеног времена. Зна се да су у гротлима заборава често нестајали они кључеви историје који су могли да отворе врата извјесности. Због тог и других људских осјенчења историја је скоро редовно била мамурно тумарање испочетка, а искон је био мјера њеног могућег корачања и поред његове очигледне истрошености.

Ово вријеме је поратно; људско слово о човјеку, као просијано зрно – незнатно, а истрајавање да се заборави, опет – суновратно. И све би опет некако било добро да не видимо како полако блиједе и многа од оних лица која никако не би смјела да буду заборављена. Некако страхујемо од тога што у сусједству још свјежих гробова живи сувише брзо постају сами себи довољни, као да их доскорашњи задах језиве смрти није гануо и као да у својој нутрини ликују што су игром случаја били изабрани да преко свог гроба – до даљњег – прекораче.

А гробови оних који су себе на овом свијету вјечношћу преплатили слијежу се полако пред нашим очима у бусење и не једном се учинило да нас изједа нелагода – није ли нам сан понекад немиран и зато што смо немоћни да себи и другима објаснимо како са оног свијета вјечности стално звоне звона која опомињу да смо ми са овога свијета вјечни дужници. Хиљаде оних под земљом учинили су земљу довољно чврстом да на њој слободни и живи можемо стајати. Може ли се и смије ли се, макар и за тренутак, заборавити поријекло чврстине ове земље, а рачунати на то да нам она не исклизне испод ногу?

Ово питање било је разлог за неколико прича које ће остати да свједоче о једном невремену. Прича које нису биле потребне зато да би биле лијепе, а могу бити лијепе зато што су биле потребне.

Алекса Алексић, борац прве чете, као и многе дане прије тог 19. октобра 1992. године, спремао се да пође на фронт. Опремљен по обичају, са аутоматском пушком у руци, испијеног лица и брадат као што је и вријеме било брадато, попео се у камион. Није ни мислио о томе да му је сутра тридесет пети рођендан. Ко ме је до рођендана кад камион у који се попео вози у сусрет са смрћу, сваки други дан.

Код куће је остала жена Ружа са два малољетна сина, Бором и Обрадом. Родитељи су му живјели у селу. Док село бјесомучно туку непријатељске гранате, они послушују канонаде на фронту. И док мисле о сину, глуви су на своју могућу смрт. Сви мисле о гранатама које се њих не тичу, Алекса о оним које падају по граду и селу, Алексини родитељи о оним које падају по фронту и по граду, а Ружа и дјеца о оним које засипају линију на којој је и Алексин мемљиви ров. Траје то раскидање суморним мислима већ мјесецима и као да му краја нема. Рат је и човјек више није мјерило многих ствари. Алекса је био интелектуалац, инжињер. Умио је луцидно да мисли, али, као и други око њега, нашао се у условима у којима није могао да смисли ништа што би се одупрло ирационалној употреби човјека.

Пошао је кроз блатњаву траншеју да донесе моторолу, ту мајушну кутију за одржавање везе међу борцима који су били увезани у клупко мяса на нишану. Тек што је позвао Петра и Јову, и тек што су му лице угледали, са полусрушене куће стигао је снајперски хитац и зауставио се у Алексиним слабинама. Клонуо је и тешко прозборио: „Убише ме, мајку им...”. Моторола је испала из руку, а блиједе Алексини усне покрила је самртничка пјена... Док су Петар и његови саборци носили Алексу кроз траншеју, до санитетског возила, Алекса је умирао.

Сутрадан смо Алексу сахранили. Умјесто рођенданских, крај његовог одра, горјеле су воштанице за покој души. А умјесто рођенданске торте са тридесет пет живућих жижака стајао је Алексин мртвачки сандук са свијећама које су освјетљавале његову стазу у неки нови простор и вријеме. Од њега се опростио његов ратни старијина рекавши:

„Рођен је 20. октобра 1957. године, а биће покопан 20. октобра 1992. године.”

Математика, са којом је посла имао читавог живота, у Алексином случају била је немилосрдно тачна. Круг је затворен истог оног дана када је и почео – круг за памћење велик као космос.

Милован Малић, Алексин саборац, био је врло одмјерен и смирен човјек. Боље речено – громада од човјека. Висок и крупан, промачунаст и тешког корака, стрпљив у свему и према сваком. Истог дана, у истом камиону као и Алекса, отишао је на линију фронта. Мучиле су га исте мисли баш као и Алексу. Хоће ли још који пут стићи да види супругу Зорицу и малољетне синове Ненада и Предрага и хоће ли имати пред собом бар један слободан дан да обиђе родитеље који су живјели у селу? Корачао је кроз траншеју да стигне до најистуренијег рова, оног на шпицу. Носио је и моторолу са собом, што је и приличило командиру одјељења на истуреном положају. Кад је стигао у ров провјерио је ту електронску кутију и установио да је неисправна. Морао је да се врати и пронађе другу. Била је неопходна у предстојећој магловитој и неизвјесној октобарској ноћи. Тек што је закорачио неколико корака кроз житко блато траншеје, стигао је удар прије звука – удар снајперског хица – негдје у доњи дио леђа, покрај бубрега, у утробу... Онако велик, зајечао је. Метак је почео да обавља свој посао. Прилично тежак, Милован је постајао још тежи. Чувши његов болни глас, притрчали су му саборци Никола, Цвјетко, Стево и Којо. Стигли су и други да му помогну. Допремљен је до санитетског возила и упућен у здравствену установу. Издржао је до сутрадан. Вијест да је преминуо стигла је у часу кад смо Алексу ћутке и с тугом испраћали на вјечни починак.

Оним истим камионом, који нас је возио на ратиште, отишли смо у село на Милованову сахрану. У дворишту куће Миловановог оца окупило се много људи. Умножила се туга. Улазили смо један по један у кућу да се поклонимо сенама нашег погинулог саборца. Сузе су саме текле, а Милованови саборци су плакали као мала дјеца. Нарочито је плакао Гвозден коме се отела лавина суза, том прекаљеном ратнику, као да је заборавио да га зовемо Челиком.

Пред опијело, које је обавио православни свештеник, почела је да пада киша, густа и хладна као смрт. Тутњали су и громови, иако је био крај октобра. Силазило је небо на земљу док се Милован пењао у небо... Милованове посмртне остатке возио је камион. Око ковчега посједали смо сви. Од уже породице са нама је била само Милованова жена Зорица. Иза камиона остаде Милованова мајка и њен плач. Плакали су и отац и сестра, а Милованов брат, који је живио у Србији, није ни стигао на сахрану. Закрчени су били ратни путеви, па ни гласови о злу нису стизали на вријеме. Оних о добру, није ни било.

На гробљу се постројисмо и испалисмо почасни плотун, баш као и Алекси јуче. Говорио је исти четни старјешина и опет се чула реченица: „Рођен је 21. октобра 1962. године, биће покопан 21. октобра

1992. године”. Круг од тридесет година, Милованов круг, затворен је истог дана када је и почео. Био је то још један круг за памћење, велик као космос.

Милутин Николић звани Горостас, борац прве чете, рођен је 6. маја 1969. године. Пошао је на линију 19. децембра 1994. године. Иза њега су остале двије ратне зиме, већ подобро ратничко искуство и неко вртоглаво сазријевање. Имао је двадесет пет година, а чинило се да је много старији. Током ратне 1992. године био је и рањен па је добро знао шта све може да га снађе. Но, забављен је био другом мишљу, Никољдан је, крсна слава Николића. Док су други проносиоци славе светог Николе имали ту срећу да засједну за своју славску софру, забављени око славске свијеће, крсног хљеба и кољива, он је то препустио оцу Цвјетку. Иза њега у граду остала је никољданска атмосфера, отац, мајка, супруга и трогодишњи син. Испред њега био је ров, хладноћа и вријеме које ће можда још једном бити милостиво да одгоди смрт. Нажалост, то вријеме за Милутина је било истекло. Сусрео се са својим метком на своју крсну славу и као да других дана за смрт није било. Умјесто пламена никољданске свијеће и никољданске молитве, Милутиново блиједо лице на одру на далеке путеве, путеве вјечности, испратила је свјетлост свијеће која милује само покојнике. Умјесто да га прослави у кругу породице, Милутин је отишао светом Николи у сретање, баш у онај дан кад се та слава у многим српским кућама слави уз здравицу: „Дабогда славили и догодине!” За Милутина више није било таквих година, отишао је и он међу оне који треба да се славе.

Оваквих и сличних прича било је много. А испричане су приче у којима су ликови оних људи због којих су горјеле свијеће за покој душе умјесто за рођендан или крсну славу. И зато не дајмо се забораву, не дајмо да због њега изгубимо право и на сан о својој бесмртности и као људи и као народ. Свако од нас има круг који је већ негдје затворен. Док чекамо да стигнемо до тачке своје коначности, треба да чувамо бесмртне кругове наших палих мученика, какви су били Алекса, Милован, Милутин и на стотине других.

Светислав ГОЛИЋ СТИВ

НЕМИР

*Н*а моје успомене личи
на лудо детињство и реку
на моју тугу и испаштање
на луде дане
у седлу младости изгубљене
на непрочитани осмех месеца личи
сличан ноћној трави
полеглим ветровима сличан
на звезду луталицу личи -
овај н е м и р.

Путује са мном.
Уходи ме.
Ручава са мном.
Дежура на послу место мене.
Иде под руку с мојом женом.
Спава с њом.
Изазива ме.
Збуњује ме пред пријатељима.
Црвени уместо мене.
Прогони ме -
овај немир.

Зато живим изван оквира свог живота.
Морам бити између рђе времена
и нејасних златотисака вечности.
Битисати у жижи струјања мисли
и праха обичаја.
Морам остати свој.
Сличан плавом океану мира.
Камену крај кога седим сличан.
Осмеху случаја сличан.
Орлу без крила.
Одјеку сличан.

Све због овог немира морам...

постепено се подајем немиру.
Нисам више свој.

Мирјана ШТЕФАНИЦКИ АНТОНИЋ

ИМЕ МОЈЕ АНТОНИЈЕ

Етигла из прапостојбине украјинске
Са приобаља Дњепра, дубоког и тамног
На северну обалу мора Црног

Моја рођака Антонија
Сјајне косе као пламен у оку плаветном

Њен родослов досеже до племена алонског
Исцртани знакови тамге
На грудима митских ратника
Глас даљине одјекује непреглед/степом

Анти се зваше преци давни
Шака песка донета из дубине мора
Суживот у Богу Облаку кроз култ су пронашли
Преко Словена и народа славних
До данас име пишу часно

Моја рођака Антонија
Сјајне косе као пламен у оку плаветном

ПРХНУЛА МАЛЕНА ПТИЦА

Бранку Миљковићу

Одлетела фебруарска пахуља
Са обода Песниковог шешира
У сузу се претворила
На врху планине беле
О, Бранко Песниче бескрајем/дуговечни
Прхнула малена птица
Из Песникових груди пут висина
Плима – Песма
Осека – Песма
О, Бранко Песниче бескрајем/дуговечни

Избројао двадесет и седам „малених цветова”
Док раскошни стихови у вртлогу живота и смрти
Броде и плове неверовањем
Поломила се зрака сунца на љутом дрвету

Тиха Песникова порука За/на/век
„Осветљени Певач у мени пребива”

ЗИМСКИ КУЋНИ ЗАПИС

(На дан када је Серјожа отишао)

Брат је појео трећину поморанце
У јужној улици
(колико сам видела кроз прозор)
Младић је ишао под руку
Са девојком косе боје лета
Гледао је погледом Јесењина
(упоређење настало са фотографијом песника)
Баку смо извели на праг куће
Да види децембарски снег
Који је пао први пут овог месеца –
У без/значајни понедељак
Двадесет и осмог дана у децембру
На дан када је Серјожа отишао
Оловка ми је застала на папиру
Написала сам заштићену Песму
Незаштићеном Песнику

Олга ЛАЛИЋ KROWICKA

ПАНТОКРАТОР ГЛЕДА

Етрпљење Твоје у прстима од Свете Тројице ушивено,
док демон пара шавове на грудима,
крхотине на све стране се разлијећу,
а шапат молитава стараца Оптине пустиње
на источној страни неба звијезде сликају.
Русинке у цркви успаванке пишу...

Хвала Ти Пантократоре - патња је увијек
обучена у танку кожицу.
Данашње мисли светосавске звоне у Хиландару,
Срби гласно химну на Врачару пјевају,
а снијег карпатски у сновима
далматинске кривудавае стазе покрива.

Драги мужу сретан имендан,
твоја супруга опет се вратила!

СВЕДРЖИТЕЉ И ТИШИНА

Знаш, Сведржитељу,
да је тишина само права тада
када свијест говори,
а стварност се облачи у робу: истина
насушног дана
којом си Ти.
Сведржитељу, Твој ореол је од тишине,
зато у њему
врати мене мени.
и нека ми ђаво не краде мисли,
не соли
и не досипа своје.

Томе хистеричком смијеху,
стијени у глави
потребна је Твоја тишина, мој драги Сведржитељу,
да би је изгазио у ћутњи.
Зло нема свога имена ни лице.
А Твоја тишина је исткана од достојности.

Захваљујем ти на себи у данашњем дану,
док на кољенима понављам Твоје име
од тихе доброте.
Нек скромност побјеђује,
сујевјерје оде
и молим те
сада, када враћаш мене мени,
врати ме заувек...
Мој драги Сведржитељу.

Милена ДРПА

СОНЕТ ЗА МАРИЈУ

Руци је рука. Крило је птици.
Уз пјесму одјек. Језеру ријека.
За кап ти среће ходам по жици.
За твоју тугу нема ми лијека.

Моје ти небо. Плавет ти мора.
Врх ти планине. Сунце ти ближе.
Крадем ти драгуљ из златног двора.
Мојом ти кочијом јутро стиже.

Моја си бреза. Мјесечина.
Ријеч измишљена све да каже.
У ријеч се моја молитва слаже

за бијелу свјетлост из даљина.
И росу среће, Бога молим,
Оној Коју Највише Волим.

ПЈЕСНИК

*Н*оси са собом

гомилу својих препуњених ковчега,
провлачи се између тренутака
који се привију уз његове мисли,
окачи му се по погледу
милион сличица живота,
усели се на скривене путеве душе
ко зна колико уздаха и питања.

Кад се повије под својим теретом,
одлучи се за тајне сусрете са пјесмама.

Дијелећи дисање са стиховима,
претаче накупљене терете
у грађевине за чување свега постојећег.

На крају
загри своју грађевину
рукама које нико не види,
одахне и припреми се
за нови сусрет са животом.

Мирјана ДАНИЛОВИЋ

ДАРОВИ

*И*мам небо и на њему звезде,
Дању имам облаке и сунце.
Имам очи у које свет стаје
И за љубав у грудима срце.

Имам јесен, лишће које плеше,
Ветар који у гранама цвили,
Имам поље миришљаве траве
Изнад кога цветају лептири.

Имам патњу, рану која боли
Да ме сећа да срећа постоји.
Имам неког ко ме можда воли,
Имам снове да живот обојим.

Имам сету, ноћима се јавља,
Имам претке, гледају са зида.
Имам ћерку којом се настављам
И унука да се нит не кида.

Имам наду која ме милује
Кад на мене бриге се обруше.
Хвала, Боже, за доброту твоју
Што дарова богатство ми душе.

Саша МИЋКОВИЋ

СОНЕТ – ЦРНО КАМЕЊЕ

III

*Н*аслутио сам корен љубави,
и свеће које ужаре зором.
А крвав клечим пред аурором,
сајла вешала, беспуће дави!

Жаром трепере само угарци,
живот и смрт су гориво Сунцу.
Свој повор мерим тек на врхунцу,
јер након свега подиђу жмарци!

Тамом се грца, виду не ведри,
злокобни кнез се у буђи недри.
И наоколо свуд недођија,

пипцима вуче у чељуст глине.
Шупљина земље мене порине,
где згасла звезда смртно проклија!

Емилија ЖИВОЛИНОВИЋ

СЕОБАРИ

*И*з ожилка вида
неисточним ливом
свој исечак времена
мимо нас проносе
гомиле ко сенке
одбегле из пакла
у бремени знању
да су изабрани
за дуге сеобе
и сталне страхове
тражећи дом нов
кроз неке туђине
у којима нису
стране света исте
ни дневне навике
ни тишине блиске
ни самилост трава
ни очи дрвећа
граничник порекла
деобом одваја
и строгом линијом
ко змија затеже

уз бол чланковити
механичког хода
за нужну одбрану
човека од себе
раздробљене душе
у успутној патњи
која је једини
пролаз у опстанак

Наталија ЈЕЛИЗАРОВА

ЦРТА

* * *

*Ц*рта је подвучена, само је треба прећи
И похрлити напред скоком лаке срнице,
Тад прозрачне и чисте ће се пролити речи.
А сумње? Остале су с оне стране границе.
Роса у праскозорје, бехар дивљих магрива,
У сећање долазе, згуснути једним тренем,
Ко да нисам у магли толико дуго била,
Ко да не листам своје сопствено проживљено.

* * *

Ко да већ читав еон стојиш сред гњиле воде,
Израњаш ка слободи, ал не знаш тачно где
Север је, где југ; без компаса – куд очи воде.

А бродић пропушта, вода прекрива дно,
Ведро, лопатица – то *Брижницима* није дано,
У мочвари ил језеру потонути је свеједно.

Пушташ да издајнички поток суза лине
Слан, да измоли „нерешено” од судбине,
И да још срећна будеш због те горчине.

* * *

Умире птица, пада у двориште,
Дух надоле, ножице к небу,
Кренеш у таму да светли дух иштеш,
Ону истину у самој себи.
Неће запевати у твојој шаци - чуну,
Неће исправити своја крила.
Календарски дан се не рачуна
Ако птица није у њему била.
Разроваћу снег-покрив клечећи,
Поседећу на клупици скраја.
„Помилиј, 'прости", – човек ће рећи.
„Бог прашта, опростићу и ја".
Пролазник је – није он ранио птиће,
У њих лакокриле гађао није,
И сам је, види се, незаштићен,
Ко онај монах сред пустиње.
Птичицу морам да поверим леду,
Топлом кутку журим у касни сат,
Да топим и премећем словесну руду,
Без обзира, упркос, у инат.

* * *

Мислим да у њеном стану мора бити много кишобрана –
црних амрела које су заборавили мушкарци:
обичних и са дугом дршком – штапом.
Мислим да, без обзира на то,
по њој каткад попадну кишне капи:
влажно јој је и хладно.
Јер, неко треба да буде крај ње и правилно држи кишобран.

* * *

Не вреди говорити. Нема теме. Причамо
ни о чему, речи звуче прегласно,
хаотично, дивље. Шоља – твој дар, знамо,

склизну, једва је задржасмо,
и рука руке се косну при самом дну,
као да у пећ носимо ту ствар,
ту глинену играчку. У мом окну
види се сто, и лежај, и ноћни ормар.
И љутој земној хладноћи упркос,
топлина тела у равнодушност се за́ри,
да потече пламен венама – низ и кроз,
мењајући састав испарљиве твари.
Месечев печат – у зеници срп оштри.
Можеш да раниш очи, загледан у моје ти.
Веће је то од ове собе, и много горче
но прогнати. Задржавати. Поднети.

Превела са руског језика Вера ХОРВАТ

СВЕ ДАЉИ ХУК СЈЕЋАЊА

(Давид Кеџман Дако, *Река за један дан*,
Библиотека „Венац Лазе Костића”, Сомбор 2014)

Откад се објавио збирком пјесама *Реч на леду* Давид Кеџман Дако не престаје да нас изненађује све новим дјелима, прозним и поетским, али и есејистичким, критичким, различитог интелектуалног усмјерења и изнијансиране палете емотивних треперења.

Код Даке се, заправо, никад не зна шта ће нам пружити нови наслов јер он није „свирач на једном инструменту”, нити ходач предвидљивим стазама конкретног или имагинарног предјела догађаја и доживљаја, стварносног и сновитог. Лирско, епско и драмско, литерарно, али и филозофско, антрополошко, умно и заумно, свакодневно и тешко изрециво вртложе пред његовим унутарњим очима моћним ритмовима „модрих ријека” („Ваља нама преко ријеке!”) на граници свијетова, у узбудљивом преплитању почетка и краја, ријечи и неизрјечја, тишине и громкости, свјетла и таме. Дакин исказ дјелује истовремено на сва наша чула. Позоришна и ликовна критика која испуњава незапосједнути дио бјелине папира изоштриле су његов опажај, увеле у криптограм исказа боје у које су утапају звучни пигмент ријечи, тишине и дамари самоће и слутње, дрхтаји тешко изрецивих стања свијета и свијести. И управо зато што је слутња (уз сјећање) једини зов који слиједи, он се не обазире на правила, тестамент искуства, изблиједјеле путоказе и потрошене ријечи које су, попут продавних кованица, од силне употребе и свачијих додира изгубиле изражајни рељеф и пуноћу облика, задржале само празни звук који једнако одјекује у свачијем уху. Тежећи да отјелови властиту визију, он је напустио заједничку (али и „завичајну”) мелодију и проговорио властитим гласом, властитим ријечима које нису изгубиле комуникативност са окружењем, али су добиле на звучној и значењској конзистенцији, густини и трајности као материјалу за нове литерарне градње. И управо када је овладао алхемијском формулом претварања колективних ријечи у властити продукт „певања и мишљења”, постало је јасно да ће и здање подигнуто од таквих „циглица” показивати специфичну визуелну (али и сваку другу) експресију, високу резолуцију замисливог и остваривог.

Дако, дакле, од посебног језичког материјала замијешаног по специфичној рецептури индивидуалног креативног приступа пише пјесме, „мозаичке” романе или наративне форме сасвим осебујне физиономије које оцјењивачи његовог дјела називају „прозаидама”.

Чини се писац увијек започиње своје казивање са неког усамљеног мјеста, јер је самоћа његово оптимално психолошко окружење, са неког раскршћа, у чворишту раштрканих праваца необиљежених путоказном сигнализацијом, а сваки изабрани правац пријети опасношћу погрешне процјене и лутања по непознатом или (започиње) са неких пустих перона у којима је вријеме стало и у којима се, непредвидиво, појављују тек ријетки возови без возног реда и замагљених одредишта. Али, када се једном отисне, роман не слиједи иницијалну мапу пута. У дјелу се мијењају перспективе, динамички импулси убрзавања и успоравања, објекти се приближавају (да се боље виде) и удаљавају да се више виде, мијењају се приповједна тежишта (личност, простор, вријеме), иза реченог се не ставља тачка него три тачке јер „краја нема”, иза сваког застанка слиједи нови корак, а иза сваке сумње помаља се ново откриће.

Све у свему, Дакина инспирација је - човјек, али не било који појединац, него само један, заточеник на своме „острву самоће” (Фехер), тј. он лично сав заокупљен одгонетањем „свог загонетног ја” па зато и њега занимају (као и Хермана Хесеа) „само кораци који сам у животу чинио како бих доспио самом себи”.

А како доћи до себе, властите загонетке људског? У свом трагичком приступу Дако се приближава мудрости Аурелија Аугустина који је тврдио да „човјек тражи истину и налази је у покрету који води даље, према унутра”.

Реку за један дан сам аутор је оквалификовао као роман вјероватно руководећи се давно изреченим судом да роман објашњава живот док га приповијетка слика.

На почетку све упућује да је аутор желио да напише аутобиографски роман, опише последње године свог студирања, прве литеарне кораке и драматични преокрет када је у позоришту, чекајући свог властитог Годоа, доживио нервни „испад” који, без обзира на личне разлоге, није могао да пренебрегне политичку ситуацију, климу великих студентских немира који су били први озбиљни знаци упозорења на доба свеопштег расула које тек предстоји.

Индивидуално и колективно вријеме се преламају у судбини појединца кога су догађаји, из вртложних збивања, избацили као бродоломника, након хаварије, на пусто острво на којем је нашао спас, али и блаженство самоће у којој је могао да развије пуна једра своје

медитативне природе. Мартин је добио радно мјесто учитеља (на одређено вријеме) у забаченом пограничном селу, одвојеном од свијета у којем се живот, у својој изолацији, није мијењао, заустављен у својим давно превазиђеним облицима. У усамљености младић покушава да не прекине везу са „спољним свијетом”, а како га скученост окружења спутава, пише дуга писма своме факултетском професору који је за њега био велики научни и људски ауторитет. Писма никада неће стићи на адресанта.

Али, млада крв и чежња за узбуђењима открили су му и другу, љепшу страну медаље - љубав. У младићев живот улази дјевојка неодољиве привлачности која ће му пружити радост и подстицај за умјетничко стварање. Интересантно је да је он назива Ана али и Милена. (Два бића у једном: Ана=anima (душа) и Милена - тијело.) Она је за њега плави лептир, отјеловљена љепота која постојању дарује пун смисао. Овдје се већ појављује ријека (она из наслова!) која још пружа задовољство игре и потпуног испољавања људске суштине (исписивање најљепших ријечи у пијеску жубораве обале), али ускоро открива и своје друго сурово лице. Ријека носи све, остаје још неко сјећање, али ствари губе сјај, све упорно почиње да застире непрозирна копрена заборава, једноличности, сивила, празних разговора и охлађених сусрета.

Између људи, чак и оних упућених једни на друге, пуцају несавадливе удаљености. Човјек се најбоље осјећа ушушкан у своју самоћу и своју шутњу... Човјек је тек кап, сићушна кап незаустављиве ријеке која носи све пред собом и чијем неумитном протицању нико и ништа не може да се одупре. Ријека је пролазност, вријеме које одређује дужину људског корака, печати његову судбину неминовношћу скончања, смрти која биће испуњава хуком вјечитог мора.

Љубавна романса се неосјетно преображава у реалистичку причу свакидашњице испуњене баналношћу и празнином. Све се понавља: посао, обавезне шетње, сусрети на степеништу, разговори о завјесама, празнином која постаје аутентично стање субјекта који се више не може вратити некаквој (прихватљивој) негдашњици за коју, промјеном перспективе и не зна каква је била, да ли је оно што блесне у ријетким тренуцима сјећања била збиља или тек само сан.

Цјеловитост чак и те свакидашњице се круни, остају комадићи, тренуци, крхотине разломљеног огледала у чијим се одблесцима препознају још само питања на која нико није нашао одговор.

У композиционом погледу Кеџман нам сугерира причу, карике доживљајног ланца појединца који слиједи ток своје неизбјежне ријеке. Али поред сваког наслова стоји и други („Неспоразум”, „Неми-

новно”, „Неизлечиво”, „Ненадано”...) који редовито започиње рјечцом НЕ која као да потиरे истинитост пишчеве исповиједи. Све је тако, али, можда и није јер Дакин текст је попут усталасале воде која пружа увијек другачији визуелни угођај, а чије се дно не назире. Ту специфичну „дубину” писац постиже приказивањем ствари у њиховој конкретности, али, можда и више, богатом мрежом симбола, архетипских и модерних који откривају вјечне истине живота, измијењене околности савременог тренутка који се разликује од сваког претходног момента постојања, али кога ће, као и све друго, однијети вода, да би пред новим нараштајем раскрылио вјечну тајну којој још нико није открио рјешење.

Врата, кључ, брава, степенице па затим ријека, пјешчана обала, ријечи које претендују да „задобију власт над временом”, а које вода неумољиво брише, па затим шума, стаза, раскршће, мост *симболи* су изразито визуелне експресије које Дако, иначе и ликовни критичар, зна тако да укомпонује и обасја да они најприје стижу до наших оптичких сензора, а онда, када се уселе у очи и душу, почињу да „говоре” језицима мудрости и савремених истина.

Оригинално у начину приступа „теми”, специфичне технике и технологије рада на језику Дако је написао дјело значајне провокативности, другачије од савремене књижевне понуде која, истини за вољу, пружа озбиљне доказе повратка повјерења у снагу писане ријечи, у свијету захваћеном пандемијом нечитања.

То задовољство читања осјетио је компетентни жири који је све запаженије признање Венац Лазе Костића за 2014. додијелио је Давиду Кецману упозоравајући нас да су умјетничка дјела, остварења човјекских руку, ума, душе и срца једина у стању да се одупру пролазности, оном убитачном забору који попут великих гладних уста прождире све пред собом.

Др Зорица ТУРЈАЧАНИН

ОРФЕЈ У ИЗГНАНСТВУ
**(Мићо Цвијетић, *Свет и кућа*,
Српска књижевна задруга, Београд 2015)**

„Слава Богу за све”.

Јован Златоусти

Није лако бити човјек и остати човјек. Поготово овдје, на *Брдовитом Балкану*, гдје се смјењују страдања и ратови, чије су жртве народи и њихове државе, а највише појединци. Најновија ратна дејства (1992-1995) нашла су одраз у низу умјетничких дјела, међу којима је и збирка пјесама *Свет и кућа* Миће Цвијетића, познатог књижевника и културног радника, главног и одговорног уредника већ култног листа *Књижевне новине*.

Мићо Цвијетић /1946/ пришао је великој ратној теми из угла обичног човјека-страдалника каквих је било безброј и отуда је његова најновија збирка пјесама општеважна и општељудска, везана за одређено подручје (Сарајево), али, по свеобухватности и пуноћи емоционалног стања јединке која је изложена страху, мучењу и миграцији, ова збирка прераста тле на које се односи и постаје универзална, што је највиши степен којим се може поносити једно умјетничко дјело.

Стихозбирка *Свет и кућа*, која у наслову носи двије ријечи од суштинске важности за сваког појединца, отвара се пјесмом антологијског значаја *Трећа рука*.

Настала у једном луцидном тренутку пјесниковог интелектуалног врења, у дубоком мисаоном конклузивном процесу, кад пјесник депримирано долази до спознаје о узалудности свих људских мисаоних и стваралачких потенцијала, у сну му се јавља Богородица која ће га озарити вишњом свјетлошћу Творца и пружити му не само ријечи утјехе него ће га и благословити својом трећом руком и његово „дрво ородити плодом”.

Слушајући блажени глас који „*просветли таму, свет и кућу*” пјесник се у невјерици пита чиме је заслужио такву милост.

Зато је збирка *Свет и кућа* испјевана као у неком шапату, тиховању, помиреношћу са свим што се десило. Пјесник пјева о својој па-

тничкој судбини а пјесма „Повест о библиотеци”, вјероватно, јединствена у нашој а, можда, и у свјетској поезији, по свом тематском дијапазону, дочарава његов бол што су му у граду из којег је избјегао остале књиге, његово највеће благо. Из ратног Сарајева, у својој торби, пјесник износи само *Библију*, „*наук о постанку и судбини света*”, која постаје његова „*судња књига*” и спасава његов ум и дух од трагичне стварности. Цвијетић пјева:

„Тешим се: шта је моја кућна сарајевска библиотека
у односу на нетрагом нестале, баснословне и митске,
мој мали-велики губитак, у односу на губитке света,
од непоновљиве александријске до српске, београдске.”

Свет и књига је повјестица страдања једног нација у ратном времену исказана кроз патње човјека-појединца. Пјесник хронолошки опијева свој одлазак из вољеног града. Пјесму *Спасоносни брод* завршава ријечима:

„Занавек си упамтио, какви су вас погледи испраћали,
и ниси пожелео да се икад натраг вратиш,
већ да отпловиш негде далеко, далеко, далеко...”

У пјесми *Срушени град*, свјестан вјековног рушења градова и нестајања држава, пјесник оставља све, „*заувек, у пепелу, и сан о повратку*”. Али, након рата, они који су се гледали преко нишана, морају провјерити часовнике „*да ли показују оно исто време*” („*Равнотежа*”).

Ипак, треба прихватити овај свијет онакав какав је јер „*ако овде нисмо пронашли своју душу, / Сумњам да ћемо је и другдје пронаћи*” (*Најбољи од свих светова*). Пјесник не вјерује новим спаситељима који „*на врховима прстију милостињу дају, / А целом шаком за себе узимају*” (*Нови спаситељи*).

Свјестан да је вјечан само бол који носи, пјесник се мири са животом који га окружује и онај ко је некад живио у центру Сарајева, нашао се сад на периферији Београда, одакле су: „*Лукле ширине, на све четири стране света / Па се глас и крик самотника на даљину чују*” (*Благословена периферија*).

Највише се истичу пјесме посвећене завичају: родној кући и родитељима којих више нема, али су пјеснику посебан ослонац „*стубови сећања*” (*Туђа рука*). Евоцирање давних дана када је у кући „*месила насушно тесто мајка*“ и отац пружао „*свети напиток*” пуно је емоција везаних за складан патријархални начин живота.

Нарочито успјела пјесма у овој збирци је *Очев новчаник*. Она дочарава душу сиромашног човјека који је читавог живота тешко живио. Након његове смрти остао је новчаник који је пјесника подсјећао на очев мукотрпни живот.

Збирка пјесама „*Свет и кућа*”, посвећена пјесниковим родитељима Зорки и Милисаву, састоји се из уводне пјесме и седам циклуса: *У бесудној земљи, Свет и век, Гласови, Свет и кућа, Смесице, Варљива срећа и седмог без наслова*. Прва четири циклуса представљају чврсту кохезиону цјелину а остала три имају специфичну тематику, везану највише за пјесникова путовања.

Из циклуса *Варљива срећа* истиче се пјесма „Јорговани” у којој мирис тек расцвјеталих младих гранчица јоргована из хотелског врта подсјећа пјесника на све оне лијепе цвјетове ове биљке које је мирисао на својим путовањима, али још више на јорговане у његовом зави-чају.

Пјесма „*Јутарњи записи из Храма*”, настала у Књижевној коло-нији манастира Милешева, антологијски интонирана, дочарава атмо-сферу овог пресветога храма. Препорођен мислима о невидљивом Тво-рцу и заслијепљен дивотом „*икона, фрески и сјајем/ других уреса*”, пјесник се враћа „*дому, окрилаћен, прочишћен од свега*”, озарен том неописивом љепотом.

Ова збирка пјесама завршава се *Позајмљеним епилогом*, који гласи: „Све приложено, обједињено у Слову./ Данима сабирах, *писах и потписах*,/ Уз милост и наклоност Господњу;/ и:/ *Ову књигу око-нчаш у срећни час*“/ Агапије Ландос Корићанин/ (1641). Тако се уводна и завршна пјесма складно допуњују дајући овој збирци архетипски призив.

Збирка пјесама *Свет и кућа* Миће Цвијетића, натопљена дубо-ком људском трагиком, елегија је човјека који је изгубио све, осим личног живота, али је то примио мирно, као Божји усуд, као немино-вност против које се не може борити. Његове пјесме носе ноту молитве, монашког тиховања, оног помирења са судбином коју је Јован Злато-усти, након прогонства и неправди што их је доживио, изрекао у са-мртном часу: „*Слава Богу за све!*”.

Цвијетић је пјесник дубоке контемплативности, исказане дугим стиховима филигранске љепоте. У подтексту ове лирике је античка књижевност, библијско казивање, западно-европска књижевна матрица те традиција наше усмене књижевности и колоквијалног говора пје-сниковог завичаја. Ово није лирика наде, али ни лирика пораза.

Ово је поезија живота.

Љиљана ЛУКИЋ

АВАНТУРИСТА НЕОБУЗДАНОГ ДУХА

(Љиљана Лукић, *Доктор Николо*, роман,
„Свет књиге”, Београд 2015)

Дубровачки медикус, доктор Николо, потоњи монах Теофилакт у свотогорском манастиру Ватопед, авантуриста необузданог духа, кога смо упознали у роману Љиљане Лукић *Јелена Златоносовић*, пред напуштање манастира, у писму-пјесми, једноставно насловљеној *Јелени*, надахнуто је написао: *Била је лијена. Лијена као Идеја, као Вјечност, као Нада. Лијена као Сунце, Прољеће, Радост*. Читалац послѣ ових ријечи, укомпонованих у *Пролог*, а нарочито послѣ три Николова фантазмагорична сна у којима среће Јелену у снѣјегом засутој Венецији и у Константинопољу, очекује да ће он кренути за својим мислима према жени коју је заволио. Међутим, ауторѣ га, кроз његово снарење и сјећање у манастирским испосницама на минуле године, враћа у оно доба када, знајући да ми можемо управљати својим ријечима и поступцима, али не можемо својим мислима и сновима, како му је једном рекао игуман Макарије, путује свијетом да би га упознао и задовољио своју знатижељу. Не треба се, међутим, изненадити ако се читаоцу, поведеним спознајом да дубровачки леѣкар понекад може да предвиди оно што ће се догодити, учини да се пред Николом одвија његов будући живот, у коме ће, с дубровачким трговцима и пјесником Иваном, стићи у Звоник да лијечи босанског великаша Златоносовића и заљубити се у његову жену, па послѣ лутати не би ли се негдје поново срели.

Поступком фрагмента и поетиком фрагмента, на готово неосјетан, рекло би се природан начин, хармонизујући различите временске равни, Љиљана Лукић свог главног јунака, кроз његов сан, сјећање и стварни живот, води кроз прошлост, вријеме збивања радње (прва половина петнаестог вијека) и будућност. Лирским нитима приче, поступком ретроспекције, изводи га из ватопедских келија и заједно с њим трага за смислом живота човјека који путује и упознаје знаменита средњовјековна мјеста на Апенинском и Иберијском полуострву, подсвјесно настојећи да, доживљавајући те градове и људе у њима, спозна себе и своје мјесто у свијету, углавном ненаклоњеном

људима чисте душе и отвореног срца. Његова путовања и боравци у Милану, Риму, Валенсији, Севилји, Гранади, Барселони, Палерму, Напуљу, Соренту, Сијени, Риму, Пизи, Фиренци, Болоњи, Равени, Ферари, Мантови, Сабинти, Падови, Венецији и другим мјестима узбудљиви су колико по вјерно описаним догађајима толико и по доживљавању свега оног кроз што, заједно с главним јунаком, пролази и читалац.

Доктор Николо свој радознали дух задовољава упознавањем историјских чињеница и културних знаменитости мјеста у којима борави. Како би избјегла замку да роман постане збирка енциклопедијских података или нека врста туристичког бревијара, Љиљана Лукић овој, у основи авантуристичкој сторији протканој љубавним причама, што путовање дуже траје, даје нова жанровска обиљежа. Када, на примјер, Ђорђо, капетан теретног брода „Анабела”, током пловодбе ка Палерму, покуша да отрује доктора Никола и помогне се његовог новца па га послјије тога прогања с намјером да оствари свој циљ, прича се динамизује и заодијева у рухо криминалистичког романа, а покатакд, кад се неуморни путник нађе у некој срећној или несрећној породици, читалац ће стећи утисак да чита занимљиве породичне хронике.

На том путовању коме се не наслућује крај, доктор Николо ће, подсјећајући да је поријеклом Италијан, посјетити мјесто у коме неће успјети да нађе гробове своје мајке и баке, у Падови ће се присјетити својих студентских дана у том граду, у неким градовима наићи ће на црне трагове које је оставила негдашња епидемија куге, доживјеће велике поплаве, преваре и крађе, љубавне авантуре, радости и разочарења...

Тамо гдје је то потребно, ауторица, кроз уста свог главног јунака или његових саговорника, говори језиком чињеница, износи непобитне и провјерене податке маниром и стилем фељтонске прозе, али су ипак преовлађујући лирски интонирани пасажии који, у сновима и сјећањима доктора Никола, на примјер, осликавају треперење душе и озраченост мисли о вољеној неком посебном тананошћу коју читалац неће моћи да опише, али ће је сигурно осјетити, јер ће из расположења литерарних јунака прећи и у његово расположење. Тако Николо, кроз сан о Константинопољу, у Цркви Свете Софије, сам себи тихо шапуће:

Видим анђеле и чујем музику. То је музика сфера. Музика несазнајног и нестварног. Музика недокучива и непојмљива. Музика оно-страна, Богу драга и херувимима. Она нас и зове и мами у неки бестежински простор, у вријеме неограничено и несагледљиво.

Читалац који је читао роман *Јелена Златоносовић* примијетиће да Љиљана Лукић уношењем савремене поезије и ововремених кратких прозних фрагмената у радњу која се одвија у средњем вијеку на само њој својствен начин покушава да брише временске границе и да макар одшкрине врата онеме што називамо свевременост. Она то с правом мјером чини и у овом роману. Читалац ће такође закључити да је *Доктор Николо* на неки начин наставак споменутог романа, као што ће, нарочито из *Пролога* и *Епилога*, наслутити да ће се вјероватно појавити и трећи том, о Јеленином животу послје Николовог одласка из Звоника, а можда још неколико романа о животу *господарице Зво(р)ника*, која је одрасла и васпитана на двору угарског краља, и о дубровачком медикусу немирног, могло би се рећи пјесничког духа.

Доктора Никола и широк круг вјерно осликаних споредних ликова најновијег романа Љиљане Лукић свакако треба увести у читалиште и читаоцима препустити да нагађају хоће ли се и у којим правцима разгранавати прича започета романом *Јелена Златоносовић*.

Ранко ПАВЛОВИЋ

СУСРЕТ ДРЕВНОГ И САВРЕМЕНОГ У ПРИЧАЊУ СНЕЖАНЕ ПИСАРИЋ МИЛИЋ

(Снежана Писарић Милић, *Писма из Сомбора*,
ИК „Арте”, Београд 2015)

„Одиста, имају само два творца у свемиру: Бог и песник. Први све почне, а други све доврши. Тајна песниковог стварања исто је тако дубока и необјашњива као и тајна божјег стварања. Не зна се како је постало песничко дело, као што се не зна како је постао космос. Од тога како се једно дело зачне у уму песника, и како оно дође до савршенства израза, то не може ни сам песник себи да објасни. Томе је често повод најмања ситница, а цело грађење догађа се у једном мутном душевном стању које збуњује и самог творца, и којем филозофи не умеју да нађу право име.

Царево благо је отров овог света. О њему сањају Песници, који живе у вечном неспокојству да објасне божанство кроз његова дела, и да га посведоче својим сопственим стварањем.”

Јован Дучић: „Благо цара Радована”

Када упознамо Снежану Писарић Милић, можемо запазити нешто несвакидашње у њеној личности: ставови су јој традиционални и окренути ка вредностима које су дубоко укоренење у прошлости нашег народа, па, самим тим, пружају стабилност, међутим, савременост њених доживљаја омогућава јој ширину у погледима. Такав спој улива поверење.

Исто налазимо и у редовима који су пред нама, насловљеним „Писма из Сомбора”. Наслов књиге преузет је од првог дела овог својеврсног мозаика, а, осим њега, она се састоји из Снежаниних приповедака које су награђиване и појединачно објављиване, „Снова са оне стране дуге” и посебног додатка.

Почећу баш од тог посебног додатка, јер је посебан по много чему. Пре свега по смелости књижевнице да настави започете и недовршене приповетке нашег чувеног реалисте и лекара Лазе Лазаревића, који је још 1891. године оставио, поред девет завршених при-

поведака, неколико незавршених радова, као и задате смернице. Те смернице верно следи Снежана као његов настављач и успева да начини хомогени текст поштујући започети след догађаја, вокабулар и склоп мотива. Ипак, оне конфликте које Лазаревић није могао да реши у духу своје патријархалне утопије, на модеран начин решила је Снежана. Приповетка „Секција” (= обдукција) започиње древним софокловским сукобом између божанских и људских закона. Као што је Антигона из старогрчке драме морала да по обичају и уз обред сахрани оба брата једнако, а закон јој није дозвољавао да изједначи издајника са јунаком, тако Живан из „Секције” није могао да допусти да скрнављење његовог покојног оца од стране државе прође некажњено, па по дужности мора да убије „најинтелигентнијег српског чиновника” Илију. Деда изговара речи:

„Судите ви, господо, по своме закону. Мој унук Живан пресуди по божјем.”

Живан издржава казну за почињено недело, а Илијина породица кажњена је тугом и немаштином за грех главе породице.

Лаза Лазаревић није само величао вредности старог света и породичне задруге у којој појединац проналази заштиту и срећу, него је истакао и супротност грађанског друштва, у којем је човек усамљен и отуђен. Сукоби настају управо у оквиру ове супротности. Он проучава моралне и индивидуалне аспекте кризе и показује отпор према свему што долази споља, од стране школованог света, и руши спокој сеоске природности. У тај природни ток збивања Снежана складно уноси нове мотиве. Природно је да Живан жели да освети оца, али исто такву обавезу осећа и Илијин син Марко. Ту долазимо до врхунца иновативности наше књижевнице – до мотива загонетног добротова, који психолошку продубљеност свих ликова у приповеци, коју је Снежана успешно развијала, обогаћује осећајем животне ироније и ствара додатну драматичност. Наиме, несрећну Илијину породицу редовно потпомаже тајанствена личност, а животна иронија удаљава сина Марка и његову мајку од болне и горке истине. Судбина појединца остаје у првом плану, а највећа вредност и даље је психолошка аналитичност и осветљеност ликова са више аспеката, све до њихове животности и препознатљивости.

Поента приче, међутим, није откривање загонетног добротова јер нам свезнајући приповедач то унапред открива. На самом крају наилазимо на модерно, камијевско решење: Марко не убија крвника свога оца из дужности или ради сопственог задовољења правде. Попут судбине главног лика романа „Странац”, који постаје убица због немилосрдног сплета околности, са туђим пиштољем и злокобним и заслепљујућим сунчевим зраком у оку, случај је тај који је пресудио

и Живану, па и Марку. Без своје воље Марко затиче пиштољ у својим рукама иако би у том тренутку лакше примио метак. Тресући се као врбов прут, очекује од мајке да га спречи, али она је у мислима одлутала у прошлост и сетила се свих година празних руку и хладне постеље, па њен поглед остаје Марку неухватљив. Учини му се напослетку да Живан посеже за другим пиштољем за пасом јер су очи прекривене завесом од суза. „Нека тајанствена сила те страх који мути разум, повуче обарач” – каже Снежана оно што Лазаревић није стигао. Али ни то није све – након целокупне Маркове жртве за породицу, људи га у разговору ни не помињу, већ његовог брата који је постао чувени доктор и добио службу у Београду. Тако размишљање о човековој судбини надмашује идиличне патријархалне оквире и добија горак укус.

Приповетком „Тешан” књижевница можда још изразитије показује своје познавање Лазаревићевог стила јер овде је Лазаревић оставио само скицу сеоског имања и наговештен лик дремљивог Тешана, који на трошном имању живи са оцем Глигоријем и обудовљеном сестром. Снежана Писарић Милић ипак је успела да доврши слику типичног Лазаревићевог интелектуалца у лику доктора Маричића. Школован у иностранству, слабашан и оболео, он се не уклапа више у патријархалну средину из које је потекао – чак представља њену супротност и изазива непријатност код родбине. У оквиру старе српске културе, млади су послушни према старијима, а жене према мушкарцима. Тако је доктор остао без љубави, која је „чудновата и може попут најнежнијег цвета никнути у камену” јер, по мишљењу мајке, ниједна му девојка није била по мери. Његове уредно сложене модерне кошуље и скупе књиге, живот за који су други мислили да је бајка, све то пада у воду пред благим погледом и искром у оку сеоске девојке, коју је испросио Тешан. И док Тешан сада блиста од неке „унутрашње светлости”, доктор Маричић остаје неостварен, неименован личним именом, не успевши да угоди ни себи ни другима, јер се од своје средине издваја слабошћу модерног и туђег света, која се зове – сентименталност.

Такву „сентименталност” новог нараштаја, којем је и сам припадао, Лазаревић представља у својој приповеци „Вертер”, у којој су швапске слабости супротстављене нашем херојском схватању живота. Ипак, наш реалиста своју последњу приповетку „Швабица” пише у форми писама, баш као и романтичар Гете „Јаде младог Вертера”. Снежаниних девет писама са почетка ове књиге носе исти облик, потписује их Емина, а посвећена су Господину и пријатељу. Она су много више од љубавне исповести – износе емотивне и дубоко личне немире једне душе која тражи благо цара Радована. Повезаност са

оним коме се обраћа је духовна и не познаје границе простора и времена. Она је из стварности смештена у чаролију снова, у наду, у започету књигу остављену у аманет. Та повезаност се остварује пред свитање, кад је мрак најгушћи, а вино отвара простор за ишчекивање онога кога нема, који неће доћи, а коме се Емина нада. Он пак остаје недоречен, недодирљив, а Еминина машта додељује му различите улоге. Међутим, младост пролази, снови се ретко остварују, лутања су многа. Ужитак проналази у стварању најлепших речи које ће поклонити њему. То понекад није довољно. Зато наилазимо и на црне мисли:

„Благо мртвима, они су своје одрадили...”

Ипак, код Снежане нема одустајања јер она, од свих упознатих људи, у срцу носи само оне добронамерне и често залази у просторе стварања, који су стварнији од стварних. „Прича о Емини никад умријет’ неће” назив је наредне целине која сабира још неке њене приповетке. Оне нам причају о изгнанству из сопственог дома, величају верност и постојаност у љубави, па су самим тим пуне разочарања и суза што су „слање од капи са дна Мртвог мора”. Све их повезују размишљања о човековој судбини и лајтмотив сребра које трепери на граници живота и смрти. Сећања из детињства преплићу се са богатим искуством. Да ли је тачна она изрека: „Каква те колијевка заљуља, таква те лопата загрне”? Осим оваквих егзистенцијалних недоумица, пријатељски личног и искрено исповедног тона, у збирци текстова „Писма из Сомбора” налазимо и праву документарност. Пре свега, до нас из прошлости допиру топле и духовите речи Веље Суботића, песника, драмског писца и члана Народног позоришта Сомбор. Трепере бојоши, миришу липе, а у кафанама тече лаган и питом диван. А онда наилазимо на необичан лик још једног Сомборца – Лазара Рајића (Роквуда), кога затичемо у Торонту, у ноћи која је за њега сасвим обична. У потрази за занимањем из својих снова, достигао је модеран „амерички сан”, али и древну индијанску мудрост.

Мудрост се као мотив у овој збирци посебно везује за мир, тишину и тајанственост манастира, било да је он фрушкогорски или фрањевачки. Религиозна посвећеност доживљава се као излаз из мучне свакодневице. У том смислу издваја се приповетка „Сребрена птица”, која чак надилази спој прошлости и савремености, и својом тематиком улази у ниво свевремености и универзалности поруке, коју фра Мате шаље хришћанском народу. Најбољима је дато, каже Снежана, прошлост да виде а будућност да наслуте.

„Само чисте душе примају благослове од Бога, као и поруке и знакове упозорења, које одабрани знају протумачити.”

Емилија РИЛКЕ

ВЕЛИКИ ИСКУШЕНИК ПЕСМЕ
**(Миодраг Д. Игњатовић, *Извор на длану*,
„Партедон”, Београд 2015)**

Поезија је длан људске душе. У њој се сусрећу слућено и суочено, отварају филозофске визије, феномени објективног, подстичу могућности анализе која је све наглашенија као потреба човека савременог доба. Она дотиче све оно до чега сазнањем човек стиже и настоји да и сам рационално објасни не склањајући ништа у шкрињу заговетног нити временски затвореног.

Заправо, поезија је „Извор на длану”¹ како је своју песничку књигу именословио Миодраг Д. Игњатовић.² Јак папиларни млаз Игњатовићевог „длана” налива овај песнички крчаг на коме су исписани именослови стиховних целина а духовно отпијање не подразумева трошење, већ оплеменеивање напојнице коју читалац прима као мелем споменарског свакодневља³.

И збиља, овде „треници (...) звоне” када се из „кладенца огласи чаробница” речи која смислено тражи жеђ звана песма и песник. На моменте имамо утисак да се Игњатовић критички односи према духовној запуштености човека који не уме „песмом ка вечности да прекорачи праг”, и што је добро познато, није довољно доучен да слуша себе и чује изнад јаук поезије, како би то рекао овај песник, да препозна макар како гргољи „извор на длану”⁴. Језик као „произвођач етра” стално показује да „реч је свака, историја”.

Миодраг Д. Игњатовић је филозофско-поетску историју сажео на имена која посебности времена, чији је и сам савременик, дају зна-

¹ Миодраг Д. Игњатовић: *Извор на длану*, „Партедон”, Београд 2015.

² Миодраг Миша Д. Игњатовић (Баточина, 1937), пише поезију, прозу, књижевне критике, студије, монографије. Објавио више од тридесет књига. Живи у Београду и Великој Плани.

³ Песник Игњатовић у поднаслову своје књиге додаје да су ове песме „забелешке и споменар свакодневља”, што тумачимо као живи извор речи и језика којим можемо да самеримо послове и дане.

⁴ „Извор на длану” је, на неки начин и прва циклусна целина књиге „Извор на длану”.

чајан допринос. Зато су његове посветне песме у сва три циклуса распоређене збилља споменари, уздарја, али и дијалог, пре свега о добру и злу. Песник је отворио расправу о начину живљења, о вредновању мудрости, о плоду језика и песника који страдају а знамо да су нам „песме (...) у сродству”. Ту се поставља питање о нашем односу према рођеним („Фуга о песнику”) и према оном што стварамо или нас ствара.

Човек отуђен од себе, има данас велики проблем да свој ум, свест дакле, доведе у складан спој са емоцијом срца, које куца за општу љубав, а потом ону личну коју Миодраг Д. Игњатовић назива „Једно-двојство” (други циклус). Он брани љубав и она у његовим песмама достиже посебну зрелост духовне, интелектуалне и емотивне снаге. Љубав је живи процес који траје и ње не сме да нема јер, „потврда љубави је и то што постоје снови”, живи снови које су писци и сликари, пре свих, таквим учинили. „Купачица”, открилик Саве Шумановића, песника Игњатовића је подстакао на тумачење и читање слике, на тражење новог израза који заговарају генетичари, али тај пут није могуће прећи без плодности поезије, а поезија види:

А тело у води дубље од ока

Руке, као да слеће јато галебова

А женство, та пучина дубока

Љупка је ајкула мојих снова.

„Женство” и мушкост јесу плетисанке живота, све друго не може да оствари пут ка љубави само, ако не прође овим трагом људске и духовне мере. Емоција је мајка човека, она је и поетски Бог Миодрага Д. Игњатовића који је земне и небне знаке препознао као искушеник песме. Отуда његова верност језику, песни и љубави. Песничку религију љубави он је најбоље објаснио у песни исписаној као „Спомен Јединственој Десанки” која је оставила бројне псалме о љубави, а љубав је „и од смрти смелија”, каже наш песник. Може се зато, емоција казивати и шутећи, из те тишине, из другог времена ако казивач има продуховљеног саговорника. Из те тихости настао је овај циклус Игњатовићевих песама.

Занимљива је његова „Љубавна уклетва” која је сачињена од шеснаест стихова, „уклетви”, како их назива овај песник. Сам наслов је одредио и тему и сродност са старом формом а у своме садржају је нов. Све су то позитивно циљане клетве доброте, које својом лепотом и снагом емоције врхуне у нашој поетици. Издајамо неколике које и формално имају важну улогу у обликовању нове песничке форме у

њеном утемељењу на основу естетских мера, чија је унутрашња дијалектика ослоњена на дух језика, традицију и морални савремени тренутак. Ти издвојени стихови опстају и када се извуку из форме, делују као мисли, као афоризми, као уклетве, како их песник назива: „Кунем те као што земља куне кишу”; „Дабогда да те сва моја слова пишу”; „Дабогда мој лик био ти и у извору”; „Да трагови никуд од мене не одлазе”; „Да ти за бег и небо буде камено”; „Да сви те губе а моје очи налазе”.

Циклусом „Тропрст исповести” Игњатовић је исписао бројне стиховне молебана за српство и Косово⁵ где је, и „камен ућутан сам” јер, домаћина нема, оног домаћина који је везан за породицу и огњиште, оног који је оробљен физички и духовно, као етос видовданске жртве. А много је наших болних Видовдана у које песник верује да ће просијати нашим надахнућем онако како светле у његовим стиховима љубави и родољубља. Он верује да ће створитељ видети ко су „писари што кривотворе тапије” и да ће „Дајбог да буде надежда у вери”. Отуда нама снага за трпљење и патњу. А историја наше патње је историја српског народа од Косова до Косова (у Крајини) где је „светлосни траг” неуништив, поново га поезија обнавља, и вечно ће. Ловачка субкултура упорно окреће цеви у себе јер, како је певао Момчило Настасијевић, они што „лове и уловљени” собом бивају.

Ова поетска књига припада дугу звезде наше књижевне баштине која сија као особена вечна галаксија. Јер, „није више све у свему, него ни у чему све је и заборав све завеје, јер је свака звезда згасла од свог сјаја, исписује мудри Миодраг Игњатовић као брижљиви сакупљач поетског сунца”⁶ које особено светли из његових стихова.

Књигу затвара циклус „Речи пријатељства” у коме су „лирске вере браћа” исписали песме посветнице Миодрагу Д. Игњатовићу: Томислав Тома Милошевић, Боривоје Вукомановић, Никола Цинцар Попоски и Љубиша Јабланов.

⁵ Песник је од 1989. до 1995. године, одлуком Владе Републике Србије обављао дужност подсекретара за школство Аутономне покрајине Косово и Метохија, и боравком на тим светим просторима примио духовни завет истине којим пева и говори.

⁶ Др сци Љубиша Д. Јовановић*: „Изворна поезија плавог доба”, из говора књизи „Извор на длану”, стр. 89.

* Др Јовановић је светлост везао за „животок” и „времеток” а Игњатовића види као једног „од песника, уклетих лепотом, са поклоњеним сунчевим очима, као Драгуљ (у истоименој песми) уланчаним у светлосне мреже са чудесним сјајем у стакленој тами, када је сабрао све своје досадашње путеве на крсту постојања, закључио је с болом, да су Сјај и његово око стално били и остали сами, и да му је само досјај живота и света остао у души!”

Читајући ову књигу, са њених маргина, а „белина мами”, дозвоао сам у нову песму стихове којима завршавам ова размишљања, и које сматрам само особеним гледањем у „извор на длану”.

ЗАБРИНУТ КАО ВРЕМЕ

Миодрагу Д. Игњатовићу

У огледалу длана, кад се поздрависмо,
Остао је твој лик забринут као време,
Док бисерне очи капају из кладенца душе.

Кажеш, њене си слике понео са собом
А песме расуо у клетве доброте.
Нека нас тај благослов стигне, брате,
Да га и свет заслужи, и задужи!

Само је душа хајдук наших костију
Којој ми бивамо јатаци верни,
И сваки молебан исписан је витлејемски,
Отуда у њему и твој „укус вечности”.
Само је душа хајдук наших костију.

Ти оде, ја остах загладан у „Извор на длану.
Видим, коњаник на вранцу, сав у пени,
Доходи са њом у наручју, вила ли је то каже:
- Ено браћа Југовићи прегазише Бистрицу
На путу за српски Призрен.

Милијан ДЕСПОТОВИЋ

ЖИВОТ ИЗМЕЂУ ЉУБАВИ И НОВЦА
(Ана Станојевић, *Горак укус победе*, Књижевни клуб *Благоје Јастребић* Вашица, Шид 2015)

Након двије књиге поезије *Лажне циклеме* (2007) и *Носталгични ветрови* (2011), Ана Станојевић понудила је читаоцима роман *Горак укус победе*. Фабулу свога романа на близу три стотине страница формата А₅ Станојевићева је лоцирала на географски простор у троуглу Вашица код Шида – Беч – Цирих, у временском оквиру близу тридесетак година друге половине двадесетог вијека. Дакле, у вријеме када се из ових крајева одлазило, највише у земље средње Европе, на привремени рад. Одлазило се за зарадом да би се ојачао економски потенцијал домаћинства у родном мјесту, често уз велика одрицања и наду да ће моћи удобно да се живи у својој породици кад се превазиђу оскудице сваке врсте.

Већ у експозицији романа, кад газдарица једне фирме, госпођа Елфи, жена у поодмаклим годинама, почиње да се интересује за двадесетогодишњег младића Стевана, читалац може помислити да је пред њим љубавна прича о срећном споју богатства и младости који омогућава раскошан и лагодан живот, а такве приче су одавно испричане у нашем народу па и у књижевности. Међутим, већ у наредним пасусима романа, дознаје се да Стеван није дошао да ради у фирми госпође Елфи само зато што га је нагнало сиромаштво и оскудица. Заправо, он је морао да побјегне што даље од свога села, ако је могуће да побјегне и од себе, јер је једва преживио крах своје „платонске” љубави, оговарања и све подсмјехе радозналост и пакосног свијета.

Прича о имућној, у Бечу угледној, госпођи Елфи и Стевану, кад га је она „присвојила”, јесте љубвана, али је и дубоко социјално-психолошка јер третира комплексно ментално стање људског духа и потреба, односно динамизме мотива и емоција, генератора социјалне не/сигурности на амплитуди наизмјеничне фреквенције инфериорности и супериорности јунака овог романа. Кроз цијелу причу протеже се извјесна доза женског „нарцизма” подржана богатством и угледом, па и шармом за особу у зрелим годинама. С друге стране, младић је оптерећен супротностима између задовољства што је, користећи на-

клоност госпође Елфи, уживао у богатству и угледу великог бизнисмена, и одбојности према жени с којом је дијелио креват само у „пијаној љубави”. Послије свега што су „заједно” проживјели госпођа Елфи и њен млади супруг Стеван, услиједио је „горак укус победе” и осветничка казна госпође Елфи, с друге стране.

У другом плану романа је Милош, млади господин из Швајцарске, Стеванов пословни пријатељ. Стеван је живио под утиском да би Милош могао бити његов син из прве љубави, који је такође побјегао са мајком из родног мјеста кад је отац убио друго дијете у утроби своје супруге, Милошеве мајке, сумњајући да Милош није његов. Чинило се Стевану да и Милош то наслућује, али није имао храбрости да о томе разговара с њим, нити је имао смјелости да се сусретне са својом првом љубави мада је није могао пребољети. Заправо, послије прве љубави која се изненада удала за другог, Стеван није могао више никога вољети осим своје кћерке коју је стекао са женом у Вашици, у највећој кући у селу „саграђеној од новца” госпође Елфи.

На све што је раније исприповједала о врлим јунацима свога романа, њиховим тежњама, активностма, успонима и посрнућима, Становејвићева додаје, као „постскрипtum”, причу о животу и фаталном крају кћерке главног јунака, дјевојке одрасле у изобилју, али толико себичне да ју је себичност лишила љубави и потомства, на карају и живота. То је за Стевана, послије побједе самог себе у жовоту са госпођом Елфи, била превелика казна због које се губи и сам смисао живота.

Становејвићева је покушала, чини се и успјела, да изнесе пред читаоца многе посљедице кобних заблуда „људи који мисле да се новцем може купити све, и људи који не бирају начин да до новца дођу” – како је у предговору романа рекао проф. Душан Лукић. Ту се кроз причу о људима, простору и времену наслућује постојање два раздобља у животу оних који се значано обогате: вријеме кад се ради и зарађује да би се живјело, и вијеме кад се живи да би се зарадило. Управо то друго вријеме долази као бумеранг на заблуде и промашаје, што је ауторка испричала у натуралистичком тону, попут француског књижевника Емила Золе. Ту су осликане најгрубље стране људског жовота без обзира на моралне кодексе и норме. Потомци искупљују гријехове својих предака, прије свега родитеља; праве се запреке у придонем слиједу одрастања и живота, а живот, као вода, вазда тежи да се врати у првобитни ток јер тамо је најугоднији и најсигурнији.

Начин казивања у роману *Горак укус победе* је једноставан, јасан и прати природан, хронолошки ток догађаја. Само понегдје, кад се жели шире и суптилније објаснити пређашњи живот неке личности, користи се ретроспекција. Портрети личности су тек понекада статички

вајани, пејзажи дјелимично осликани, али то се надопуњује, често, детаљним описима психолошког стања и дјеловања личности романа у амбијенту, друштвеном и просторном, гдје се догађаји одвијају. Стил је уједначен, доста „раван”, без амбиције да се експресивност постиже фигуратвним, метафоричким и симболичким језичким средствима. Међутим, динамика и природа догађаја, те све оно што генерише понашања и карактерише личности ове приче, у мелодрамском призвуку, чини роман веома занимљивим и може да мотивише читаоца да га прочита у цијелости и без прекида.

Борислав ГАВРИЋ

ПРИЛОЗИ НАСТАВИ И КЊИЖЕВНОСТИ ЈАДРА

(Милован Радивојевић, *Притоке*,
издање аутора, Лозница 2015)

За разлику од других мањих и већих просветних центара у Србији, Републици Српској и Црној Гори, у јадарском крају скоро је занемарујући број учитеља, наставника и професора који су се истрајније и са већим резултатом бавили стваралачким радом у домену струке, науке, или уметности. Нарочито је ретко бављење уметничким стваралаштвом.

Ако изузмемо неколико наставних практикума из математике, физике, филозофије, и неколико књига песама просветних радника, нема других издавачких доказа да се овдашњи просветни радници потпуније исказују на стваралашком плану.

Посебно је евидентно да се као ствараоци ретко јављају професори српског језика и књижевности. Измиче им испод пера уметност, која би могла, афирмишући њихов стваралачки его, још живље да их уводи у наставу српског језика и књижевности. Не само да не пишу поезију, прозу и друге књижевне форме већ се не баве ревносно ни праћењем актуелне књижевне продукције, нити о њој пишу по књижевним ревијама и часописима.

Негативни јадарски стереотип разбијају једино гимназијски професори Милован Радивојевић и Светислав Станишић. Њих двојица објављују по листовима и часописима прилоге из наставне праксе, пишу књижевне огледе, рецензије, приказе књига. Радивојевић се специјализовао и за књижевну критику коју, повремено, објављује у књижевним часописима и ревијама, попут новосадског „Детињства”, београдских „Књижевних новина”, „Савременика”, „Вукове задужбине” и суботичке „Луче”... А онда, кад је приметио да време брзо пролази, сабрао је објављене прилоге из наставне праксе, приказе и критичке коментаре у своју књигу и понудио јавности на увид и оцену.

Све познаваоце проф. Радивојевића обрадовао је овај саборник као дело од нарочитог значаја за живот културе и књижевности Јадра и Подриња. „Притоке” су прва књига те врсте у Јадру.

Радивојевић је своје „Притоке” замислио као метафору која се улива у његово биће, у његова трагања за најприкладнијим формама писања о могућностима практичне обраде појединих наставних јединица из области српске књижевности и језика, и из домена књижевно-критичке валоризације вредности књига поезије и прозе писаца рођених у Јадру.

Књигом „Притоке” професор се децидно изјашњава: „Ово сам ја, мој живот, рад, моје педагошко и књижевно-критичко стваралаштво, моји погледи на наставу, књижевност, језик, на писце Јадра и њихове књиге. Ово је моје завештање потомцима, мој духовни портрет”. При том, посебно акцентује да су га „мати, отац и тежаци јаребички учили да је рад човекова обавеза, мука и задовољство”, и „научили да цени поштен и племенит труд сваког човека”.

Иако нису писани као историјски преглед књижевних појава и аутора, текстови имају извесну историјску димензију, јер се на основу броја заступљених писаца и критичких опсервација може закључивати о значају појединих аутора и њиховом месту у историји књижевности Јадра и Србије.

У првом делу књига доноси „прилоге из школске праксе” објављене у педагошко-дидактичким часописима и листовима „Школски час”, „Вуков гласник”, „Лозничке новине” (прилог интерпретацији лирске народне песме „Девојка се сунцем жени”, „'Сјетованије' Захарија Орфелина”, „Орфелинов 'Плач Србији'”, „Један могући приступ Кишовим *Раним јадима*” и „Вук Караџић и Сава Мркаљ”. Из тих текстова дознајемо да је професор имао знатно шири интересовања за школске теме од програмских. Посебно се потрудио да образложи зашто сматра да су Кишови „Рани јади” роман, а не књига прича, и у чему је Вуков стварни наслон на претходника Саву Мркаља од којег је преузео фонетско правило писања и читања, и идеју да реформише српску азбуку.

Следе *Прилози за завичајну књижевну и културну историју*. У том делу иде „трагом једине Вукове песме” (шаливе, коју је „спјевао” сам Вук о неславној просидби „неке удовице Анђелије” из Грнчаре). Потом објављује текст о „Владимиру Васићу - првом лозничком песмоторцу” (спомињући и ауторе који су о Васићу писали пре њега) и два предговора првом и другом тому дневника проте Игњата Васића, које је приредио у издању Библиотеке Вуковог завичаја.

Та три текста спадају међу најбоље утемељене текстове целе књиге, не само зато што доносе најпотпуније информације о поезији Владимира Васића и протиној културној и политичкој мисији, већ и зато што је Радивојевић, нарочито у текстовима о протиним дневницима, применио најпоузданији метод очувања протиног аутентичног сведочења о поступцима турске власти у Подрињу и прекодринском

семберском и зворничком делу Босне. Један текст посвећује „ратној прози новелисте Миодрага Борисављевића”, један монографском издању књиге „Моја Лозница”.

Целину *Дарови из прикрајка* чине текстови „Из Вукове бележнице Селимира Деспотовића”, „Књига писана љубављу” (Горња Бадања - монографска хроника Цветина Милуна Васића) и „Воштаница изгинулим Јадранима”, текст посвећен књизи Цветина Милуна Васића о Првом светском рату („За отаџбину пали непобеђени”).

Најобимнији и, свакако, критички најизазовнији део књиге (*У подринском књижевном кругу*) могао је бити смештен и у део „Прилози за завичајну књижевну и културну историју”, где и припада. Реч је о ауторима књига поезије и прозе који се већ четрдесет и више година јављају на јадарској књижевној сцени, а неки од њих и на књижевној сцени Србије. Том делу припада и завршни део „Одазиви”, у коме је реч о књигама аутора рођених у Јадру, а потврђених на књижевним сценама Београда и других градова Србије.

Овај део књиге доноси приказе књига поезије и прозе *Марка Аврамовића, Миодрага Богдановића, Селимира Деспотовића, Ненада Зеца, Милана Ивановића, Родољуба Ивановића, Мире Моравчевића, Радована Петковића, Јелене Радуловић, Светомира Тешимановића, Љубомира и Ненада Ћорилића*. Пошто је писао о њиховим књигама песама за децу и одрасле, књигама прича, епиграма и о романима, овај део даје прилично верну слику дешавања на јадарској књижевној сцени. Кажемо „прилично верну слику” због околности да, осим Радивојевића, о већини поменутих јадарских песника, приповедача, епиграмиста и романописаца и нису писали други српски критичари. У том смислу, представљање тих аутора скоро је потпуно. Није у случају аутора о којима је писало и по десетак других критичара. О некима од њих изнео је и експлицитне (врло јасне!) ставове и оцене, осим што је интерпретирао тематско-мотивске садржаје, изражајне, версификацијске, приповедачке и друге поступке које су применили у писању.

Приказивачка и критичарска спремност Милована Радивојевића нарочито је дошла до изражаја у аналитичком приступу књигама *Миломира Ђукановића, Милана Лукића, Крстивоја Илића, Љубомира Ћорилића и Небојше Милосављевића*. Осим што је показао да има врло изграђену културу писања, испољио је и неспорну књижевну ерудицију, налазећи место које припада овим писцима у националном корпусу српске књижевности.

У књижевну периодику ће ова књига бити уписана као први значајнији допринос осветљењу књижевне баштине Вуковог Јадра, у коме је утемељена значајна књижевна традиција новијег времена.

Љубомир ЋОРИЛИЋ

РОМАН О ЛЕПОТИ И ЛЈУБАВИ

(Здравко Згоњанин Баћо, *Ена са насловне стране*,
„Свет књиге”, Београд 2015)

Роман Здравка Згоњанина *Ена са насловне стране* занимљива је сага о лепотици Ени, дјевојци која се изузетном појавом издваја у свакој средини у којој се креће и засјењује околину својим физичким преимућствима. Ово је роман о љубави и лепоти.

Мушкарци се диве Енином импресивном изгледу и неодољивој женствености. Та лепота оставља снажан утисак у њиховој свијести, узнемирава их. Откако је свијета и вијека, зна се да је лепота привлачна сила у животу сваког човјека. Кад смо код ове теме, потребно је напоменути да постоји једна законитост, коју Згоњанин предочава кроз радњу свог романа. Ради се о томе да човјек, као појединац, врло често тежи да љепоту присвоји само за себе, да она буде само његова, да је не дијели ни с ким. Хоће, тако, да затоми своју сујету. С тим у вези, а посебно кад је ријеч о лијепим женама, Иво Андрић формулише овако једну своју занимљиву мисао: „Зла судбина лепотица је у томе да их сви жуде, а нико не воли.”

Какву ће судбину Ени одредити њена лепота, сазнаћемо ако пажљиво будемо пратили ликове и догађаје описане у роману.

Дакле, централни лик романа је необично лијепа дјевојка Ена. Радња романа је посвећена њеној личности и судбини. Аутор читаоцима приближава и освјетљава њену природу и понашање, прати њене унутрашње склоности и поступке.

Ена ишчекује сусрет са сродном душом, јер тражи љубав. Води је исконска људска потреба да воли и да буде вољена. Она трага за срећом. Као што се скоро сви мучимо да бисмо остварили срећу. Усамљеност и потреба да се нађе сродна душа представљају изузетно снажан мотив да се побиједе сумњичавост и предрасуде када је у питању склапање познанстава. Дјевојка њених година и скромног животног искуства не зна да љубав постоји само у властитој души, у властитом бићу и да ње нема изван себе, изван тог једног кутка у своме бићу.

Име јунакињи романа вјероватно је дато од миља, хипокористик од неког уобичајенијег имена (Јелена, Милена, Селена, Невена, Ирена, Младена...). Ко је Ена? Она је рођена и одрасла у једном мањем војвођанском мјесту. Школује се у сусједном граду и студира у Београду. Послије студија почиње да ради као наставница у своме мјесту. Вуче је жеља за већим градом па прелази да ради у једној школи у Суботици, али и даље са пажњом брине о мајци и брату, који су наставили да живе у родитељском дому.

Пристојно организује свакодневицу, дружи се са колегама из школе, стиче нове познанике и пријатеље. Успоставља блискост са младим доктором Виктором који се диви њеној појави. Почињу интензивна дружења. Слободно вријеме проводи у шетњама на Палићком језеру. Виктор, послије саобраћајног удеса који му је нанио трајне посљедице, престаје да учествује у дружењима и проводима, његови контакти са Еном се не прекидају, али се свде само на везу хуманитарног карактера.

Младачки немир подстиче Ену да упозна нове крајеве. Она у романтичном заносу замишља своја путовања по далеким просторима, сања заласке сунца на морској пучини. Одлучује да љетни школски распуст проведе на Јадранском мору. Биће то, у ствари, њено прво самостално туристичко путовање. У возу на линији Београд – Сплит упознаје пилота Вјекослава, који јој нуди симпатичне аранжмане за љетни боравак на мору. Она ће, ипак, љето провести на Хвару, гдје ће уживати посматрајући галебове, узбуркане воде бисерног мора и залазак сунца у предвечерје. Њен домаћин сликар Иван ће јој се обратити ријечима: „Драга Ена /.../ У вама сам препознао чари женствене љепоте која би могла красити ликовне галерије широм свијета /.../ Ви свакако одајете довољно складну грађу и шарм изузетне грациозности /.../” (стр. 41). Иван ће јој омогућити незаборавна крстарења јахтом по морској пучини. Ена спознаје да је море огледало неба, а упознаће и Иванове италијанске пријатеље, сликара Ђулија и његову предивну Ђину.

Двије љепотице ће позирати сликарима и на сликарским платнима ће се убрзо појавити јединствени портрети. У Анкони ће бити организована продајна изложба и аукција Ениних портрета, уз свечаност уприличену поводом њеног двадесет петог рођендана. Један Енин портрет објављен је и на насловној страни угледног париског часописа. (Отуда и наслов овог романа: *Ена са насловне стране*.)

Наступиће потом узбудљиви догађаји који ће Енин живот усмјерити у неочекиваном правцу, што је и основни садржај романа.

Аутор подстиче читалачку радозналост нарочито приликом описивања Ениних сусрете са умјетницима. Ена је очарала сликаре и

они се диве њеној љепоти, труде се да што вјерније и изворније пренесу задивљујући лик младе жене на сликарско платно. Посвећујући пажњу сликарским заносима, може се, с пуним правом, закључити да Згоњанин у роману, у ствари, обрађује однос умјетника према љепоти, у овом случају према женској љепоти, јер је појам љепоте неодојив од појма умјетности. Тиме, на врло илустративан начин, на конкретним ситуацијама и догађајима у којима се задесила лијепа Ена, писац још једном потврђује становиште да без љепоте нема умјетности, јер се умјетност ослања искључиво на љепоту. Сликаство је, уосталом, умјетност која изражава дивљење према свему што нас окружује. Треба напоменути да ће читалац, повремено, у појединим сценама у роману, наићи и на оне мале, нејасне туге које људи, обично држе, затворене у бочицама и никад их не испољавају у стварности, а једино се могу освијетлити у описима, попут ових које Згоњанин презентује у књизи.

Једна од најузбудљивијих сцена у роману је изненадна појава тајанственог купца на продајној изложби умјетничких слика. У наметању, Енини портрети достижу баснословну цијену.

Наводимо фрагмент из романа:

„Жири у којем су угледни академски сликари и ликовни критичари рангирао је портрете по умјетничкој вредности и одредио почетне цене за аукцију. На понуду слике 001 – портрет госпођице Ене, први купац понуди пет хиљада долара. У том се појавила и Ена са свом својом раскошном лепотом, што је унело додатну живост и усхићење код присутних. Други купац са острва Виса удвостручио је понуду. Туриста из Швајцарске пришао је и пољубио руку госпођици Ени и понудио двадесет хиљада долара. Из позадине је пришао човек у црној одори, дуге седе косе. Из његове раскошне браде вирио је само носић као у детета. Понудио је пет хиљада више” (стр. 87).

Аутор романа се побринуо да се сазна, и сазнало се, свакако, ко је био тај маскирани, тајанствени купац Ениних портрета.

Није било лако ни једноставно написати овакав роман. Радња романа је таква да би се мало који писац могао суздржати, а да у текст не унесе сцене којима би се љубавни односи интензивирали и постали уочљивији, да би љубавни заплети постали занимљивији и узбудљивији како би се тако привукли они површнији читаоци који у романима ове врсте траже више еротике и догађаја. Енина блискост са сликаром Иваном или са пилотом Вјекославом остаје тајна, коју читаоци могу само у машти дограђивати, одгонетати, замишљати. То је, истовремено, и један фини читалачки изазов – да сами дограђујемо и домаштавамо ситуације које писац веома проницљиво оставља у назнакама.

Згоњанин никад не предочава онај конкретнији степен блискости између Ене и њеног обожаватеља. Ништа нема непримјерено. Је ли однос према Ени садржан у чисто платонском обожавању, у суптилној духовној размјени емоција, или се иза тога крије непосреднија, јаснија веза између мушкарца и жене?

Аутор романа није упао у замку да описивањем интимнијих сцена подилази јевтином укусу. Задржао је дистанцу. Он на одмјерен начин прати судбину своје јунакиње, биљежи усхићења мушкараца који су задивљени њеном појавом. Али описује и њене радости и одушевљења, поготову кад су у питању сусрети са новим предјелима и новим људима.

Је ли у Енином животу било мјеста срећи? – питамо се након што сазнамо комплетну радњу овог узбудљивог романа. Било је, свакако је било мјеста и срећи. Ена је, међутим, тражила своје мјесто у великој празнини овог свијета, а извор среће искључиво је у нама самима – такву поруку нам упућује романописац. А и грчки мудраци су говорили да човјекова срећа лежи у самом човјеку и у потпуности зависи од његове воље. Додуше, понеко каже да је срећа као лептирица која облијеће око свјетлости.

Неки пак мисле да се судбина, без обзира што је записана и непромјенљива, било каква да јесте, може увијек учинити и садржајнијом и смисленијом. Дакле, сваки живот може бити испуњен, племенит и радостан, али ако га ми испунимо љубављу и смислом. Човјек је биће жељно љубави и разумијевања.

Лијепа млада дјевојка је кренула на пут судбине, према само једној тачки у бескрају, према звјезданим искрама у даљини... Али љепота може бити урокљива, може да донесе кобне и трагичне преокрете. Повремено нам се учини да је неки пут поплочан најбољим намјерама, а испостави се да је то правац у пакао. Одласком на туристичко путовање у Бразил Ена убрзава своју судбину.

Писмом које је стигло из Бразила, које писац цитира на крају књиге и из кога читалац дознаје податке о Енином трагичном крају, Згоњанин је романескну причу завршио. Али, гдје се једна прича завршава – друга почиње. Ми се, бар, тако надамо – јер вјерујемо да ће нас Здравко Згоњанин ускоро даривати новим списатељским искуствима, као што је то учинио овом књигом.

Стево ЋОСОВИЋ

РЕЧ И РЕЗ

(Недељко Терзић, *Глад и глеђ*, „АМ Graphic”,
Едиција „Сирм”, Сремска Митровица 2015)

Шта се крије иза језичке игарије песника Недељка Терзића (1949)? У чему је игра? Мислимо на једносложне речи у насловима књига и песама. Сад је јасно: то је песнички пројекат. Испрва су били наслови књига, *Збор и збег*, *Хук и мук*, *Траг на тргу*, а сад смо стигли до књиге *Глад и глеђ*, где су и наслови свих песама (82) *сложени једносложно*.

Те наслове, у већини, чине јаке речи: Дар, Рат, Вид, Врх, Реч, Рез, Бес, Пси, Вук, Ноћ, Мир, Моћ, Лом, Леш, Крв, Јаз, Дно, Трн, Вир, Чар, Шок, Пут, Око (изузетак: два слога!), Жуч, Лаж, Коб, Ход, Грч, Дах, Чир, Бол, Рај, Сад, Срж, Зуб, Бит. Речи које, и тако издвојене, наговештавају мисаони и емотивни потенцијал и сугестивност или интригирају загонетношћу. Неке су истински загонетне, јер и нису речи у очекиваном смислу него словна (знаковна) конструкција: XYZ, M70, PWC. Треба истаћи оно што је главно: сви наведени (и остали) наслови су одговарајући, у сагласности са суштином песме. А само наслов књиге, *Глад и глеђ*, посебно је (иако мало скривено) објашњен у облику песме (*Око*).

Испод наслова, разуме се, тече живот, поезија живота и смрти, језгровити опис свакодневног трајања, добрих и тешких тренутака, ломова и катастрофа. Из перспективе зрелог животног доба (које, као и други људи, назива „својим старачким годинама”), песник подсећа на ранија књижевна дела, од којих су нека поменута (*Збор и збег*, *Траг на тргу* и др.), кад је говорио *да се не треба плашити живота / да је сав живот поезија / али није поезија / све што је написано стиховима / све је у сасвим другачијем облику / који је извајала природа / многе руке / и разни алати у њима / то више нису могли да понове*. Животно искуство, заједничко и лично, проговара из Терзићевих песама, у сликама сећања на оно давно доживљено (или промашено, изгубљено) и протичања времена пред отвореним очима. Пролазност живота и човековог стварања уграђује се у стихове као неминовност, али и као крик немоћи и (такође пролазног) очајања (*Бит*). У песми

Врх каже: *Лагано се умире / Смрт је само трен*. Живот је филозофска тема, у песничком облику, али добија изразитије лирске нијансе кад је реч о сопственом (песниковом) животу. Тако о свом животу пева у песми *Кош*: *То је живот. / Залуд га траже у појмовнику. / То је само мој живот*. Тако је и у другим песмама: *Ход, Грч, Моћ, Бук, Бол, Око, Сад*, које спадају међу најбоље у књизи.

Још више песник овде пева о смрти, ако то није једна те иста песма. Призори и слике смрти (не само људи, него и других божјијих створења: снажна параболо о псу, на пример), слутње о своме крају провлаче се кроз ове стихове, а у појединим песмама мотив смрти је доминантан: *Леш (смрт је у овој улици обична реч / као први јутарњи поздрав)*, *Мол, Лој (Још ниједан писац / није успео да опише своју смрт)*, *Лес, Рат (Смрт једних / одмах изазива и смрт / оних других)*, *Врх, Дно (Ако умреш у сну / која ће ти последња / слика бити)*, *Мрс, Бук (Немојте будити / оно што је мртво)*.

Живот и смрт су у вечном загрљају, у којем не мирују него се вазда кошкају, надмудрују и гурају. У песми *Сен* песник се пита: *Да ли је уопште било могуће / сав живот проживети као сенка*. У другој (*Лаж*) казује: *Живот је велика лаж (...)* / *Живот је велика и слатка превара, веруј ми. / Упознао сам га веома добро*.

У мисаоном спектру просине каткад аутопоетичко просветљење, које је у сагласју с другим мислима песникове свакодневице (неке су наведене). Песма *Ила*, једна од оних које издавамо, сва је саздана од мисли о песничком стваралаштву (*поезија није моћ која / тече*), као и она испред ње, *Ини*, једна од најкраћих (*Ако је не савладам / моја песма / ће отићи другима*). И цела та замисао о једносложним насловима је последица аутопоетичких промишљања. У језичкој игри на танкој жици, у визуелним резовима, у дисциплиновању израза, догађа се сажимање животног и песничког искуства. Тај поступак прати и говор слике (изразит у песмама *Раб, Рат, Пси, Лом, Леш, Јаз, Вир, Сен*), што је добра стилска комбинација.

Анђелко ЕРДЕЉАНИН

ЈУТРО БИСЕРНЕ ИСКРЕНОСТИ
(Милена Дрпа, *Јутро на крају свијета*,
„Свет књиге”, Београд 2015)

*М*илена Дрпа је објавила неколико књига: *Молитве из сјенке* и *Разасута по тишинама* (поезија), *Шашаве љубави* (поезија за децу), *Приче о истинама* (збирка приповедака).

Милена је истински заљубљеник у хаику поезију, поштује реч. Хаику збирка *Јутро на крају свијета* подељена је на неколико циклуса. Циклуси су ту да нам омогуће да се лакше снађемо при поновном ишчитавању појединих страница. Ову двојезичну хаику збирку (на српском и енглеском) чине циклуси: *Преостала свјетлост*, *Вјетар је наш*, *наше су птице*, *Руке туне магле*, *На ручку са животом*. Милена своју хаику збирку завршава хаибуном, и то са параболчним насловом: *Још се из сна нисам исписала*. Између осталог, каже: *Бојим се свега оног што не оплеменењује људе и живот и од тога се склањам. У свој мали свијет. И у своје пјесме*. Да, хаику поезија и јесте ту да зближава људе, народе, да оплемени сваки тренутак, а зарад истине да је живот уистину вечан управо захваљујући ситницама свакодневља.

Песникиња је пре свега окренута према свом окружењу. А њено окружење чине школа, дом, отаџбина. Хаику поезија има своју метрику. Ипак, метрика није пресудна кад је ова кратка форма у питању, битна је слика, тачније, детаљ, а који мора бити прихватљив аутору и читаоцу. Умањење или прекорачење слогова је оправдано кад је суштина исказа у питању. Хаику песму, која је плод конструкције, боље је избећи него записати. Милена то зна, зато је њена селективност максимална. Она нам својим хаику песмама јасно ставља до знања да хаику песник не подржава већ запажа, не бива у центру збивања, већ учесник у збивању. Има ли бољег примера:

Руменка пасе.

Из руку старице расте

Вунена чарапа.

Ова хаику песма је рефлекс продубљеног и непосредног опажања. Непосредност је основна препознатљивост у хаику збирци *Јутро на крају свијета*.

Хаику песници све више одступају од изворног поимања хаику поезије. Аутентичност и искреност поетског доживљаја код многих хаиђина није у првом плану. Такве хаику песме читаоца одбијају од хаику поезије. Хаику мора да је растерећен субјективности у сваком погледу. Свако филозофирање или песничко надмудривање, сувишно је. Милена Дрпа то зна, а што нам потврђују стихови:

Галаме	Јесењи ветар
људи испод прозора –	свира кроз гране - љубе се
пропаде ми час!	листови брезе.

Кајоко Јамасаки лепо каже: *Љубитељи хаикуа у Европи често сматрају да је хаику поезија природе, али не схватају у довољној мери суштину природе која се описује у њој. Природа није нешто што је изван песника као предмет љубави или мржње, већ је сам песник део те природе.*

Хаику песма треба да је окренута свеобухватној слици, слици која је презентована у складу са уоченим тренутком. Прави хаику песници држе до дводелности хаику песме, то јест, ненаметнуте паузе. Чему поменуто? Зато да се хаику песма не сведе на проширену реченицу, тачније, не пређе у баналност. Милена Дрпа, као добар познавалац хаику поезије, вешто избегава такву замку. Треба истаћи да су се захваљујући Милени, у Босни и Херцеговини појавили млади хаику песници. Хаику јесте везан за природу, али то не значи да хаику песник нема и друге теме. Као просветни радник, Милена бележи неке тренутке из свог дугогодишњег радног стажа. Ове две хаику песме говоре о аутору, једном времену, животу, окружењу, то јест, садрже све оно што један хаику треба да садржи: једноставност, усамљеност у смислу виђења ствари, искреност, спонтаност, лакоћу писања и ехо прошлог.

Повијени,	Како је мирно
као да су им на плећима	у учioniци – сами
родне куће.	јесење сунце и ја.

Рецензент ове књиге, Небојша Симин, између осталог записује: „Тумачење света у хаику поезији Милене Дрпа носи дубоке наслаге искуства које припада како оном безвременом тако и историјском, пролазном животу појединца и заједнице којој припада. Тему песме бира

према сопственом укусу и темпераменту, што њену поетику чини оригиналном”. Рецензент посебно издваја хаику стих:

Говоре дрварски,
гламочки, сарајевски.
Тако се разумијемо!

Треба истаћи да хаику песма није до краја остварена ако у себи нема уплив искрености, емотивности, сензације специфичног и простора за тумачење виђеног. Многи мисле да је данас лако писати хаику поезију. Такви греше! Данас је тешко у свеопштем хаосу и свеопштој буци издвојити треунатак који је неокрњен општом јурњавом, који је у општем метежу сачувао своје царство тишине и узвишености. Данас, када је скоро све неважно и попут бљеска муње пролазно, тешко је хаиђину да се издигне изнад свагданице, и још теже да из урбане атмосфере *украде* хаику доживљај. На сву срећу, хаику песници својом апсолутном преданошћу одолевају сенкама различитих величина и искључивости. На крају треба рећи да је хаику духовна дисциплина, и да је Милена Дрпа веома успешно оставила свој траг у времену.

Драган из Ђакова
у великм ципелама
са мог тавана.

Хаику збирку *Јутро на крају свијета* треба (про)читати.

Душан М. АДСКИ

ДОБРО И ДУХОВИТО
**(Милош Кордић, *Даждевњак*,
Зора Книн, Београд 2014)**

Тотова сви књижевници, прозаисти, опсједнути су жељом да напишу квалитетан опсежан роман који ће их прославити. Но, такав посао изискује изузетан умни напор, па то мало коме полази за руком. Ипак, један број њих се упушта у ту авантуру, али се, углавном, тај рад заврши на опсежној књизи слабог квалитета, па она код читалачке публике пролази незапажено. Нема нашег *Тихог Дона* ни *Рата и мира*. Иако су неке од тих књига награђене врло угледним наградама, то им ипак није помогло да опстану. Прочитао сам више тих романа, о неким и писао, али ниједан од њих не заслужује трајну пажњу ни критике ни читалаца.

Због свега тога обузело ме је живо занимање за опширни роман Милоша Кордића *Даждевњак*, тим прије што му је то први роман и прво романескно искуство. Нажалост, и код њега сам се сусрео већ на првим страницама с досадним штивом. Једно вријеме сам се колебао да ли да прекинем читање, али сам настављао читати. Галерија ликова се ширила, захват у друштвену и политичку масу постајао је свеобухватнији. Неодољиво ме материја почела подсјећати на Хашека и Кундери, ту фамозну чехословачку књижевну форму, опћи каламбур смијеха и подсмијеха, на Домановића и Сремца, на ту банијску и сремску поспрдљивост присутну не само у литератури него у свеопћем животу нашег човјека, који једноставно не може без подругљивости и забаве. При томе, што даље материја одмиче, Кордић гради властити упечатљив стил и остварује оригиналност.

Намеће се закључак да је Кордић написао најбољи опсежни роман од свих других аутора. Није ни чудо. У писање је уложен силан труд, сасвим сигурно је потрошено веома много времена. Али, исплатило се! Кордић на луцидан начин, лежеран а разоран, улази у све поре друштва из 1953. године, при чему не заобилази ниједно подручје: политику, удбу, културу, науку, екологију и све појавно. Тај „микро” узорак Рајска Варош, градић на обронцима Фрушке горе, уз Дунав, сјајан је репрезентант читаве Титове Југославије. Све је, као богатим

скорупом, зачињено обиљем љубавних авантура, дебљим од сунцокрета или кукуруза на пољима Срема. Наравно, аутор се морао дотакнути и лезбијства и хомосексуализма, а и натприродног, парапсихологије, којом, без доброг познавања, у задње вријеме, баратају многи аутори књижевних дјела.

Главни јунак, нека врста аутопортрета, професор Стефан Ди. Грујић, врло образован, директор библиотеке, у вароши је прави сексуални манијак. Нема ниједне жене коју није обљубио. Ниједна му се не може одупријети. Изгледа, све оно што аутор није проживио у животу преточио је у књигу. Није то усамљен случај, тако је то код већине књижевника.

У политички тешко вријеме, Стефан је напустио Комунистичку партију, па је, након тога, могао дисати пуним плућима. Живи у вријеме када су сви угрожени, свима над главом виси мач Голог отока, сви уходе једни друге и сви су ухођени. Али, Стефан Ди. Грујић се сналази, плива као риба у води, има залеђе, иако се не зна ко стоји иза њега. Он је главни човјек тајног друштва за заштиту фауне и флоре Фрушке горе, посебно угроженог даждевњака.

Добро су, зналачки оцртани бројни ликови варошког крема: професора Рајнера, директора гимназије, секретара комитета, Живана Барабова, медицинске сестре Заге, Мађарице Ержике, Митра Звечара, начелника УДБЕ и других.

Данас многи књижевници очијукају с парапсихологијом, подручјем о којем се недовољно знаде. Ни Кордић није могао да то заобиђе. Његов главни јунак Стефан Ди. Грујић је чудо од човјека, многи га гледају и виде да је он без главе, или му глава сад свијетли чудесном плавом свјетлошћу, сад не свијетли. Поред тога, он посједује и друге чудесне моћи, види све оно што други не виде, може да се повезује с мозгом других њему занимљивих људи, да краде информације. У те моћи спада и повезивање с временом и људима из прошлости који су обитавали на подручју Фрушке горе, Римљанима. То му омогућава да избјегне многе замке и опасности с којима га суочавају политичари и служба сигурности, опсејднута ловом на тајанственог човјека који угрожава власт, на великог мајстора, челног човјека Реда чувара златног даждевњака.

Милош Кордић нема редовно папирнато образовање, али је читав живот предан читању и учењу. То је морало уродити плодом и дошло је до пуног изражаја у овом роману. И на том подручју је надмашио све ауторе обимних романа, писаних на просторима бивше Југославије. Импонира његово познавање фауне и флоре Фрушке горе и не само то већ и историје ових крајева, оне средњег и старог вијека. Цитирање разних одломака из СЧЗД показује сјајно познавање

биолошког свијета и друге проблематике коју роман захваћа. При томе се показује широк спектар разних имена и назива, биљног и животињског свијета и не само њега него и најразличитијих појмова на подручју једине планине у Војводини.

У потрази за оригиналом цртежа и копче даждевњака, широк круг истраживача досегао је, преко свог представника, обалу Атлантика у Француској и Тоскану у Италији. Те светиње је у Тоскану однио Хрват Божо приликом бијега испред партизана. Божо, усташа који је то само по одијелу у којем га је затекао крај рата, бјежећи, повезао се са црквеним круговима у Тоскани, они су га узели под своју заштиту, али он непрестано чезне да се врати и да умре у свом родном крају. Откривен је од сурадника Грујићевог Друштва. Он пристаје да се врати у Југославију и донесе тражене оригинале, цртеж и „брош“ даждевњака. Импресивно дјелују описи појединих мјеста у Тоскани, у Италији, као да је аутор тамо живио, позната су му свака стаза, поточић, село, градић.

Иако писан као некакав западни трилер, роман Даждевњак је по много чему оригинално умјетничко дјело. Можда је крај књиге докле пренагло завршен. Као да је аутор био преморен па се нешто у њему и његовом раду сломило. На крају је ипак УДБА урадила своје, Друштво је распршено, његови чланови су завршили у емиграцији.

Језично богатство Кордићевог романа увелико надмашује поједине савремене романе. То је ново подручје његове доминације и додатни знак да је српска књижевност добила умјетнички вриједно књижевно дјело.

Ђуро МАРИЧИЋ

Проф. др Перо СПАСОЈЕВИЋ

УДК 37.014.3

37(497.6 Република Српска)

371.13(497.6 Република Српска)

КАКВЕ СУ ШАНСЕ ОСНОВНИХ ШКОЛА ЗА БОЉУ БУДУЋНОСТ?

Резиме:

Мисија школе, већ одавно, није само описмењавање и просвједи-вање, већ, далеко више од тога, опити препород „човјека”, његовог идентитета, моралности, мудрости и „моћи” за вријеме које долази, изградње компетенција за укључивање у свијет брзих и неумољивих промјена у скоро свим сферама људског постојања. Вјероватни бржи излаз из кризе је у што ранијем увођењу младих у свијет науке, „научно описмењавање” како би они, у блиској будућности, могли да свој сви-јет обogaђују научним идејама, да одговоре све тежим изазовима напретка људске цивилизације.

Савремена основна школа већ је предуго у знаку озбиљних су-мњи и оспоравања, са посљедицама које указују на кризу теорије и праксе васпитања и образовања у цјелини, на слабење повјерења у њену моћ код оних код којих је увијек уживала велико повјерење и уздизана до кулних размјера. Очекивања од основне школе као инсти-туције друштва, јесу да она на најбољи начин оствари своју мисију, да дјелује на „оспособљавање за живот” и на развој личности дјеце за „здрaво друштво”. Међутим, све указује да се ова криза дуже ври-јеме само продубљује, посебно у односима између школе и породице, са озбиљним знацима отвореног „сукоба”, супростављања, оспоравања или прибјегавања квалитенијим и лакше доступним изворима учења.

То захтијева брз и јасан одговор школске педагогије и свих нау-чних дисциплина које се баве школом да се истражи, у којој мјери је одржив сасвим јасно изражен апологетски однос наставника према школском наслеђу и традицији и какве су рефлексије бројних и, вје-

роватно, некритички и рђаво припремљених промјена који ову кризу увећавају како школе не би постале „музеји”, на шта увелико већ данас подсећају.

Кључне ријечи: криза школе, концепције школског рада, будућност школе, нове идеје наставника за школу будућности.

Увод

Криза школе о којој говоримо заснована је, прије свега, на „мисији светости знања”, којој је школа склона без обзира на промјене у свијету и сталне покушаје реформе у том смјеру. Па ипак морамо се упитати: није ли криза генерисана и инертношћу или непостојањем сигурне теорије школе и школске педагогије према овим појавама у пракси. Нису ли неки могући одговори у јачању наставника и значајно повољнијој структури њихових компетенција за рад у „школи будућности” и треба ли их засновати сад и одмах, на данашњим универзитетима, у оквиру студијских програма образовања наставника? На жалост, није тешко закључити да је још увијек најтврдокорнија баријера за напуштање јако наглашене дидактизиране функције школе и „бесмртног хербартијанства” управо на универзитетима. Такав парадокс огледа се и у томе да је смјер којим се потенцијалне промјене у школи артикулишу у пракси школа, често са доста импровизација без одговора науке о могућим одговорима на ове изазове, истраживању природе актуелне кризе, прије свега, и изградњи стандарда квалитета и „опште визије школе”, на којима могу бити засноване нове компетенције наставника, „нови курс школе” усмјерен ка будућности.

Другим ријечима, одговорности ове институције не могу се исцрпљивати само образовањем васпитача и наставника за савремени систем образовања, оне су далекосежније, оне су антиципација за будућност, због саме чињенице да их образују за догледну будућност и непоречиве чињенице да ће се, њиховим дјеловањем, та будућност континуирано и даље мијењати и, вјероватно, бити знатно другачија у односу на данашњу, постојећу теорију и праксу образовања, да ће, попут својих претходника, и они стварати и градити идеје на којима ће се заснивати просперитет и развој бољег и хуманијег друштва.

Такав приступ захтијеваће да се уобичајеним програмима у оспособљавању учитеља и васпитача додају и они елементи професионалног развоја и научне дисциплине које ће се бавити блиском и даљом будућношћу развоја „човјека” и институција које могу постати генератори развоја, чиме се наглашавају њихова просвјетите-

љска и културна мисија, али и нова развојна, „изграђујућа” моћ функције, они никада не могу бити само добре „занатлије” у својој професији, већ предводници нових идеја, „нове школе” и „нових вртића”, од њих би промјене у систему образовања као цјелини морале полазити, али би са њима морале бити и континуирано провјераване и усавршавање. Таква мисија није лака и не може се затомити брзо, већ постепено, првенствено одустајањем од свега што је сувишно и „непотребно”, од свега што је „прегазило вријеме”, а затим, грађењем властитог, новог научног и стручног кредибилитета установе. Кренути тим путем значило би, прије свега, намјерно сучељавање са „изазовима” свакодневнице предшколства и школе, континуирано бављење „кризама” које су њихова реална константа и којима се промјене „провоцирају” и рађају, којима се постојеће вреднује, преузмјерава и модернизује, а ново ствара. Другим ријечима, свака модернизација у овим институцијама биће могућа само ако се модернизује образовање наставника и васпитача, ако они буду стимулирани за „нову” педагошку културу и праксу којом се подразумијева помно истраживање сопственог рада, праћење и вредновање, усавршавање и мијењање, како он не би постао, претежно, рутинска „трансмисија” свих претходних образовних добара људске цивилизације, јер се и она свакодневно, широм планете, увећавају до неслућених размјера, преиспитују, мијењају и модернизују. „Сва знања овог свијета”, на тај начин, постају све више недостижна, што, већ одавно, отежава „убичајену мисију школе”, понегдје и понекад је чини толико „старом”, превазиђеном и немоћном пред изазовима свакодневнице, да почиње да личи на „музеје”, али још увијек хваљене, што због насталгичних сјећања на прошлост, што због страха и несигурности о њеној стратешкој оријентацији у друштву данас. Уосталом, од великог је значаја „познавање прошлости”, јер другачије није могуће, на добар начин, оцјењивати оно што је данас на сцени, нити градити сигуран пут у будућност.

О најбитнијим потенцијалним узроцима кризе школа

Крај прошлог стољећа обиљежен је интензивном кризом образовања са тенденцијама да се брже мијењају природа, структура и циљеви образовних система у цијелом свијету, што је, снажно дјеловало на брзе и понекада исхитрене реформе, бројна „прећутна” одустајања од њих, са посљедицама које се могу и данас јасно уочити у институцијама. Крајем деведесетих, Херера и Мандић су упозоравали да „постоје три неспорне чињенице са којима образовање мора рачунати у данашњем свијету, док се приближавамо прелазу у 21.

стољеће: (1) *пораст и јачање мултикултуралног покрета*, (2) *глобалне перспективе свих свјетских проблема* и (3) *запањујућа брзина цијелог технолошког развоја*” (Herera, Mandić, 1989: стр. 3). То је обистинјено брже од њихових очекивања, шта више, изузев мултикултурализма, који је у својеврсној кризи у јасној дилеми шта је превазиђено до нивоа неопходности модернизације, више је наглашен у политичким платформама него у стварности. Глобализација и њена дејства као и технолошки развој, убрзале су и кризу школа као институција, нарочито у погледу онога шта треба сачувати као сопствену баштину, а чега се треба одрећи. Наша традиција није била наклоњена ефектима породичног васпитања, премало се вјеровало у моћ родитељства и његов допринос бољим ефектима школе, грађен је култ школе као супериорнијег фактора у васпитању и образовању, од којег су традиционално сва очекивања била знатно већа, за разлику од свијета у којем је повјерење у породицу било значајно веће. Бавећи се дихотомијом општег и заједничког, намијењеног свима у образовном систему, и диференцираног, којим је могуће задовољавати интересе појединца, Херера и Мандић говоре да, „још увијек нисмо открили алкемију која би помогла да се опће прихваћени концепти и стратегије окренуте ка постизању једнакости у образовању примијене у педагогији. Премда знамо да има разлика између школе и школе, још увијек у великој мјери оно што даје породица одређује успјех или неуспјех у образовању,” (Herera, Mandić, 1989: стр. 16). То „признање” утицаја породице на развој за наше околности је „откриће” дугогодишњих заблуда, да се у односима породице и школе можемо задовољити њиховим повременим укључивањем, само „кад нешто не иде”, кад смо ухваћени у сурову замку „беспомоћности”, или боље речено, некомпетентности да успјешно остваримо професионалну улогу. Можда је стратегија негирања дужности и „подијељених одговорности” породице и школе прва на удару промјена, могла је опстајати у вријеме нижег образовног нивоа родитеља, да би, данас, упоредо са порастом образовног нивоа родитеља и развојем другачије „културе живљења породице”, раста технолошких могућности непрестаног комуницирања са свијетом, дошло до озбиљног међусобног удаљавања и неповјерења, са тенденцијом да тако настала незадовољства удаље школу и од њених примарних корисника, природних савезника у вршењу, капиталне функције, дјеловања на развојну перспективу друштва.

Основно обиљежје „савремене кризе школа” код нас, и на ширем регионалном плану, вјероватно је дуготрајна конфузија и очигледан раскорак између стварног и прокламованог, изазван реформама си-

стема образовања, које, на жалост, нису пратиле стратешка истраживања, како би се избјегле, често непромишљена лутања, брзе и „сумњиве” интервенције на врло осјетљивом систему, какав је образовање. То се најприје може објаснити „сукобом новог” са наслијеђеним, традиционалним, оним што је често некритички „одбачено” у корист „новог”, оним које се тешко „пресађује” у наш духовни контекст. Вјероватно је најкрупнији исход тог сукобљавања детабуизација школе као институције друштва и слабљење повјерења средине у њену моћ, без којег је она осуђена на „затварање у себе”, и одбрану „њене мисије” општим и неразумним отпором било каквим „промјенама”. Заправо, оне се формално прихватају само до оне мјере која одговара стабилним искуствима наставника, јер се на њих не може дјеловати „брзим и кратким популарним саминарима” (на бази „акредитованих програма”, којима је ипак тешко исконструисати cjеловито „професионално преусмјеравање”). Посебан проблем је што су наставнике, умјесто институција одговорних за њихово припремање за промјене, поучавали „администратори” којима је то „привремено ухљебљење”. Њихов приступ обуци најчешће је увјеравање да учење треба и може бити „активност из задовољства” субјеката који се укључују у програме учења, што се не може оспорити, али, на жалост, ти примјери су ван „животног контекста школе”, ван свих културних и општих духовних вриједности средине са којима оне егзистирају и нису довољни за квалитетне одлуке о промјенама на нивоу образовне политике. Нису ријетке парадоксалне ситуације у којима се о најсложенијим питањима праксе одлучује у чиновничким „бироима”, о којима, не само да нема „опште научне и стручне сагласности”, већ ни квалитетних прилика да се о њима уопште говори аргументовано и критички. (Осим данас доста раширеног „сајтовања”, „сајберског простора за комуницирање”, који више подсјећају на „лајање на звијезде” него на активне и конструктивне дијалоге, јер проблем није у храбрости критиковања, „приговорима савјести”, већ у „селекторима” који обрађују „сајт-комуницирање”, они га увијек могу тумачити на њима прихватљив начин.) Проблем за себе је и значајан недостатак критичке мисли у педагогији као науци и њена општа дезинтеграција, атомизација на дисциплине, предмете, теме и „модуле”, под пресијама тзв. „болоњског процеса”, тако да је све што настаје „као ново”, пуно хвалоспјева, слаткорјечивих високоумних конструкција, које су најчешће „довољне саме за себе”, иако, као такве, тешко могу постати квалитетан изазов за праксу. Па ипак, најзначајније „посртање образовања” и сама „криза школе”, посљедица је својеврсног партикуларизма у прокламованом „јединственом систему образовања”, који је све друго осим „јединствен”. Како се и да ли се уопште могу објаснити мјере, којима се врше прилично радикалне промјене у предшколском, основном и сре-

дњошколском васпитању и образовању, а да су, из тог процеса потпуно искључене „институције које су одговорне за професионално оспособљавање” актера тих промјена, васпитача и наставника, којима ће први додир са праксом, умјесто рада из задовољства, бити „сукоб новог и старог”, при чему је „ново”, у правилу, оно што ће затећи, а „старо”, оно што су донијели са тек завршених студија. Умјесно је и питање зашто су „научни радници” из тих установа „искључени”, умјесто да буду „критичка савјест јединственог система образовања” са одговорностима за промјене? Ма колико изгледало парадоксално, упитајмо се: да ли педагошки факултети образују учитеље за прошлост или за будућност? Да ли их можда неодговорно увјеравају у „моћ” којој објективно нису дорасли, признају им компетенције које нису достигли и, на тај начин, њихов старт у професији чине ризичним, у најмању руку обесхрабрујућим? Такав приступ неће бити могућ ни са становишта глобалних процеса мијењања образовања, процеса од којих се не може бјежати, нити се могу затварати очи пред њим, јер ће то, у правилу, значити само непрестано кашњење и заостајање. Дакле, „промјене”, ако су оне уопште важне и могуће, морају почети тамо гдје се образују наставници, и то неколико корака испред свих мјера које се стратешким документима уређују, јер су једини сигурни ослонац промјена у школама њихови људи и реална моћ брзог разумијевања и прилагођавања изазовима општег брзог мијењања, напредовања свијета у науци и технологији, а осим тога, бржег оспособљавања „у ходу”, оних које су промјене затекле неспремним и образованим за неко претходно вријеме.

У историји школства забиљежени су бројни успони и падови који, кад их посматрамо након „времена у којем су се одвијали”, указују на кризе система васпитања и образовања, школе као институционалног оквира тог система и, заправо, највише на континуиране промјене које су генерисане тим кризама. Могли бисмо се дакле лако сагласити са општом тезом да су кризама провоцирани наизмјенично и циклично периоди кризе и периоди обнављања и јачања. Међутим, промјене не могу настати саме од себе, „не падају с неба као божији дар”, не могу се у првобитном и изворном облику ни „преузети” од других, оне, стратешки могу настати и опстати у животном контексту праксе, оне морају бити професионални стил са низом реалних моћи појединаца за брже одговоре изазовима „нове праксе”. Осим тога, оне морају бити систематски охрабриване, што, сасвим сигурно, подразумева повољну климу разумијевања у школи, засновану на аутономији и „слободи стварања”, аутономији умјесто супростављања или систематског гушења самосталних покушаја иновирања. Савремена школа је вјероватно „ухваћена у сурову замку” неефикасности и истрајавања на опробаним и добро знаним моделима из свог наслеђа, на

рутинским методичким рјешењима наставе којима су најбитнија упо-ришта „садржаји учења” и процедуре којим се долази до знања, на програмима који су најчешће засновани на доктрини хербартијанства, дидактичком и методичком формализму, иако је, у међувремену, у свијету дошло до праве револуције у концепцијским оријентацијама и теоријама учења и развоја школе. „Стара добра школа” коју носталгично брани и данас велики број појединаца, опстаје по инерцији, иако и ова, данашња, показује много разноврсније и сложеније симптоме кризе од оне са средине 20. вијека. Индиције кризе са којима ми располажемо су да је школа постала „неудобна за ученике”, да се занемарују њихове потребе, да се о њиховом школском статусу све „уређује без њих” и „одозго”, све су чешћи и гласнији приговори родитеља на манифестације у понашању, прије свега, тенденција о значајно већем обиму и разноврсним видовима неадаптираног понашања младих, о изразитој учесталости насиља и „рђавог односа” нарочито према јавним материјалним добрима и низ других. Како се другачије може објаснити „неконтролисан бијес” и „рушилачки испади” одређених група и „кланова”, осим изостајањем квалитетног васпитног дјеловања на ментално здравље младих, на изградњу „човјека у њима који је окренут другим људима”, умјесто ка драматичном „безнаћу егоцентричности и самоизолације” и све тежим видовима депреси-вних стања младих, у чему наша актуелна стварност не оскудијева. Ипак, једна од најдраматичнијих слабости о којој се говори у научним круговима, али и у јавном мишљењу, је да се, скоро без изузетка, вјерује само у репродуктивно знање, што значи да школа својим дјеловањем не продукује трансмисивна и функционална знања и способности, она која ће дјеловати на промјене у животу, на моћ и само-изграђујући потенцијал човјека. Да ли је, поново, и по ко зна који пут, поред бројних реформи, изостала она најважнија, унутрашња, педагошка? Да ли је можда најважнија баријера у идејама оних који су „одговорни за школство” и да ли је могуће убиједити их да нема другог излаза из кризе школа, осим да се оне саме „оснаже” духом иновирања, који није обична авантура у непознато, већ „пријатан, занимљив изазов”, јер се, само на тај начин, може остварити педагошко начело да се најбоље учи кад ученици страствено желе да достигну „нову сазнајну вриједност”? До недавно су учитељи одлазили у да-леке, у то вријеме заостале и „непросвијећене крајеве”, са оним што су из своје школе „понијели као моћ”, што је личило, гледано са ове историјске дистанце, највише на авантуру, на изазове којима су они могли дати, прије свега, свој лични печат, и постати, по нечему, зна-менити, врхунски интелектуалци и ствараоци свог времена. Они су, без изузетка, били принуђени да „посумњају у све што су затекли”, а затим, да се упусте у мукотрпно мијењање, откривање и изградњу новог и бољег школства у односу на оно, наслијеђено. Другим рије-

чима, њихово јачање „активним учењем”, истраживањем и критичким освртањем на оно што су постизали, чине њихову је највећу вриједност, којом су стално провоциране реформе и модернизација школовања. Које ли ироније, можда би и данас, тек оспособљеним учитељима, на нашим савременим педагошким факултетима, та димензија моћи била најважнија, можда би и данас најважнија компетенција морала бити „да сумњају”, да истражују, да поштују постојеће, да се не упуштају у ризичне поступке прије него што имају цјеловиту замисао којој могу одговорити на најбољи начин, без обзира на „привлачност” идеја које им се нуде?

Осим ослањања промјена на јачање наставника, потпуно једнако и паралелно с тим, намеће се проблем управљања школама и вртићима (што није заговарање њиховог „школовања за менаџмент”, што се, данас, често и неодговорно чини – менаџмент је постао популарна тема и највише хваљена, најбоља одступница од педагошких димензија и природе процеса у школи и њеног поистовјеђивања са „трговином или економијом”, што је само бјежање од истине да је школи најнеопходнији добар „педагошки руководицац”, који није само „борац, страдалник” у борби за повољније финансирање, или администратор у функцији контроле, већ један од најважнијих актера „мијењања”, иницијатор, са одговорностима „првог међу једнакима”. Није ли актуелна криза школе, у доброј мјери, провоцирана и лошим управљањем, бављења њеним функцијама по узору на „фирме” које послују на принципима тржишне привреде и „профита” као врхунског регулатора „успјешности”? „Менаџере”, у свијету, одликује иницијативност и неупитна „моћ ауторитета компетенција и знања”, свима добро познатих на дјелу (а не по „моћи функције”, припадности или оданости „управљачкој структури система”, што је код нас најчешће „виђење улоге менаџера”). Осим тога, школе као специфичан „микро-систем” којим се дјелује на „моћ човјека”, у свијету спадају у најбољу, скупу и највише цијењену дјелатност, а угледније, по својим успјесима, приватне школе, колеџи и универзитети (какви су Кембриџ, Оксфорд, Јел, Стенфорд, и др.) највише чине и одређују људи који у њима раде, њихова моћ стварања или управљања процесима учења у смјеру будућности. За разлику од њих (напр. од Стенфорда, на којем и данас активно дјелује 19 нобеловаца), „наш изум” је да се на „приватним универзитетима” докторати достижу „преко ноћи”, нарочито они у „менаџменту и економији”, и, каквог ли чуда, умјесто јачања, развоја и просперитета привреде и економије, на основама тог „новопостигнутог” научног сазнања, оне све дубље посрћу и тону.

Било би неразумно противити се идејама о „успјешним менаџерима у школама” са педагошким компетенцијама за будућност школе, или „педагошким тимовима” који ће се бавити унапређивањем рада

у школи, али разумно је упитати се да ли су примјењиви „општи индустријски модели”, да ли школски процес уопште може да се предвиди као у привреди? У педагогији је било и покушаја да се школа поистовјети са „кибернетичким моделима”, како би се јасно раздвојили „управљачки” од „управљаног” система и сваком од њих дале одговарајуће улоге, што је, ипак, кад говоримо о школи, објективно отуђивање једних од других и њихово усмјеравање на независно дјеловање, иако се њихов крајњи циљ не може раздвојити, нити посматрати изоловано. Циљеви „доброг менаџера” у школи, нису, нити могу бити ван оптималног дјеловања на развој њених ученика, јер је једини прави смисао постојања школе уопште, и увијек ће бити, њени ученици и њихове развојне потребе. Разумије се, за управљање школама и вртићима као сепецифичним „микро-системима” било би драгоцјено адекватно оспособљавање, напр. на мастерским и докторским студијама, са којима савремена пракса универзитета код нас свакако не зна шта ће. У сваком случају, поставља се питање смисла претејераног понављања истих, или мало боље дотјераних и модификованих програма образовања током првог циклуса, зар они не би требало да, по својим циљевима, највише буду усмјерени на будућност, на нову развојну перспективу образовања, на цјеловито припремање и далеко разноврсније компетенције људи нове доби за удобан живот у блиској будућности?

Могући смјер опоравка школа и њених најбиталијих функција

Шта би могло бити спасоносна идеја и која стратегија би највише одговарала за „опоравак школе” и њено јачање за будућност, или је све безизлазно до те мјере да школе треба одмах претворити у музеје? Гордон Драјден и Џенет Вос говоре да је „најновија револуција у историји: моћ мијењања властитог живота” (G. Dryden и J. Vos, 2004: стр.19) која се заправо највише односи на учење, јер мијењање себе, дјеловање на себе корелира са учењем, заправо учење увијек иде испред, као генератор промјена са којима се човјек креће ка властитом остварењу. Истраживања неуролога, у последње вријеме, доносе све више аргумента којима упозоравају да је „фантастична моћ” мозга и ЦНС неискоришћена, највише због тога што учење није у директној функцији квалитетног ангажовања тј, физиолошке основе сваког учења, јачања и богаћења неуронских веза (синапси) у погледу њиховог квалитета и смјера ка функционалном и креативном мишљењу, знању и компетенцијама, умјесто стерилног јачања модела репродукције познатих и „утврђених система знања”. Они наводе да

„лијева мождана хемисфера (предодређена за „мисаоне, логичке активности“; ријечи, бројеве, математику и логику) најбоље функционише у стању „опуштене будности“, што су директне импликације на начин рада, избор метода и поступака на којима је школски рад заснован. Тиме се доводи у питање и природа „мисаоног напора“ у традиционалном школском раду и да ли се он уопште може „изнудити“, „провоцирати“ у жељеном правцу, или је он могућ искључиво у стању опуштене будности мисаоног потенцијала човјека. Да ли се морамо враћати нашем искуству са освртом да је мисаони напор дуго сматран посљедицом снаге воље, због чега су педагогија и дидактика више усмјерене на „јачање воље и мотивационих снага личности“ на које се може дјеловати, а које не морају у себи садржавати само „пријатност“, као битно обилежје које бисмо могли приписати стању „опуштене будности“?

Да ли престаје да вриједи вјековно педашко гесло „без муке нема науке“ и да ли на било који начин „присиљу“ (муку, мучење) можемо довести у везу са „пријатношћу доживљаја учења“, са опуштеном будношћу, коју нам сугеришу неуролози? Очигледно је да нема довољно добрих одговора на ова питања и да је то простор за бројна истраживања, без којих „наука о школи“ не може даље, без којих ће посртати све до свог нестанка, какву јој судбину све чешће приписују смјелији футуролози. Најдаље су отишли поменути Драјден и Вос, са тврдњама да је „модел старе школе мртав попут индустријске револуције која га је изњедрила“, јер, како они тврде, прије педесет година имало је смисла образовати 20% људи за професионалце, 30% за трговце и службенике, а 50% осталих оставити, да би се у њима регрутовали пољопривредници и физички радници. Сви ученици данас, тврде они, „треба да постану самостални, самопоуздани, креативни, ‘управљачи властите будућности’,“ (G. Dryden и J. Vos, 2004: стр. 31), што значи да је нужна оријентација учења у школи на будућност, као спасоносан излаз развоја човјека. Овдје морамо да се упитамо о значењу појмова „прошlost“, „садашњост“ и „будућност“ и о њиховом међусобном односу. Свакодневица, како обично разумијевамо садашњост или савременост, само је „кратак тренутак“ на прелазу из прошлости у будућност, па је умјесно питање да ли уопште постоји садашњост, будући да се све што се сад дешава, већ наредног тренутка неминовно сели у простор прошлости, тако да је свакодневица далеко више само интенција, само ход ка будућности. Проблем „школе будућности“, у вези с тим, највише је како учинити тај ход „пријатним и опуштеним“, како му вратити хумана својства.

Сукоб међу концепцијама школског рада углавном се одвија између „присиљавања на учење“ (као типичног обилежја старе школе“) и „храбрења и активног подржавања“, стварања најбољег у човјеку то-

ком учења („школа будућности”), што се и данас у школској пракси веома јасно може разлучити. Може ли педагогија као наука чији је предмет васпитање и образовање (прије свега методика као кључна педагошка дисциплина којом се обликују специфичне компетенције наставника), преузети одговорности и усмјерити се далеко више на „грађење” будућности и брже усклађивање са промјенама које прате савремени свијет, умјесто понављања превазиђених и стерилних модела из прошлости? Докле ће се педагогија бавити евидентирањем слабости школе, у сврхе „дијагнозе стања”, кад ће се функционално ујединити у свом предмету све њене дисциплине и како ће се поново вратити „обичном животу школе”, како би постала водиља за наставнике, а не потцијењена и све чешће „оспоравана теорија”, и да парадокс буде очигледнији, највише од стране оних чија је професија суштински неодвојива и зависна од предмета те науке? Много је слабости школе за које она сама не може бити одговорна, јасно је да свако њено издвајање из научног оквира којем неспорно припада, пријети њеном даљњем слабљењу и заостајању.

Међу евидентне слабости савремене школе најчешће се убрајају занемаривање статуса ученика у школском раду, са јасном дилемом да ли је он „актер школског рада” или објекат на који су усмјерене мање више ауторитарне педагошке мјере и поступци по избору одраслих, родитеља и наставника прије свега, да ли се на „школске дужности” гледа из перспективе дјетета и његових аутентичних могућности, или школа покушава своју „немогућу мисију”, да укине „неједнакост прилика” (Груден, З. Груден, В., 2006.) у којима дјеца живе и са којима долазе у школу. Осим тога, указује се често на „изолованост родитеља од школе”, негирање њихових компетенција да се уопште баве васпитањем и образовањем, ако дјеца већ иду у школу, што доводи до дисфункционалних односа, маргинализације њихових објективних моћи дјеловања на квалитетнију школу, у којој се родитељи укључују са својим идејама, прије свега, са становишта користи за своје дијете и његов развојни просперитет. Ове тезе поткријепићемо емпиријским доказима из једног истраживања на „пригодном узорку” у ставовима родитеља и наставника, на ширем подручју Бијељине и Источног Сарајева (101 наставник и 108 родитеља). Због природе овог рада не можемо користити бројне емпиријске чињенице до којих се дошло, већ само неке којима се може боље поткријепити „реалност кризе” којој је највише посвећена претходна расправа.

У погледу „статуса ученика” у школском раду сасвим је очигледна наслијеђена пракса занемаривања потреба дјетета и грађења стратегија наставе према којима није важно „ко су они и шта могу”, већ далеко више „шта они треба да постану” према мишљењу других, одраслих, прије свега, дакле, у име њихове будућности и „виших инте-

реса” друштва, они не треба да се међусобно разликују како им њихово наслеђе одређује, већ да, што је могуће више, личе један другоме, што је, у старту, „велики неспоразум” и скоро апсурдна, „немогућа мисија школе”.

Испитане су и компариране вриједносне оријентације у ставовима, у којој мјери су о томе освијешћени и сагласни њихови родитељи и наставници, шта је за њих најкорисније и у којој мјери савремена школа суштински уважава развојне потребе дјете, са циљем процјене какав је реални статус ученика унутар школских активности? Да ли су родитељи пожељни као „активни помагачи” у школским активностима и постоје ли стереотипи и предрасуде о неким битнијим функцијама школе које су покренуте актуелним промјенама, затим, који су елементарни савремени проблеми школе који могу ометати њене функције, укључујући и дјеловање средине, и, на крају, постоји ли сагласност између наставника и родитеља о кључним упориштима наше савремене школе у њеним функцијама.

Уобичајеном Ликертовом петостепеном скалом ставова испитаницима у оба узорка је постављен идентичан инвентар ставова. Унутар скалера родитељи и наставници су се изјашњавали о 12 ставова у виду ајтема који се могу посебно анализирати, груписати и укрштати у погледу значења, како би се могло говорити о чињеничном стању, на основу којих су формулисане општа и посебне *хипотезе*:

Општа хипотеза: нема разлика у ставовима између родитеља и наставника о битним функцијама савремене основне школе и њеној ефикасности у постигнућима ученика, родитељи и наставници дијеле одговорност за васпитно-образовне ефекте који се остварују, и посебне:

(1) ученици савремене основне школе су, према мишљењима наставника и њихових родитеља, активни учесници и уважени као субјекти у школским активностима, поклања се одговарајућа пажња њиховим развојним потребама;

(2) родитељи су пожељни као реални партнери у активностима школе, школа је отворена за све њихове идеје и приједлоге у оквиру заједничке мисије дјеловања на развојне промјене код ученика;

(3) савремена школа као институција је заснована на модерној стратегији и новим концепцијама школског рада, те извршава своју улогу у складу са научним поставкама школског рада.

Иако су наша хипотетичка очекивања била да постоји сагласност између родитеља и наставника о пожељном, активном, „самоизграђујућем” положају ученика као актера школског рада, чињенице указују на потпуну подијељеност оних који би то у реалности праксе могли обистинити, на оштро изражене и опречне ставове испитаника, што је уједно доказ да се прва хипотеза одбаци:

Субска- ла (1,2,5,12)	Одго- вори	Уку- пно	Аритме- тичка средина	Станда- рдна девија- ција	Станда- рдна грешка	t-тест	Леви- нов F-тест
Поло- жај дјетета у школи	Наста- вници	101	14.04	3.603	.358	8.339	Једна- кости варија- нсе
	Роди- тељи	108	9.49	4.233	.407	8.384	4.191

Сасвим је очигледно да су родитељи незадовољни положајем дјетета у школи, иако је варијабилност њихових одговора већа, док наставници то углавном негирају и нису спремни на било какву „дискусију о активном положају дјетета”, како се то у савременој теорији школе заговара. Вриједност т-теста (8.384) и његова значајност (.000,) указују да су *разлике између аритметичких средина у ставовима испитаника о статусу ученика у школи статистички значајне*, што може бити значајан генератор кризе школе, и њене опште друштвене мисије.

Ставови и мишљења наставника и родитеља о улози и положају родитеља у данашњој школи, провјеравани су једноставном и „провокативном” тезом да „родитељи у школи немају шта да траже, да је довољно да се интересују о успјеху ученика”, те да они нису професионалци и да не морају бити укључени у процесе школског рада, већ само квалитетно информисани, како би могли „помоћи наставницима и школи” да остваре програм учења. Испитаници су одбацили ову тезу указујући да „постоји висока сагласност” да се тај став не може прихватити, што је валидан доказ да другу хипотезу о пожељности активнијег укључивања родитеља у школу прихватимо као научну чињеницу. Па ипак тај неумољиви научни доказ у овом налазу, да су родитељи и наставници сагласни да је положај родитеља у школи повољан, сам по себи, није потпуно прихватљив, ако ни због чега, оно због сасвим очигледене противрјечности са претходним, са јасно испољеним незадовољством родитеља положајем дјете у школи. Такву противрјечност могуће је објаснити и већим конформизмом на-

ставника, који су се, о положају родитеља, више изјашњавали из угла социјално прихватљивих и пожељних ставова. Вјероватно је још и да је више „сачуван” наслијеђени модел „сарадње са родитељима” у којима су наставници, не баш тако ријетко, заузимали доминирајућу, ауторитарну улогу неприкосновене одговорности „своје функције”, умјесто адекватног модела партнерства који се заговара.

Субска- ла	Одго- вори	Уку- пно	Аритме- тичка средина	Станда- рдна девија- ција	Станда- рдна грешка	t-тест	Леви- нов F-тест Једна- кости варија- нсе
Поло- жај роди- теља у школи	Наста- вници	101	3.62	1.377	.137	2.431	
	Роди- тељи	108	3.12	1.599	.154	2.443	13.852

Међутим, сасвим је јасно да су просјечне вриједности у ставовима о положају родитеља у данашњој школи процјењене као „прихватљиве”, иако је варијабилност одговора већа код родитеља него код наставника. Будући да је вјероватноћа Левиновог теста једнакости варијанси мања од .05 (овдје је .000), у анализи варијансе вриједност т-теста 2.443 и његова значајност на нивоу .015, упућује на закључак да *разлике између аритметичких средина нису статистички значајне и да се наша друга хипотеза прихвата, што значи да су родитељи пожељни као партнери у активностима школе и да је школа отворена за све њихове идеје и приједлоге у оквиру заједничке мисије дјеловања на развојне промјене код ученика. Да лије то тако, остаје и даље велика непознаница, ако ни због чега, оно због протврђености са претходним ставовима наставника. Нису ли на дјелу отворени конформизам о одсуство професионалне одговорности?*

Сљедећи корак у овом истраживању био је да се утврди постоје ли разлике у ставовима и мишљењима наставника и родитеља о односу према учењу у данашњој школи, у смислу постојања сагласности око крупних питања као што су: „Да ли наша школа и даље гледа на учење као тежак и напоран рад, који ће се исплатити, да се не може довести у везу са игром”, „Да ли су знања која се стичу животна и да ли развијају способности за примјену знања ван школе”. „Да ли се ученици подстичу на критичко размишљање код доношења одлука, ефикасно комуницирање, напредовање и продуктивност у раду па и у учењу”. Резултат истраживања је:

Субска- ла о погле- ду на школу данас	Одго- вори	Уку- пно	Аритме- тичка средина	Станда- рдна девија- ција	Станда- рдна грешка	t-тест	Леви- нов F-тест Једна- кости варија- нсе
„Заста- рјелост школе”	Наста- вници	101	10.62	3.429	.341	7.904	
	Роди- тељи	108	7.68	3.733	.361	7.924	2.004

Разумије се, наша поставка да видимо савремену школу као институцију у свјетлу новијих концепција рада и са модерном стратегијом школског рада, те да извршава своју улогу у складу са научним поставкама школског рада, хипотетички је била више него оправдана. Па ипак, овдје су испољене највеће противрјечности у ставовима. Стиче се утисак да испитаници у овој сфери виде најзначајније узроке „кризе школе”, те на њу недвосмислено указују значајним удаљавањем у својим ставова о њеним функцијама. Ријеч је о неповјерењу таквих размјера да треба много озбиљније провјерити која страна не функционише на добар начин, школа или породица, или и једна и друга. Надаље, треба се присјетити, не баш тако далеког времена, када је школа уживала неупоредиво већи углед у своме окружењу, када је слављена и уздизана на ниво култа, спасоносног излаза за бољи живот у перспективи сваког човјека.

Тај однос данас, према учењу у данашњој школи, у ставовима испитаника је веома битно измијењен, код родитеља је јасна скептичност и мање повјерење у школу и њену мисију, а варијабилност одговора иста у обје групе испитаника.

Сасвим је јасно, према аргументима до којих се дошло у овом истраживању, да је просјечна вриједност ставова о застарјелости данашње школе, уз мању уздржаност и резервисаност код родитеља него код наставника, што је прилично изненађујуће, уз већу варијабилност одговора код родитеља, свједочанство о веома оштрој супростављености најодговорнијих актера школске дјелатности. Величина т-теста (7.924) и његова значајност (.000,) говори да су *разлике између аритметичких средина статистички значајне*. То би могло бити довољно за закључак да се одбаци наша трећа хипотеза да је савремена школа, као институција, је заснована на модерној стратегији и новим концепцијама школског рада, те да извршава своју улогу у складу са научним поставкама школског рада.

Сумирајући претходне аргументе, *општа хипотеза о прижељки-
ваним ставовима израженим јединством родитеља и наставника о*

битним функцијама савремене основне школе и њеној ефикасности у постигнућима ученика је одбачена. Напротив, родитељи и наставници не дијеле одговорност за васпитно-образовне ефекте који се остварују, разлике су итекако видне и веома јасно указују на постојање сложене кризе савремене школе, с једне стране о врло опречним ставовима о најкрупнијим функцијама школе, а с друге, о типичном конформизму наставника, који негирају узроке конфронтације са родитељима, нису спремни да признају реалност кризе савремене школе. Објективно говорећи ријеч је и о „лицемјерном” и недобронамјерном односу „школе” према укупним ефектима школског рада, а, у вези с тим, и на вриједности које се васпитањем и образовањем под утицајима и школе и породице остварују у сваком појединцу. Ријеч је и о себичном признавању „хијерархијом” уређене повољније и „одговорније” статусне позиције и „мисије школе”, а потцјењивању улоге и одговорности континуираних, незаобилазних педагошких дејстава породице, која су, по настанку и по вриједностима, ипак највише у сфери фундаменталних и по дејствима на ефекте школских постигнућа, дугорочно гледано, непроцјењиве као укупан ослонац ефикасног система васпитања и образовања.

Закључно разматрање

Имајући у виду претходне аргументе, може се, са извјесним опрезом, указати да је савремена основна школа на удару значајног слабљења повјерења своје средине у њену моћ и ефикасност коју остварује, што указује на могуће продубљивање кризе школске праксе, али и очигледну „удаљеност” педагошке науке од најкрупнијих проблема школске праксе. Ријеч је о „два свијета” који се баве „својим проблемима”, свако за себе и на свој начин, па се може говорити и о кризи научне мисли, изостајању сигурне теорије школе и „школске педагогије као приммијењене науке”, али и породичне педагогије, којом би се снажно промовисало одговорно родитељство за ефекте васпитања и образовања и признала равноправна, партнерска улога породице у васпитању и образовању.

Иако постоје теоријски радови и обиље научних скупова који се баве школом и могућностима њене модернизације, више него икада, изгледа да они не допиру до оних којима су намијењени, што педагогију, умјесто приммијењене науке, чини спекулативном, више него што се из суштине и значаја њеног предмета може и претпоставити. Бројни су могући разлози због којих изостаје моћ „ангажоване педагошке мисли”, али је сасвим сигурно да је један од најбитнијих негирање потребе за бржим усклађивањем са промјенама, научним до-

стигнућима и општим технолошким напретком људске цивилизације. Предуго опстају наслијеђени односи и интенције да су „све промјене” које се нуде „већ виђене”, да заправо теоретичари и не захватају оно што је битно за праксу већ гомилају „теорију” коју је тешко могу разумјети и примијенити. Има истине у тим ставовима и треба их признати, ако ни због чега, оно због „великог помирења” са праксом, због освјешћења о одговорности науке за добру праксу школе.

Па ипак могући узроци овакве кризе школе су више у слабљењу њене институционалне структуре, докидању и потцјењивању значаја наслијеђених пратећих савјетодавних и развојних функција система, неодговорним и врло често бахатим и потпуно опречним псеудонаучним поступцима појединаца на значајним позицијама у систему образовања. Дакле, никада није било у школи толико опречних и нејасних инструкција о њеном функционисању, нити је било мање поштовања властитих стратешких документа. „Политичка моћ” појединаца у правилу је и моћ одлучивања о најбитнијим функцијама система, па умјесто демократизације и далеко веће слободе стварања, веће је повјерење у „моћ уређивања и управљања системом одозго”. Ако је образовање „управљани систем”, а нужно је да то он истински јесте, онда у њему, а не изван њега, мора постојати „управљачки систем”, квалитетни механизми управљања у виду сасвим јасне стратегије развоја на дуже стазе. Слаби су изгледи за било какав успјех школе и система васпитања и образовања ако је „управљачки систем” изван „управљаног система”, он мора бити свакодневно у њему и испред њега, посебно у погледу развојне перспективе.

На крају, иако недостју истраживања о положају ученика о којем би се њих питало, сасвим је сигурно да су они највећи губитници, иако, само они не могу чекати промјене, нити могу активно утицати на њих. Није ли ту довољно јасна граница за подијељену одговорност праксе и научне мисли на којој је она заснована, јер је неодрживо да не треба да постоји добра теорија школе и добра теорија школске педагогије, активно синергијско дејство породичног васпитања, ако нисмо определијељени да их замијенимо едукологијом и дидактизираним мјерама јачања „светости знања”, умјесто систематског јачања компетенција за успјешнији развој и животну перспективу сваког ученика, према ономе што он стварно јесте и што носи у себи. О могућим конкретним мјерама дјеловања на превазилажење ове кризе треба указати на следеће:

1. Неопходност брижљивог приспитувања стратешких документа са јаснијом дугорочном визијом о свим димензијама система, прије свега заустављања његовог даљег слабљења преко рђаво ријешеног

иницијалног професионалног развоја кадрова за систем образовања, од вртића до универзитета, јер је сасвим јасно да је то стални извор кризе образовања, а затим и јачања породице као незаобилазног фактора у свим ефектима васпитања и образовања, али у погледу смисленог подизања компетенција родитеља за педагошко дјеловање на развој дјете, а не само кампање у медијима о „очекивањима друштва” да „породица дјелује” равноправно са школом и институцијама система васпитања и образовања.

2. То подразумева системска и дугорочна истраживања намијењена, прије свега, изради националних образовних стандарда, али и свим другим системским мјерама дугорочног уређивања развоја свих подсистема васпитања и образовања, јачање савјетодавних институција или „школских тимова” који би их објективно могли замијенити, јачање институција науке чији је предмет „васпитање и образовање”.

3. Преиспитивање и уједначавање програма иницијалног професионалног развоја свих кадрова у васпитању (од васпитача до универзитетског наставника) са много строжијом селекцијом и критеријумима за избор оних који су „опредијељени за професију у образовању”, али и оних који ће их припремати за професију, озбиљније преиспитивање штетних посљедица генерисаних досадашњом рђавом припремом кадрова, са активним мјерама обавезног сталног стручног усавршавања, којима се дјелује на посљедице, али не са циљем да се оне формално санирају „обавезним проласком” кроз тзв. „акредитоване програме обуке”, већ да се учинци акредитованих програма константно истражују и објективно провјеравају, подразумевајући под тим да се константно могу откривати и „одстранити” они појединци који нису у стању да оптимално доприносе квалитетном образовању као виталном националном интересу.

4. Преиспитивање штетних посљедица удаљавања школе од породице са интенцијом да родитељи буду значајно више укључени, да преузму дио одговорности који им објективно припада, али одговорности коју могу носити у партнерству са институцијама образовања, јер је сасвим извјесно да они не могу бити педагошки оспособљени за одговорност која се очекује и која је, са разлогом, у њиховом најбољем интересу. Није ријеч о „професионализацији родитељства” за функције система образовања, већ о благовременом „оспособљавању младих за брак и породицу”, за родитељске компетенције у васпитању и образовању, већ од средње школе, али далеко највише у оквиру свих студијских програма у систему високошколског образовања, јер

није логично да се занемари, у корист „ужег професионалног интересовања”, јако изражен „први животни проблем” на који млади наилазе, брак, оснивање породице, рађање и подизање здравог потомства за „здрово друштво”.

5. На крају, али не мање значајно, вјероватно би најбољи избор могао бити оснивање и јачање научних институција окренутих будућности система образовања, којима кључна улога не би била само „идентификовање и дијагноза” актуелних проблема образовања, поготово када се на такве резултате науке преспоро или никако не реагује (има тврдњи да пракса тек данас „прихвата промјене” које су нуђене прије 10 и више година), већ активних „развојних научних институција”, чија би се „открића” или, боље речено, „научна визија” градила и провјеравала на прихватљив начин у пракси институција данас, за истовремену примјену у пракси и у науци.

WHAT ARE THE CHANCES OF ELEMENTARY SCHOOLS FOR THE BETTER FUTURE?

PhD Pero Spasojević

Abstract:

In contrast to the not-so-distant past „school mission”, for a long time now, has not only been literacy and enlightenment, but, far more than that, a general revival of „man”, his identity, morality, wisdom and „power” for the time to come, building competencies for inclusion in the world of fast and inexorable changes in almost all spheres of human existence. Moreover, the likely rapid exit from the crisis and challenges in the earliest introduction of youth into the world of science, „science literacy” so that they, in the near future, are able to enrich their world with scientific ideas, to respond to the increasingly difficult challenges of the progress of human civilization.

Contemporary primary schools have already been too long in the sign of serious „doubts and challenges”, with the consequences that point to a crisis of theory and practice of education in general, a weakening of confidence in its power in those who always enjoyed great confidence and worshipped like a cult. Expectations of primary school as an institution of society are, without any doubt, the best way of achieving its mission, „training for life” and the development of the child for „healthy society”. However, everything points to this crisis that is deepening for a long time, especially in the relationship between schools and families, with serious signs of open „conflict,” opposition, contestation or recourse to higher quality and more easily accessible sources of learning.

Of course, this requires quick and clear response of school pedagogy and all scientific disciplines that deal with education, requirements to investigate to what extent is sustainable a clearly expressed apologetic attitude of teachers towards school heritage and tradition, and what are the reflections of numerous and probably uncritical and ill-prepared changes that increased this crisis, so schools do not become „museums,” what greatly resemble today.

Key words: Crisis of the school, the concept of school work, the future of schools, new ideas of teachers for the future of the school.

Литература

1. Амонашвили, Ш. А. (1997): *Школа живота*, Учитељски факултет, Београд,
2. Dauber, H. (koautor) (1994.): „*Teorije škole*”, u redakciji Klausa Jürgen-a Tillmann-a, Educa, Zagreb,
3. Greene, B. (1996): *Нове парадигме за стварање квалитетних школа*, Алинеа, Загреб,
4. G. Dryden i dr J. Vos (2004): *Револуција у учењу, Како променити начин на који свет учи*, Тимграф, Београд,
5. Herrera, A., Мандић, П. (1989): *Образовање за XXI стољеће*, „Свјетлост”, ООУР Завод за уџбеника и наставна средства Сарајево, Завод за уџбенике и наставна средства Београд,
6. Каменов, Е., Спасојевић, П. (2008): *Предшколска педагогија*, Педагошки факултет Бијељина,
7. Каменов, Е., Спасојевић, П. (2012): *Методика васпитно-образовног рада са млађим школским узрастом и у припреми дјеце за школу*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево,
8. Miler, B. (Bonni Miller) (2001): „*Kako ostvariti uspješan kontakt sa učenicima*” – Priručnik za nastavnike, Izdavač: S. Hadžimuratović, Sarajevska tribina, Sarajevo,
9. Ратковић, М. (2007.): *Школа – кризе и перспективе*, Мисао, Нови Сад,
10. Ратковић, М. (2003.): *Наставник у реформи школе*, Каирос, Сремски Карловци,
11. Ратковић, М. (1996.): *Школа у променама*, Учитељски факултет, Београд,
12. Спасојевић, П. (2006.): *Шестогодишњаци у школи – теоријска основа и емпиријска истраживања*, Филозофски факултет, Бања Лука и ИП „Нова школа”, Бања Лука,
13. Спасојевић, П. (2003.): *Игра и рано учење – програми раног учења усмјерени на дијете*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево,
14. Спасојевић, П. (2011): *Породична педагогија и одговорно родитељство*, ИП „Нова школа”, Бања Лука и Педагошки факултет у Бијељини

Др Јово РАДОШ

УДК 808.5

811.163.41'342.8

БИТ И УМЕЋЕ ПРЕДАВАЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ

Резиме: *Евидентна је чињеница да су истинска предавања (као основни облик наставног процеса) готово сасвим ишчезла. Њих су замениле такозване „презентације” (излагање тематске грађе путем компјутерске технологије). То је унело једноличност и монотонију на часовима. Нестао је искрен и емотиван приступ у комуникацији са слушаоцима, а занемарена је и креативна имагинација и унутрашњи говор живота.*

У раду се потенцира реафирмација живе предавачке речи и вештине лепоречја. То подразумева успостављање одмереног и складног споја рационалног и емоционалног, односно дискурзивних чињеница и метафизичко-поетског говора. Тиме би се превазишла стереотипија и бледо комуникационо садејство између предавача и слушаоца, што је пратеће својство презентација.

Кључне речи: *предавање, презентација, празнина, монотонија, жива реч, занимљивост.*

Уводно слово

Уако се наставни процес на високим школама и факултетима и даље условно дели (према устаљеној традицији) на предавања и вежбе, истинска предавања су готово ишчезла. Замениле су их такозване презентације (нлат. *presentatio* = подношење, показивање, представљање), где се путем компјутерске технологије, на платну или зиду, пројектује тематска грађа о којој се говори (у виду теза, скица, графикана, табела, фотографија и сл.), а врло често и целовитих текстова, који се читају слушаоцима. Овај методски облик наставе некритички је преузет из „западног” образовног система,

у коме се превасходно инсистира на стицању вештина, а не знања, чиме се васпитне вредности сасвим занемарују. Истовремено, ова „иновација” се, код нас, оправдава потребом модернизације наставе путем нових информацијских технологија, као и подизањем квалитета рада са студентима. Тиме је, мало по мало, сасвим апсолутизован овакав начин рада. То је унело једноличност и монотонију на часовима¹, услед одсуства искреног емотивног приступа, као и занемаривања креативне имажинације и унутрашњег говора живота. Све је сведено на интерпретативну механику, рутинерство и приказ голих чињеница. Најједноставније речено, у таквим презентацијама, без темперамента, превладава стерилност и празнина. Самим тим, жива реторика ума и срца се стидљиво, и готово у потпуности, повукла пред моћним технолошким изумима и испразним прагматистичким и утилитаристичким ефектима. То је, истовремено, учинила и теорија пред неумереним и нападним форсирањем праксе.

Онтолошке детерминанте предавања

О фундаменталним одредницама беседништва и предавачке делатности (њиховом суштеству и сврси) најпреданије и са истинском удубљеношћу су говорили духовни делатници и мислиоци античког света. По Хомеру, речитост је, као и песништво, дар богова, што његов млађи савременик Хесиод (сељачки песник из Беотије) потврђује на сличан начин: беседнички таленат је дар муза. И римски учитељ Квинтилијан у свом делу *Начела беседничке вештине* износи готово идентичну констатацију да је речитост (и говор уопште) дар богова.

Први покушаји да се стручно појми и дефинише суштина беседништва (његови принципи и методе) сусрећу се код софиста. Они су зачетници и у састављању приручника из беседничке вештине, у којима се, поред осталог, уочавају тежње ка успостављању музичко-поетских ефеката. Водили су рачуна о стилу – експресији, дикцији и декламацији. Саветовали су да треба неговати неизвештаченост и природност стила, са јасноћом и живим представљањем.

Платон је предавања и усмена казивања уздизао до највећих висина сматрајући да у њима увек треба да „лебди нешто крилато и свето”. Самим тим, он се негативно односио према писаном тексту, којим се, како је говорио, не могу изразити „своје озбиљне мисли”.

¹ Приликом обележавања Дана студената, 4. априла 2014. године, студенти Београдског универзитета су, поред осталог, изразили и своје масовно негодовање против „презентација“ у настави, за које су казали „да их нико не прати и не слуша”.

Мада је у дијалогу *Горгија* изложио целовиту филозофску теорију беседништва, његови ставови о предавањима најупутније и најсаже-тије су изнети у Другом и Седмом писму. Ту он назначава основну разлику између својих писаних текстова (дијалога), као „популарних списа”, и самих предавања. По његовом мишљењу, писани текстови не показују најозбиљнија схватања свога аутора², док предавања испо-љавају све оно што је „негде у њему на најлепшем месту скривено”.³ Зато је, каже он, најсигурније „да се ствари држе у памети”⁴.

Код Платона се могу наћи и ставови да надахнутост и драма-тски говор (који се препоручују) морају, наравно, почивати на истини и компетентном владању аргументацијом.

Аристотел у предавања уноси и моралну димензију јер, како каже, пука вештина није делотворна ако нема ничег заједничког са мора-лним и неморалним делањем. У својој *Реторици* он поставља логичке темеље беседничкој вештини. По њему, без логичке аргументације нема успеха у образлагању предмета.

Дакле, и Платон и Аристотел (на свој особен начин) упућују на то да језичка средства утицаја морају почивати на истини (за разлику од еристичке употребе говорних замки и смицалица). Код Платона то је дијалектичка метода са анализом и синтезом, а код Аристотела те-жиште се ставља на логику и њене принципе. Додуше, Платон се више ослања на индукцију, док је код Аристотела доминантна дедукција, са силогизмом у првом плану.

Реафирмација живе предавачке речи

Мудрост и вештину лепоречја потребно је, разуме се, поново вратити у анфитеатре и учионице и предавањима удахнути њихов истински живот и изворни смисао. То подразумева успостављање одме-реног и складног споја рационалног и емоционалног, односно, ди-скурзивних чињеница и метафорично-поетског говора. Другим ре-чима, крути и шкрти језик компјутерских пројекција (са инфлацијом и шаблонизацијом речи утемељених наука) потребно је заменити сли-ковитим, надахнутим и преданим говорним ангажовањем, које неће, наравно, изгубити из вида чињеничност и истинитост предавачких садржаја. Визуелни контакт предавача и аудиторијума (који се само

² Ниједан разуман човек се „неће никада усудити да своје мисли повери једном таквом инструменту, нарочито не једном таквом непроменљивом, као што је писани текст”, Платон, *Писма*, стр. 47.

³ Исто, стр. 49.

⁴ Исто, стр. 11.

делимично остварује код презентација), треба да буде непосредан и близак и да води успостављању њихове међусобне видљиве и невидљиве духовне везе, где се, предавачко-херменеутичким спојем интуитивног и рационалног, постиже жељено и циљно овладавање тематско-сазнајним подручјем. Спонтан и природан говор јесте пратилац оваквог начина рада. Он је плод стваралачког надахнућа које се наслања на знање, искуство и интуитивни осећај тренутка. Њиме се успостављају потребне аналогије, симетрије и паралеле између грађе о којој се говори и разних других асоцијативних подручја. Дакако, све то не сме добити обресе површности и импровизације, са пратећим повлађивањем ниским укусима и ефектима, што свакако води неизбежном застрањивању.

Пошто је предавање условљено језиком и лексичким фондом, реч предавача треба да буде јасна, гласна и жива. Језик се огледа у живом говору. Он је сам по себи уметност. Та чињеница већ упућује на потребу да се увек има у виду и естетска димензија и квалитет предавачке делатности. Да би се слушалац унео у тематику о којој се говори, он мора осетити (као код природе естетског акта) да се предавач приближава њему, а он предавачу, и да се међу њима успоставља топло струјање и искрена веза. Зато, предавач не сме исполити страх, несигурност, умор и мрзовољност. Он, напротив, треба да покаже да је „унутра” (у наставној грађи), а не да „вири кроз прозор” и непоуздано назире објекте о којима прича. Његова ерудиција, инспиративност и концентрација плене слушаочеву пажњу и чине га будним, док неискрен, читалачки и интерпретативни говор (код презентација) понављање, уноси незаинтересованост, празнину и досаду. Уз то, у том облику наставе, честа је и употреба потрошених фраза и излизаних фlosкула, као и вештачког комбиновања прочитаног текста и успутних објашњења, која, такође, воде осиромашеној стереотипији и бледом комуникационом садејству између предавача и слушалаца.

Дакле, извесно је да су производи технолошког ума олакшали човеку обављање различитих послова на разним пољима његовог деловања, па и у извођењу наставе. Али, то „олакшање” је истовремено довело и до „лењости ума” и претварања професорског посла у својеврсно чиновничко и формалистичко одрађивање радних задатака. Једном припремљену презентацију он професионално (и по аутоматизму) изговара и „успешно” понавља колико год му је то потребно (осим ако нестане струје, или дође до квара „технике”, када остаје збуњен и непријатно затечен). Студенти, који се временом навикавају на ову форму рада, и сами неосетно усвајају и прихватају такву дириговану „роботику” укупног понашања и живљења, истовремено се задовољавајући својим скромним лексичким фондом и његовом

применом у академском или свакодневном комуницирању. Нечитање књига (које је код њих евидентно), полагање испита писменим путем (тачно – нетачно), као и упућеност искључиво на интернет, већ, по природи ствари, доводи до инфлације речи и губљења осећаја за матерњи језик, па се поставља питање њиховог каснијег укључивања у професионални рад (посебно у настави). А умешност мишљења и умешност говорења не сме нестати на уштрб свевиладајуће технологије, која је усавршила и олакшала комуникацију на даљину, али је готово сасвим потиснула и осиромашила комуникацију на близину.

Кратак закључак, који би се могао извести на крају, може да гласи: људска жива реч, непосредност, приступачност, истинитост, концизна једрина, склад форме и садржине, занимљивост и стилска дотераност треба да остану незаменљиве категорије истинске предавачке делатности.

Литература

1. Аристотел, *Реторика* 1/2/3, Независна издања, Београд, 1987.
2. Петровић, Тихомир, *Умеће говорења*, Учитељски факултет, Врање, 2003.
3. Платон, *Протагора*, *Горгија*, Култура, Београд, 1968.
4. Платон. *Писма*, Кровови, Сремски Карловци, 1998.
5. Радош, Јово, *Филозофија васпитања и образовања*, ВШСС за образовање васпитача и тренера, Суботица, 2012.

Мр Мирјана М. ЧУТОВИЋ

УДК 821.163.41-1.09 Милинковић М.

ПЕСМЕ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

Сажетак: У раду се бавимо поетиком и тематиком стихова у најновијој песничкој збирци за децу и младе врсног познаваоца књижевности за децу и младе, књижевног теоретичара и критичара, професора Миомира Милинковића. Својом збирком песама *Неизбежно* (2015), у издању издавачке куће „Арте“ показао је изузетну способност да свет детињства инвентивно и маштовито трансформише у аутентичне поетске слике. Садржај ове збирке резултат је песничког напора и поетског умећа да малим читаоцима понуди стихове који су у, исто време, лепи, маштовити, забавни и поучни.

Кључне речи: поезија за децу, поетска илустрација, Миомир Милинковић, језик, стил.

Професор Милинковић је доказани књижевни теоретичар, критичар, песник, прозни писац за децу и одрасле. Аутор је бројних критика и стручних књига о дечјој поезији, састављач антологије српске поезије за децу, у којој је на једном месту сакупио поезију од великог значаја за развој српске књижевности за децу. Његов стваралачки опус чине бројна дела различитог литерарног садржаја, а свако од тих дела завређује пажњу широке читалачке публике. Милинковић настоји да лепо исписаним речима сажето изрази снагу свога ума и стање своје душе,¹ што је илустративно показао у песничким збиркама *Травка вечности* (2001), *Бистро око* (2003),

¹ Све што је лепо речено и моја је мисао, говорио је један древни грчки филозоф, међутим, оно што је при том имао на уму јесте да смо сви ми уживаоци заједничких плодова човечанства. Све што је добро и умно срочено, одиста припада свима; али да бисмо били достојни баштиници уметности неопходно је да је што боље упознамо и, што је најважније, да је користимо на даљу своју добробит” (Богдановић 1999: 5).

Краљевство за детињство (2009), *Лет у свет* (2010), *Писмо галебу* (2011), *Корак даље* (2012), *Песма и дете* (2013), у романима *Воденица код три јарца* (2013) и *С оне стране дуге* (2014) и у збиркама приповедака *Катанац* (1988) и *Корак до неба* (2015).

У песничкој збирци *Неизбежно*² Милинковић у средиште интересовања ставља детињство, које је, као што рече и песник Слободан Станишић, „чаробно клупко што се врло брзо одмота у свилен конач успомена које памтимо целог живота”. Аутор разуме деčје бриге, дели са њима радост и тугу и својим стиховима помаже деци да лакше преброде недаће које их прате у детињству. Лепоту детињства као један од најважнијих периода живота у одрастању, сваки човек спозна тек када одрасте и зато тај свет и то доба касније, у својим мислима, радо призива и враћа му се у својеврсном позиву на игру. И сам аутор у својим критичко-теоријским радовима истиче да „деца нерадо прихватају обрасце поучителности, нарочито ако су дати изван игре, хумора, нонсенса и маште” (Милинковић, 2008). Међутим, књижевно дело „се не сме свести на упрошћене облике игре – ако преферира на епитет уметничког, оно у својој структури мора поседовати спољашњу и унутрашњу лепоту, а то значи – конкретан садржај и феномен опште лепоте” (Милинковић, 2008). Својим стиховима, који су естетски креативни а упућени најмлађем узрасту читалачке публике, у збирци песама *Неизбежно* представио се као аутор који изузетно познаје уметничку лепоту стиха и законе деçје поезике, која је, по речима Тихомира Петровића, „у супротстављању света стварности и измишљеног света и у исто време у њиховој чудној и нераздвојивој помешаности” (Петровић, 2015).

Смисао литературе за децу је, као и сваке уметности, пружање естетског задовољства. У односу на одрасле, деца су богатија духом; она посредством маште стижу до свега што желе, а што у стварности немају. Значајна одлика збирке песама *Неизбежно* је богатство стила и језика. Милинковић узима обичне, свакодневне, познате речи, па их вешто ниже у течан и кратак стих. Свакодневица детета која подразумева несташлуке, прве љубавне симпатије, јаку жељу за сазнањем, за упознавањем других и себе, као и откривање закона природе, доминантна је мотивска и естетска компонента ове збирке. Песник покушава да приближи деци животну срећу и радост одрастања са свим животним искушењима, и тајнама. Он и о једноставним, свакодневно употребним предметима, ствара занимљиве асоцијације које успешно претаче у стихове. Песме које се налазе у збирци су блиске и пријемчиве афинитету и интересовању малих читалаца. Збирку чине

² Миомир Милинковић (2015). *Неизбежно*. Београд: „Арте”.

53 песме распоређене у шест циклуса: *Ти и ја*, *Ругалица*, *Маштали су*, *Чудне речи*, *Питања* и *Круг*.

У првом циклусу налази се седам једноставних али тематски врло разноврсних песама у којима Милинковић искрено и спонтано остварује исходиште у „лепоти емотивних немира и дражи пубертетских година” (Ђокић 2015: 85). У песмама *Пола ти а пола ја*, *Неизбежно*, *Фрка*, *Душка*, *Сто пута*, *Ана* деца имају велике недоумице и тајне које касније бледе, или се заборављају, али Андрићеве речи нас подсећају да „готово сваки човек носи своју тајну” (Андрић 2002: 135). У овом циклусу су песме које говоре о првим младалачким немирима, скривеним погледима, кратким писмима која понекад и не стигну до онога коме су била упућена. Ауторови уверљиви и сликовити стихови говоре да је љубав бескрајна тајна и да нема ничега што би је могло објаснити. У песмама овог циклуса, по речима Томислава Ђокића, рецензента збирке, „Милинковић следи, донекле, линију антићевске лирике, коју освежава акордима личног сензибилитета” (Ђокић 2015: 85). Наводимо неколико стихова који то потврђују: *„Откуд у мени твог ока плам? / А поглед ми крадеш, нежно, / Не скривај тајну у оку плавом / Нек тајна твоја буде и моја;”*

Песма *Неизбежно* говори о неизбежности првих младалачких осећања, случајних или намерних сусрета и погледа, некад стидљивих, а понекад неизбежно јасних, јер „очи су огледало душе” у којем се може прочитати узбуркано стање и унутрашњи немир.

„Измичеш ми неизбежно / Ти настављаш даље журно / (...) Сигуран сам, засигурно – / Ја те волим неизбежно!”

Други циклус под називом *Ругалица*, садржи девет песама: *Стонога*, *Птица ругалица*, *Јеж неизбеж*, *Није знао*, *Пас и кућа*, *Пуж голаћ*, *Ђуран Ђира*, *Ценарика*, *Изгубљена ципелица*. *Пас и кућа* је позната прича, вешто преточена у стихове. Ова песма би се могла упоредити са басном *Цврчак и мрав*. Разлика је је у томе што цврчак за време лета није размишљао о храни, док је пас размишљао о кући, али без конкретног резултата. То се односи на све оне који стално греше и заклињу се да им се то више неће догодити. Људски немар доводи до тога да исти проблем остаје нерешен и тако у недоглед: *„Решио пас кућу да гради / На своме делу данима ради / (...) – Мећава прети, без дилеме, / За градњу куће, није време! / (...) Кад грану сунце, дође пролеће, / Пас се ливадом зеленом шеће. / – Како ми ово прија за плућа, / Спаваћу напољу, шта ће ми кућа!”*

У песми *Ђуран Ђира* песник кроз лик ћурке говори о томе како незнање једноставно исплива на површину. Песма говори о томе да они који мало знају, често самоуверено наступају, истичући своје

„знање” у први план. Када су се ћурке изјасниле да ни много „отме-није” ћурке не знају колико је два и два, огласила се једна гуска:

„Питање је јако лако, / Зна га цео гушчји свет; / Два и два – јесу пет!”

По речима Томислава Ђокића „ова песма је блиставо духовита и достојна је да уђе у антологију, састављену по најстрожим критеријумима поетике” (Ђокић 2015: 87).

Трећи циклус под насловом *Маиштали* су обухвата једанаест песама. У песми *Календар*, који је систем за мерење времена, песник се нашалио на рачун ученика. Тачно им је означио датум када почиње нова школска година, а са њом и нове обавезе. Безбрижно лето је прошло – плаже, планинарење, купање на чистим рекама и морима, фудбал и остале летње играрије. Почињу обавезе које захтевају више времена, тако да им једино преостаје да се радују јуну када поново почињу безбрижни дани. У песми *Брада* песник приказује познате личности и обичне људе који воле да носе браду. Брада овде није симбол моћи и угледа, већ њихових заслуга и знања. За Ђокића ова песма представља „својеврсну занимљиву причу, саткану филигранском стилском шетњом кроз историју са гномском поруком” (Ђокић 2015: 88) коју је Милинковић сажео у један стих: „Брада нарасла, памет не донела!”

Шаљивом песмом *Последње вести* песник говори о „ћурану, три гуске и једној креји” који постају „студенти неког факултета”, о заједничком дружењу лисице и кока, о победи кишне глисте на једном кросу. *Четири глисте* желе „нову цесту да направе”. У песми *Чудо* песник се чуди гускама које су „обукле панталоне уске” и што је тетка Мира ставила корпу уместо шешира. Мишеви безбрижно шетају и „купују” играчке по маркетима, јер мачке „преду” наопачке. Не да само мачке „преду” наопачке, већ и многи други „преду” наопачке, па ће морати да прође време да сви „преду” у једном смеру. Већина песама овог циклуса написана је у намери да малог читаоца насмеје и обрадује: „А на царски трон, / Засео стари слон”.

У песми *Криво дрво* на углађен начин се говори о бахатости скоројевића који су обули ципеле на „све четири” ноге и тако наступају да застраше околину. Међутим, дрво нема никакав проблем са собом и стоји на месту које му је природа одредила. Када се „слон” саплео о дрво био је изразито љут, док му дрво није дало савет:

„Не треба да будеш на мене љут, / Већ да изабереш неки бољи пут”.

У четвртм циклусу *Чудне речи*, након песме *Брзоишии* и *Чудни ђаци*, следи песма *Баи ми прија* у којој песник асоцира доба дети-

њства када нам је све пријало: пролазак поред ароније, бораније, хо-
дање испод плавог неба, звезда које својим сјајем обасипају топли
дом, да би у снажној поенти маркирао њен идејни слој:

„Где ме чека / Мамин загрљај”.

Песма *Лет – џамбо – џет* је духовит лирски модел који подсећа
на Нојеву барку, с тим што путници стижу право са Гугла. Ту су пре-
дставници домаћих животиња, потом пуж, јеж и по која птица. Пу-
тници овог лета, за разлику од барке су слова, зарези, цртице и тачке,
заиста чудни путници. Поред песме *Ђердап, Растем, Ковач и Седмица*,
четврти циклус обележила је и песма под називом *Еским* у којој фока
открива тајну која говори о томе зашто су на северном полу сви ме-
дведи бели: *„Овде су редом / Сви медведи бели / Чекајући лето / Давно
оседали!”*

У петом циклусу под називом *Питања, Сло*н и *г*листа су се на-
шли у неравноправном дуелу:

*„Еј, слоне, слоне, громов*а му *тр*иста, / *Зар је тако тесна ова
равна п*иста?”

У песми *Немир* песник осликавајући садашњицу у дубини сво-
јих размишљања критикује свет одраслих. Родитељи су преокупирани
обавезама и стрепњом за егзистенцију своје породице или трком за
новцем и положајем. Одвајају мало времена које би посветили својој
деци, која су једино благо које имају. На постављена питања, дете од
оца није добило одговоре, што указује на то да отац није ни чуо
питања јер је преуморан од обавеза и проблема који га притискају. У
овом кратком опису уочљиви су елементи који доприносе визуелном
и акустичком оживљавању стварности, али је дата и слика друштвене
стварности.

*„Молим те, да ми одговориш тата: / (...) Шта је то млечни
пут, а шта свемир? / Одговори ми, тата, отклони ми немир”.*

Док *Две патке* на „немирним таласима пливају”, медо је опте-
рећен сновима о зрелим, слатким крушкама. О томе говори песма *Медо
и крушке*, у којој, након прекинутог сна, медо констатује: „Крушке ће
родити неизбежно, / Јер их од свега више волим!” (Милинковић
2015:67). Идејна порука песме *Можеш ли тата* могла би се свести
на питање детета: Можеш ли, тата, да ме мање кињиш? Песник овде
износи наивно виђење детета које, сходно свом поимању света, реа-
гује на родитељске придице. Деца често нису свесна да их родитељи
у најбољој намери упозоравају на опасности које могу да им се до-
годе. Тек када и сама постану родитељи, можда ће им бити јасно за-
што су их родитељи „кињили”. Лирски субјект у песми више пута

поставља иста питања и тако маркира идеолошку компоненту стихова.

Познато је да су Милинковићу врло блиске форме народне прозе и поезије које су испеване у забављачком тону, али на децу оне делују на васпитнообразовном и естетском плану. Песма *Седам прутућа*, која је „надахнута истоименом народном причом” (Ђокић 2015: 90), такође, учи малог реципијента и на делу показује да само слога може сачувати човека од посрнућа, а можда и пропасти.

„Пробао Мића, стегао зубе, / Ал сноп се сломити не да / Застаде мало и би му јасно / Све из очевог погледа.”

Шестим циклусом, који садржи девет песама, затвара се *Круг* и добија се једна целина која је исказана у збирци песама *Неизбежно*. *Круг* је неизоставна ставка приликом одрастања. Деца мисле да их родитељи спутавају на њиховом путу зрелости. Сва деца макар једном одаберу погрешан пут, док родитељи из сопственог искуства покушавају да их усмере на прави пут како не би много лутала и сапли-тала се о животне недаће. Могло би се рећи да је ово неравноправна „борба” или како имамо обичај да кажемо сукоб генерација. Млади, пуни снаге, жеља, визија, али са мало животног искуства, лако оду на странпутицу са које се теже враћа:

„Они исто те исто / Вртим се у круг, / Пут мог одрастања / Сувише је дуг”.

Закључак:

Поезија је сама по себи предмет уживања, али, исто тако, и предмет сазнавања јер младој читалачкој публици проширује видике, богати језик, духовно оплемењује. Миомир Милинковић је књижевни стваралац који брижљиво припрема књижевну грађу и још се мудрије користи том грађом. То умеће се може објаснити талентом спонтаног доживљаја света око себе, или смислом да се визуелне и аудитивне појаве из стварности спонтано уносе у текст. Милинковићеве песме су из животног окружења – стварности. Песник са мало речи каже читаоцу много, што доприноси да га читаоци прихвате и заволе. Оно што посебо плени док читамо збирку песама *Неизбежно* јесте њена једноставност казивања, натопљена фином емоцијом и сликовитошћу психолошких стања. Користећи се богатством имажинације, понире дубоко у расположење младих, тражећи поенту одрастања и даљег тока живљења. Ваља рећи да је код Милинковића поезија испуњена животом, а живот испуњен поезијом. Та прожимања доприносе да се песме читају с посебним задовољством. Милинковић настоји

да лепо исписаним речима сажето изрази снагу свога ума и стање своје душе. Свака његова песма садржи обиље људске сензибилности и озбиљности коју одрастао човек може да упуту детињству и детету. И поред тога што је пут одрастања трновит, испуњен понекад препрекама, Милинковић у својим песмама деци пружа модел понашања у појединим животним ситуацијама, доказујући да је велики познавалац дечје психе. Из наведеног закључујемо да песничка збирка *Неизбежно* представља вредан књижевни допринос књижевности за децу и младе и да ће привући пажњу многих поклоника поезије. Верујемо да ће књига бити радо читана и да ће младог читаоца заинтересовати, забавити и насмејати у исто време.

Литература

1. Андрић, Иво. *Знакови поред пута*. Сремски Карловци: Каирос, 2002.
2. Богдановић, Жика. (Предговор), у: *Мала књига великих мисли*. Приредила и изабрала Светлана Стаменић, Београд: Libretto, 1999.
3. Ђокић, Томислав. „Неизбежно или – Молим карту за Цакарту” (поговор), у: М. Милинковић, *Неизбежно*. Београд: Арте, 2015, стр. 85-91.
4. Милинковић, Миомир. *Антологија српске поезије за децу*. Чачак: Легенда, 2008.
5. Милинковић, Миомир. *Неизбежно*. Београд: Арте, 2015.
6. Петровић, Тихомир. Естетске законитости књижевности за децу, *Детињство*, 1/2015 (XLI) стр. 22-29.
http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/Detinjstvo/XLI_1/index_html?stdlang=gb 22. 1. 2016.

POEMS FOR CHILDREN AND THE YOUTH

Summary: In this paper we deal with poetic verses and topics in the latest poetic collection for children and young people by a great connoisseur of literature for children and the youth, literary theorist and critic, professor Miomir Milinkovic. His collection of poems *Inevitably* (2015), published by the publishing house „Arte” has shown a remarkable ability to make the world of childhood, inventive and imaginative, transformed into authentic poetic images. The content of this collection is the result of the poet's efforts and poetic skills to offer readers of a small age lines that are beautiful, imaginative, entertaining and instructive.

Key words: Poetry for children, poetic illustrations, Miomir Milinkovic, language, style.

Срђан СИМЕУНОВИЋ СЕНДАН

АФОРИЗМИ

* * *

Радовао сам се туђим успесима
као што су се и други радовали мојим.
- Нимало...

* * *

Имао је широке погледе,
па су их оградиле зидом ћутње.

* * *

- Не дам ти своје знање - рече интелектуалац бирократи.
- Нико ти није ни тражио – равнодушно одговори бирократа.

* * *

Погледи нам сезали у будућност. Ту су и остали.

* * *

ОГЛАС:

Мењам (свој) полован живот за нови уз доплату.

* * *

Овде се неистина скупо плаћа.
За објављивање у СКАНДАЛУ 300,
СВЕТ-у 350, а у КУРИР-у и целих 400 евра.

* * *

Када ће нам открити да већ двадесет година
учествујемо у серијалу ВЕЛИКИ БРАТ?

* * *

Живимо као у Луна парку:
те неко нас воза, онда нас заплаши,
па до суза насмеје и на крају узме новац.

* * *

Учесници смо серијала SURVIVOR.
До сада је испало из ЗЕМЉЕ око 300.000 људи.

* * *

Политичари су сјајни глумци који кроз озбиљне роле
засмејавају народ до суза.

* * *

Овде се не стиче, овде се узима.
Овде се не цени, овде се плаћа.

* * *

ПРАВДА

I

Колико кошта правда у Србији?
Не питај, немаш тих пара.

II

Не тражимо паре, тражимо само правду.
Прво нађите паре, па ће бити и правде.

III

Правда је само једна,
од случаја до случаја и човека до човека.

* * *

Дете сам режима. Додуше, невољено.

* * *

Десет година се борио против њих,
сада се нови боре против њега.

* * *

У два режима мозак му је испиран свакодневно.
Овај трећи, може напoкoн да се опусти.
Пoсao је у потпуности обављен.

* * *

Прво је био вођа револуције, а онда и режима.
Сада предводи побуњенике у затворској спаваоници.
Ко зна шта је следеће?

* * *

Када би се плаћао порез на корупцију,
држава би се напoкoн тргла из кризе.

* * *

У држави је владала анархија.
Уведен је закон да би се то и озваничило.

* * *

Бити човек је непоновљиво искуство.
Бити човек у Србији – НЕМОГУЋА МИСИЈА.

Марко КОНСТАНТИНОВ МАРКОВИЋ

АФОРИЗМИ

* * *

Семберци прву ракију пеку за себе,
другу за друге, а највише се попије друге.

* * *

Ја не мрзим своју фамилију,
али тешко ју је вољети.

* * *

Једући хљеб од јуче, живимо од данас до сутра.

* * *

Пекари нас, заиста, фарбају:
продају нам офарбани црни хљеб.

* * *

Када сам био млад, волио сам природу и друштво,
сада волим само природу.

* * *

Некада смо били сложна браћа, сада смо сложени.

* * *

Нема више јагњећих бригада, сада су тајкунске.

* * *

Када сам видео како Ноле пије из флаше,
заволио сам тенис.

* * *

Нико се не враћа у прошлост као наш народ,
сада смо у феудализму.

* * *

У Гучу се не иде ради трубе, него да би се постало труба.

* * *

Кад стара кока увећа груди, стоје јој као пилету сисе.

* * *

Стезаћемо каиш док се не прекинемо.

* * *

Рече ми један досељеник:
„За тебе овдје нема мјеста, ти си урођеник.”

* * *

Родитељи су ме учили да су добар и луд два брата.
Ја сам остао добар.

БОЖИДАР СРЕБРО: ПЛАВА БОЈА ЖИВОТА

Немогуће је раскинути оно што вас веже за завичај, за људе, менталитет, обичаје. То носимо у себи, где год да идемо. То је потпис који остављамо, ма шта да радимо.

Нашег суграђанина, Божидара Сребру, сликара, посетила сам у његовом стану, у готово, галеријском амбијенту. Затекла сам га како ради на новој слици. Мирно је посматрао зракасте трагове боје који се преплићу у чудесну арабеску. Рађала се нова слика. Плава боја је одговарала његовом тананом доживљају стварања и трајања. Небеска боја.

Одмах ме је понудио првом јутарњом кафом, чекао ме је да дођем да је попијемо заједно јер не воли да је пије сам. „Кафа није кафа, ако је пијеш сам. Она тражи друштво. Када сам пијеш кафу она нема прави укус,” рекао ми је сипајући топлу, мирисну течност у мале шољице. Прелазим погледом по стану. Сви зидови су прекривени сликама. Причамо о њима, о њиховом настанку, мотивима и бојама, о његовом занимљивом и испуњеном животу.

Како сада, са ове дистанце, гледате на ваш рад у просвети у бившој Југославији?

Ликовну Академију сам похађао у Сарајеву и Београду. Та два разнолика и посебна града су обележила мој живот. Имао сам привилегију да студирам и да радим оно што волим. Најљепше успомене имам из Сарајева, града моје младости. Волио сам то што сам студирао а за сваког човјека је врло битно да се бави оним што воли. Београд је други град који је обиљежио моју младост. Град на двије ријеке, град који инспирише умјетника и зове га да у њему остане. Па ипак, вратио сам се у родно Јајце где сам добио службу професора у Гимназији. Уживао сам у раду са омладином, то је један од најљепших и најодговорнијих послова, нарочито ако му се потпуно предате. Нема у породици, у просвјети, у цијелом друштву важнијег посла од бављења дјецом, младима јер кроз њих стварамо будуће друштво какво желимо. Ви то добро знате јер такође радите са дјецом. Организовао сам за ученике изложбе, слао њихове радове на наградне конкурсе. Дјеца су захвална када им се посвети пажња, када

их охрабрујемо да развијају своје дарове. То и јесте задатак доброг учитеља. Задовољство је радити са младима. Они знају да узврате љубав. Звали су ме Рођени. Ту се насмејао, не скривајући оживљену радост, очи му заискрише. Кад сутра видите ваше ученике који су се определили за вашу професију или неку другу умјетност. Права награда.

Рад у просвети и у култури је рад у директно повезаним областима. Ви сте имали ту срећу да један надовежете на други. Шта вам је остало у драгој успомени из рада у културним институцијама?

Био сам 15 година директор Дома културе у Јајцу, стални члан Организационог одбора Позоришних игара Босне и Херцеговине које су се одржавале у Јајцу. Гости у Дому културе су били сви еминентни глумци и умјетници бивше Југославије: Љубиша Самарцић, Љуба Тадић, Јосип Пејаковић, Гертруда Мунитић, Мира Бањац. Сарађивао сам са Радославом Граићем, музичким уредником, Градимиром Гојером, позоришним режисером... Једно вријеме сам водио дискотеку „Аргентум.” Те године су имале своју невиност, наивност, романтику и, надам се, љепоту. Политика ме није никада занимала. Гледао сам увек да у себи заштитим човјека и умјетника. У вријеме рата у Босни, нико ме није дирао, ничим вријеђао. Саблажњавам се од зла сваке врсте. Послове сам мијењао, али сликарство нисам напуштао. Све вријеме сам сликао. Самосталне изложбе сам имао по цијелој бившој Југославији. Скоро да нема мјеста где нисам излагао.

На Вашим сликама је чест мотив воде, водопада, мостова, Јајца...

Живот је настао у води, и човјек је вода. Ја у води разливам своје боје радећи акварел. Откад знам за себе живим на рекама. Дунав је четврта. Највише волим плаву боју јер је то боја бескрајног неба, боја мора, чистих језера, река у којима се небо огледа. Човеков поглед је упрт у небо или реку. Од неба долази светлост која се расипа по мојим сликама. Човјек је најлепша дјела направио крај воде, на обалама мора, река језера. Ту су настајале прве цивилизације.

У Јајцу се Плива улијева у Врбас водопадом високим преко 20 метара. Она хучи, она има своју снагу, свој говор. Инспиративна је сама од себе, побуђује у човјеку осјећања, буди и преплиће унутрашње слике. И када не видите на први поглед воду на мојим сликама, она је ту негде, треба се загледати. Вода не мирује, она кружи као живот. Ту су и други мотиви. Лепо је Јајце са својим капијама, са храмом Бога Митроса, торњем Св. Луке, Омербеговића кућом и свим нашим кућама и огњиштима, млиновима на потоцима и ријекама. Највише слика имам из тог периода, и управо са тим мотивима,

старе вароши и водопада. Живот се, говорио је стари сликар, „као ова кап плаве, чисте боје разлива у чаши воде.

Како сте се обрели у Будимпешти?

Босну и родни градић, Јајце, напустио сам деведесет шесте. Најпре је дошла супруга, Ирена, која је у Будимпешти имала рођаке, убрзо је добила и посао, а после сам дошао и ја са синовима. Њој је било лакше јер је говорила мађарски. А мени је Будимпешта, највише због језика била један, сасвим стран град. Истина, красан, са раскошном архитектуром, широким булеварима, лијепим трговима и музејима. Не може се живјети као да си дошао ниоткуда. Завичај, људе, менталитет, обичаје носимо у себи, ма где да идемо. У Јајцу је живео разноврсни, занимљиви свијет. Људи различитих вјера, нација, култура, нема већег богатства за човјека, него да се роди и да живи у таквом свијету. Ту ми је живјела породица, пријатељи (Бруно, Јарослав, Гордана, Џумбо, Мухидин, Самка, Ибрахим, Драган, Ирена...). То је један већи дио мог живота, и свакако, љепиши. Како су чудесни путеви Господњи, тако сам ја, овдје у Будимпешти, почео свој нови пут, у познијим годинама, када више није вријеме за почетке.

Човек се оствари прво кроз породицу а затим кроз своје стваралаштво. Ви сте успели у једном и у другом, што је изузетна срећа, зар не?

Срећан сам човјек. Мирне душе то могу да кажем. А било је и добро и мање добро. Удобрањено. Ваљда тако и мора. Један син ми је професор географије и ради у Српској гимназији у Будимпешти, а други је стоматолог и има своју ординацију у Будиму. А ја сам се прилагодио, помирио и припитомио. Ту где ми је породица, ту ми је и кућа. Имам три унуке: Елу, Барбару и Зое, дједине мезимице. На жалост, Ирена је пре пар година умрла. Често је помињем као да је жива, да је ту негдје.

Чика Божидар се са урођеном отменошћу јавља станарима зграде, на једином језику који зна, на српском. Уме с лакоћом и смешком да приупита свог првог комшију за здравље и породицу и он такође да му са истим маниром и наклоношћу узврати. Његова величина је у простодушности и једноставности. То нас подстиче да му поставимо следеће питање.

Како то да за толико година нисте савладали мађарски језик и поред супруге Мађарице?

Боље би био да сам се потрудио и да сам га научио, морам да признам. А овако, ја на српском, а моје комшије на мађарском, свако на свом језику. Ко хоће да разумије, он разумије. Добра воља је ва-

жна. Човјек се са човјеком прича погледом, жестом, осмијехом, људскошћу којом зрачи, којом се радује другим људима. Језик љубави је универзалан језик, сви га познају.

Да ли посећујете изложбе ликовних уметника у Будимпешти?

Овде, у Будимпешти посетио сам неколико интересантних изложби, а последња на коју сам ишао, била је изложба Чонтвари Костке Тивадора, познатог мађарског сликара, који међу својим сликама има и мотиве из Мостара и Јајца. Сликао је водопад Пливе 1903. године. Први мађарски сликар који је постао познат у Европи. Путовао је по свијету, има слика из Грчке, Јерусалима... Међу тим градовима који су освојили овог сликара је и моје Јајце.

Како сликар реалиста после толико година оде у апстрактне воде? И планирате ли нову изложбу у скорије време?

И у једном и у другом правцу или стилу потребна је субјективна снага. Сви полазимо од нечега конкретног па идемо ка нечем мање конкретном. После дугог живота, остају у сјећању само слике и епизоде. Можда је то разлог. Лако је заборавити, треба се сјетити. Шалим се са самим собом јер реалистички сликар памти фотографски и цјеловито, а сликар апстракције може да памти и представи неки реалистички детаљ измењено, да му дода мало нестварног. Условно речено „памти.“ У апстракцији можеш да кренеш од било које стварне тачке па докле стигнеш са искривљеном перспективом, препуштен машти, бојом да помириш противуречности облика. Тако даш опипљив облик оном што је у теби.

У Будимпешти сам имао двије изложбе, а на прољеће, ако Бог да, планирам да имам још једну. То ми је жеља.

Растали смо се после пријатног дружења уз разговор, пребирање по успоменама и неизбежну кафу доливачу.

Божидар Сребро је наставио рад на слици, тамо где сам га прекинуо. Тачкицама и цртицама, плавом, белом и пурпурном, спајао је Пливу и Врбас са Савом и Дунавом и све притоке и вирове у седрене каскаде и водопаде. Светлцуале су капи воде, пролетале птице, израњале слике осунчаних пропланака, кровова кућа, дрвених млинчића. Све је тихо промицало док су се латице булки круниле и прекривале плаве, никад заборављене пределе и силуете драгих људи. Тако он затвара свој круг као жива вода са Небом и Земљом.

Антрфиле

Божидар Сребро рођен је на Божић, 7. јануара 1934. године у Јајцу. Од 1996. године живи и ствара у Будимпешти.

Разговор водила Славица ЗЕЉКОВИЋ

Поштовано Уредништво,

У оквиру програма XXII „Вишњићевих дана” 6. новембра 2015. године у Центру за културу у Бијељини одржан је Научни скуп о теми *Очување српског језика и ћирилице као важан национални задатак*. На скупу су излагања имали еминентни универзитетски професори и други стручњаци који се баве српским језиком и писмом. Пошто нисам квалификован да стручно расправљам о наведеној, данас врло актуелној теми, желим да о њој изнесем своје мишљење као грађанин и припадник српског народа.

Иако сам раније, у више наврата, писао о насушној потреби да, бар ми Срби, пишемо својим писмом – ћирилицом, не знам да ли је ко од Срба, који то раније нису знали, из тих и других текстова закључио да су главне одреднице једног народа: нација, вјера и писмо. Сви други народи то знају, само је већини Срба свеједно, а многи се још и супротстављају „натурању” ћирилице.

Замислите, „опасно је” да се још и Србима објашњава да треба да пишу ћирилицом, јер је то њихово писмо.

Да се мало ко „узбудио” због писања о значају ћирилице, види се у Бијељини (даље не морамо ићи). Већина натписа на предузећима и продавницама и даље је латиницом, или, још горе, на неком страном језику, тако да, када смо овдје, често не знамо да ли смо у Енглеској, Њемачкој, Француској или Италији.

Недавно сам тражио свеску, формата А/4, са азбучником и у многим књижарама у Бијељини нисам је нашао. Али, зато су ми нудили свеске са „абecedником”. Морам да се извиним ако је негдје и била свеска коју сам тражио, а ја у тој књижари нисам био. Но, и даље смам да би то у Србији и Републици Српској морала имати свака књижара. Током посљедњег рата и, непосредно послје тог рата, све обрачуне од „Водовода”, „Топлане”, „Комуналца”, „Електробијељине”, итд. добијао сам ћирилицом. Сада, када сам код свих поновно захтјев да ми се службена акта, рачунајући и обрачуне потрошње, достављају на ћириличком писму, неки ми нису на мој допис, ни одговорили, као да не постоји, а неки ми и даље све наведено достављају латиницом,

јер „немају техничких могућности” да ми тражено достављају ћирилицом. Међутим, у току рата и непосредно после рата било је таквих могућности. Гдје су ти системи, који су тада коришћени, „не-стали”, нико ми није објаснио. Игнорише се и моје позивање на Устав РС, јер тамо пише (у члану 7) да су службена писма у РС ћирилица и латиница, а то, изгледа, за њих значи да је 95 % латинице, а 5 % ћирилице. О кршењу равноправности, које је и раније и сада било кривично дјело, нико није ни проговорио. Ради задовољења правде, треба овдје нагласити да су моме захтјеву изашли у сусрет директори: а.д. „Водовод и канализација”, „Топлана” и „Комуналац” Бијељина. Овдје се показала њихова добра воља, јер су питање писма ријешили и на благајни, гдје, нажалост, то никако нису могли да ријеше. Наведени директори су се „помучили”, па су нашли ћириличне призна-нице и за сада то функционише. У Дистрикту Брчко, гдје се право грађана на њихово писмо уважава, свим Србима (апсолутно) достављају и обрачунае и признанице на ћириличком писму, а у Бијељини људи „муку муче” са мном.

Шта „мода”, незнање, додворавање, а посебно политика, могу урадити од писма, најбољи доказ нам је Црна (и жалосна) Гора. Када сам, као средњошколац, 1966. године, са друговима из мог разреда, ишао на путовање (екскурзија није српска ријеч) по Србији, Црној Гори (укључујући и њен јадрански дио) и Хрватској, када смо дошли у тадашњи Титоград (данашња Подгорица), на само пар предузећа и продавница, видео сам натписе латиницом. Све остало било је испи-сано ћирилицом. Окренуо сам се на Исток, прекрстио се и гласно ре-као: „Боже, хвала Ти што сам дошао у праву српску земљу”. Када сам тамо био недавно, само случајно сам негдје видео ћирилицу, а све остало је на латиници, или неком страном језику. Ето, шта могу да ураде Мило Ђукановић, Јеврем Брковић и још пар политичара – удворица, а зарад неког свог (нису ни свјесни) пролазног интереса. Изгледа да они мисле да из „Монтенегра”, преко „Кроације” и Вати-кана, лакше стижу у Европу по цигарете и другу, за њихов џеп важну, робу. Тужно, да тужније не може бити!

Или може! Тужније је да се у Србији и Републици Српској иде, само мало лаганије, истим путем. Латиницу, осим на прехранбеним производима, виђамо и на сувенирима, који би требало да предста-вљају симболе националне културе, а о новинама, књигама, називима предузеће и продавница излишно је и говорити.

Србија и Република Српска Уставом су регулисале службену упо-требу језика и писма. У Закону Србије се прецизира када се употре-бљава ћирилица, а када може и латиница. Дакле, латиница би требало да буде на другом мјесту, после ћирилице. То би, најблаже речено,

требало да значи да на предузећима, продавницама, школама и канцеларијама требала да буду два натписа: један ћирилицом, а други латиницом и да не треба да, због ћирилице, разбијамо табле са натписима, као што то чине у Хрватској (посебно у Вуковару), због латинице. У Србији у Републици Српској натписе на два писма мало ко примјењује. Доминира латиница, а о равноправности писама, ако је о томе уопште могуће говорити, многи и не размишљају. Зашто ? Па зато што нам не функционише држава како треба, а знање, свијест и савјест нам недостају.

Прије неколико година прочитао сам да је београдски Правни факултет донио Правилник којим се прописује да сви уџбеници морају да се штампају ћириличким писмом. Сјетио сам се неких сајмова књига у Бијељини из тих година, када сам, обилазећи српске (штандове) поставке књига и када сам помислио да се налазим на Загребачком велесајму. На прсте су се могле пребројати књиге писане ћирилицом. Питао сам се и још увијек се питам, поготово послје промоција већине књига из Србије, коме су писци и издавачи тих књига своје књиге првенствено намијенили? Ако су намијењене и српској читалачкој публици, онда су морале бити писане ћирилицом, а ако се превode на неки други језик, онда ће бити на језику и писму тог народа чији је језик.

Сјетио сам се и тога како сам, више од двије године, путујући у Бања Луку, негдје око Прњавора, гледао преко пута затегнуто платно („пано” није српска ријеч) на коме пише: „Добро дошли у земљу ћирилице”, а у Бањалуци и Бијељини су, баш тада, доминирали латинични натписи. Неко је тај натпис скинуо. Мислим да је то далеко боље него обмањивати пролазнике. Мада размишљам и о томе да би тај натпис, да је остао, можда некога подсјетио на потребу и дужност да пише својим писмом.

Поменути примјер београдског Правног факултета треба поздравити. Не знам какво је стање сада, али знам да ће се мало тога промијенити ако и друге високошколске установе (а посебно средње и основне школе) не почну да своје уџбенике штампају ћирилицом. Ако не можемо да се опаметимо и угледамо на друге паметне народе, боље је и наредити него дозволити да се крше сви прописи о језику и писму и дозволити да нам цијели свијет признаје право на језик и писмо, само ми сами себи то не признајемо и не сматрамо за потребно. Ми старији смо учили и ћирилицу и латиницу, а странци су ваљда и дошли у српске земље да, поред осталог, науче и језик и писмо. Морамо признати да је главни проблем у српским главама, јер многи и не примјењују шта је написано ћирилицом, а шта латиницом. То је највећи разлог што нам писмо у свакодневној употреби и сваким даном све више нестаје.

За паметне би савршеност нашег писма, да за сваки глас имамо само једно слово (а не: два, три или четири) и да читамо баш како је написано, а да пишемо како говоримо, био довољан разлог да његују, употребљавају и чувају своје савршено писмо. Но, чим смо дошли у ситуацију да треба да прописујемо да се уџбеници штампају ћирилицом, значи да је ћирилица угрожена и да смо, бар ми Срби, дужни да је бранимо. Ова одбрана је оправдана само ако се писмо промовише као културна вриједност, а не да се из тога извуче нека финансијска корист.

За разлику од нас, друге земље се бране стандардима, јер те земље захтијевају од увозника да своје наруџбине штампају на писму које је званично у тој земљи. Код нас тога нема. Ћирилица се брани употребом, а зашто не, данас и компјутерским програмима и фонтовима урађеним на овом писму. Ако се свесрдно, снажно и заједнички не одупремо било којем цивилизацијском буму других земаља, десиће нам се (а већ нам се и дешавало) да за неколико година неки други народи почну да својатају наше комплетно културно благо. Десило се то и Румунима, који су са ћирилице прешли на латиницу, па су сву њихову ћириличну баштину присвојили Бугари. Слично се дешава и са нама. Данас се, не ријетко, може чути из Хрватске да је Мирославево јеванђеље дио њихове традиције. Друге примјере да и не спомињемо.

Као примјер добре праксе, можемо навести Мађарску. Код њих се све преводи на матични језик. Тако су лична имена у пасошу преведена, па Александар постаје Шандор, а Живадин Виталош. Ово је примјер како се чува своје писмо.

Какво је стање код нас, довољно говори чињеница да се од сто новина у Србији, највише двадесет штампа ћирилицом. У Републици Српској проценат је још мањи. Зато је заиста крајње вријеме да поставимо питање и себи и свим читаоцима Србима: Докле ћемо овако? Размишљам и о томе да бисмо могли почети са оснивањем покрета за бојкот новина које се у српским земљама штампају на латиници, како би се неки опаметили. Знам, прогласили би нас инквизиторима штампаних ствари, али, изгледа, да се на други начин нећемо моћи одупријети ненационалном, некултурном и неписменом дијелу нашег народа.

Недељко ПАЈИЋ, протојереј ставрофор

Маја БАШИЋ

ХРОНИКА КУЛТУРНИХ ДОГАЂАЈА У БИЈЕЉИНИ
(октобар 2015. године – март 2016. године)

ОКТОБАР

- 2. октобра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одигране су представе „Истрајност” и „Даме бирају” у извођењу УДУ „Алттеатар”;
- 8. октобра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа „Међуигре 0-24” у извођењу „Yugoart” Београд;
- 11. октобра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа за дјецу „Маша и медвјед” у извођењу Позоришта-нацета „Јелена” Београд;
- 14. октобра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини одржано је пјесничко вече у организацији Библиотеке и Књижевног клуба „Јован Дучић” Бијељина;
- 14. октобра у на платоу Центра за културу „Семберија” Бијељина одржан је „Фестивал младих неафирмисаних умјетника” у организацији Хелсиншког одбора за људска права у Бијељини;
- Од 15. до 20. октобра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је позоришно-музички фестивал „Прот(ф)ест” у организацији Удружења грађана „Убунту”. Током трајања фестивала одигране су представе: „Прометеј” (15.10), „Интимно” (16.10), „Катарина Блум” (17.10), „Петар” (19.10) и „Судба” (20.10), концерти музичких група „VUR” (17.10), „Никотин”, „Танго трио” (18.10), „Артан Лили” (19.10), „Штрајк” и „Funk and Babes” (20.10) и програм „Вече гломазне поезије са Рамбом Амадеусом” (18.10);
- 19. октобра у Галерији Центра за културу отворена је изложба графика и слика из фондуса Галерије;
- 22. октобра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини отворена је изложба „Стара Тузла - српска варош” у организацији Завичајног удружења Тузлака у Бијељини;

- 22. октобра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини изведена је монодрама о животу Десанке Максимовић „Опорука” у извођењу глумице Драгане Мискин;
- Од 22. септембра до 22. октобра у Музеју Семберије је била постављена изложба „Женска страна слободе”, ауторке Тање Лазић;
- 24. октобра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт Душана Секулића (хармоника) којим је промовисан музичарев нови ЦД;
- 25. октобра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа за дјецу „Пипи Дуга Чарапа” у извођењу Позоришта-нцета „Јелена” Београд;
- Од 26. до 31. октобра у Музеју Семберије је представљена изложба радова „Наше рукотворине” Удружења жена са инвалидитетом „Импулс” из Бијељине;
- 29. октобра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је приредба „Разиграна јесен” у организацији Удружења грађана „Убунту” и Удружења грађана „Глас младих европске Бијељине”. Приредба је имала хуманитарни карактер, а у програму су учествовале предшколске установе „Драган и Зоран”, „Бубамара”, „Петар Пан” и „Цицибан”.

НОВЕМБАР

- 3. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је приредба „Разиграна јесен” у организацији Удружења грађана „Убунту” и Удружења грађана „Глас младих европске Бијељине”. Приредба је имала хуманитарни карактер, а у програму су учествовале предшколске установе „Чика Јова Змај”, „Штрumpfоград”, „Дизниленд” и „Бамбино”;
- Манифестација 22. „Вишњићеви дани” у Бијељини одржана је од 4. до 8. новембра 2015. године. Овогодишњи „Вишњићеви дани” били су у знаку годишњица: 255 година од рођења кнеза Иве од Семберије, 100 година од рођења Бранка Ћопића, 25 обновитељских година друштва „Просвјета” и у знаку нашег најзначајнијег културног брeнда - ћирилице. Програм је обухватио: такмичење рецитаора и бесједника (2. и 3.11 - претпрограм), *Свечану академију Филип Вишњић и кнез Иво од Семберије* (4.11), изложбу „Ведрине и сете Бранка Ћопића” Библиотеке града Београда и Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске (4.11), изложбу „Српска мода у 19. вијеку: Мода српске елите од 1804. до 1918. године” мр Владимира Анђелковића (4.11), изложбу „Моја ћирилица” акемског графичара, дизајнера и сликара Олгице Стефановић (5.11), представљање часописа за књижевност, науку и културу „Српска вила” (5.11), представљање књиге „Збиље и тајанства” Борке Тадић (5.11), програме у Трнови и Међашима (5.11), Научни

скуп „Очување српског језика и ћирилице као важан национални задатак” (6.11), представљање књиге „Српски језик између науке и политике” проф. др Милоша Ковачевића (6.11), проглашење резултата литерарног конкурса и такмичења рецитатора и бесједника и додјелу награда (8.11), представљање књиге „На крилима слободе” аутора Бошка Вујачића (8.11) и Гусларско и фолклорно вече (8.11). Програм 22. „Вишњићевих дана” пратила је бројна публика и медији. Бесједник 22. „Вишњићевих дана” био је Ранко РISOјевић, књижевник из Бањалуке;

- 5. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа „Жена мога мужа” у којој су играли: Нада Блам, Тијана Чуровић и Саша Пантић;
- 6. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је Хуманитарни концерт етно групе „Ива” из Добоја за помоћ Удружењу „Другачији свијет” из Бијељине;
- 8. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа за дјецу „Ледено краљевство” у извођењу Позориштанцета „Јелена” Београд;
- 12. новембра у Центру за културу „Семберија” одиграна је представа „Државни посао” у извођењу Димитрија Бањца, Николе Шкорића и Дејана Ћиријановића, који су и коаутори представе;
- 17. новембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је збирка пјесама „Згрљено класје” Гордане Радоњић-Митровић;
- 18. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа за дјецу „Софроније” у извођењу Позориштанцета „Весели цврчак” Београд;
- 19. новембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „Позајмљено од заборав” Томе Ковачевића;
- 19. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа „Поглед са Ћопићевог прозора” у извођењу ученика Гимназије „Филип Вишњић” Бијељина;
- 22. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа „Миа и ја” у извођењу Позориштанцета „Јелена” Београд;
- 25. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је програм Stand up komedija „Ђаво из Јагоде” у извођењу Срђана Динчића, а у организацији Удружења „Stand up” из Београда;
- 25. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа „Мацаглу” у извођењу Драгана Маринковића Маце. Представа је имала хуманитарни карактер за помоћ Удружењу за помоћ лицима са аутизмом „Другачији свијет” из Бијељине;

- 28. новембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржано је донаторско вече са културно-умјетничким програмом за обнову Основне школе „Свети Сава” у Бијељини, у организацији ученика Основне школе „Свети Сава” Бијељина;
- 30. новембра у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина одржан је програм посвећен промоцији српско-руског пријатељства у организацији Удружења грађана српско-руске заједнице „Завет” Бијељина.

ДЕЦЕМБАР

- 1. децембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „Осама” Владимира Кецмановића;
- Од 2. до 23. децембра у Музеју Семберије одржана је Шеста смотра етнолошког филма на којој су приказани филмови са 24. Међународног фестивала етнолошког филма Етнографског музеја у Београду;
- 3. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа „Урнебесна трагедија” аутора Душана Ковачевића, у режији Милице Краљ а у извођењу народног позоришта Републике Српске из Бањалуке;
- 7. децембра у Музеју Семберије отворена је изложба „Седмдесет година Фудбалског клуба „Радник” аутора Зорана Мидановића, кустоса Музеја. Изложба је била постављена до 31. јануара 2016. године;
- 8. децембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „Одабрани час” Јованке Стојчиновић Николић;
- 8. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа за дјecu „Заљубљени Гаргамел” у извођењу Позоришта „Просвјета” из Прњавора;
- 10. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт професора, студената и оркестра хармоника Музичке академије Универзитета у Источном Сарајеву. Концерт је одржан у оквиру Концертне турнеје „Музичка академија – универзитетским градовима”;
- 10. децембра у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт „Запјевајмо весело” дјечијег хора СПД „Србадија” Бијељина;
- 11. децембра у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина отворена је традиционална изложба радова чланова Удружења „Свети Лука” из Бијељине;
- 15. децембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљено је издање сабраних дјела Борислава Пекића (Фондација „Борислав Пекић” и Издавачка кућа „Лагуна”);

- 16. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је полугодишњи концерт Јавне установе Музичка школа „Стеван Стојановић Мокрањац” из Бијељине;
- 17. децембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „У сјећању на заборав” Саше Кнежевића;
- 17. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт Народног оркестра Српског културно-умјетничког друштва „Семберија” Бијељина;
- 20. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт Леонтине Вукомановић и Тијане Дапчевић посвећен малишанима;
- 21. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је представа „Судба” у организацији Слобомир П Универзитета;
- 22. децембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „Свет и кућа” Миће Цвијетића;
- 23. децембра у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина, поводом десет година постојања Павловић П Универзитета, отворена је изложба графичког дизајна студената Слобомир П Универзитета;
- 24. децембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљени су романи „Доктор Николо” и „Звјезда падалица” Љиљане Лукић. Програм су организовали Народна библиотека „Филип Вишњић” и Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета” - Градски одор Бијељина;
- 24. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је новогодишња представа за дјецу “Маша и меда чекају Дједа Мраза” Позориштанцета „Маслачак”;
- 24. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт поводом 10 година постојања Музичке академије Слобомир П Универзитета;
- 28. децембра у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина отворена је изложба „1914. - да устане Русија сва на ратни подвиг” организована у сарадњи Центра за културу и Удружења грађана српско-руске заједнице „Завет” Бијељина;
- 29. децембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини одржано је поетско вече „Семберска лира” у организацији Народне библиотеке и Књижевног клуба „Јован Дучић” Бијељина. Вече је било посвећено преминулим члановима Књижевног клуба „Јован Дучић”;
- 29. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је новогодишња представа за дјецу „Царево новогодишње одијело” Позориштанцета „Маслачак”;
- 30. децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина одиграна је новогодишња представа за дјецу „Ко је у ствари Деда Мраз?” Драмског студија „Театрић” из Београда;

- У току децембра у Центру за културу „Семберија” Бијељина у организацији Мисијског фонда Епархије зворничко-тузланске реализован је Божићни циклус предавања: „Христос - једино ново под Сунцем”, предавач умировљени епископ захумско-херцеговачки Атанасије (6.12), „Пред вратима живота” - предавач др Ненад Бабић (13.12), „Рађање за вјечност” - митрополит загребачко-љубљански Порфирије (20.12), „Рађање и проблеми брачне неплодности” проф. др Сања Сибинчић (27.12).

ЈАНУАР

- 3. јануара у Центру за културу „Семберија” Бијељина, у оквиру Божићног циклуса предавања Мисијског фонда Епархије зворничко-тузланске, одржано је предавање „Хришћанско поимање и васпитање дјецe” - предавач проф. др Драган Милин;
- 5. јануара у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт Музичке школе „Корнелије Станковић” Бијељина;
- 10. јануара у Центру за културу „Семберија” Бијељина приказан је документарни филм „Дјеца” у организацији Радио-телевизије Републике Српске;
- 26. јануара у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је Светосавска академија у организацији Светосавске омладинске заједнице Епархије зворничко-тузланске у Бијељини;
- У току јануара у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је Прва манифестација основних школа „Светосавски дани 2016” у којој су учествовале основне школе са подручја града Бијељина: Основна школа „Вук Караџић”, Основна школа Свети Сава” (25.1), Основна школа „Кнез Иво од Семберије”, Основна школа „Петар Петровић Његош” Велика Обарска (28.1), Основна школа „Меша Селимовић” Јања, Основна школа „Јован Дучић” (29.1), Основна школа „Свети Сава” Црњелово, Основна школа „Дворови” Дворови (30.1);
- 28. јануара у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини, у организацији Народне библиотеке и Јавне установе Специјална библиотека за слијепа и слабовидна лица Републике Српске, одржана је Свечана академија поводом 10 година постојања Специјалне библиотеке за слијепа и слабовидна лица Републике Српске и отварања Аудио Брај Интернет клуб читаонице у Бијељини (АБИКЧ).

ФЕБРУАР

- 2. фебруара у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљен је роман „Ена са насловне стране” Здравка Згоњанина;

- 3. фебруара у Музеју Семберије отворена је изложба „Живот у бронзи” Регионалног музеја Добој. Изложба је била отворена до 27. фебруара 2016. године;
- 6. фебруара у Етно селу „Станишићи” у организацији Светосавске омладинске заједнице Епархије зворничко-тузланске Бијељина одржан је Светосавски бал на коме је наступио хор СПД „Србадија” са диригентима проф. др Десанком Тракиловић и др Јеленом Милићевић Тракиловић;
- 10. фебруара у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина отворена је изложба умјетничке фотографије „Foto BiH 2015” у сарадњи Центра за културу и Асоцијације ArtFoto Бијељина;
- 13. и 14. фебруара у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт Хора „Viva Vox” из Београда;
- 17, 18. и 19. фебруара у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је хуманитарна представа „Небеска литургија” по текстовима Николаја Велимировића у извођењу ученика Основне школе „Кнез Иво од Семберије”;
- 20. фебруара Хор СПД „Србадија” је наступио на сабору у организацији Завичајног удружења Тузлака у Бијељини и Светосавском балу љекара у Етно селу „Станишићи”;
- 21. фебруара у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржано је „Вече за Матију Бећковића” у организацији Удружења Црногораца „Острог” из Бијељине;
- 24. фебруара у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је свечана додјела признања „Капетан Миша Атанасијевић”;
- 24. фебруара у Центру за културу у Бијељини одржана је свечана додјела признања за предузетништво и стваралаштво „Капетан Миша Анастасијевић” на којој је наступио Хор СПД „Србадија”. Том приликом је проф. др Десанки Тракиловић додијељена награда за „Најжену региона”;
- Од 3. до 24. фебруара у Музеју Семберије одржана је Шеста смотре археолошког филма на којој су приказани филмови са 16. фестивала археолошког филма Народног музеја у Београду;
- 25. фебруара у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „Консензус: Кључ унутрашњег уређења БиХ” Влада Вркеша;
- 26. фебруара у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је хуманитарна представа „Из Ја-града у Ти-град” у извођењу ученика Основне школе „Јован Дучић” Бијељина.

МАРТ

- 2. марта у Музеју Семберије отворена је изложба „Немојте нас заборавити” аутора Бранислава Станковића из Народног музеја у Шапцу. Изложба је била отворена до 24. марта 2016. године;
- 2. и 3. марта у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је концерт музичке групе „Легенде” из Београда;
- 3. марта у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина отворена је изложба документарне фотографије „20 година од егзодуса Срба са простора Сарајева”;
- 8. марта у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржана је „Приредба за маме и баке” у организацији Предшколске установе „Чика Јова Змај” Бијељина;
- 12. марта у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан академија поводом обиљежавања 20 година од егзодуса Срба са подручја Сарајева у организацији Удружења рађана „Пријатељи Илијаша” Бијељина;
- 17. марта у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „Неки људи у времену” Љубе Љубојевића;
- 19. марта у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржано је „Вече фолклора”;
- Од 21. до 25. марта у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је Петнаести позоришни фестивал „Дани комедије”. Одиране су представе: „Добродошли у кабаре” Агенције „Yugoart” Београд (21.3), „Маратонци трче почасни круг” Студентско позориште Пале (22.3), „Хипертензија” Агенција „Yugoart” Београд (23.3), „Гарсоњера” Народно позориште Републике Српске Бања Лука (24.3) и „Арсеник и старе чипке” Агенција „Сцена” Београд (25.3).
- 25. марта у Галерији Центра за културу „Семберија” Бијељина отворена је изложба сликара Андреја Силзовског из Русије;
- 26. марта у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржано је „Вече гуслара - Радован Шојић”;
- 31. марта у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини представљена је књига „Случајни узорак - афоризми” Зорана Трбића Зорта;
- У току марта и априла 2016. године у Центру за културу „Семберија” Бијељина одржан је Великопосни циклус предавања у организацији Мисијског фонда Епрахије зворничко-тузланске. Тема циклуса је била „Покајање за васкрсење”.

АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”

Богдановић, Недељко (Бучум 1938), доктор филолошких наука, редовни проф. универзитета (старословенски језик, историја језика, дијалектологија), објављивао књижевне и радове из дијалектологије, ономастике, лексикографије. Објављене књиге: *Деца у рату*, 1975; *Дневни ред*, 1978; *Врла страна*, 1978; *Говори Бучума и Белог Потока*, 1979. *Зора говора* (зборник) 1980; *Говор Алексиначког Поморавља*, 1987; *О говору и именима*, 1990. *Изгласе југоисточне Србије*, 1992; *Језик и говор*, 1992; *У светлу царских градова* (зборник), 1994; *Свадбене песме сврљишког краја*, 1995; *Призренско-тимочки говори* (Досадашња истраживања – Павле Ивић, и: Библиографија, са Вилотијем Вукадиновићем и Јорданом Марковић), 1996; *И ја теби*, 1998; *Опсцена лексика* (зборник), 1998; *Будалина играчка*, 1999; *Инвентар морфолошке проблематике призренско-тимочких говора*, 2000; *Бела лоза*, 2000; *Практикум из дијалектологије* (са Јорданом Марковић), 2000; *Жупски виноградарски речник* (са Драганом Вељковић), 2001; *Етно-културолошке теме*, 2002; *Распутице језика око нас* (са Драганом Вељковић и Иреном Цветковић), 2004; *Бучумика у звону*, 2005; *Топонимија Сврљига*, 2006; *Бучумике* 2007.

Гавриловић, Мила (1980), дипломирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Катедри за пољски језик и књижевност. Од 2001. године објављује преводе дела младих пољских прозаиста и песника – Адама Видемана, Тадеуша Пјура, Дарека Фокса, Еве Зоненберг, Кшиштофа Сивчика, Маћеја Мелецког и др. – у часописима у Србији и региону. Превела је и збирку прича Наташе Герке *Све паштете света* (Плато, 2002). Преводи и са енглеског језика. Живи у Београду.

Гаврић, Борислав рођен 21.10.1936. године у Ораховици на Озрену, општина Лукавац, БиХ. Завршио Филозофски факултет. Објављене књиге: *Човјек у пјев у времену* (кратке приче, 1991), *Оловне кише* (пјесме, 1996), *Оноземаљци* (роман, 1997), *Између барикаде и кристалне дворане* (роман, 1998), *Тужабаба и неке ствари на Тари*

(пјесме, 1999), *Мјесец у здјели* (пјесме за дјецу, 2000), *На царској цести* (роман, 2003), *Срце на табли* (пјесме за дјецу, 2003), *Златна лепеза* (пјесме за дјецу, 2004), *Цвијет Руже Шимиширове* (роман за дјецу и младе, 2005), *Сребрне сјене* (изабране пјесме за дјецу, 2007), *Озрен распопућена земља* (сонетни вијенац, 2007), *Ораховица на Озрену* (монографија, 2009). Живи у Бијељини.

Голић, Светислав Стив је рођен у Власотинцу 1939. године. Завршио је Филолошки факултет, смер Француски језик и књижевност. Радио као професор француског језика, а поезију пише од ране младости. Објављене књиге: *Тамо где догађа се песма*, *Састанак на длану*, *Варнице*, *Вреле ноћи*, *Пољубац вулкана*, *Врели осмех*, као и *Антологију савремене српске поезије*, двојезично издање: српско – француско.

Даниловић, Мирјана (рођ. Живановић) рођена је 1953. године. Лекар пнеумофтизиолог. Један од оснивача удружења лекара писаца „Видар”. Објавила збирке песама „Сан о птици” 2005. године и „Сневач” 2014. год. песме за децу „Баш нећу” 2008. и роман „Јоргован за Чајковског” 2011. године. Кратке приче објављене у више збирки у издању издавачке куће Алма.

Деспотовић, Милијан књижевник, издавач и посленик у области културе. Рођен је 1952. године у Субјелу код Косјерића. Живи и ствара у Пожеги. Пише поезију, прозу, афоризме, књижевну и ликовну критику. Афоризми, савремена и хаику поезија су му превођени на: италијански, француски, шпански, енглески, немачки, мађарски, словеначки, румунски, русински, пољски, бугарски, македонски, турски, руски и јапански језик. Уредник је књижевних новина „Свитац”, часописа за хаику поезију „Паун” и листа за дечију књижевност „Момчило”. Објавио је 25 књига.

Дрпа, Милена је рођена 1950. године у Горњој Слатини. Завршила је Педагошку академију у Тузли. Писањем се бави још од основне школе. Пише поезију, прозу и хаику. Објавила је двије збирке поезије: „Молитва из сјенке” (2001), „Разасута по тишинама” (2009), збирку приповједака „Приче о истинама” (2006) и књигу поезије за дјецу „Шашаве љубави” (2013). Приредила је два зборника радова чланова Омладинског књижевног клуба „Младост” из Модриче, који је формирала 2000. године и којим до данас руководи, као и *Монографију Клуба* поводом десет година рада. Живи у Модричи.

Бурковић, Јелина (1953) живи у Бијељини и ради на Педагошком факултету као професор на предметима из области књижевности. Објавила је двије књиге поезије *Печати* (1996) и *Вилину влас* (2001). Објављује и кратке приче у листовима. Бави се научним радом и књижевном критиком, те објављује радове у стручним и научним

часописима. Из области народне књижевности објавила је књигу *Дијалог с традицијом*, а недавно и књигу *Фантастика метафоре*.

Ердељанин, Анђелко је рођен 1941. године у Војки. Школовао се у родном селу, Старој Пазови и Новом Саду. Пише поезију, прозу, афоризме, књиге за децу, радио драме, књижевну критику... Објавио је тридесетак књига и двадесетак радио драма. Живи у Новом Саду.

Живковић, Зоран рођен 1958. у Новом Саду. Дипломирао и магистрирао на Филолошком факултету Београду. Објавио више радова и новинских критика. По завршеном факултету бавио се новинарством, сарађујући у нашим познатим дневним и недељним листовима. Од 1992. до 1995. године помоћник и заменик министра културе у Влади СРЈ, затим до 1998. саветник савезног премијера за културу и штампу. Потом од 2001. до 2007. био руководиоца Новинско-издавачког сектора у Службеном листу СРЈ, затим главни и одговорни уредник Нолита и, сада, уредник у Заводу за уџбенике Београд.

Живојиновић, Емилија рођена је 1947. године у Крушевцу. По занимању је наставник матерњег језика. Поезијом и прозом заступљена је у зборницима и часописима. Објавила збирку пјесама „Ћурлик из недара” 2013. године. Живи у Крагујевцу.

Зељковић, Славица (1957, Лопаре, БиХ) завршила је Филозофски факултет у Новом Саду, на катедри за Југословенску и општу књижевност. Радила је као професор књижевности у Гимназији „Васо Пелагић” у Брчком, у Основној школи „Десанка Максимовић” у Футогу, затим у ПР служби ЈКП „Лисје” у Новом Саду. Пише кратке приче, књижевне и ликовне приказе које објављује у часописима за књижевност и културу. Живи у Новом Саду.

Јелизарова, Наталија је рођена у граду Кашира, у Московској области. По основном образовању је правник. Завршила је Филолошки факултет „Горки”. Поезију је објављивала у часописима „Урал”, „Дан и ноћ”, „Ћумбир”, „Нева”, „Бељски простори” и другим. Превођена је на енглески, српски, немачки, пољски, румунски и мађарски језик.

Кецман, Давид Дако рођен 28. септембра 1947. године у Рајновцима код Бихаћа, БиХ. Пише поезију, прозу, књижевну, ликовну и позоришну критику. По завршетку студија радио је најприје као наставник у школи (1971-1974), а потом (од јуна 1974. до пензионисања 2011. године) као професионални новинар. Објавио је двадесет књига. Књиге прозе и прозаиде: *Леђ* (1982), *Калем* (1992), *Кад дуња замирише* (роман-мозаик) (1995), *Озарје* (1999), *Тамнина* (2008). Књиге песама: *Реч на леду* (1976), *Претпоноћни воз* (1980), *Ноћни риболов* (1980), *Трептај* (хаику) (1988), *Распад мозаика* (1989), *Зидари свети-*

лишта (1991), *Небески гласник* (хаику) (1994), *Mennyei hirnök* (*Небески гласник*, хаику и поема на мађарском језику) (1997), *Столетна вода* (2001), *Сам као суза* (изабране песме о љубави) (2003), *Хор сенки* (2010). Књиге за децу и младе: *Сањам, сањам чаролије* (песме и проза) (1994), *Хоћко и Нећко* (1997), *Даљинама преко света* (2003), *Неко само тебе тражи* (2007). Најновије му је дјело *Река за један дан* (роман - мозаик) (2013). Живи у Сомбору.

Кљајић, Ружица (рођена Којић), рођена је 1949. г. у Доњем Скиповцу код Добоја. Прве пјесме објавила је 1968. г. у *Антологији младих пјесника*. Објављене књиге: *Ко све дјецу буди* (1983), *Кад Јелена одлучи* (1984), *У наручју мога тате* (2009), *Меда код лекара* (2010), *Вратите децу у моду* (2012.) и књигу прозе *Батина се вратила у рај* (2014). Поезију и прозу објављује: у дневним новинама („Политици” и „Вечерњим новостима”), књижевној периодици за дјецу и одрасле и на радијским програмима. До 1992. г. живјела је у Градачцу (БиХ), гдје је радила као здравствени радник. Од 1992. г. с породицом живи у Сомбору.

Ковачевић, Милош рођен је 1953. године у Пресједовцу, код Улога, у Херцеговини. Редовни је професор за Савремени српски језик, Стилистику и Општу лингвистику. Предавао је на више филозофских и филолошких факултета: у Сарајеву, Никшићу, Нишу, Бањалуци, Петрињи, Косовској Митровици, Српском Сарајеву, Београду, Крагујевцу и (као лектор и гостујући професор) на Филолошком факултету Руског универзитета у СР Њемачкој. Сада на основним, мастер и/или докторским студијама предаје на Филолошком факултету у Београду, Филозофском факултету у Источном Сарајеву и Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. До сада је, уз преко 500 научних и стручних радова и 16 уџбеника српског језика за основну и средњу школу, објавио и 25 књига: *Uzročno semantičko polje*, I izdanje, Sarajevo 1988; *Узрочно семантичко поље*, II издање, Београд 2012; *Gramatika i stilistika stilskih figura*, I izdanje, Sarajevo 1991; *Стилистика и граматика стилских фигура*, II допуњено издање, Подгорица 1995; III допуњено и измијењено издање, Крагујевац 2000; *Kroz sintagme i rečenice*, Sarajevo 1992; *Сушаствено и мимогредно у лингвистици*, Подгорица 1996; *У одбрану језика српскога*, I издање, Београд 1997; *У одбрану језика српскога - и даље*, II допуњено издање, Београд 1999; *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд - Србиње 1998; *Стилске фигуре и књижевни текст*, Београд 1998; *Предавања проф. др Милоша Ковачевића одржана у Лондону 2000. и 2001. г. Поводом славе Фонда (Лаза Костић) на дан Света Три Јерарха / Lectures by Professor Miloš Kovačević Ph. D. delivered in London in the years 2000 and 2001 on the occasion of the Feast of the Three Great Hierarchs*,

London - Birmingham 2001; *Синтаксичка негација у српском језику*, Ниш 2002; *Српски језик и српски језици*, Београд 2003; *Граматичке и стилистичке теме*, Бања Лука 2003; *Српски писци о српском језику: хрестоматија*, Београд 2003; *Огледи о синтаксичкој негацији*, Српско Сарајево 2004; *Против неистина о српском језику*, Источно Сарајево 2005; *Списи о стилу и језику*, Бања Лука 2006; *Србистичке теме*, Крагујевац 2007; *Огледи из српске синтаксе*, Београд 2009; *Српски језик у вртлогу политике*, Никшић 2011. (у коауторству са М. Шћепановићем); *Граматичка питања српског језика*, Београд 2011; *Стилска значења и зрачења*, Ниш 2011; *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд 2012; *Лингвистика као србистика*, Пале 2013; *У одбарну српске ћирилице: хрестоматија*, Пале 2013; *Српски писци у озрачју стилистике*, Београд 2014; *Језик и стил српских писаца*, Београд 2015; *Српски језик између науке и политике*, Бања Лука 2015.

Костић, Зоран је рођен 8. 10. 1948. године (Цетиње, Црна Гора). Основну школу и гимназију је похађао у Никшићу и Крушевцу, а Филолошки факултет у Београду. Пише поезију, драме, приповијетке, есеје, а преводи поезију и прозу са руског на српски језик. Објавио је 20 књига стихова (неке и у више издања), 3 књиге драма и 12 књига превода прозе и поезије (Пушкина, Љермонтова, Буњина, Хајрџузова, Латићина, Слипенчука...). Неке од драма З. Костића постављене су и играју се на сценама Републике Српске, Србије, Русије и Бјелорусије. Поетска и драмска дјела Зорана Костића су превођена на двадесетак свјетских језика, а већи број његових пјесама и поема (130) налази се у најрелевантнијим антологијама српског и југословенског пјесништва. Живи у Бањој Луци.

Krowicka Lalić, Olga рођена је 1980. у Шибенику. Апсолвент је славистике на Јагелонском универзитету у Кракову (Пољска). Објавила је више збирки пјесама на пољском језику а у Републици Србији збирку: *Иза облака* (2008). Заступљена је у разним антологијама и алманасима. На пољском језику је објавила и збирку драма а пише и приче. Живи и ствара у Дукли (Пољска).

Кувач, Жељко је рођен у Високом 18. марта 1960. године. Завршио је Електротехнички факултет у Сарајеву 1984. године. Почетком 2010. објавио је роман *Ником (б)рат*, а почетком 2011. појавио се његов роман *Ватрене птице*. У првим данима 2012. штампао је роман *Све моје прве љубави*. Године 2012. објавио је криминалистички роман *Пљачка банке у зимском периоду*. Кувач је публиковао збирку породичних прича *Тајна ракијског казана* (2013), а почетком 2014. збирку сатиричних прича *Јунаци нашег доба*.

Лукић, Ристе, Љиљана, рођена је 19. октобра 1939. године у Загребу. Након рођења па до данас живи у Бијељини, сем периода од

јуна 1945. до октобра 1947. године када је живјела у Зворнику. Филолошки факултет - група Југословенска књижевност и српски језик завршила је у Београду, гдје је и магистрирала. Пише прозу, поезију, књижевну критику и есејистику. Објављене књиге: „Магнолија на длану” – збирка прича (1997); „Из књижевног сазвежђа” – есеји и критике (1998); „Плаво је боја неба” – пјесме (1999); „Једнога дана пре седам дана” – приче за дјецу (2000); „Балкон за маштање” – приче и приповијетке (2002); „Трагање за смислом” - књижевне критике (2004); „Кључар чудне љепоте Јован Дучић” – књижевноисторијска студија (2008); „Приче о медведићима” - приче за дјецу (2009); Јован Дучић, Рани радови I (1887-1896), /приређивач Љиљана Лукић/, (2010); „Јелена Златоносовић” (2011), „Доктор Николо” (2015), „Звијезда падалица” (2015) - романи.

Маричић, Ђуро рођен 13.11.1934. у Хашанима, код Бос. Крупе. Дипломирао на Електротехн. факултету 1962. г. Живи у Жажини код Сиска. Објавио је 24 књиге. Пише поезију и критику за дјецу и одрасле, приче, романе, афоризме и путописе. Објавио је дјела: *Тета без Ауторитета; Збогом Есма; Балада о 7 пријатеља; Лов у Сахари; 10 лудих дјечака; Расло у јајету пиле; Плави друм; Изабране пјесме и приче; Како расту дјеца; Приче о животињама; Генијални пас Сити; Дјечак са сунчаних брда; Дјечак под сретном звијездом; Дјекакова сјајна звијезда; Жена поред ријеке; Шах и стих; Дисање на икрге; Може, али са стидом; Чулни окови; Вјенчање без свједока; Капи хладног срца; Дјетињство у књигама; Слово о књизи*. На енглеском језику објавио је: *Stories About Animals*, Njujork, How Children Grow, London.

Мијајловић Адски, Душан пише прозу, поезију, приче и песме за децу, хаику поезију, сатиру, књижевне приказе и новинске текстове. Објавио је: збирке песама *Несаницом до истине* и *Једино признајем своје распеће*, збирке награђених прича: *Калигула на кестеновом листу*, *Трошење сна* и *Трошење страха*, збирку хаику поезије *Крчаг за росу*, неколико жанровских новела и преко 1800 жанровских прича. Живи у Нишу.

Мићковић, Саша је српски песник, рођен је у граду Шпитал, Аустрија, 1980. године, а детињство проводи у Рачи Крагујевачкој. Објавио је збирку љубавних сонета „Распечаћена писма жени” и четири збирке поезије: *Јастреб у олуји*, ауторско издање (2011), *Божанска Србија* (2012), *Рачански песнички свитак* (2013), *Духовна зарења* (2014). Песме објављује у штампаним и електронским часописима.

Муминовић, Глигор је рођен 5. марта 1948. године у селу Крушеву, испод планине Вучево, на ушћу ријеке Пиве у Дрину. Основну школу је учио у Црквичком Пољу на Пивској планини испод Дурми-

тора, гимназију у Фочи, српски језик и књижевност је студирао у Београду. Објављивао пјесме, есеје, бесједе, рецензије, приказе књижевних дјела и кратке приче. Објавио је пет посебних књига: *Завичајне јабуке* – збирка пјесама, *Модрича у простору и времену* – монографија, *Српски језик* – приручник за ученике и наставнике, *Из историје књижевности* – огледи, прикази, есеји и *Сијачи и сјемена* – роман.

Ного Петров, Рајко рођен је 13. маја 1945. године у Боријама код Калиновника, у Херцеговини. Дипломирао је књижевност и језик на Филозофском факултету у Сарајеву, а магистрирао на Филолошком факултету у Београду. Објавио је у више издања књиге пјесама: *Зимомора*, *Зверињак*, *Безакоње*, *Планина и почело*, *Лазарева субота*, *На капијама раја*, *Хајдучија* / *Мало документарних детаља*, *Недремано Око*; више избора из поезије: *Зимомора*, *На крају миленија*, *Лазарева субота и други дани*, *Лирика*, *Нек пада снијег*, *Господе*, *Најлепше песме Рајка Петрова Нога*; књиге пјесама за дјецу: *Родила ме тетка коза*, *Колиба и тетка коза*; књигу књижевних критика *Јеси ли жив*; студију *Обиље и расап материје* и књигу есеја *На Вуковој стази*. Приредио је Српске јуначке пјесме, *Пјесме Алексе Шантића*, *Поезију Јована Дучића*, *Поезију и прозу Бранка Ћопића*, *Приче код воде* Тамила Сијарића, *Сонете и поеме Скендера Куленовића* и *Очи на оба света*, избор из поезије и путописне прозе Јована Дучића. Живи у Београду.

Павловић, Илија рођен је у Обудовцу, општина Шамац. До сада је као коаутор учествовао у писању књига: *150 година Основне школе у Обудовцу*, *Посавски чвор опстанка*, *О србофобији кроз вијекове*, а самостално ј објавио: *Рјечник говора Срба Посавине и Семберије*, *Босанска Посавина 1774-1864*, *Мост у прошлост*, *Живот у недобу*, *Родови и крсне славе*, *Коријени рода мога*. Уредио је *Каталог Клуба књижевника „Савовање” Шамац*. Бави се историографијом, лексикографијом и етнологијом. Живи и ради у Шамцу.

Павловић, Ранко рођен је 1943. у Шњеготини Горњој, код Теслића. Живи и ствара у Бањалуци. Пише поезију, прозу и драмске текстове за одрасле и за дјецу. Бави се књижевном критиком и есејистиком. До сада је објавио по петнаест збирки пјесама и приповиједака, четири романа, једну збирку есеја, књигу књижевних критика и десет радио-драма за одрасле, затим шеснаест збирки прича за дјецу, пет збирки пјесама за најмлађе, један роман за младе, десетак текстова за дјечја позоришта и петнаестак радио-игара за дјецу. Завод за уџбенике у Источно Сарајеву објавио је његова *Изабрана дјела*. Његове пјесме и приповијетке превођене су на италијански, пољски, мађарски, енглески, румунски, њемачки, холандски, шведски и друге језике.

Пајић, Недељко је рођен 13. јуна 1946. године у селу Кореташи, општина Лопаре. Основну школу завршио је у мјестима на подручју општине Лопаре, а Богословију „Свети Сава” у Београду. Теолошки факултут завршио је у Београду, а Правни у Сарајеву. Дуже вријеме сарађује у листовима и часописима. Аутор је Уџбеника вјеронауке „Историја Српске православне цркве, са народном историјом” (2000) и књиге „Секте - оружје новог свјетског поредка” (2000). Живи у Бијељини.

Петровић, Данило је рођен у Бијељини 24. 12. 1983. године. Завршио је други циклус студија на Одсеку за српски језик и књижевност Филозофског факултета Пале, Универзитета Источно Сарајево. Објавио два рада: *1. Путовање кроз вјечну садашњост – Рајко Петров Ного, Не тикај у ме*; Радови Филозофског факултета/ Универзитет у Источном Сарајеву. Филозофски факултет; 2010, бр 12, књига 1. Филолошке науке, Dis-companу, Пале 2010, стр: 671 – 676. *2. „Људи назбиљ” као градитељи „цвета градова” и жртве „огњишта ратова– „Сарајевске теме” Бранка Летића*; Крајина, часопис за књижевност, науку и културу, година XIV, број 53-54, зима – прољеће 2014/2015, Арт Принт, Бањалука 2015, стр: 450-459.

Радос, Јово рођен је 1949. године у Гајдобри. Гимназију је завршио у Бачкој Паланци, а Филозофски факултет (група за филозофију) у Београду. Магистрирао је и докторирао из области филозофије права на Правном факултету у Новом Саду. Предавао је Филозофију са етиком (као основни) и Филозофију религије (као изборни предмет) на Учитељском факултету у Сомбору, а Историју филозофије на Филозофском факултету у Српском Сарајеву. Сада је професор Филозофије, Филозофије религије и Естетике на Високој школи струковних студија за образовање васпитача и тренера у Суботици. Пише приче, песме, есеје и филозофску и књижевну критику. Објављене књиге: *Митинзи у Војводини 1988. Рађање политичког плурализма*, 1989 (коаутори: С. Керчов и А. Раич) – студија; *Црв у рани*, - приче и песме, 1995; *На путевима ума*, - филозофске и философско-правне рефлексије, 1998; *Карате, - елементи спортске борбе* (коаутор: М. Нешић); *Почеци филозофије права код Срба*, - студија, 2000; *Читање и контемплација*, - критике и огледи, 2001; *Вештина самоодбране*, - уу – уutsu (коаутор: М. Нешић), 2002; *Филозофија са етиком*, 2002; *Плакавац*, - песме, 2003; *Филозофија религије – приручник*, 2004; *Филозофија спорта*, 2005; *Ум и душа – О сродности филозофије и уметности*, 2007; *Етика у спорту*, 2011; *Филозофија васпитања и образовања*, 2012; *Ганга*, 2012. Објавио је и преко сто педесет научних, стручних и публицистичких радова.

Рејмер, Марго (1985), пољска списатељица и фелџтонисткиња, ауторка романа *Токсемија* (2009) и збирке репортажа *Букурешт. Прашина и крв* (2013), за коју је добила награде „Груфиа” и „Гаранција културе”. Тренутно живи у Тирани, где ради на збирци прича-репортажа о савременој Албанији.

Рисојевић, Ранко (1943), пјесник, прозаиста, драмски писац, есејиста, историчар математике, преводилац и културни посленик, објавио је око педесет књига, од тога 18 пјесничких збирки, 25 прозних књига, међу којима 10 романа; изведено му је више позоришних и радио-игара за дјецу и два драмска текста у Народном позоришту Босанске крајине у Бањалуци.

Најзначајније књиге су му: „Прах” и „Први свијет” - поезија; „Иваново отварање” - роман за младе; „Шум” - проза; „Археолог”, „Симана”, „Босански целат”, „Господска улица” и „Мост на ријеци Уни” - романи. Дјела су му превођена на чешки и италијански.

Шира библиографија као и дио пјесничког и прозног опуса могу да се виде на интернет адреси <http://www.nub.rs/~risco/>

Ристановић, Цвијетин рођен је 1937. године у Модрану, општина Бијељина, Република Српска, БиХ. Филозофски факултет завршио у Новом Саду, а Постдипломски студиј на Филолошком факултету у Београду, на коме је одбранио магистарску тезу и докторску дисертацију. Објавио 9 књига из области историје књижевности и књижевне критике: *Казивање као огледало живота* (1990), *Епик и лирик Петар Кочић* (монографија) (1995), *Српски пјесници за дјецу* (1997), *Огледи и прикази* (1999), *Простори дјетињства. Огледи о српским писцима за дјецу* (2002), *Књижевне теме* (2003), *Критички (п)огледи* (2006), *Књижевнокритичка освјетљења* (2009), *Вредновање књижевног текста* (2014). Живи у Бијељини.

Савић, Данијел рођен је 1984. године у Тузли, инг. менаџмента у јавним медијима. Живи у Новом Саду. Објавио је на интернету и другим медијима више својих радова (проза, осврти и коментари на друштвене, политичке, музичке и друге теме).

Симић, Милорад (Обади, 5. јун 1946). Гимназију завршио у Сребреници, Вишу педагошку школу у Шапцу, Филолошки факултет и магистарске студије у Београду. Српски филолог, лингвиста, лексикограф и информатичар. Аутор је лингвистичког софтвера и електронских речника који представљају стандард у српској лингвистичкој информатици. Области деловања и интересовања: лексикографија, дијалектологија, нормативистика и примена рачунара у лингвистици. Запослен у Институту за српски језик САНУ од 1972. године. Уредник Речника Српске академије наука и уметности. Оснивач је аге-

нције Србософ, специјализоване за лингвистичку информатику. Аутор је Програмског пакета за обраду српског текста на рачунару (коректор, хифенатор и конвертор) - РАС, Српског електронског речника и Српско-румунског електронског речника.

Симеуновић Сендан, Срђан је објавио осам књига поезије, две књиге хаику поезије, две књиге сатире, књигу кратких прича. Са поезијом и сатиром је гостовао на телевизијама са националном фреквенцијом, као и на неколико других телевизија и радио станица. Поезија, у краћој или дужој форми, објављена му је у међународним часописима: „Poets international” у Индији у три различита броја, часопис „Ко” у Јапану – 2 броја, затим у три броја „Giny – Poets international” у Јапану, SAD – „Head Lines”, Бања Лука – „Носорог”, Сарајево - „Album”, Хрватска – „Karolina Ријека”. Живи и ствара у Београду.

Спасојевић, Перо рођен 1946. године у Горњем Лукавцу. Завршио Учитељску школу у Тузли 1965, а Филозофски факултет (Педагогија) у Загребу 1976. године. Магистериј и докторат у области педагошких наука стекао на Филозофском факултету у Новом Саду. Радио је као професор педагошке групе предмета на Педагошком факултету у Бијељини Универзитета у Источном Сарајеву. Објавио је више научних монографија: „*Игра и рано учење*” – програми раног учења усмјерени на дијете, (2003), „*Шестогодишњаци у школи*”, теоријске основе и емпиријска истраживања, (2006), „*Предшколска педагогија*” (2008), „*Породична педагогија и одговорно родитељство*”, (2011), „*Методика васпитно-образовног рада са млађим школским узрастом и у припреми дјете за школу*” (2003 и 2012), „*Методика предшколског васпитања и образовања*” (2013). Аутор је и коаутор више основношколских уџбеника и дидактичких средстава. Живи у Бијељини.

Стојковић, Душан (1948: Београд) – песник, приповедач, књижевни критичар, есејист, антологичар, преводилац са словеначког и француског језика. Уредник *Шумадијских метафора* (Младеновац). Објављене књиге: Поезија: *Мало сунце* (2004), *СмртКовање / СмртКовење* (изабране песме на српском и македонском језику, 2008). – Проза: *Сневомрак, кафкијаде* (2006), *Сновни словарь*. Приче о Сигналу (2007). – Лексикологија: *Речник дубровачког језика* (2000). Изабрана дела: *Снивци* (*Unus mundus*, Ниш, 47 /2014, стр. 89 – 249). Критика: *Баштиници и сапутници*. Субјективна историја младеновачке поезије (2007), *Хлеб камена и неба*. О сврљишким песницима (2010), *Жубор метафизичког*. Огледи о српским песницима (2010), *Зрнасти снови*. Критички текстови и студије о стваралаштву Дејана Богојевића (2010), *Радомир Андрић или Поезија која траје* (2012). Антологије: *Речи у излогу града*. Антологија младеновачких песника (1999), *Небо језика*.

Антологија младеновачке прозе (2002), *Хук душе*. Антологија младе-
новачке есејистике I–II (2003), *Тело у телу*. Антологија српске еро-
тске поезије (2003), *Лирски бруј Шумадије*. Антологија песама шу-
мадијских песника /1804–2004/ (2004), *Снови бића*. Антологија мла-
деновачких преводаца (2004), *Дах речи*. Антологија младеновачке
књижевности за децу (2005), *И снови и јава*. Антологија младе-
новачке драме, I–II (2005), *Рудници снова*. Антологија младеновачке по-
езије (2006), *Граматица смрти: Именице*. Антологија песама песника
самоубица (2006), *Зрневље светлости*. Антологија стваралаштва сле-
пих. Поезија и кратка проза (2007), *Граматица смрти: Прироци*.
Антологија песама о самоубиству и самоубицама (2007), *Граматица
смрти*. Танатолошки речник (2008), *Граматица смрти: Проза-Ида*.
Приче писаца самоубица (2009), *Граматица смрти: Проза – Idem*.
Туђоземци. Антологија прозних текстова са мотивом самоубиства
(2010), *Граматица смрти: Проза – Idem*. *Нашијеници*. Антологија про-
зних текстова са мотивом самоубиства (2011), (са Дејаном Богојеви-
ћем) *Зрнца*. Антологија најкраће приче на српском језику (2011), *Гра-
матица смрти: П(р)озорје*. Мотив самоубиства у драмској књиже-
вности (2012), (са Милошем Јанковићем) *Венац венаца*. Избор сонет-
них венаца савремене српске поезије (2012), (са Дејаном Богојеви-
ћем) *Зрнца*. Antologija najkrajshe srbske proze (Ljubljana, 2012), *Госпођа
смрт на дну тишине: од Ерине до Каролине*. Антологија песништва
песника умрлих пре њихове тридесете године (2012), (са Дејаном Бо-
гојевићем), *Гласници невиденог*, Антологија – зборник аутора рођених
од 1970. до 1980. (Од Милоша до Маје) (2013), *Граматица смрти:
П(р)окушаји*. Антологија есеја писаца самоубица (2013), (са Дејаном
Богојевићем) *Антологија Поетикон* (2014), (са Миљурком Вукадино-
вићем), *Нису све болести за мене*. Антологија песама о болести, бо-
лницама, болу... (2014). Живи и ради у Младеновцу.

Стојчиновић Николић, Јованка рођена је 1952. у Ритешићу
код Добоја. Живи и ствара у Добоју, гдје је радила као професор у
Средњошколском центру и Гимназији, те као директор Центра за
културу и образовање. Објавила је 14 књига поезије: *Звијезда скитача*
(1975), *Тијесно небо* (1994), *Самоћа руже* (1995), *Голо сунце* (1996),
Камен моје крви (1996), *Босо биље (с преводом на румунски језик*
1997), *Оскоруша* (2000), *Горка свјетлост* (2002), *Кључаоница – Иза-
бране и нове пјесме* (2003), *Облик свјетлости* (2006), *Мрак од чистог
злата* (2006), *Тамно око улице* (2009. и друго издање 2011), *У првом
лицу* (2011). Њене пјесме уврштене су у више антологија и превођене
на неколико језика (руски, њемачки, румунски, бугарски, македонски,
енглески, јерменски, словеначки...).

Тодоровић, Мирољуб (1940., Скопље), песник, есејист, прозни
писац, мултимедијални уметник, оснивач српског (југословенског)

неоавангардног покрета сигнализма. Збирке поезије: *Планета* (1965), *Сигнал* (1970), *Куберно* (1970), *Путовање у Звездалију* (1971), *Свиња је одличан пливач* (1971), *Степениште* (1971), *Поклон-пакет* (1972), *Наравно млеко пламен пчела* (1972), *Тридесет сигналистичких песама* (1973), *Гејак гланца гуљарке* (1974), *Телезур за тракање* (1977), *Инсект на слепоочници* (1978), *Алгол* (1980), *Textum* (1981), *Чорба од мозга* (1982), *Гејак гланца гуљарке* (друго проширено издање, 1983), *Chinese Erotism* (1983), *Нокаут* (1984), *Дан на девичњаку* (1985), *Заћутим језа језик језгро* (1986), *Поново узјахујем Росинанта* (1987), *Белоушка попије кишницу* (1988), *Source de cerveau dans l'Europe de l'Est* (1988), *Видов дан* (1989), *Радосно рже Рзав* (1990), *Трн му црвен и црн* (1991), *Амбасадорска кибла* (1991), *Сремски ћевап* (1991), *Дишем. Говорим* (1992), *Румен гуштер кишу претрчава* (1994), *Стриптиз* (1994), *Девичанска Византија* (1994), *Гласна гаталинка* (1994), *Испљувак ољује* (1995), *У цара Тројана козје уши* (1995), *Планета* (заједно са поемом *Путовање у Звездалију* друго проширено издање, 1995), *Смрдибуба* (1997), *Звездана мистрија* (1998) *Електрична столица* (1998), *Рецепт за запаљење јетре* (1999), *Азурни сан* (2000), *Пуцањ у говно* (2001), *Гори говор* (2002), *Фонети и друге песме* (2005), *Паралелни светови* (2006), *Плави ветар* (2006), *Рана, реч и песма* (коаутор, 2007), *Златно руно* (2007), *Свиња је одличан пливач и друге песме* (2009), *Љубавник непогоде* (2009), *Глад за неизговорљивим* (2010), *Киборг* (2013), *Пандорина кутија* (2015). Књиге прозе: *Тек што сам отворила пошту* (епистоларни роман, 2000), *Дошетамо ми у уво* (шатро приче, 2005), *Дневник 1982.* (2006), *Прозор* (снов, 2006), *Шатро приче* (2007), *Лај ми на ђон* (Интернет издање, 2007), *Шокинг блу* (шатро роман, 2007), *Киснем у кокошињу* (шатро жваке, 2008), *Боли ме блајбингер* (шатро роман, 2009), *Стално проваљује буве* (Интернет издање, 2009), *Торба од врбовог прућа* (кратке приче, 2010), *Дневник 1985* (2012), *Дневник сигнализма* (2012), *Apeiron* (2013). Књиге есеја и полемике: *Signalism* (1973), *Сигнализам* (1979), *Штеп за шуминдере* (1984), *Певци са Бајлон-сквера* (1986), *Дневник авангарде* (1990), *Ослобођени језик* (1992), *Игра и имагинација* (1993), *Хаос и Космос* (1994), *Ка извору ствари* (1995), *Планетарна култура* (1995), *Жеђ граматиологије* (1996), *Signalism Yugoslav creative movement* (1998), *Miscellanea* (2000), *Поетика сигнализма* (2003), *Токови неоавангарде* (2004), *Језик и неизрециво* (2011), *Време неоавангарде* (2012), *Стварност и утопија* (2013), *Простори сигнализма* (2015). Књиге за децу: *Миш у обданишту* (2001), *Блесомер* (2003). Bookworks: *Fortran* (1972), *Approaches* (1973), *Signal-Art* (1980), *Златибор* (1990), *Шумски мед* (1992), *Cobol* (1992). Антологије: *Сигналистичка поезија* (1971), *Конкретна, визуелна и сигналистичка поезија* (1975), *Mail Art – Mail Poetry* (1980). Поезија, есеји и интермедијални радови Миролуба То-

доровића објављивани су на више језика у антологијама, зборницима, каталозима, листовима и часописима: Италије, Мађарске, Аустрије, Немачке, Француске, Шпаније, Португала, Швајцарске, Чешке, Пољске, Литваније, Шведске, Русије, Финске, Исланда, Велике Британије, Данске, Холандије, Белгије, САД, Канаде, Мексика, Уругваја, Бразила, Нове Каледоније, Јужне Кореје, Јапана и Аустралије. Живи и ради у Београду.

<http://www.miroljubtodorovic.com/>

<http://mtodorovic2.blogspot.com/>

<http://signalism1.blogspot.com>

Турјачанин, Зорица рођена је у Београду, гдје је дипломирала југословенску књижевност и српски језик на Филозофском (сада Филолошком) факултету. Турјачанинова је теоретичар, историчар, есејиста и књижевни критичар. Досад је објавила близу 500 библиографских јединица. Од посебних издања издвајају се: монографија *Роман за дјецу*, приручник за наставнике, *Методички приступ роману за дјецу* те збирка есеја и критика *Кључеви златних врата*. Објавила је збирку есеја и студија из књижевности за дјецу *Свежањ нових кључева* (1999). Радила је као професор књижевности на Филозофском факултету у Бањалуци. Живи и ствара у Бањалуци.

Ђорилић, Љубомир песник, књижевни критичар, антологичар. Рођен у Плочи код Лознице, 1946. године. Пише поезију за децу и одрасле, приказе књига, есеје, књижевне огледе, приче за децу, сатиричну поезију и афоризме. Објавио седамнаест књига песама и шест монографија из области културе, образовања, здравства, планинарства, информисања, спорта. Важније песничке књиге: *Велика наплата*, *Наше је да читамо*, *По земљи Србији*, *Дечак дуњу сања*, *Има нешто много важно*, *Зауставите земљу*, *Гледајући живот кроз цветове*, *Жив је живот*, *Благо божије*, *Сто извора...* Живи у Лозници.

Ђосовић, Стево рођен 1946. у Фочи. Основну и средњу школу завршио у Фочи, а Филолошки факултет у Београду. Од 1970. до 1992. године радио у Сарајеву. Од 1995. живи и ради у Београду. Бави се народном књижевношћу. Објавио књиге: *Соко на рамену* (1988), *Јабуре у њедрима* (1991), *Шаљиве народне приче* (2003), *Милош Обилић у народној поезији и легенди* (2014). Из области лексикографије публиковао је *Ловачки рјечник* (1981) и *Рјечник српског имена* (1994). Објавио и књигу *Српска православна црква у Дубровнику* (2008) – издање на руском језику (2009). Приредио више издања са културно-историјском тематиком: *Карађорђе у поезији* (1994), *Епископија Захумско-херцеговачка* (2006), *Славно доба Херцеговине – спомен књига о Херцеговачком устанку 1875-1878* (2005). Оснивач и уредник издавачке куће „Свет књиге” Београд.

Чечар, Бојан је рођен 17. јула 1984. године у Сарајеву. У Бијељини је завршио основну и средњу школу. Године 2008. дипломирао на Православном богословском факултету у Београду. Исте године уписује се на постдипломске студије на Институту Васељенске патријаршије у Женеви, а 2010. године успјешно брани мастер тезу на тему „Тијело човјека у богословљу Св. Григорија Паламе”. Потом 2012. године бива рукоположен у чин ђакона и почиње да ради и као вјероучитељ у ОШ „Јован Дучић” у Бијељини. Главни је и одговорни уредник часописа Епархије зворничко-тузланске „Животворни Источник”. Живи у Бијељини.

Чутовић, Мирјана (Чачак, 1972). Запослена на Учитељском факултету у Ужицу као асистент за ужу научну област Методика наставе српског језика и књижевности. Бави се научним радом и држи практична предавања из области Методика развоја говора и Методика наставе српског језика и књижевности. Има објављену монографију под називом *Естетичка вредност књижевних текстова*.

Штефанички-Антонић, Мирјана рођена је 6. маја 1954. године у Новом Саду. Школовала се у родном мјесту, гдје је и дипломирала на Вишој економско-комерцијалној школи, смјер спољне трговине, 1977. године. Сав радни вијек (33 године), непрекидно, радила као економиста у истој банци у Новом Саду. Прве пјесме објавила је у заједничкој збирци „Сто песама” (1972). Услиједиле су збирке пјесама: „Између очију и руку” (1993), „Ноћи жене Мајуркиње” (1995), „Вести о мени” (1997), „Непреболнице – песме мајке војника” (2000), „У сну жалфије” (2007), „Стих је моје весеље” (2013), „Прелет птица небом лиманским” (2014). Пише и књижевну критику. Живи у Новом Саду.

Уредништво

**ПРЕДСТАВЉАЊЕ ЧАСОПИСА ЗА КЊИЖЕВНОСТ,
НАУКУ И КУЛТУРУ „СРПСКА ВИЛА”**

*Представљање 41. броја „Српске виле” на 7. сусрету
„МАТИЦА-ДИЈАСПОРА” одржаном у Библиотеци
„Лаза Костић” у Сомбору 17. октобра 2015. године.*

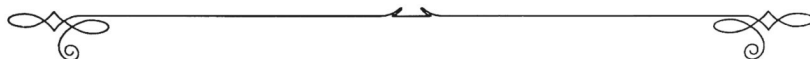
*Чланови Уредништва „Српске виле” испред споменика Јовану
Дучићу у дворишту Педагошког факултета у Сомбору - 17. октобра
2015. године. Слијева на десно: др Јелина Ђурковић, Душанка
Новаковић, др Цијетин Ристановић и мр Љиљана Лукић.*

*Представљање 42. броја „Српске виле” на 60. сајму књиге у Београду - Штанд Републике Српске, дана 27. октобра 2015. године.
Слијева на десно: Недељко Терзић, др Цвијетин Ристановић, Душанка Новаковић, др Јелина Ђурковић, водитељка програма и мр Љиљана Лукић.*

*Представљање 41. и 42. броја „Српске виле” у Народној библиотеци „Филип Вишњић” у Бијељини дана 5. новембра 2015. године.
Слијева на десно: др Јелина Ђурковић, др Цвијетин Ристановић и мр Љиљана Лукић, чланови Уредништва часописа.*

ОБАВЈЕШТЕЊЕ САРАДНИЦИМА И ЧИТАОЦИМА

Од 42. броја садржај часописа за књижевност, науку и културу „Српска вила” у електронском облику можете погледати на адреси

<http://semberskenovine.ba/prosvjeta.php?kat=17>.

Уредништво

Рјешењем Министарства информација Републике Српске број 01-356/95 од 8. септембра 1995. године часопис је уписан у Регистар јавних гласила под редним бројем 112.

* * *

На основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет ("Службени гласник Републике Српске", број 25/98), Министарство науке и културе, даје

М И Ш Љ Е Њ Е

Часопис за књижевност, умјетност и науку "СРПСКА ВИЛА", у издању СПКД "Просвјета" из Бијељине, је публикација од посебног интереса за културу, а на основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет.

Мишљење се издаје у сврху плаћања пореза на промет по стопи од 8%.

УПУТСТВА САРАДНИЦИМА

* У једном броју часописа аутор може бити заступљен само једним текстом у обиму, највише, до једног штампарског табака куцаног дуплим проредом на А4 формату.

* Уз сваки рад достављен часопису, потребно је приложити и кратку биобиблиографију аутора за рубрику АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”.

* Рукописи подлијежу стручној оцјени и не враћају се ауторима. Уредништво задржава право редактуре и техничког уређења текстова одабраних за објављивање у часопису.

* Потписани чланци изражавају став аутора.

* Молимо сараднике да нам радове достављају на ћириличком писму, фонт Times New Roman 12.

* Пожељно је да своје радове откуцане на компјутеру доставите поштом, и-мејлом или на ЦД-у. Адреса Уредништва је:

Градски одбор СПКД „Просвјета”
у Бијељини,
Улица кнеза Милоша број 30,
76300 БИЈЕЉИНА

Телефон и факс: 055/209-580

E-mail: spkdbn@teol.net

Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

<http://seberskenovine.ba/prosvjeta.php?kat=17>

